

**ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ
ΤΜΗΜΑ Δ/ΘΜΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ**

Οδηγίες

**για τη διδακτέα ύλη και τη διδασκαλία
των μαθημάτων
στο Γυμνάσιο και το Λύκειο
κατά το σχολικό έτος 1997-98**

Τεύχος Α΄

Φιλολογικά μαθήματα

**ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑ**

Odēgies : gia tē didaktea ylē kai tē didaskalia tōn mathēmatōn sto
Gymnasio kai to Lykeio : philologika mathēmata / Ypurgeio Ethnikēs
Paideias kai Thrēskeumatōn, Paidagōgiko Instituto ... - Athena :
Organismos Ekdoseōs Didaktikōn Bibliōn
Deutsche Titelfassung: Empfehlungen zu Lehrstoff und Unterrichtspraxis für
Gymnasium und Lyzeum

GR Z-6(1.97)1

Teuchos 1'. Kata to scholiko etos 1997 - 1998. - Ekdosē 1. - 1997. - 132

S. : Tab.

Deutsche Titelfassung: Für das Schuljahr 1997 - 1998

Inventar-Nr.: 98/1209

Georg-Eckert-Institut BS78

1 233 749 8

**ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ
ΤΜΗΜΑ Δ/ΘΜΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ**

Οδηγίες

**για τη διδακτέα ύλη και τη διδασκαλία
των μαθημάτων
στο Γυμνάσιο και το Λύκειο
κατά το σχολικό έτος 1997-98**

Τεύχος Α΄

Φιλολογικά μαθήματα

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ

ΑΘΗΝΑ

Georg-Eckert-Institut
für internationale
Schulbuchforschung
Braunschweig
-Schulbuchbibliothek-

98/1209

GR
Z-6(1,97)1

Με απόφαση της ελληνικής κυβερνήσεως τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου και του Λυκείου τυπώνονται από τον Οργανισμό Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων και διανέμονται δωρεάν.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Α΄ ΜΕΡΟΣ ΓΥΜΝΑΣΙΟ

I Ωρολόγια Προγράμματα	7
II Αρχαία Ελληνική Γραμματεία	9
III Νέα Ελληνική Γλώσσα και Γραμματεία	25
IV Ιστορία	30

Β΄ ΜΕΡΟΣ ΛΥΚΕΙΟ

I Ωρολόγια Προγράμματα	44
II Αρχαία Ελληνική Γλώσσα και Γραμματεία	48
III Νέα Ελληνική Γλώσσα και Γραμματεία	88
IV Ιστορία	95
V Λατινικά	99
VI Φιλοσοφία	102
VII Ψυχολογία	104

Α΄ ΜΕΡΟΣ
ΓΥΜΝΑΣΙΟ

Ι. ΩΡΟΛΟΓΙΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ
Ωρολόγιο πρόγραμμα γυμνασίων (1995-1996)

1. Ωρολόγιο πρόγραμμα ημερησίων γυμνασίων	Ώρες εβδομαδιαίας διδασκαλίας κατά τάξεις		
	Α΄	Β΄	Γ΄
Θρησκευτικά	2	2	2
Αρχαία Ελληνική Γραμματεία	4	4	4
Νεοελληνική Γλώσσα και Γραμματεία	5	4	4
Ιστορία	2	2	3
Πολιτική και Κοινωνική Αγωγή	-	-	2
Ξένη γλώσσα (Αγγλικά και Γαλλικά ή Γερμανικά)	5	5	5
Μαθηματικά	4	4	4
Φυσική - Χημεία	-	3	3
Πληροφορική - Τεχνολογία	2	2	-
Γεωγραφία	2	2	-
Βιολογία Ι	2	-	-
Βιολογία ΙΙ	-	-	2
ΣΕΠ	-	-	1
Φυσική Αγωγή	3	3	2
Αισθητική Αγωγή	2	2	2
Οικιακή Οικονομία	1	2	-
Πληροφορική	-	-	1
Σύνολο	34	35	35

1. Από τις τέσσερις ώρες που διατίθενται για τη διδασκαλία της Αρχαίας Ελληνικής Γραμματείας οι δύο θα αφιερωθούν στη διδασκαλία του πρώτου κλάδου «Αρχαία Ελληνική Γραμματεία από μετάφραση» και οι άλλες δυο του δεύτερου κλάδου «Η Ελληνική Γλώσσα μέσα από αρχαία, βυζαντινά και λόγια κείμενα».

2. Στα Γυμνάσια στα οποία δεν έχει εφαρμοστεί ακόμη ο θεσμός της δεύτερης υποχρεωτικής ξένης γλώσσας, η ξένη γλώσσα διδάσκεται σε κάθε τάξη τρεις (3) ώρες την εβδομάδα.

2. Ωρολόγιο πρόγραμμα εσπερινών γυμνασίων

Ώρες εβδομαδιαίας
διδασκαλίας κατά τάξη

	A'	B'	Γ'
Θρησκευτικά	2	2	1
Αρχαία Ελληνικά	4	3	3
Νέα Ελληνικά	4	4	4
Ιστορία	2	3	3
Μαθηματικά	4	4	4
Φυσική - Χημεία	—	3	3
Βιολογία I	2	—	—
Βιολογία II	—	—	1
Γεωγραφία	1	1	—
Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή	—	—	1
Ξένη Γλώσσα	3	2	2
Πληροφορική	1	1	1
Σύνολο	23	23	23

II. ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ

A. ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΑΠΟ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

1. ΣΚΟΠΟΙ

Ο σκοπός της διδασκαλίας της Αρχαίας Ελληνικής Γραμματείας από μετάφραση προσδιορίζεται από τη φύση και την ιδιοτυπία του μαθήματος. Οι Έλληνες, λαός ευαίσθητος και πνευματικά προικισμένος, συνέλαβαν με μοναδική οξύνοια, σε μια ορισμένη περίοδο της ιστορικής πορείας τους, τα καίρια προβλήματα που ανέκαθεν απασχόλησαν τον άνθρωπο στις κυριότερες εκφάνσεις της δραστηριότητάς του και προσπάθησαν να δώσουν σε αυτά λύσεις, δημιουργώντας έτσι γραμματεία που εμπεριέχει βασικές ανθρώπινες αξίες, όπως: η ελευθερία μέσα στα πλαίσια της δημοκρατικά οργανωμένης πολιτείας, η σύλληψη του ανθρώπου ως αυταξίας και αυτοσκοπού, η ασίγαστη πνευματική απορία και έρευνα, η αυτογνωσία και ο αυτοσεβασμός, η αγάπη της αλήθειας, η ευαίσθησία στο ωραίο και ο σεβασμός του μέτρου, που αποτελεί το φιλοσοφικό υπόβαθρο των παραπάνω αξιών. Η γραμματεία αυτή μας δίνει τη μοναδική δυνατότητα να παρακολουθήσουμε τις αναζητήσεις και τα επιτεύγματα ενός δημιουργικού πολιτισμού, έτσι όπως έχουν αποτυπωθεί μέσα σε ένα συμπαγές σύνολο πνευματικών έργων, που και εύληπτο είναι και ολοκληρωμένο, και ωστόσο ευρύτατο σε προοπτική, πλούσιο σε προεκτάσεις.

Επομένως, ο κύριος σκοπός του μαθήματος είναι η ανθρωπιστική μόρφωση των μαθητών που διακρίνεται:

- α) Στην κατανόηση των αξιών που κληροδότησαν οι αρχαίοι στον πολιτισμένο κόσμο.
- β) Στη βίωση των αξιών αυτών, ώστε οι αρχαίοι να καταστούν πηγή ζωής.

Ειδικότερα, η ουσιαστική γνωριμία με την αρχαία ελληνική γραμματεία, για την πραγμάτωση της οποίας απαραίτητη προϋπόθεση θεωρείται η επαρκής αρχαιογνωστική κατάρτιση, πρέπει να υπηρετεί τους παρακάτω μερικότερους σκοπούς:

- α) Ο μαθητής να καλλιεργηθεί διανοητικά, βουλευτικά, συναισθηματικά και ηθικά, ώστε να διαπλάσει ολοκληρωμένη, κατά το δυνατόν, προσωπικότητα.
- β) Να γνωρίσει τις διαχρονικές αξίες του αρχαίου ελληνικού πνεύματος, να συγκινηθεί βιώνοντάς τες και να αισθανθεί γι' αυτές αγάπη, ώστε να μπορέσει να τις μετατρέψει σε δυναμογόνα στοιχεία του βίου του.
- γ) Να πάρει τη σωστή πολιτική αγωγή, δηλαδή να μυηθεί στα δημοκρατικά ιδεώδη και να προετοιμάσει τον εαυτό του, ώστε αργότερα να ενταχθεί στο κοινωνικό σύνολο ως ενεργό μέλος του.
- δ) Να κατανοήσει την αδιάσπαστη ιστορική συνέχεια του ελληνικού πνεύματος, να συνειδητοποιήσει την προσφορά του στον παγκόσμιο πολιτισμό και να συνεργήσει συνειδητά στην οικοδόμηση ενός εθνικού βίου ελεύθερου και προσαρμοσμένου στις απαιτήσεις του καιρού μας.
- ε) Να καλλιεργηθεί αισθητικά, δηλαδή να αποκτήσει με τον καιρο αξιολογικά κριτήρια που θα τον καταστήσουν ευαίσθητο δέκτη των εκδηλώσεων του ωραίου, όπου το συναντά.

2. ΓΕΝΙΚΕΣ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΕΣ ΟΔΗΓΙΕΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ ΑΡΧΑΙΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ ΑΠΟ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Για τη διδακτική εργασία που αφορά όλα τα αρχαία κείμενα από μετάφραση επαναλαμβάνουμε τις σχετικές μεθοδολογικές οδηγίες, που και κατά τα προηγούμενα σχολικά έτη έχουν κοινοποιηθεί:

Εφόσον προϋποτίθεται ότι ο καθηγητής εφαρμόζει τις σύγχρονες γενικές αρχές της Διδακτικής, σκόπιμο είναι να περιοριστούμε στις ακόλουθες ειδικές οδηγίες για τη διδασκαλία κειμένων της αρχαίας γραμματείας από μετάφραση.

1. Πριν αρχίσει την ερμηνεία της πρώτης ενότητας, ο καθηγητής προσφέρει στους μαθητές περιληπτικά το περιεχόμενο του έργου που πρόκειται να διδαχτεί. Η γνώση της συνολικής εικόνας είναι μια προϋπόθεση, για να παρακολουθούν οι μαθητές καθημερινά με ενδιαφέρον την εξέλιξη του μύθου (ή της αφήγησης ή της δραματικής πλοκής ή της επιχειρηματολογίας, ανάλογα με το είδος του διδασκόμενου κειμένου). Στο ίδιο μάθημα προσφέρονται τα ιστορικά πλαίσια μέσα στα οποία γεννήθηκε ή αναφέρεται το έργο.

2. Σε κάθε επόμενο μάθημα διδάσκεται μια ενότητα ανάλογη προς τη δεκτικότητα της τάξης και πάντως πολύ εκτενέστερη από όση προσφερόταν στο παρελθόν (κατά τη διδασκαλία από το πρωτότυπο), αφού τώρα λείπει ο γλωσσικός φραγμός. Είναι δυνατόν π.χ. να διδαχτούν 60-80 στίχοι ομηρικού κειμένου. Η έκτασή της διδακτικής ενότητας εξαρτάται βέβαια πάντα από την επισήμανση κάποιου πυρήνα.

3. Τη διδακτική ενότητα την παρουσιάζει ο ίδιος ο καθηγητής, τουλάχιστον στα πρώτα μαθήματα και ιδιαίτερα στα ποιητικά κείμενα, όπου η καλή ανάγνωση συντελεί ουσιαστικά στην επίλυση προβλημάτων κατανόησης του κειμένου.

4. Αφήνονται τα παιδιά να αναπλάσουν στο μυαλό τους τα όσα άκουσαν και να προβούν στην έκφραση των πρώτων αντιδράσεών τους. Αμέσως μετά καλούνται να διατυπώσουν τις κάθε είδους απορίες τους (λεξιλογικές, πραγματολογικές, μορφολογικές, ιδεολογικές κτλ.), στις οποίες θα δίνεται απάντηση από άλλους μαθητές ή, αν αυτοί αδυνατούν, από τον καθηγητή. Και στη φάση αυτή, όπως και στις επόμενες, θα πρέπει να λειτουργήσει ο διάλογος ανάμεσα στον καθηγητή και τους μαθητές ή των μαθητών μεταξύ τους. Στη διαδικασία της επίλυσης των αποριών μπορεί να ακολουθηθεί μία από τις εξής μεθόδους:

α) Ο καθηγητής σημειώνει τις απορίες που διατυπώνουν οι μαθητές, τις κατατάσσει στις παραπάνω κατηγορίες και μεθοδεύει τις απαντήσεις σ' αυτές, ακολουθώντας όχι τη σειρά με την οποία υποβλήθηκαν, αλλά εκείνη με την οποία καταχωρίστηκαν στις διάφορες κατηγορίες.

β) Η απάντηση και η αποσαφήνιση των λεξιλογικών και πραγματολογικών αποριών γίνεται ταυτόχρονα με τη συζήτηση του περιεχομένου, των ενεργειών ή των επιχειρημάτων, γιατί τότε κυρίως οι έννοιες αυτές αποκτούν το πραγματικό περιεχόμενό τους. Αυτονόητο είναι ότι στις απορίες των μαθητών ο καθηγητής θα προσθέσει και τα σημεία (κυρίως μορφολογικά και ιδεολογικά) που ο ίδιος έχει επισημάνει.

5. Οι κατηγορίες στις οποίες κατατάχτηκαν οι απορίες μπορούμε να πούμε ότι θα αποτελέσουν ισάριθμες φάσεις της ερμηνευτικής προσέγγισης, η οποία αρχίζει με την απολύτως αναγκαία γλωσσική εξομάλυνση και την απαραίτητη πραγματολογική ενημέρωση και προχωρεί στους ουσιαστικότερους στόχους της:

α) Στη μορφολογική επεξεργασία (γενικά στοιχεία μορφής, όπως είναι η δομή όλου του έργου και η βαθμιαία εξέλιξη του μύθου του· ειδικά στοιχεία μορφής, όπως είναι η αφηγηματική ή περιγραφική ικανότητα, η αισθητική ποιότητα των εικόνων, οι έντεχνες επιβραδύνσεις, η χρήση της παρομοίωσης, η ικανότητα στην περιγραφή των χαρακτήρων, η σύλληψη της ουσιαστικής λεπτομέρειας κτλ.).

β) Στην ιδεολογική επεξεργασία (ανάλυση και σχολιασμό των στοιχείων εκείνων που λέγονται συνήθως «πολιτιστικά» και εκφράζουν ή ενσαρκώνουν τις ιδέες των ανθρώπων

της εποχής εκείνης: ηθικές, κοινωνικές, μυθολογικές απόψεις, γνώσεις προεπιστημονικές και επιστημονικές, αντιλήψεις για τη φύση, τον άνθρωπο, το θεό, το σύμπαν κτλ.).

γ) Στην αναζήτηση των κινήτρων της ανθρώπινης δράσης, που προϋποθέτει τις προηγούμενες φάσεις της ερμηνευτικής προσέγγισης και αποτελεί ενδιαφέρουσα σπουδή ανθρωπογνωστική και κορυφώνει την ερμηνευτική προσπάθεια.

6. Ο καθηγητής καλεί τους μαθητές να αναδιηγηθούν δημιουργικά και σύντομα το περιεχόμενο, να επιμείνουν στην περιγραφή ορισμένων σκηνών, να χαρακτηρίσουν πράξεις και πρόσωπα, να κρίνουν θεσμούς, να αξιολογήσουν απόψεις, να συγκρίνουν ιδέες (της εποχής του έργου και της σημερινής κτλ.). Η άσκηση των μαθητών στην προφορική διατύπωση των σκέψεών τους με σαφήνεια και συντομία πρέπει να αποτελεί εξίσου μόνιμη διδακτική επιδίωξη του καθηγητή, όπως επίσης ο εθισμός τους σε πολιτισμένη διαλογική συζήτηση για την όλη διεξαγωγή του μαθήματος.

7. Απομένει να εκτιμησουν οι μαθητές τι το καινούριο πρόσφερε η ενότητα που διδάχτηκε:

στην εξέλιξη της υπόθεσης,

στη γνωριμία με τα πρόσωπα,

για τις αξίες που εμπεριέχονται,

για τις λογοτεχνικές ικανότητες του συγγραφέα και.

αν υπάρχει διαθέσιμος χρόνος, να διαβάσουν την ενότητα στο σύνολό της ή παραγράφους που τους έκαναν ιδιαίτερη εντύπωση.

8. Στο τέλος της διδακτικής ώρας αναθέτουμε, για να εμπεδωθεί το μάθημα, σύντομες εργασίες, όπου ο μαθητής θα εθίζεται στη γραπτή και πειθαρχημένη διατύπωση των σκέψεών του. Καλό είναι οι εργασίες αυτές να ακολουθούν τις εξής αρχές:

α) Να μην προσφέρονται ούτε σε φλύαρο πλαταιασμό ούτε σε «τηλεγραφικές» απαντήσεις.

β) Να αναφέρονται κατά κύριο λόγο σε θέματα που συζητήθηκαν με σαφήνεια και πληρότητα μέσα στην τάξη.

γ) Η διατύπωσή τους να είναι τέτοια, ώστε, τουλάχιστον οι περισσότερες, να στρέφουν τους μαθητές πάλι προς το κείμενό τους και να μην τους εκτρέπουν σε άγονες προσφυγές στις εγκυκλοπαίδειες και άλλα παρεμφερή βοηθήματα.

δ) Να μην επαναλαμβάνονται μονότονα, για να μην προκαλούν ανία και μηχανικές απαντήσεις.

9. Οι παραπάνω οδηγίες αποκτούν νόημα σε συνδυασμό με τις ακόλουθες συστάσεις:

α) Το ότι σημειώθηκαν διαδοχικές φάσεις ερμηνευτικής προσέγγισης (παρ. 5) δε σημαίνει ότι τα αντίστοιχα στοιχεία είναι ανάγκη να νοηθούν χωριστά. Αντίθετα, πρέπει να θεωρηθεί ότι συναποτελούν άρρηκτη ενότητα και μόνο για λόγους μεθοδολογικούς τα χωρίσαμε. Εξάλλου, δεν πρέπει να επιμένουμε σε κάθε ενότητα να ασχολούνται οι μαθητές με τον εντοπισμό και την επεξεργασία όλων των στοιχείων αυτών αλλά μόνο εκείνων ή εκείνων που εμφανίζονται ιδιαίτερα πειστικά σε αυτή.

β) Ο καθηγητής πρέπει να βρίσκει τρόπο, ώστε το κείμενο να μη χάσει το ιστορικό του πλαίσιο. Οι μαθητές πρέπει να νιώθουν ότι τα όσα μελετούν ανήκουν σ' έναν κόσμο αρχαίο, διαφορετικό από το δικό μας.

γ) Δεν αποκλείεται ο πλουτισμός του μαθήματος με νοηματικές διασυνδέσεις (είτε μέσα από το ίδιο το έργο, είτε από άλλο έργο του ίδιου συγγραφέα) και μέ γόνιμους πα-

ραλληλισμούς με το νεοελληνικό λαϊκό πολιτισμό και τις εκδηλώσεις του (δημοτικά τραγούδια, παραδόσεις, έθιμα κτλ.), εφόσον αυτό δε θα μας παρασύρει σε υπερβολές που θα μας αποπροσανατολίσουν από τον κύριο σκοπό του μαθήματος.

δ) Και η σημαντικότερη σύσταση: Πρέπει να αποφεύγουμε να επαναλαμβάνουμε μονότονα έναν τρόπο προσφοράς του μαθήματος. Ο καθηγητής, ανάλογα με το περιεχόμενο της κάθε ενότητας, μπορεί να επινοεί διαφορετικό τρόπο προσφοράς. Δεν πρέπει να αποκλειστεί η περίπτωση να αλλάξουμε μια προγραμματισμένη πορεία, εφόσον οι μαθητές με εύστοχες παρατηρήσεις μάς οδηγούν σε εξέταση πτυχών που τις θεωρήσαμε δευτερεύουσες.

10. Απαραίτητο είναι το τελευταίο ή και τα δύο τελευταία μαθήματα να αφιερώνονται στη συνολική θεώρηση του έργου. Τα μαθήματα αυτά θα γίνονται με προετοιμασία των μαθητών με βάση συγκεκριμένα και σαφή ερωτήματα που θα τους θέτει ο καθηγητής. Θα πρέπει να ελέγχεται κατά πόσον οι μαθητές κατέχουν το περιεχόμενο του έργου, το κεντρικό νόημα και το σκοπό του, την αρχιτεκτονική δομή του, τις επιμέρους ενότητες και τη σχέση της καθεμιάς με το κεντρικό νόημα του έργου, τα βασικά διδάγματα που βγαίνουν από το σύνολο· αν παρακολούθησαν με προσοχή τη συμπεριφορά των προσώπων που παρουσιάζουν ενδιαφέρον, αν αξιολογούν σωστά τις προθέσεις και τις ενέργειές τους, από τις οποίες θα βγάζουν συμπεράσματα για το χαρακτήρα του καθενός. Κατόπιν το έργο εντάσσεται στο γραμματειακό είδος, στο οποίο ανήκει, και, στο μέτρο που επιτρέπει η καλλιέργεια των μαθητών, εκφράζονται εκτιμήσεις για τις μορφολογικές αρετές του και για την ποιότητα των εκφραστικών του μέσων.

Προσθέτουμε ακόμη ότι οφείλουμε να αξιοποιούμε τις σημειώσεις και τις κάθε λογής οδηγίες και ερωτήσεις που περιέχονται στα διδασκόμενα βιβλία, γιατί και τη διδακτική εργασία ουσιαστικά εξυπηρετούν και συμβάλλουν στην κατά το δυνατόν ενιαία διδασκαλία των αρχαίων κειμένων στα διάφορα γυμνάσια της χώρας.

Τέλος, πριν από τη διδασκαλία οποιουδήποτε κειμένου, χρήσιμο είναι ο καθηγητής, εκτός από τις ειδικές εισηγήσεις, να διαβάζει τις γενικές, που περιέχονται στις σελίδες 25-79 του τόμου **Εισηγήσεις** του ΚΕΜΕ.

3. ΔΙΔΑΚΤΕΑ ΥΛΗ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΟΔΗΓΙΕΣ ΓΙΑ ΚΑΘΕ ΤΑΞΗ

Α. 1) Κατά τη διδασκαλία των κειμένων της Αρχαίας Ελληνικής Γραμματείας ο καθηγητής βασικά ακολουθεί τα οριζόμενα από το αναλυτικό πρόγραμμα, χωρίς όμως αυτά να είναι απολύτως δεσμευτικά ως προς την έκταση της διδακτέας ύλης και τη σειρά προσφοράς και επεξεργασίας της. Οφείλει να προγραμματίζει έγκαιρα τη διδακτική του εργασία και να διδάσκει τόση ύλη, όση του επιτρέπουν οι δυνατότητες των μαθητών του και οι συνθήκες λειτουργίας του σχολείου του. Αν για οποιοδήποτε λόγο δεν πραγματοποιούνται όλες οι προβλεπόμενες διδακτικές ώρες, ο καθηγητής προσφέρει συνοπτικά ή παραλείπει τμήματα τα οποία κρίνει λιγότερο σημαντικά.

Σε καμιά περίπτωση δεν πρέπει να επιδιώκεται η ποσότητα της διδακτέας ύλης εις βάρος της ποιότητας της διδασκαλίας και της κατανόησης του περιεχομένου από τους

μαθητές. Απο την άλλη πλευρά όμως η διδασκαλία δεν πρέπει να περιορίζεται μόνο σε μερικές σελίδες από κάθε κείμενο, οι οποίες άλλωστε δεν παρουσιάζουν γλωσσικές δυσκολίες.

ii) Υπενθυμίζουμε ότι δεν πρέπει να σπαταλούμε πολλές διδακτικές ώρες για την Εισαγωγή που προτάσσεται σε κάθε κείμενο: 1-2 ώρες κρίνονται επαρκείς για τη διδασκαλία της εισαγωγής, εκτός από τις εισαγωγές στην **Οδύσσεια**, τη **Δραματική Ποίηση** και τα **Φιλοσοφικά Κείμενα**, για τις οποίες μπορεί να διατεθεί και τρίτη διδακτική ώρα (όχι κατ' ανάγκη στην αρχή των μαθημάτων).

Όπου η εισαγωγή είναι ευρύτερη, ο καθηγητής στις παραπάνω ώρες διδάσκει μόνο όσα είναι απαραίτητα για να αρχίσει την ερμηνεία του κειμένου· στα υπόλοιπα θα παραπέμπει τους μαθητές κατά την πορεία της διδακτικής εργασίας, κάθε φορά πού θα κρίνει ότι για την κατανόηση του έργου είναι απαραίτητη η σχετική πληροφόρηση των μαθητών.

iii) Υποχρέωση του καθηγητή είναι, πρίν αρχίσει τη διδασκαλία οποιουδήποτε κειμένου, να «ξεναγήσει» τους μαθητές στο σχολικό εγχειρίδιο, να τους δείξει ποια βοήθεια μπορούν να προσφέρουν λ.χ. οι ερμηνευτικές σημειώσεις, τα θέματα για μελέτη - ασκήσεις κτλ. Τέλος οφείλει ο καθηγητής να χρησιμοποιεί την τελευταία έκδοση των διδακτικών εγχειριδίων.

Α΄ τάξη

α) Διάγραμμα αναλυτικού προγράμματος

Σεπτέμβριος - Φεβρουάριος	Μάρτιος - Μάιος
Οδύσσεια 2 ώρες την εβδομάδα	Ηρόδοτος 2 ώρες την εβδομάδα

β)i) **Ομήρου Οδύσσεια** (2 ώρες την εβδομάδα από τις αρχές Σεπτεμβρίου ως το τέλος Φεβρουαρίου).

Ύστερα από τη διδασκαλία της εισαγωγής που περιέχεται στο διδακτικό εγχειρίδιο, θα δοθεί γενικό διάγραμμα με το περιεχόμενο και τη δομή της Οδύσσειας. Κατόπιν θα διδαχθούν στο σύνολό τους οι ραψωδίες ε' και ζ' και ευρύτερες ενότητες από τις ραψωδίες α, ι, λ, ν, π, φ, ψ και ω. Ενδεικτικά συνιστώνται οι στίχοι: α (1-313), ι (170-513), λ (86-227 και 472-570), ν (196-428), π (1-222), φ (1-14, 42-140, 188-284, 357-433), ψ (1-247) και ω (203-405). Οι ενδιαμέσες ραψωδίες θα δοθούν ως σύντομες περιλήψεις, χωρίς να αποκλείεται η κατά την κρίση του καθηγητή ερμηνεία με κανονικό ρυθμό ενοτήτων τους που προσθέτουν ουσιαστικά στοιχεία, ώστε να ολοκληρωθεί η εικόνα του έπους. Στο τέλος του διδακτικού έτους θα γίνει γενική θεώρηση του έπους από την άποψη της δομής του, της εξέλιξης της υποθέσεως, του γενικού χαρακτήρα της εποχής (και του πολιτισμού της) που αντιπροσωπεύει, της διαγραφής του χαρακτήρα των κυριότερων ηρώων και των αξιών που περικλείει, όπως και των χαρακτηριστικών σημείων του επικού ύφους.

Πολύ χρήσιμο είναι ο καθηγητής να συμβουλευτεί τις σελίδες 80-161 και 222-224 του τόμου **Εισηγήσεις ΚΕΜΕ** (Εθνικό Τυπογραφείο 1976, β' έκδοση ΟΕΔΒ 1978) και οπωσδήποτε το «βιβλίο του καθηγητή: **Η διδασκαλία των ομηρικών επών**» της Ελ. Κακριδή (έκδοση ΟΕΔΒ 1995).

ii) **Ηροδότου Ιστορία** (2 ώρες την εβδομάδα από τις αρχές Μαρτίου ως το τέλος Απριλίου).

Από την Ιστορία του Ηροδότου θα διδαχθούν κατά προτίμηση, ύστερα από τη διδασκαλία της Εισαγωγής, τα ακόλουθα αποσπάσματα: Βιβλίο Α' (κεφ. 1-5 και 29-33), Βιβλίο Γ' (Κεφ. 80-83), Βιβλίο ΣΤ' (Κεφ. 109-114), Βιβλίο Ζ' (Κεφ. 101-105, 208-218 και 223-226) και Βιβλίο Η' (Κεφ. 56-65, 83-93 και 136-144). Οι διδάσκοντες μπορούν κατά την κρίση τους να αξιολογήσουν περιληπτικά τις ενότητες που προηγούνται ή παρεμβάλλονται μεταξύ των ανωτέρω αποσπασμάτων για την καλύτερη κατανόησή τους από τους μαθητές.

Κατά τη διδασκαλία της ιστορίας του Ηρόδοτου, εκτός από τις θεωρητικές οδηγίες και τα διαγράμματα διδασκαλίας που περιέχονται στον α' τόμο των **Εισηγήσεων** του ΚΕ-ΜΕ (σελ. 162-226), ας ληφθούν υπόψη και τα εξής:

— Η ερμηνευτική διαδικασία της διδασκαλίας πρέπει να αποβλέπει στο να καταδείξει τον έντονα δραματικό χαρακτήρα της σύγκρουσης δύο διαφορετικών κόσμων, του ελληνικού και του βαρβαρικού. Η εξέλιξη της σύγκρουσης αυτής ακολουθεί την πορεία μιας θεατρικής τραγωδίας με την κορύφωση και την κάθαρσή της. Η επισήμανση και η διακρίβωση των αιτιών των ιστορικών γεγονότων, όπως και η εκτίμηση της δράσης των ηγετικών προσώπων, πρέπει να γίνεται με νηφαλιότητα και αμεροληψία, όσο τούτο είναι δυνατό, και να αποφεύγονται οι μονομερείς συμπάθειες και ετεροβαρείς εξάρσεις των αρετών των Ελλήνων ή των μειονεκτημάτων των αντιπάλων. Έτσι θα αποτρέπεται ο εμπαιγμός σοβινισμός, που νοθεύει το πραγματικό νόημα της ιστορίας και αντιστρατεύεται βασικές αρχές της ιστορικής επιστήμης.

— Είναι ανάγκη να συζητηθούν, να αναλυθούν και να τονιστούν οι αρετές και οι αδυναμίες του ελληνικού και του βαρβαρικού στοιχείου, να προσδιοριστούν τα σημεία υπεροχής του πρώτου και να αναζητηθούν τα αίτια αυτής της υπεροχής στην ιδιαιτερότητα του ελληνικού πολιτισμού και στις ειδικές πολιτικές συνθήκες (δημοκρατικό πολίτευμα, αφοσίωση στους νόμους της πατρίδας, έξαρση του αισθήματος της ελευθερίας, ενότητα του ελληνισμού μπροστά στον κοινό εχθρό κτλ.). Οι αδυναμίες και τα μελανά σημεία της πολιτείας μερικών ηγετικών προσωπικοτήτων του ελληνικού κόσμου (π.χ. του Θεμιστοκλή) δεν πρέπει να δικαιολογηθούν με εύκολα επιχειρήματα, αλλά να συζητηθούν και να ερμηνευθούν ως ελαττώματα σύμφυτα στην ανθρώπινη φύση. Έτσι οι άνθρωποι χαρακτήρες του ιστορικού έργου θα προβάλλονται πιο αληθινοί και πιο ζωντανοί, αλλά και θα κατηγοριάζονται οι αδυναμίες εκείνες που στρέφονται εναντίον του κοινωνικού συνόλου και είναι δυνατόν να μειώσουν το κύρος και να αμαυρώσουν την προσωπικότητα ενός ηγέτη. Ακόμη, πετυχαίνεται έτσι αντικειμενικότερη εθνική αυτογνωσία.

— Ιδιαίτερη προσοχή, επομένως, θα δοθεί στους χαρακτηρισμούς των πρωταγωνιστών των ιστορικών γεγονότων. Οι σχετικές κρίσεις πρέπει να προκύπτουν από την ιστορικά διαπιστωμένη δράση των προσώπων, από τους λόγους και τις διαφαινόμενες προθέσεις τους, όπως παρουσιάζονται όλα αυτά στο κείμενο. Η επισήμανση των χαρακτηριστικών στοιχείων θα προχωρεί σταδιακά, σύμφωνα με το υλικό που προσφέρει η ενότητα που ερμηνεύεται κάθε φορά. Μετά την ολοκλήρωση της ερμηνευτικής επεξεργασίας όλων των διδακτέων κειμένων θα γίνει σύνθεση όλων των στοιχείων για κάθε πρόσωπο, με προσπάθεια να ταξινομηθούν σε πνευματικά, ηθικά, πολιτικά, στρατηγικά κ.ά. χαρακτηριστικά.

Επίσης θα γίνεται σύγκριση χαρακτήρων κατά ζεύγη, για όσα πρόσωπα παρουσιάζονται σε παράλληλη ή αντιθετική δράση, π.χ. του Αριστείδα και του Θεμιστοκλή, του Θεμιστοκλή και του Ευρυβιάδη, του Θεμιστοκλή και του Ξέρξη κ.α.

– Τά σχόλια που δίνονται στο τέλος του σχολικού βιβλίου είναι επαρκή για τις ανάγκες της πραγματολογικής επεξεργασίας. Επομένως, επιπλέον λεπτομερείς σχετικές πληροφορίες πρέπει να αποφεύγονται, αν δε συντελούν στην πληρέστερη και βαθύτερη ερμηνευτική προσέγγιση. Παραχωρήσεις σ' αυτό το σημείο μπορούν να γίνουν μόνο εφόσον υπαγορεύονται από γνήσιο ενδιαφέρον των μαθητών.

– Εξυπακούεται από όσα προαναφέρθηκαν ότι η κύρια διδακτική εργασία εντοπίζεται στην κριτική επεξεργασία των ιστορικών γεγονότων, στην αναζήτηση των αιτιών, στην αποτίμηση των πράξεων και των αποτελεσμάτων τους, στην ανίχνευση των χαρακτήρων, στη σύλληψη και επεξεργασία των ιδεών, των ηθών και άλλων πνευματικών πολιτιστικών στοιχείων, ώστε συστηματικά και σταδιακά να σχηματίσουν οι μαθητές μια γενική και όσο γίνεται πιο πλήρη αντίληψη της εθνικής φυσιογνωμίας.

Για να γνωρίσουν οι μαθητές τη συγγραφική τέχνη του Ηροδότου, προπάντων τον τρόπο σύνθεσης του έργου, είναι ανάγκη να επισημανθεί η συνειρμική και κυκλική πορεία της αφήγησης: οι συχνές ιστορικές αναδρομές και οι μυθολογικές και ανεκδοτολογικές παρεμβολές που, ενώ φαίνονται να διασπούν προσωρινά το αφηγηματικό νήμα τελικά αποδεικνύονται οργανικά τμήματά του. Το έργο αποκτάει συνοχή, αφού όλα τα τμήματά του είναι υποταγμένα στο γενικό και στους ειδικούς στόχους που υπηρετεί και που έχουν τεθεί από την αρχή.

– Από τις προσωπικές απόψεις που διατυπώνει ο Ηρόδοτος για τα πολεμικά και πολιτικά γεγονότα, από την κριτική που ασκεί για τους πολιτικούς και στρατιωτικούς ηγέτες, καθώς και από τις θέσεις που παίρνει απέναντι σε θρησκευτικά και κοινωνικά ζητήματα και μυθολογικές εκδοχές μπορούν να εξαχθούν συμπεράσματα για την προσωπικότητα του συγγραφέα. Με τρόπο απλό, σύντομο και σαφή πρέπει να συντεθεί η «προσωπογραφία» του Ηροδότου, προπάντων όσον αφορά την πολιτική και κοινωνική ιδεολογία του, την ηθική του, τη θρησκευτικότητα και την πνευματική του συγκρότηση. Η εργασία αυτή θα γίνεται και σε συνδυασμό με την αντίστοιχη ενότητα της εισαγωγής (ιδέες και θέματα), η οποία έτσι θα τεκμηριωθεί και θα επιβεβαιωθεί.

Β' τάξη

α) Διάγραμμα αναλυτικού προγράμματος

Σεπτέμβριος - Φεβρουάριος	Μάρτιος - Μάιος
Ομήρου Ιλιάδα 2 ώρες την εβδομάδα	Πλούταρχος 2 ώρες την εβδομάδα

β) Επική ποίηση

Διδάσκεται η εισαγωγή που περιέχεται στο διδακτικό εγχειρίδιο και δίνεται γενικό διάγραμμα με το περιεχόμενο και τη δομή της Ιλιάδας. Κατόπιν διδάσκονται με κανονικό ρυθμό (50-80 στίχοι τη διδακτική ώρα) οι ραψωδιές: Α (στ. 1-135 και 420-530), Ζ, Ι (430-619), Μ (199-471), Π (1-100 και 419-867), Σ (1-147 και 243-315), Τ (1-153), Χ (1-375) και Ω (1-119 και 471-804). Οι ενδιαμέσες ραψωδιές (ή ενότητες ραψωδιών) θα δοθούν ως σύντομες περιλήψεις, χωρίς να αποκλείεται η κατά την κρίση του καθηγητή ερμηνεία με κανονικό ρυθμό ενοτήτων τους που προσθέτουν ουσιαστικά στοιχεία, ώστε να ολοκληρωθεί η εικόνα του έπους. Τέλος θα γίνει η γενική θεώρηση του έπους (ανάλογη με τη γενική θεώρηση της Οδύσσειας, με την προσθήκη: σύγκριση Οδύσσειας-Ιλιάδας, ομοιότητες και διαφορές).

Πολύ χρήσιμο για τη διδασκαλία της **Ιλιάδας**, είναι ο καθηγητής να μελετήσει τις σελ. 222-224 του τόμου **Εισηγήσεις** του ΚΕΜΕ και τις σελίδες 11-52 και 188-190, του τόμου **Εισηγήσεις β'** του ΚΕΜΕ και οπωσδήποτε το «βιβλίο του καθηγητή: **Η διδασκαλία των ομηρικών επών**» της Ελ. Κακριδή (έκδοση ΟΕΔΒ 1995).

Επίσης ο καθηγητής να μελετήσει και να αξιοποιήσει την εικονογράφηση που έχει παρατεθεί στο τέλος του καθενός από τα δύο τεύχη της τελευταίας έκδοσης του διδακτικού εγχειριδίου. (**Ομήρου Ιλιάδα τ.Α', ραψωδιές Α-Λ, τ.Β', ραψωδιές Μ-Ω**, έκδοση ΟΕΔΒ 1995).

ι) Πλούταρχου Βίοι

Ύστερα από τη διδασκαλία της εισαγωγής του διδακτικού εγχειριδίου διδάσκεται με κανονικό ρυθμό, κατά την κρίση του καθηγητή της τάξης, ένας από τους τέσσερις βίους: ή «Σόλων», ή «Περικλής». Επίσης κατά την κρίση του καθηγητή διδάσκονται κεφάλαια των υπόλοιπων βίων που χαρακτηριστικότερα εκφράζουν την ιδιοτυπία του χαρακτήρα και τη συμβολή των μεγάλων Αθηναίων πολιτικών στο μεγαλείο της δημοκρατικής Αθήνας. Κατά την γενική θεώρηση καλό είναι να επιχειρηθεί η σύγκριση των τεσσάρων Αθηναίων πολιτικών μεταξύ τους και να σχολιαστεί η στάση που τηρεί απέναντι στον καθέναν απ' αυτούς ο Πλούταρχος.

Πολύ χρήσιμο είναι ο καθηγητής που διδάσκει Βίους του Πλούταρχου να μελετήσει τις σελίδες 125-151 και 194-195 του τόμου **Εισηγήσεις Β'** του ΚΕΜΕ.

Γ' τάξη

α) Διάγραμμα αναλυτικού προγράμματος

Σεπτέμβριος - Νοέμβριος	Δεκέμβριος - Φεβρουάριος	Μάρτιος - Μάιος
Θουκυδίδη. Τα Σικελικά 2 ώρες την εβδομάδα	Δραματική ποίηση 2 ώρες την εβδομάδα	Φιλοσοφικά κείμενα 2 ώρες την εβδομάδα

β) Η διδακτέα ύλη του κλάδου της Αρχαίας Ελληνικής Γραμματείας από μετάφραση της Γ' τάξης Γυμνασίου καθορίζεται ως εξής:

Επί 2 ώρες την εβδομάδα διδάσκονται τα ακόλουθα κείμενα:

1. **Θουκυδίδη Ιστορία** (τα Σικελικά), κατά το α' τρίμηνο, ήτοι από την αρχή του διδακτικού έτους μέχρι 30 Νοεμβρίου.

Η εισαγωγή περιλαμβάνει σύντομη εξιστόρηση των γεγονότων της Πεντηκονταετίας και του Πελοποννησιακού πολέμου, το βίο και το έργο του Θουκυδίδη, με ιδιαίτερη επισήμανση των διαφορών του από τον Ηρόδοτο και τον Ξενοφώντα, την ιδιοτυπία και την αξία του έργου του, καθώς και σύντομη περίληψη του περιεχομένου του κατά βιβλίο.

Θα διδαχθούν συστηματικά από το ΣΤ' βιβλίο τα κεφάλαια: 1, 6-19, 24-29, 36-40, 53 και 60-61. Και από το Ζ' βιβλίο τα κεφάλαια 8, 10-15, 36-41, 60-64, 75 και 84-87.

Οι εισηγήσεις για τη διδασκαλία των Σικελικών του Θουκυδίδη έχουν καταχωριστεί στον τόμο **Εισηγήσεις Β' ΚΕΜΕ** (σελ. 55-90 και 191-192).

2. **Δραματική ποίηση**, κατά το β' τρίμηνο, ήτοι από 1 Δεκεμβρίου μέχρι τέλος Φεβρουαρίου.

Στην εισαγωγή περιλαμβάνονται η γένεση και εξέλιξη της δραματικής ποιήσεως, η σύνδεσή της με τη διονυσιακή λατρεία, ο ιδιαίτερος χαρακτήρας της αρχαίας τραγωδίας, οι εορτές του Διονύσου, οι παραστάσεις των τραγωδιών και το αρχαίο θέατρο, οι τρεις μεγάλοι δραματουργοί (Αισχύλος, Σοφοκλής, Ευριπίδης).

Ακολουθεί διδασκαλία μιας από τις ακόλουθες τραγωδίες: Αισχύλου «Προμηθέας Δεσμώτης» (οι στίχοι 561-906 με συντομότερη περίληψη) και Ευριπίδη «Ίφιγένεια» η εν Ταύροις», από την οποία θα διδαχθούν συστηματικά οι στίχοι: 1-143, 247-270, 368-420, 485-553, 578-918, 948-968, 1049-1169, 1232-1315, 1360-1406 και 1518-1611.

Οι ενδιάμεσοι στίχοι θα διδαχθούν περιληπτικά.

Με τη διδασκαλία του αρχαίου ελληνικού δράματος από μετάφραση επιδιώκεται κυρίως η σύλληψη του παιδευτικού μηνύματος του δραματουργού μέσα από τη δράση των μορφών της ζωής που παρουσιάζει στο έργο του, την προβολή αντιλήψεων και τη σύγκρουση των ανθρώπινων χαρακτήρων.

Ο αρχαίος δραματικός ποιητής έγραφε πράγματι αποβλέποντας συνειδητά στην παιδευτική προσφορά του έργου του, σύμφωνα και με την απαίτηση της πολιτείας.

Αυτή λοιπόν η παιδευτική λειτουργία της τραγωδίας υπαγορεύει και την ιδιαίτερη προσαρμογή της σχολικής διδασκαλίας. Για να επιτευχθεί αυτό:

α) Ο καθηγητής πρωταρχικά πρέπει να έχει μελετήσει οπωσδήποτε ολόκληρη την τραγωδία, ώστε να προγραμματίσει ορθά τη διδακτική πορεία του.

β) Για τα μυθολογικά και λοιπά πραγματολογικά στοιχεία θα γίνεται λόγος μόνο όσο χρειάζεται για την κατανόηση του περιεχομένου του δράματος.

γ) Η διδασκαλία του μαθήματος, για να μην οδηγηθεί σε άχαρο διδακτισμό, σωστό εί-

να να στρέφεται κυρίως στη διακρίβωση των χαρακτήρων των διαφόρων προσώπων της τραγωδίας και την κατά κανόνα παιδευτική λύση της, που επηρεάζουν ευεργετικά τους μαθητές. Θα επισημαίνονται επίσης και τα ιδιαίτερα γνωρίσματα που καθιερώνουν τον ήρωα και τον διακρίνουν από τον κοινό άνθρωπο.

δ) Ιδιαίτερα πρέπει ο καθηγητής να μεριμνά ώστε να προβάλλεται ικανοποιητικά η θεατρική διάσταση της τραγωδίας. Θα πρέπει να παρέχει την απαραίτητη πληροφόρηση που αφορά τη σκηνική δράση (σκηνογραφικές, ενδυματολογικές, σκηνοθετικές οδηγίες κτλ.). Μάλιστα, όπου υπάρχει δυνατότητα επισκέψεων σε αρχαία θέατρα, η καλή απαγγελία σ' αυτά χωρίων από μαθητές θα γινόταν επιβλητικότερη και υποβλητικότερη.

ε) Ακόμη πρέπει να αντιληφθούν οι μαθητές την ιδιοτυπία που παρουσιάζει η δομή της τραγωδίας. Θα πρέπει, κατά τον προγραμματισμό του, ο καθηγητής να σεβαστεί την αυτοτέλεια των μερών της τραγωδίας. Π.χ. δε θα διδάξει στο ίδιο μάθημα τους τελευταίους στίχους του προλόγου και τις πρώτες στροφές της παρόδου. Για τον ίδιο λόγο θα προγραμματίσει και τις συνολικές θεωρήσεις ως εξής: α) με τη συμπλήρωση της διδασκαλίας του προλόγου και της παρόδου, β) με τη συμπλήρωση της διδασκαλίας κάθε επεισοδίου και του στασίμου που ακολουθεί. Τέλος θα προγραμματιστεί γενική θεώρηση του έργου, στην οποία θα αφιερωθούν έως 2 διδακτικές ώρες, κατά την οποία θα επιδιωχθεί η εμπέδωση των ουσιαστικότερων αποτελεσμάτων της εργασίας που συντελέστηκε στην τάξη.

στ) Και κατά την καθημερινή διδασκαλία, ιδιαίτερα όμως με την ευκαιρία των συνολικών θεωρήσεων, θα προσελκύεται η προσοχή των μαθητών στη διαπίστωση των διαχρονικών και οικουμενικών προβλημάτων του ανθρώπου και στη διαφορετική κατά καιρούς αντιμετώπισή τους. Θα γίνεται παραλληλισμός με τις σύγχρονες μορφές ζωής και τους προβληματισμούς της, όχι όμως κρίση και αξιολόγηση των δρωμένων με τα σημερινά κριτήρια: αυτά πρέπει να τα τοποθετήσουμε μέσα στο τότε ηθικό, κοινωνικό, θρησκευτικό και πολιτιστικό πλαίσιο.

3. **Φιλοσοφικά κείμενα**, κατά το γ' τρίμηνο, ήτοι από 1 Μαρτίου μέχρι τέλος του διδακτικού έτους.

Η εισαγωγή περιλαμβάνει σύντομη και απλή αναφορά στη σημασία της φιλοσοφίας για τη ζωή του ανθρώπου, το βίο και το έργο του Σωκράτη και το βίο και το έργο του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη.

Ακολουθεί η διδασκαλία ενός κειμένου του Πλάτωνα, της Απολογίας του Σωκράτη ή του Κρίτωνα, και αποσπασμάτων από το άλλο εκ των δύο ανωτέρω έργων, από το Φαίδωνα του Πλάτωνα (κεφ. 1-8 και 64-67) ή από το δεύτερο και όγδοο βιβλίο των «Ηθικών Νικομαχείων» του Αριστοτέλη που να αναφέρονται γενικά στην αρετή και τη φιλία.

Με τη διδασκαλία των «Φιλοσοφικών Κειμένων» δεν επιδιώκεται η συστηματική παρουσίαση της αρχαίας ελληνικής φιλοσοφίας ή ορισμένων, έστω, θεμάτων της, αλλά η ερμηνεία κειμένων με ειδικό φιλοσοφικό ενδιαφέρον. Σκοποί της ερμηνείας του «Κρίτωνα» και της «Απολογίας» είναι να κοινωνήσει παιδευτικά ο μαθητής με το περιεχόμενό τους και να εξοικειωθεί με την πολυδιάστατη προσωπικότητα του Σωκράτη, που είναι λογοκρατούμενος στοχαστής αλλά και θρησκευτική φύση, πολίτης αφοσιωμένος στο πάτριο πολίτευμα αλλά και τιμητής των αδυναμιών του, υπέρμαχος των ηθικών αντιλήψεων της εποχής του αλλά και κατηγορός της απροθυμίας των συμπολιτών του να μεριμνήσουν για την ηθική τους αναμόρφωση.

Η οργάνωση της ερμηνείας με κέντρο την προσωπικότητα του Σωκράτη - και όχι αφηρημένες φιλοσοφικές έννοιες - διευκολύνει την κατανόηση των κειμένων και ταυτόχρο-

να προσφέρει την απαραίτητη εκείνη πνευματική υποδομή για μια ουσιαστική μεταγενέστερη μύηση στα κυριότερα φιλοσοφικά προβλήματα.

Η εισαγωγή στην ελληνική φιλοσοφία και τους υπό ερμηνεία διαλόγους θα είναι σύντομη και σε καμιά περίπτωση δε θα υπερβαίνει όσα περιέχονται στο διδακτικό βιβλίο. Ο χρόνος που θα αφιερωθεί στην εισαγωγή θα περιοριστεί στον απολύτως απαραίτητο αριθμό ωρών για μια κατατοπιστική αλλά ευσύνοπτη παρουσίασή της (που μπορεί να γίνει σταδιακά κατά την πορεία των μαθημάτων).

Θεωρείται αυτονόητο πως και για τα «Φιλοσοφικά Κείμενα» ισχύουν οι βασικές οδηγίες που έχουν δοθεί για τα μεταφρασμένα κείμενα της Αρχαίας Ελληνικής Γραμματείας (βλ. Εισηγήσεις ΚΕΜΕ 1976. Β' έκδ. 1978), δεν είναι όμως υποχρεωτικό ούτε και σκόπιμο να τηρούνται απαρέγκλιτα εδώ όλα όσα προβλέπονται εκεί, ιδίως στην περίπτωση που η φύση της ενότητας δε μας υποχρεώνει να σταθούμε σε ορισμένα σημεία της ερμηνευτικής διαδικασίας (λ.χ. σε γλωσσική εξομάλυνση ή αισθητική αξιολόγηση). Ό,τι ενδιαφέρει πρωτίτως είναι η ζωηρότητα του διαλόγου, η δραματική ένταση, η άρθρωση των νοημάτων, η πειστικότητα των επιχειρημάτων, η σκιαγράφηση των προσώπων και το φιλοσοφικό βάθος του περιεχομένου. Τέλος δε θα παραλείπεται η διατύπωση κρίσεων για τις πλατωνικές-σωκρατικές θέσεις και η αντιπαράθεσή τους με νεότερες ή σύγχρονες απόψεις, ώστε να υπογραμμιστεί η διαχρονική αξία τους, αλλά και να εκτιμηθούν τα τυχόν όρια της εγκυρότητάς τους.

Φιλολογικά προβλήματα, όπως τότε ακριβώς γράφτηκαν τα κείμενα αυτά, αν αποδίδουν - και ως ποιο σημείο - όσα ειπώθηκαν στο δικαστήριο ή το δεσμοκτήριο κτλ., δεν πρέπει να εξετάζονται, γιατί υπερβαίνουν τους στόχους της διδασκαλίας.

Β. Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΑΡΧΑΙΑ, ΒΥΖΑΝΤΙΝΑ ΚΑΙ ΛΟΓΙΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

1. ΣΚΟΠΟΙ

Οι σκοποί της διδασκαλίας της Ελληνικής Γλώσσας μέσα από αρχαία, βυζαντινά και λόγια κείμενα στο Γυμνάσιο είναι οι εξής:

α) Η εξοικείωση των μαθητών με κείμενα των παλαιότερων περιόδων της ελληνικής γραμματείας, ώστε να τα κατανοούν άμεσα και βιωματικά.

β) Η στοιχειώδης γνώση γλωσσικών στοιχείων (λεξιλογικών, γραμματικών και συντακτικών) των παλαιότερων μορφών της ελληνικής γλώσσας και η σύνδεσή τους με τα αντίστοιχα της νέας ελληνικής γλώσσας με απώτερο σκοπό τον εμπλουτισμό και τη βαθύτερη γνώση της.

γ) Η συνειδητοποίηση της ενότητας και συνέχειας του εθνικού βίου, όπως αυτή αναδεικνύεται από τη μορφή και το περιεχόμενο κειμένων απ' όλες τις περιόδους της ελληνικής γραμματείας.

Γενικά, ο σκοπός της διδασκαλίας της Ελληνικής Γλώσσας μέσα από αρχαία, βυζαντινά και λόγια κείμενα είναι κατά κύριο λόγο γλωσσικός. Επιδιώκεται η εξοικείωση των μαθητών με τα βασικά στοιχεία της δομής και με τη λειτουργία παλαιότερων μορφών του ελληνικού λόγου, ώστε να αποκτήσουν βαθμιαία την ικανότητα να κατανοούν και αργότερα να ερμηνεύουν ελληνικά κείμενα παλαιότερων εποχών στην πρωτότυπη μορφή τους.

2. ΔΙΔΑΚΤΕΑ ΥΛΗ (2 ώρες την εβδομάδα καθ' όλη τη διάρκεια του έτους).

Η διδασκαλία των παλαιότερων μορφών της ελληνικής γλώσσας, διεξάγεται επί τη βάσει ειδικού εγχειριδίου, που περιέχει ανθολογημένα κείμενα από παλαιότερες περιόδους της ελληνικής γραμματείας, αυτούσια ή ελαφρά διασκευασμένα, απλά και εύληπτα ανάλογα με την ηλικία των μαθητών. Τα κείμενα αυτά συνοδεύονται από ενημερωτικά σημειώματα, ερμηνεύματα, ερωτήσεις κατανόησης του περιεχομένου τους, μικρές ευμνημόνευτες φράσεις και ποικίλες ασκήσεις λεξιλογικές —σημασιολογικές και γραμματικές— συντακτικές, που αποβλέπουν στην ανάπτυξη της αναγνωριστικής ικανότητας των μαθητών προς υποβοήθηση της κατανόησης παλαιότερων ελληνικών κειμένων.

Τα γραμματικά και συντακτικά φαινόμενα, τα οποία διδάσκονται στις τρεις τάξεις του Γυμνασίου, κατανέμονται σε καθένα από τα τρία αντίστοιχα διδακτικά εγχειρίδια.

3. ΓΕΝΙΚΕΣ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΕΣ ΟΔΗΓΙΕΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ

Αναλυτικές οδηγίες για τους σκοπούς και τη μέθοδο διδασκαλίας της Ελληνικής Γλώσσας μέσα από αρχαία, βυζαντινά και λόγια κείμενα περιλαμβάνονται στα αντίστοιχα βιβλία του καθηγητή για κάθε τάξη του Γυμνασίου.

Γενικά όμως θα πρέπει οι διδάσκοντες να έχουν υπόψη τους τα εξής:

1. Η ύλη του διδακτικού εγχειριδίου κάθε τάξης έχει οργανωθεί σε 20 διδακτικές ενότητες, από τις οποίες οι 3 είναι ανακεφαλαιωτικές. Κάθε διδακτική ενότητα έχει σχεδιασθεί για να διδαχθεί κατά κανόνα σε 3 διδακτικές ώρες, εκτός από τις 2 πρώτες ενότητες του βιβλίου της Α' τάξης Γυμνασίου και τις ανακεφαλαιωτικές όλων των βιβλίων για καθεμία από τις οποίες διατίθενται 2 διδακτικές ώρες.

2. Μια ενδεικτική κατανομή του διατιθέμενου χρόνου (3 ώρες) για τη διδασκαλία μιας τυπικής βασικής ενότητας θα μπορούσε να είναι η εξής:

Την 1η διδακτική ώρα διδάσκεται το κείμενο του Α' μέρους και μελετάται ο λεξιλογικός πίνακας του Β' μέρους.

Τη 2η διδακτική ώρα εξετάζονται οι ασκήσεις του Β' μέρους και διδάσκεται η Γραμματική ή Σύνταξη του Γ' μέρους.

Την 3η διδακτική ώρα γίνονται ορισμένες ασκήσεις του Γ' μέρους και διδάσκεται με συνοπτική διαδικασία κατανόησης ένα κείμενο του Δ' μέρους. Για άσκηση κατ' οίκον δίνονται ερωτήσεις κατανόησης επί ενός άλλου κειμένου του Δ' μέρους.

3. Χρειάζεται ιδιαίτερη επαγρύπνηση του καθηγητή, ώστε να ολοκληρωθεί οπωσδήποτε η διδασκαλία του βιβλίου της Α' τάξης μέχρι το τέλος του διδακτικού έτους της τάξης αυτής, για να μη συμπαρασύρει η οποιαδήποτε καθυστέρηση τη διδασκαλία των βιβλίων της Β' και Γ' τάξης, τα οποία αποτελούν οργανική συνέχειά του. Είναι αυτονόητο, επομένως, ότι η διδασκαλία κάθε επόμενου βιβλίου προϋποθέτει την ολοκλήρωση της διδασκαλίας των γλωσσικών στοιχείων (γραμματικής και συντακτικού) του προηγούμενου.

4. Η πλήρης αξιοποίηση των διδακτικών εγχειριδίων με την κατάλληλη μέθοδο διδασκαλίας εξαρτάται άμεσα από τη σαφή συνειδητοποίηση των συγκεκριμένων σκοπών του μαθήματος, η οποία οδηγεί στην οργάνωση της διδασκαλίας σύμφωνα με τις βασικές αρχές βαθμιαίας κατάρκτησης της γνώσης και επιβάλλει τις απαραίτητες επιλογές του τι, πώς και πότε θα διδαχθεί.

5. Εκείνο που επιδιώκεται βασικά με τη διδασκαλία της Ελληνικής Γλώσσας μέσα από αρχαία, βυζαντινά και λόγια κείμενα είναι η εξοικείωση των μαθητών με κείμενα γραμμένα σε παλαιότερες μορφές της γλώσσας μας και η άσκηση στην άμεση και βιωματική κατανόησή τους. Γι' αυτό και η διδασκαλία κάθε ενότητας των διδακτικών εγχειριδίων αρχίζει και τελειώνει με κείμενα, τα οποία αποτελούν και τη βάση της διαχρονικής διδασκαλίας της γλώσσας.

Η προσέγγιση των παλαιότερων ελληνικών κειμένων γίνεται με τη λεγόμενη **κειμενοκεντρική μέθοδο**, με την οποία επιδιώκεται να οδηγηθεί ο μαθητής στην κατανόηση του περιεχομένου ενός κειμένου, προστρέχοντας σε λεξιλογικές ή μορφολογικές διευκρινίσεις μόνο στο βαθμό που αυτές εξυπηρετούν την κατανόηση και μάλιστα χωρίς να προσφεύγει σε πιστή ή κατά λέξη μετάφραση. Η προσέγγιση αυτή αποτελεί πρακτική εφαρμογή της επικοινωνιακής μεθόδου, η οποία εφαρμόζεται σήμερα σε παγκόσμιο επίπεδο και τη διδασκαλία της μητρικής γλώσσας, των ξένων γλωσσών και των κλασικών γλωσσών (ελληνικής και λατινικής). Πρόκειται περί των λεγόμενων δυναμικών μεθόδων διδασκαλίας, που κρατούν άγρυπνο το πνεύμα του μαθητή και απαιτούν την ενεργητική κινητοποίηση όλων των πνευματικών του δυνάμεων, για να φθάσει στην κατανόηση του περιεχομένου ενός κειμένου.

Σύμφωνα με αυτή τη νεότερη αντίληψη, ο μαθητής δεν πρέπει να χάνει ούτε στιγμή τη συνολική αίσθηση ενός κειμένου ή ενός μικρού τμήματός του, ενώ ταυτόχρονα, με τη συμπάρσταση και τη βοήθεια του δασκάλου, συνδυάζει πολλά στοιχεία και ενέργειες, για να καταλήξει στην κατανόησή του. Ο καθηγητής με κατάλληλη εισαγωγή ενημερώνει το μαθητή για τα προ του κειμένου και προσελκύει το ενδιαφέρον του για τη συνέχεια επί του κειμένου, εκμεταλλεύεται με δεξιότητα τα σχετικά ερμηνεύματα, ασκεί το μαθητή να αξιοποιεί τα συμφραζόμενα σε ένα μικρότερο ή μεγαλύτερο τμήμα λόγου με βάση τη διαίσθησή του, και με κατάλληλα ερωτήματα στρέφει την προσοχή του μαθητή σε λέξεις ή εκφράσεις-κλειδιά του κειμένου.

Ως ενδιάμεση και βοηθητική διαδικασία κατά την προσπάθεια κατανόησης του περιεχομένου ενός κειμένου μπορεί να χρησιμοποιηθεί και η μετάφραση ή απλή μεταφορά εκφράσεων ή και προτάσεων στη σημερινή γλώσσα σε σημεία, όπου αυτό κρίνεται απαραίτητο. Πολλές άλλωστε εκφράσεις δίνονται μεταγλωττισμένες στα ερμηνεύματα των κειμένων, απόδειξη ότι δεν είναι η μετάφραση του κειμένου το ζητούμενο. Και οπωσδήποτε αυτή η ευκαιριακή μεταφραστική βοήθεια σε ορισμένα δύσκολα σημεία δεν έχει τίποτα το κοινό με την παλιά τακτική, κατά την οποία η πιστή και ωραία κατά το δυνατό μετάφραση ήταν η καταληκτική φάση της δουλειάς στην τάξη και η επανάληψή της από τον καθηγητή ή ένα μαθητή επισφράγιζε κάθε διδασκαλία. Τώρα πια δε ζητάμε στο τέλος της διδακτικής ώρας την παραδοσιακή μετάφραση για δύο κυρίως λόγους:

Πρώτο, γιατί ο αρχάριος μαθητής με τα ελάχιστα στοιχεία της αρχαίας ελληνικής που γνωρίζει είναι αδύνατο να προχωρήσει σε πλήρη και ακριβή μετάφραση ενός κειμένου και, δεύτερο, γιατί δε θεωρείται πια μια ακριβής μετάφραση —πολύ περισσότερο μιας ατελής— ως αναγκαία προϋπόθεση για τη σταδιακή εξοικείωση του μαθητή με παλαιότερα κείμενα και για τη γενική κατανόησή τους. Γι' αυτό και στη διδασκαλία των ξένων ζωντανών γλωσσών, αλλά και των μη ομιλουμένων παιδιών, ελέγχουν πλέον την κατανόηση κειμένων με μια σειρά κατάλληλων ερωτήσεων και όχι με μετάφραση, που απαιτεί τέλεια γνώση και των δύο γλωσσών για να επιτευχθεί (παράβαλε και τον αγγλικό όρο αυτής της διαδικασίας *reading comprehension*).

6. Η δεύτερη βασική μεθοδολογική κατεύθυνση είναι ο διαρκής συσχετισμός του παλαιού με το νέο, που επιδιώκει τη συνειδητοποίηση των κοινών δομικών στοιχείων αρχαίας και νέας ελληνικής αλλά και των διαφορών τους, την επισήμανση της εξέλιξης και της συνέχειας και, κατά συνέπεια, την άμβλυση του αισθήματος του απρόσιτου και του ξένου, που έχουν σήμερα οι μαθητές για τα παλαιότερα ελληνικά. Αν η κειμενοκεντρική προσέγγιση επιβάλλεται στο Α' και Δ' μέρος κάθε ενότητας, όπου κυριαρχεί η παρουσία των κειμένων, ο διαρκής συσχετισμός παλιού και νέου στοιχείου στη γλώσσα είναι εμφανής κυρίως στο Β' και Γ' μέρος, όπου επιδιώκεται να εξοικειωθούν οι μαθητές με τα δομικά (λεξιλογικά και μορφολογικά) στοιχεία της ελληνικής γλώσσας στη διαχρονική της διάσταση.

Συγκεκριμένα στο Β' μέρος κάθε ενότητας, ξεκινώντας από μια λέξη-ρίζα της αρχαίας ελληνικής διδάσκουμε τα ετυμολογικά πεδία, τις ομόρριζες νεοελληνικές λέξεις, τα παράγωγα και τα σύνθετά τους. Αυτή η ομαδοποίηση των λέξεων κατά ετυμολογικές οικογένειες είναι πολύτιμη για μια βαθύτερη γνώση του λεξιλογικού θησαυρού της γλώσσας μας. Η διδασκαλία αυτή, συμπληρούμενη με ασκήσεις συμπληρωματικού, συνδυαστικού και μετασχηματιστικού τύπου, επιδιώκει να αναπτύξει στους μαθητές την ικανότητα να χρησιμοποιούν δημιουργικά και κυριολεκτικά τις λέξεις όταν παράγουν δικό τους λόγο, προφορικό ή γραπτό. Έτσι, εκεί που τώρα κυριαρχεί η παθητική μνήμη της σημασίας των λέξεων της νέας ελληνικής, ελπίζεται ότι θα καλλιεργηθεί η βαθιά και ουσιαστική γνώση τους και επομένως η καλύτερη χρήση τους στο λόγο. Και, κατά τη μαρτυρία όλων των καθηγητών που δίδαξαν πειραματικά τα νέα βιβλία το Β' μέρος κάθε ενότητας, το λεξιλογικό-σημασιολογικό, ενθουσίασε κυριολεκτικά τους μαθητές που ανέπτυσσαν όλη την ευρηματικότητά τους.

Στο Γ' μέρος των ενοτήτων του βιβλίου, το γραμματικοσυντακτικό, διδάσκονται βασικά δομικά στοιχεία των παλαιότερων μορφών του ελληνικού λόγου, αυτά κυρίως που διαφέρουν από τη σημερινή μορφή του. Με δεδομένο το γεγονός ότι οι κύριες γραμ-

ματικές κατηγορίες και συντακτικές λειτουργίες της ελληνικής παρουσιάζουν εκπληκτική διαχρονική επιβίωση, εκείνο που ενδιαφέρει είναι να εξοικειωθούν οι μαθητές με τύπους και χρήσεις της γλώσσας μας παλαιότερων εποχών, όπως π.χ. τα ονόματα της 3ης κλίσης, η δοτική πώση, το απαρέμφατο και η μετοχή, οι πολλαπλές εμπρόθετες χρήσεις, οι μορφές και οι χρήσεις του υποτεταγμένου λόγου.

Μεθοδολογικά χρειάζεται ιδιαίτερη προσοχή κατά τη διδασκαλία αυτού του μέρους, ώστε η γνώση των βασικών γραμματικών και συντακτικών στοιχείων να μην καταντήσει αυτοσκοπός, αλλά να λειτουργήσει επιβοηθητικά προς την κατανόηση των κειμένων. Γιατί ξέρουμε πόσο έβλαψε στο παρελθόν η έμφαση που δόθηκε σ' αυτό το μέρος της διδασκαλίας του αρχαίου λόγου.

Είναι ανάγκη, λοιπόν, σήμερα η εξοικείωση του μαθητή με τις παλαιότερες γραμματικοσυντακτικές δομές της ελληνικής,

α) να γίνει σε αναγνωριστικό επίπεδο, χωρίς επιμονή σε κανόνες και πολλές μεταγλωσσικές διατυπώσεις, που αποπροσανατολίζουν το μαθητή αλλά και τον καθηγητή από το γενικό σκοπό του μαθήματος,

β) να περιοριστεί στα βασικά χαρακτηριστικά των φαινομένων χωρίς πολλές λεπτομέρειες και εξαιρέσεις,

γ) να ακολουθεί την εμφάνιση των φαινομένων στα κείμενα, ώστε να μην υψώνονται οι άγνωστοι τύποι ως ανυπέρβλητα εμπόδια στην κατανόηση των κειμένων. Γι' αυτό και δεν επιδιώκεται να διδαχθεί προκαταβολικά ένα φαινόμενο για να το γνωρίζει ο μαθητής όποτε το συναντήσει. Όχι π.χ. όλους τους κανόνες τονισμού μαζί, αλλά όσους συναντάμε προοδευτικά,

δ) να ξεκινάει πάντα από τη συγχρονία, για να διδάξει τη διαχρονία. Πρώτα το νεοελληνικό παράδειγμα υπενθυμίζει μια γραμματική κατηγορία ή μια συντακτική λειτουργία (π.χ. ένα δευτερόκλιτο όνομα ή επίθετο, ένα αντικείμενο ή κατηγορούμενο, έναν επιθετικό προσδιορισμό ή μια επιρρηματική σχέση) και ύστερα επισημαίνεται το αντίστοιχο φαινόμενο ή λειτουργία της αρχαίας ελληνικής. Η διαδικασία αυτή, εκτός του ότι είναι ευκολότερη, είναι κυρίως ασφαλέστερη για την αφομοίωση γλωσσικών στοιχείων του παρελθόντος και για τη συνειδητοποίηση της στενής σχέσης παλαιών και σημερινών μορφών της γλώσσας μας,

ε) να χρησιμοποιεί παράλληλα και ταυτόχρονα με τη διδασκαλία ενός φαινομένου τους γραμματικούς πίνακες που υπάρχουν στο τέλος του βιβλίου, ώστε να μη χρειάζεται κατ' αρχήν ο μαθητής να απομνημονεύει κλιτικά συστήματα αυτόνομα, για να κατανοήσει πλήρως ένα φαινόμενο ή για να ανταποκριθεί στις σχετικές συνδυαστικές ή μετασχηματιστικές ασκήσεις. Με τον καιρό και με τη χρήση και την επανάληψη θα συγκρατήσει ο μαθητής όσα χρειάζεται από τις παλαιότερες μορφές της γλώσσας μας, για να κατανοεί παλαιότερα ελληνικά κείμενα, και

στ) να συνεξετάζει παντού, τόσο στα κείμενα όσο και στις ασκήσεις, τη γραμματική μορφή με τη συντακτική λειτουργία της μέσα σε συγκεκριμένη πρόταση, που αποτελεί το γλωσσικό περιβάλλον τους. Αυτό υποδεικνύουν οι αρχές της σύγχρονης δομολειτουργικής γραμματικής.

Εξάλλου κατά τη διδασκαλία των διαχρονικών στοιχείων της γλώσσας μας τόσο στο σημασιολογικό όσο και στο γραμματικό επίπεδο ο μαθητής βρίσκεται τώρα σε οικείο έδαφος, γιατί έχει ήδη εξοικειωθεί με τις αρχές και την ορολογία της επικοινωνιακής μεθόδου και της σύγχρονης γραμματικής, σύμφωνα με τις οποίες διδάσκεται εδώ και δέκα χρόνια η νεοελληνική γλώσσα.

Από τα παραπάνω γίνεται φανερό ότι, αν αυτή η τακτική του διαρκούς συσχετισμού παλαιού και νέου ακολουθηθεί με συνέπεια και στους τρεις τομείς της γλώσσας, των κειμένων, του λεξιλογίου και της γραμματικής και σύνταξης, θα διαμορφωθεί σταδιακά στους μαθητές η συνείδηση της συνέχειας και συνοχής της εθνικής γλώσσας και γραμματείας και, κατ' επέκταση, του εθνικού μας βίου. Άλλωστε, αυτός είναι ο τρίτος και μακροπρόθεσμος σκοπός της διδασκαλίας της ελληνικής γλώσσας μέσα από αρχαία, βυζαντινά και λόγια κείμενα.

7. Τέλος, είναι ανάγκη να δοθεί ιδιαίτερη προσοχή στον τρόπο αξιολόγησης της επίδοσης των μαθητών σ' αυτό μάθημα. Στους μαθητές δίνονται δύο ερωτήματα επί του περιεχομένου ενός διδαγμένου κειμένου, δύο ασκήσεις λεξιλογικές σημασιολογικές και δύο γραμματικές-συντακτικές μετασχηματιστικού τύπου, ανάλογες με εκείνες στις οποίες εξασκήθηκαν κατά τη διάρκεια της σχολικής χρονιάς. Για τους καθηγητές έχουν συνταχθεί σχετικά δείγματα ερωτήσεων και ασκήσεων σε μεγάλη ποικιλία από την ομάδα συγγραφής του διδακτικού εγχειριδίου, ώστε να υπάρχει πλήρης αντιστοιχία μεταξύ σκοπών του μαθήματος, μεθόδου διδασκαλίας του και τρόπου αξιολόγησης, της επίδοσης των μαθητών. (Βλ. αναλυτικά τα σχετικά Π.Δ. 451/93 και τα αντίστοιχα βιβλία του καθηγητή).

III. ΝΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ

1. ΣΚΟΠΟΙ

Το μάθημα της Νεοελληνικής Γλώσσας και Γραμματείας με τους δύο κλάδους του (γλωσσική διδασκαλία - έκθεση και διδασκαλία κειμένων νεοελληνικής λογοτεχνίας) επιδιώκει του παρακάτω σκοπούς:

1. Να γνωρίσουν και να κατανοήσουν οι μαθητές το περιεχόμενο, την ιδιοτυπία και τις αξίες του νεοελληνικού πολιτισμού (χωρίς να αποσιωπηθούν οι αρνητικές πλευρές του), κι έτσι:

α) Να αποκτήσουν πεποίθηση στη δημιουργική δύναμη και στη ζωτικότητα του νεοελληνικού λαού και με τη βίωση των αξιών που δημιούργησε να γίνουν συνειδητοί εργατές της προόδου.

β) Να αποκτήσουν αυτογνωσία και συναίσθηση της αυτοδυναμίας του νεοελληνικού πολιτισμού και έτσι να προσέρχονται με δικό τους επαρκή πνευματικό εξοπλισμό στη συνάντησή τους με τον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό και με τον πολιτισμό των άλλων λαών.

2. Να γνωρίσουν οι μαθητές τον πλούτο και την ποικιλία της νεοελληνικής λογοτεχνίας και να αντιληφθούν την αξία της, ώστε να αναπτυχθεί η ευαισθησία τους, για να είναι σε θέση να εκτιμούν και να χαίρονται το ωραίο στο λόγο.

3. Ειδικότερα με τη διδασκαλία του γλωσσικού μαθήματος επιδιώκεται:

α) να γνωρίσουν τα Ελληνόπουλα την ψυχосύνθεση και τον πολιτισμό του λαού μας και να αναπτύξουν τόσο τις προσωπικές όσο και τις εθνικές πνευματικές δυνάμεις,

β) να συλλαμβάνουν οι μαθητές, μέσα από το πλήθος των συγκεκριμένων περιπτώσεων, τους κανόνες που διέπουν τη δομή και τη λειτουργία της γλώσσας, να ασκούνται να τους εφαρμόζουν στην πράξη και να διακρίνουν τα διάφορα γλωσσικά επίπεδα (λαϊκή γλώσσα, λόγια γλώσσα, επιστημονικός λόγος κ.ά.),

γ) να εμπλουτίζουν το λεξιλόγιό τους και να συλλαμβάνουν τη σημασία των λέξεων με όλους τους δυνατούς τρόπους (σύνδεση των λέξεων με τα πράγματα, συμφραζόμενα, κυριολεκτική και μεταφορική χρήση, μορφήματα, παραγωγή και σύνθεση, συσχέτιση συνώνυμων και αντίθετων, σχήματα λόγου κλπ.),

δ) να αναγνωρίζουν, να σπουδάζουν και να συνθέτουν ευρύτερα σύνολα λέξεων και να αναπαράγουν μορφοσυντακτικά φαινόμενα:

1) με ασκήσεις πάνω στο συνταγματικό και παραδειγματικό άξονα της γλώσσας,

2) με ασκήσεις ανάλυσης των προτάσεων σε άμεσα συστατικά,

3) με ασκήσεις πάνω σε μετασχηματιστικά πρότυπα, κ.ά.

ε) να μαθαίνουν, να ακούν, να ρωτούν και γενικά να εκφράζονται με δημιουργικότητα, ευχέρεια και φυσικότητα στις ποικίλες μορφές της προφορικής επικοινωνίας και ιδιαίτερα στη συζήτηση,

στ) να ασκούνται στις γραπτές εκθέσεις και γενικότερα στο γραπτό λόγο, ώστε να διατυπώνουν τις σκέψεις τους με πληρότητα, ακρίβεια, σαφήνεια και κομψότητα,

ζ) να ασκούνται στην ορθογραφία, στη χρήση των σημείων στίξης και στην καλαίσθητη εμφάνιση των γραπτών τους,

η) να συνηθίζουν στη χρήση γλωσσικών βοηθημάτων, όπως είναι τα λεξικά (ορθογραφικά, ερμηνευτικά, ετυμολογικά κ.ά.), τα βιβλία γλωσσικών ασκήσεων κλπ.

2. ΔΙΔΑΚΤΕΑ ΥΛΗ

Α΄ ΤΑΞΗ: Η γλωσσική διδασκαλία—έκθεση θα γίνεται 3 ώρες την εβδομάδα από την αρχή ως το τέλος του διδακτικού έτους. Θα διδασχούν οι ενότητες 1—18 του βιβλίου «Νεοελληνική Γλώσσα» (Α΄ τεύχος) με τη σειρά που είναι σ΄ αυτό. Θα γίνουν επίσης και οι επαναληπτικές ασκήσεις με τη σειρά που είναι στο βιβλίο.

Η διδασκαλία των «Κειμένων Νεοελληνικής Λογοτεχνίας» θα γίνεται 2 ώρες την εβδομάδα από την αρχή ως το τέλος του διδακτικού έτους.

Β΄ ΤΑΞΗ: Η γλωσσική διδασκαλία—έκθεση θα γίνεται 2 ώρες την εβδομάδα από την αρχή ως το τέλος του διδακτικού έτους. Η διδασκαλία θα συνεχιστεί από το Α΄ τεύχος του βιβλίου «Νεοελληνική Γλώσσα», εφόσον δεν έχει ολοκληρωθεί στην Α΄ τάξη. Κατόπιν θα διδασχούν οι ενότητες 19—32 του Β΄ τεύχους με τη σειρά που είναι σ΄ αυτό. Θα γίνουν επίσης και οι επαναληπτικές ασκήσεις με τη σειρά που είναι στο βιβλίο.

Η διδασκαλία των «Κειμένων Νεοελληνικής Λογοτεχνίας» θα γίνεται 2 ώρες την εβδομάδα από την αρχή ως το τέλος του διδακτικού έτους.

Γ΄ ΤΑΞΗ: Η γλωσσική διδασκαλία—έκθεση θα γίνεται 2 ώρες την εβδομάδα από την αρχή του διδακτικού έτους ως τις 20 Ιανουαρίου και 1 ώρα την εβδομάδα ως το τέλος του διδακτικού έτους. Η διδασκαλία στην τάξη αυτή θα συνεχιστεί από το Β΄ τεύχος του βιβλίου «Νεοελληνική Γλώσσα», εφόσον δεν έχει ολοκληρωθεί στη Β΄ τάξη. Κατόπιν θα διδασχούν οι ενότητες 33—40 του Γ΄ τεύχους με τη σειρά που είναι σ΄ αυτό. Θα γίνουν επίσης και οι επαναληπτικές ασκήσεις.

Από τις 20 Ιανουαρίου ως το τέλος του διδακτικού έτους θα διδασχτεί, σε 12 μαθήματα, το βιβλίο «Επιτομή της Ιστορίας της Ελληνικής Γλώσσας».

Σημείωση: Η διδασκαλία του Γ΄ τεύχους του βιβλίου «Νεοελληνική Γλώσσα» δε θα διακοπεί στις 20 Ιανουαρίου. Θα συνεχιστεί μέχρι το τέλος του διδακτικού έτους 1 ώρα την εβδομάδα.

3. ΟΔΗΓΙΕΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ

α) Γλωσσική διδασκαλία και Έκθεση - Έκφραση Και για τις τρεις τάξεις

Ο καθηγητής να συμβουλευέται για τις γενικές και ειδικές κατά ενότητα οδηγίες το βιβλίο του καθηγητή.

β) Επιτομή της ιστορίας της ελληνικής γλώσσας

1. Κύριος σκοπός της διδασκαλίας του μαθήματος (και του βιβλίου) είναι η παρουσίαση, κατά τρόπο αδρό, των χαρακτηριστικών φάσεων στην εξέλιξη της γλώσσας μας, έτσι που να φανεί με την ιστόρηση η αδιάσπαστη ενότητά της. Γι΄ αυτό κατά τη διδασκαλία δε θα ήταν σκόπιμη η παρουσίαση και επεξεργασία στην τάξη πολλών δειγμάτων από εικονογραφικό ή εποπτικό υλικό, όπως είναι οι εικόνες επιγραφών, χειρογράφων, αλφαβήτων κ.τ.τ. Γιατί αυτά μπορεί να είναι ελκυστικά και να εντυπωσιάζουν τους μαθητές, διασπούν όμως τον πυρήνα του μαθήματος, το οποίο πρέπει να διδασχτεί σε αυστηρά καθορισμένο χρόνο. Γι΄ αυτό το λόγο ο καθηγητής ας έχει διαρκώς τη μέριμνα να κρατάει τη διδασκαλία στο «κέντρο» του μαθήματος και να μην παρασύρεται σε σχόλια, λεπτομέρειες κτλ. όχι άμεσης προτεραιότητας.

2. Στη διδασκαλία του κεφελαιού για τις αρχαίες ελληνικές διαλέκτους ο καθηγητής μπορεί να παραλείψει τα χαρακτηριστικά γνωρίσματά τους, εφόσον έχει τη γνώμη ότι θα δυσκολέψουν τους μαθητές του. Για τις μεταγενέστερες περιόδους (ελληνιστική, βυζαντινή) δεν υπάρχει η δυσκολία της προσπέλασης, υπό τον όρο ότι για τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα γλωσσικών μορφών του παρελθόντος δε θα απαιτείται απομνημόνευση από τους μαθητές, γιατί αποτελούν απλώς παραδείγματα.

3. Τα κείμενα πλαισιώνουν την ιστορική έκθεση και αποτελούν σημεία αναφοράς καθηγητή και μαθητών και όχι ύλη που θα διδάσκεται συστηματικά. Στα κείμενα αυτά, που συνοδεύονται είτε από νεοελληνική μετάφραση (τα αρχαιότερα) είτε από σχόλια (τα νεότερα), οι μαθητές είναι δυνατόν να παρατηρούν και να επισημαίνουν τις ομοιότητες (φωνητικές, λεξιλογικές, συντακτικές) των δύο μορφών της ελληνικής που αντιπαραθέτονται (στις μεταφράσεις καταβάλλεται προσπάθεια να διατηρηθούν οι ομοιότητες αυτές). Είναι ευνόητο ότι η εργασία αυτή μπορεί να γίνεται μέσα στην τάξη ή να ανατίθεται από τον καθηγητή για το σπίτι.

4. Η ύλη του βιβλίου μπορεί να κατανεμηθεί σε ώρες διδασκαλίας ως εξής (12 ώρες συνολικά):

1ο μάθημα: Εισαγωγή.

2ο μάθημα: Αρχές της γλωσσικής μας ιστορίας.

3ο μάθημα: Αρχαίες ελληνικές διάλεκτοι. Η αττική διάλεκτος.

4ο-5ο μάθημα: Η ελληνιστική κοινή.

6ο-7ο-8ο: Η Δημώδης βυζαντινή γλώσσα. Νεοελληνικές διάλεκτοι.

Νεοελληνική κοινή.

9ο μάθημα: Η καθαρεύουσα.

10ο μάθημα: Το γλωσσικό ζήτημα.

11ο-12ο μάθημα: Η ενότητα της ελληνικής γλώσσας.

Η σημασία της επικράτησης της νεοελληνικής κοινής σήμερα.

γ) Κείμενα νεοελληνικής λογοτεχνίας

1. Θεματικές ενότητες: Να διδάσκονται όσο το δυνατόν **περισσότερα** κείμενα από κάθε ενότητα και μάλιστα εκείνα που ο καθηγητής θεωρεί πιο ενδιαφέροντα. Τα υπόλοιπα να τα διαβάζουν οι μαθητές μόνοι τους, τον ελεύθερο χρόνο τους. Με αφορμή τα κείμενα συγγενών θεμάτων να παρακινούνται οι μαθητές να κάνουν συγκρίσεις και παραλληλισμούς, για να ασκούν την κριτική τους σκέψη.

Ο καθηγητής δεν είναι υποχρεωμένος να ακολουθήσει τη σειρά των εννοιών του βιβλίου.

Ειδικά στην Γ' τάξη, όπου η διάταξη της ύλης είναι ιστορική, ο καθηγητής ανάλογα με τις διαθέσιμες ώρες πρέπει να επιλέγει αντιπροσωπευτικά κείμενα από κάθε περίοδο, ώστε να καλύψει ως το τέλος του διδακτικού έτους όλες τις ιστορικές περιόδους του βιβλίου.

2. Τα σύντομα κείμενα να διδάσκονται σε μια διδακτική ώρα χωρίς προπαρασκευή των μαθητών. Τα εκτενέστερα, που δεν είναι δυνατόν να διδαχθούν σε μια διδακτική ώρα, να διδάσκονται αφού θα έχει προηγηθεί προετοιμασία των μαθητών. Ο καθηγητής να δίνει στους μαθητές ερωτήματα ή απόψεις από το κείμενο για να τις μελετούν στο σπίτι τους, ώστε να κάνουν ανακοινώσεις στην τάξη. Θα ακολουθεί συζήτηση, θα γίνονται εκτιμήσεις και θα συνάγονται συμπεράσματα.

3. Κατά τη διδασκαλία θα γράφεται στον πίνακα το όνομα του συγγραφέα, ο τίτλος του κειμένου που πρόκειται να διδαχτεί καθώς και ό,τι άλλο κρίνει σκόπιμο ο καθηγητής.

4. Οι γενικές εισαγωγές, όπου υπάρχουν, καθώς και τα εισαγωγικά σημειώματα, πρέπει να διαβάζονται στην αρχή. Σε μερικές περιπτώσεις, ιδίως στην ποίηση, το εισαγωγικό σημείωμα προσανατολίζει τη διδασκαλία.

Στις εισαγωγές και τις βιογραφίες η διδασκαλία δε θα επεκτείνεται σε πληροφορίες πέρα από εκείνες που περιέχονται στα διδακτικά βιβλία. Στόχος μας είναι η ερμηνεία των ιδίων των κειμένων και όχι η παροχή γνώσεων γραμματολογικών και βιογραφικών.

5. Η ανάγνωση πρέπει να γίνεται με φυσικότητα και σύμφωνα με τις απαιτήσεις του κειμένου.

6. Η απόδοση του περιεχομένου μετά την ανάγνωση πρέπει να είναι σύντομη και περιεκτική. Ιδιαίτερη προσοχή χρειάζεται στα λυρικά ποιήματα, όπου στο στάδιο αυτό θα περιοριζόμαστε να διαπιστώσουμε απλώς αν κατανοήθηκε το θέμα.

7. Επεξεργασία: Κατά την επεξεργασία γίνεται η εντελώς απαραίτητη γλωσσική και πραγματολογική εξομάλυνση. Ο καθηγητής πρέπει να καθορίζει τη διδασκαλία του λαμβάνοντας υπόψη το είδος του κειμένου, αν είναι δηλαδή ποίημα ή πεζό, και σε περίπτωση που πρόκειται για πεζό τι είδους πεζό είναι (διήγημα, αφήγημα, περιγραφή, μελέτημα, θέατρο κτλ.).

α) Ποίημα: η διαίρεσή του σε ενότητες δεν είναι πάντοτε απαραίτητη. Αν γίνει, τότε δεν πρέπει να έχει μηχανικό χαρακτήρα, αλλά να αποβλέπει στο να συνειδητοποιήσουν οι μαθητές τη διάρθρωση του κειμένου, στην επισήμανση των βασικών του θεμάτων καθώς και στον τρόπο της σύνδεσής τους. Στην ανάλυση των ποιημάτων είναι απαραίτητη η επισήμανση των εικόνων και των άλλων τεχνικών μέσων και εκφραστικών τρόπων (ομοιοκαταληξία, σχήματα λόγου, χρήση λέξεων, ρυθμός, μέτρο κτλ.) σε συνάρτηση πάντοτε με το αισθητικό αποτέλεσμα και την έκφραση της ψυχικής διάθεσης του ποιητή.

β) Διήγημα: Δεν πρέπει να διδάσκεται πάντοτε ομοίμορφα. Κατά τη διδασκαλία του, άλλοτε είναι δυνατόν να επιμένουμε στην αρχιτεκτονική διάρθρωση του διηγήματος, άλλοτε στους αντιπροσωπευτικούς τύπους του και άλλοτε στα προβλήματα που θίγει. (Το ίδιο το διήγημα θα μας οδηγήσει ως προς αυτό).

γ) Αφήγηση, περιγραφή: Κατά τη διδασκαλία θα επιμένουμε περισσότερο 1) στη διάρθρωση των ενοτήτων και το σκοπό που εξυπηρετεί, 2) στο βασικό θέμα γύρω από το οποίο περιστρέφεται η αφήγηση ή η περιγραφή, 3) στην επισήμανση των επιμέρους στοιχείων που παρατηρεί και προβάλλει ο συγγραφέας.

δ) Μελέτημα: Κατά τη διδασκαλία εκτός από το νοηματικό περιεχόμενο, θα επιμένουμε κυρίως 1) στη διάρθρωση των ενοτήτων, 2) στη βασική σκέψη που υπάρχει σε κάθε ενότητα και στα μέσα με τα οποία εκφράζεται καθώς και στη βασική σκέψη που υπάρχει σ' όλο το μελέτημα.

8. Κατά τη διδασκαλία των ποιημάτων και διδικά της σύγχρονης ποίησης ο καθηγητής πρέπει, όσο μπορεί, να αποφεύγει την εκλογίκευση και να προσφέρει το ποίημα με τρόπο που να μιλάει στην ευαισθησία των μαθητών.

9. Να παρέχεται η δυνατότητα στους μαθητές, χωρίς άκαιρες παρεμβάσεις, να αναπτύξουν τις απόψεις τους σε συνεχή λόγο και να ενθαρρύνεται ο διάλογος.

10. Βασικός σκοπός των ερωτήσεων είναι να αναπτύξει ο μαθητής την παρατηρητικότητα και την κριτική του ικανότητα. Όλες οι ερωτήσεις αναφέρονται στο κείμενο, στο οποίο πρέπει να καταφεύγει ο μαθητής για να δίνει την ορθή απάντηση. Συνεπώς η χρησιμοποίηση βιβλίων με έτοιμες αναλύσεις και απαντήσεις είναι όχι μόνο περιττή αλλά και βλαπτική.

11. Επεξεργασία των ερωτήσεων: Οι ερωτήσεις είναι φυσικό να μην καλύπτουν όλη τη διδασκαλία. Απλώς την προσανατολίζουν και αποτελούν μια κοινή βάση. Άλλες πάλι διευκολύνουν την ανταλλαγή απόψεων, τη συζήτηση, τον προβληματισμό. Ο μαθητής πρέπει να διατυπώνει κι αυτός ερωτήσεις. Οι ορθές απαντήσεις πρέπει να σημειώνονται τελικά στο τετράδιο ή στον πίνακα, αν είναι δυνατόν. Ορισμένες ερωτήσεις μπορούν να δίνονται για γραπτή επεξεργασία στο σπίτι ή στο σχολείο και να θεωρούνται ως εκθέσεις. Γενικά οι ερωτήσεις καλό είναι να εξετάζονται χωριστά, αλλά να ενσωματώνονται στην πορεία της διδασκαλίας.

12. Οι γραμματολογικές και άλλες σχετικές πληροφορίες πρέπει να περιορίζονται στις εντελώς απαραίτητες για την κατανόηση του κειμένου. Οι μαθητές δε χρειάζεται να ανατρέχουν σε λεξικό και άλλα βιβλία για «πληροφορίες».

13. Η εικονογράφηση, όπου υπάρχει, πρέπει να γίνεται αντικείμενο παρατήρησης, ώστε να διευρύνεται η αισθητική καλλιέργεια των μαθητών.

IV. ΙΣΤΟΡΙΑ

1. ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΣΤΑ ΣΧΟΛΕΙΑ Δ.Ε.

Με τη διδασκαλία της Ιστορίας επιδιώκεται να συνειδητοποιήσουν και να ενστερνιστούν βαθμιαία οι μαθητές ότι:

α) ο ελληνικός και παγκόσμιος πολιτισμός είναι έργο συλλογικής ανθρώπινης προσπάθειας, αγώνων και θυσιών,

β) ο άνθρωπος οφείλει πολλά στο χθές και ευθύνεται για την οικοδόμηση του σήμερα και το σχεδιασμό του αύριο,

γ) τα ιστορικά γεγονότα συνδέονται μεταξύ τους με σχέσεις γενεσιουργές και αποτελούν αλληλουχία αιτιών (ανθρώπινων αναγκών, κινήτρων και ιδεών) και αποτελεσμάτων (ανθρώπινων πράξεων και αντιδράσεων),

δ) η διαρκής και προσεκτική αναζήτηση των κινήτρων δράσης των ιστορικών προσώπων, ομάδων και λαών του παρελθόντος οδηγεί, αναλογικά κάπως, σε ασφαλέστερες και προσφορότερες αποφάσεις σχετικά με την αντιμετώπιση των προκείμενων κάθε φορά προβλημάτων της ανθρώπινης κοινωνίας,

ε) οι διάφορες εκφάνσεις του πολιτισμού κάθε κοινωνίας και εποχής απεικονίζουν και διάφορους τρόπους έκφρασης της βιοθεωρίας των ανθρώπων της ίδιας κοινωνίας και εποχής.

Ως μερικότεροι στόχοι του μαθήματος της Ιστορίας, επισημαίνονται οι ακόλουθοι:

α) αναδρομή και μύηση στις πηγές της Ιστορίας,

β) εισαγωγή στην ελληνική παράδοση και στα προβλήματα του σύγχρονου Ελληνισμού,

γ) συνειδητόποίηση της ελληνικής διάρκειας,

δ) αντικειμενική θεώρηση των πολιτευμάτων και οικείωση των μαθητών με το δημοκρατικό τρόπο πολιτικής οργάνωσης και διαβίωσης, και

ε) καλλιέργεια γνήσιου πατριωτικού φρονήματος.

2. ΔΙΔΑΚΤΕΑ ΥΛΗ

1. Α΄ τάξη, ώρες 2.

Λ. Τσακτσίρα - Μ. Τιβέριου, **Ιστορία των Αρχαίων Χρόνων ως το 30 π.Χ.**

Το βιβλίο είναι σύμμετρο με το διδακτικό χρόνο, αρκεί να διευκρινιστεί από την αρχή ότι εικόνες, χάρτες, κείμενα - πηγές αποτελούν βοηθητικά στοιχεία για την κατανόηση της ιστορικής αφήγησης, αλλά δεν προσθέτονται ως διδακτικός φόρτος στους μαθητές με οποιοδήποτε τρόπο. Όλο αυτό το υλικό φροντίζει ο καθηγητής να το συνδέει με τις αντίστοιχες διδακτικές ενότητες και να το αξιοποιεί κατά τη διδασκαλία του.

Σχετικά με την αξιοποίηση των «πηγών» σκόπιμο φαίνεται σε αυτή τη φάση (α΄ τάξη) να περιοριστούμε σε μια βασική λειτουργία τους τεκμηριώνουν την αφήγηση του σημερινού ερευνητή - συγγραφέα. Ενδεχόμενα - και ευκαιριακά - μπορεί να γίνει λόγος για την ποικιλία των «πηγών» και την ανάγκη διασταύρωσης και επιβεβαίωσης των πηγών. Περισσότερη διερεύνηση του προβλήματος της αξιοπιστίας και ερμηνείας των πηγών

μπορεί να αναβληθεί για αργότερα, στην γ' τάξη γυμνασίου και στο λύκειο. Αυτά γράφονται εδώ ενδεικτικά· ο καθηγητής είναι πιά αρμόδιος να εκτιμήσει τις δυνατότητες των μαθητών του και να διαμορφώνει ανάλογα τη διδασκαλία του.

2. Β' τάξη, ώρες 2.

Α. Τσακίρα - Μ. Θεοχάρη - Ζ. Ορφανουδάκη, **Ιστορία Ρωμαϊκή και Βυζαντινή.**

Το εγχειρίδιο είναι σύμμετρο με τις δυνατότητες του διδακτικού χρόνου, αν από την αρχή ξεκαθαριστεί ότι:

Χάρτες και εικονογραφικό υλικό σπουδάζονται στην αίθουσα και πάντα σε συνάρτηση με τα οικεία κεφάλαια.

Το ίδιο γίνεται για τα κείμενα - πηγές (όσο είναι δυνατόν).

Τα κεφάλαια για τέχνες και γράμματα είναι μάλλον αφετηρία για κάποια σπουδή του πολιτισμού παρά για φόρτωμα της μνήμης με σειρά ονομάτων ή ονομασιών και τίτλων.

Τα παραπάνω στοιχεία και οι πίνακες συναποτελούν περισσότερο από το μισό βιβλίο σε αριθμό σελίδων.

Ο τρόπος σπουδής του βιβλίου και η διάκριση των παραπάνω στοιχείων ή πρέπει να μεταδοθούν στους μαθητές από την πρώτη ώρα διδασκαλίας - συνεργασίας.

3. Γ' τάξη, ώρες 3. Β. Σφυρόερα, **Ιστορία Νεότερη.**

Το βιβλίο είναι σύμμετρο προς το διαθέσιμο διδακτικό χρόνο. Αν οι διδάσκοντες κατά τον προγραμματισμό τους εκτιμούν ότι με τον προβλεπόμενο χρόνο αδυνατούν να διδάξουν ολόκληρο το διδακτικό βιβλίο, παρακαλούνται να παρακάμπτουν με πολύ συνοπτική παρουσίαση κάποια κεφάλαια (π.χ. Η Ευρώπη κατά το 16ο και 17ο αιώνα), ώστε να μπορούν να ολοκληρώνουν τη διδασκαλία των τελευταίων κεφαλαίων του βιβλίου, που έχουν ιδιαίτερη βαρύτητα για την ιστορική παιδεία των νέων μας σήμερα (σύγχρονη ιστορία), δίνοντας, όπως είναι αυτόνοτο, ιδιαίτερη σημασία στη διδασκαλία της Ελληνικής Ιστορίας.

Επειδή τα τελευταία κεφάλαια του βιβλίου αυτού αναφέρονται στην πρόσφατη ιστορία του κόσμου και της χώρας μας, παρακαλούνται οι διδάσκοντες να επιδείξουν ιδιαίτερη προσοχή προκειμένου να αποφεύγονται καταστάσεις παιδαγωγικά ανεπιθύμητες.

Επίσης παρακαλούνται οι διδάσκοντες να κάνουν όσο μπορούν καλύτερη αξιοποίηση των «πηγών» («μαρτυριών») και τού εποπτικού υλικού, που περιέχονται στο σχολικό εγχειρίδιο.

3. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΕΣ ΟΔΗΓΙΕΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ

Η ιδιοτυπία του μαθήματος μας υποχρεώνει να θυμίσουμε πρώτα κάποιες γνωστές αρχές, που υπαγορεύουν και τις παρακάτω οδηγίες:

α) Η Ιστορία είναι έργο ανθρώπινο. Για κάθε ιστορικό περιστατικό λοιπόν αναζητούνται και τα κίνητρα της ανθρώπινης συμπεριφοράς, ώστε κάθε σελίδα διδασκόμενης ιστορίας να αποβαίνει μάθημα ανθρωπογνωσίας και έπειτα αυτογνωσίας.

β) Πρώτη διδακτική υποχρέωση είναι η διασάφηση ενός ορισμού. Ότι η ιστορία είναι η αφήγηση γεγονότων δεν είναι αρκετό· χρειάζεται και ανάλυση του όρου «γεγονός» και σαφής αντιδιαστολή του προς τα «φαινόμενα», που είναι έργα της φύσης, και αντικειμενική αξιολόγησή του.

Για να περιγραφεί ένα γεγονός είναι ανάγκη να απαντήσουμε στα ακόλουθα λακωνικά ερωτήματα: 1) τι, 2) ποιος, 3) πού, 4) πότε, 5) πώς, 6) γιατί; Η επαρκής απάντηση στα πέντε πρώτα δίνει συνολικά την εξωτερική μορφή του «γεγονότος». Το έκτο όμως ερώτημα είναι που διεισδύει στο εσωτερικό του «γεγονότος», ζητάει τα κίνητρα της ανθρώπινης δράσης και τις εκτιμήσεις των δρώντων προσώπων. Σ' αυτό το ερώτημα εντοπίζεται κυριότητα και ο σκοπός της διδασκαλίας της ιστορίας και προς αυτό κατευθύνεται και η γόνιμη διδασκαλία, ανάλογα βέβαια με την ωριμότητα του μαθητικού ακροατηρίου. Τέλος, η διδασκαλία συμπληρώνεται με την επισήμανση της σπουδαιότητας, που αποδίδουν οι ειδικοί ιστορικοί στο διδασκόμενο κάθε φορά «γεγονός», και τη μνεία των κριτηρίων, με τα οποία το «γεγονός» αυτό προβάλλεται ως **σπουδαίο** (γιατί επηρέασε άμεσα ή έμμεσα, θετικά ή αρνητικά, τη ζωή μεγάλης ομάδας ανθρώπων, πόλης, έθνους, φυλής, της ανθρωπότητας).

γ) Επειδή κανένα ιστορικό γεγονός δεν μπορεί να νοηθεί αυθυπόστατο στο χώρο και το χρόνο αλλά μόνο σε αλληλουχία και συνάρτηση με άλλα γεγονότα (προηγούμενα που περιέχουν την «αίτία» του, σύγχρονα που επηρέασαν την εξέλιξή του, μεταγενέστερα που πρόκυψαν άμεσα ή έμμεσα απ' αυτό), γι' αυτό προσφορότερη μέθοδος για τη διδασκαλία της ιστορίας φαίνεται ότι είναι η «ιστορικογενετική», που σκόπιμα, προσεκτικά και στοχαστικά παρουσιάζει τα γεγονότα ως αδιάσπαστη ενότητα διαδοχικών «αιτίων» και αποτελεσμάτων. Βέβαια με τον όρο «αίτια» δε νοούνται δυνάμεις τυφλές αλλά ανάγκες ανθρώπινες, που οδηγούν σε συνειδητή και σκόπιμη δραστηριότητα ύστερα από εκτίμηση των συνθηκών που επικρατούν.

δ. Η σημασία, που έχουν ο **χώρος**, ο **χρόνος** και οι **γενικότερες συνθήκες** για την **ιστορική δράση** των ανθρώπων, μπορεί να κατανοηθεί και να εκτιμηθεί αν μελετήσουμε κάποια συγκεκριμένα περιστατικά απ' αυτά που θα μας απασχολήσουν και παρακάτω (στην § 5 για την **αισθητοποίηση**).

— Για το επίτευγμα του Οδ. Ανδρούτσου στη Γραβιά τον πρώτο χρόνο της Επανάστασης, θυμίζουμε:

Συνθήκες της εποχής:

Χρόνος: — επικοινωνίες: γίνονταν μόνο με αγγελιοφόρους

1821 — μετακινήσεις στρατού: μόνο ή κυρίως με πεζοπορία

— διεξαγωγή πολέμου: με γιαταγάνια, κριοφιλία και υποτυπώδη κανόνια

Χώρος: Από Λαμία ως Β. Πελοπόννησο

Με τα παραπάνω δεδομένα, ο Ομέρ Βρυώνης είχε σοβαρούς λόγους να προτιμήσει τη διάβαση από τις στενωπούς Γκιώνας - Παρνασσού (αλλά τότε δεν υπήρχαν ούτε άρματα ούτε αεροπλάνα για να εκκαθαρίσουν την περιοχή πριν από τη διάβαση των πεζών). Η στενωπός ήταν ο μόνος χώρος όπου μπορούσε να αντισταθεί με λίγες δυνάμεις ο Οδυσσέας: αυτό ακριβώς εκμεταλλεύτηκε και αναδείχτηκε πολέμαρχος. Το γεγονός της Γραβιάς εξελίχτηκε και αξιολογείται μέσα στο **χώρο** και το **χρόνο** του, τις **συνθήκες** της εποχής.

— Στην ίδια περίπου περιοχή, λίγο βορειότερα, στο Γοργοπόταμο, το 1942, μέσα στις **συνθήκες** Κατοχής και Αντίστασης, αποφάσισαν δυο ομάδες ανταρτών να αποκόψουν τη γραμμή μεταφοράς γερμανικών στρατευμάτων και πολεμοφοδίων. Οι **συνθήκες** της εποχής και η μορφολογία του εδάφους τους οδήγησαν να επιλέξουν ως στόχο τη γέφυρα (είχαν τα μέσα να την ανατινάξουν) και να ενεργήσουν μέσα στη νύχτα. Η ανατίναξη επιβράδυνε τις μετα-

φορές των εχθρών περίπου 40 μέρες. Και βέβαια η **ανατίναξη** μιας χρήσιμης γέφυρας δεν μπορεί να θεωρηθεί επιτυχία παρά μόνο μέσα στις συνθήκες της εποχής (Κατοχή - Αντίσταση), αλλιώς είναι πράξη εγκληματική. Το αντίστοιχο διάγραμμα **χωρόχρονου** και συνθηκών μπορεί να είναι:

Συνθήκες της εποχής:

- Χρόνος: — μεταφορές: με τρένα και άλλα μέσα
Νοέμβρης — διεξαγωγή πολέμου: με... με... με. και με εκρηκτικά μέσα
1942 — για τη χώρα μας: τριπλή Κατοχή και ένοπλη Αντίσταση

Χώρος: μια γέφυρα της σιδηροδρομικής γραμμής βορρά - νότου

4. ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΥΠΟΜΝΗΣΗ ΤΩΝ ΠΑΡΑΠΑΝΩ ΑΡΧΩΝ ΣΗΜΕΙΩΝΟΥΜΕ ΤΙΣ ΕΞΗΣ ΠΙΟ ΣΥΓΚΕΚΡΙΜΕΝΕΣ ΟΔΗΓΙΕΣ:

Μετά την υπόμνηση των παραπάνω αρχών σημειώνουμε τις εξής πιο συγκεκριμένες οδηγίες:

α) Η πορεία της διδασκαλίας της ιστορίας μπορεί να είναι η ακόλουθη: Προηγείται συνοπτική ανασκόπηση των προηγούμενων γεγονότων, ώστε αυτά που πρόκειται να ακολουθήσουν να φαίνονται ως η εύλογη συνέχειά τους και να κατανοηθούν ευκολότερα. Έτσι άλλωστε γεννιέται προσδοκία, προβληματισμός και δεκτικότητα στους μαθητές. Ακολουθεί σύντομη και σαφής αφήγηση της διδακτέας ενότητας από τον καθηγητή με παράλληλη χρήση όλων των προσιτών μέσων (πίνακα, χαρτών, εικόνων, σχεδιαγραμμάτων, διαφανειών). Η «αφήγηση» δε χρειάζεται να ξεπερνάει τα 12' - 15' και τα εποπτικά μέσα για κάθε ώρα διδασκαλίας ούτε πληθωρικά πρέπει να είναι ούτε να χρησιμοποιούνται με τρόπο που να διακόπτουν την ενότητα της «αφήγησης». Τέλος, καλούνται οι μαθητές να εκφράσουν τις εντυπώσεις τους, να διατυπώσουν απορίες, να ζητήσουν διευκρινίσεις, να κρίνουν πρόσωπα, καταστάσεις, γεγονότα. Σ' αυτή τη φάση της διδασκαλίας ο διευθυνόμενος διάλογος θεωρείται ιδιαίτερα εποικοδομητικός. Η διδασκαλία διευκολύνεται και εμπειδώνεται με ανασκόπηση των κύριων σημείων και ανασύνθεση του τελευταίου μαθηματος με όσα προηγήθηκαν και συνδέονται μ' αυτό άμεσα.

β) Η παραπάνω πορεία δεν αποκλείει βέβαια άλλη οργάνωση της διδασκαλίας, όταν μάλιστα ο καθηγητής κρίνει ότι άλλο τρόπο τού υποδεικνύει η διδακτέα ενότητα ή τα προσιά σ' αυτόν εποπτικά μέσα. Ένα κεφάλαιο περί τέχνης, λόγου χάρη, μπορεί να διδαχτεί με διαρκή προβολή εικόνων και παράλληλη αφήγηση-ανάλυση από τον καθηγητή. Για μια άλλη ενότητα μπορεί να υπάρχουν καλές και προσιτές «πηγές», που η μελέτη και η ανάλυσή τους είναι δυνατόν να απορροφήσουν ολόκληρη τη διδακτική ώρα και να οδηγήσουν σε μια σαφέστερη ανασύνθεση κάποιας ιστορικής στιγμής, σε μια αναπαράσταση ιστορικής εικόνας και δράσης. Είναι αρμοδιότητα κι ευθύνη του καθηγητή να επιλέγει τον προτιμότερο διδακτικό τρόπο, έχοντας υπόψη του και τούτο: ότι η διδασκαλία της

ιστορίας τελικά χρειάζεται μια συνοπτική ανασύνθεση του παρελθόντος, γιατί διαφορετικά δεν είναι δυνατή για τους μαθητές η συναγωγή συμπερασμάτων και η καλλιέργεια ιστορικής σκέψης.

γ) Η αρχή της «βιωματικότητας» μπορεί πολύ αποδοτικά να αξιοποιηθεί κατά τη διδασκαλία της ιστορίας τόσο με την παρουσίαση εκλεκτών σελίδων-πηγών της ιστορούμενης εποχής όσο και με τη διατύπωση κατάλληλων ερωτημάτων-προβλημάτων από τον καθηγητή (κατά τη διδασκαλία και την εξέταση). Είναι δυνατόν λόγω χάρη στο μάθημα για την Εικονομαχία η παρουσίαση και η εξέταση να στραφεί γύρω από την επιχειρηματολογία της μιας και της άλλης από τις αντιμαχόμενες μερίδες (εικονομάχων και εικονολατρών). Και, όταν θα γίνει λόγος για τον Καποδίστρια και τους αντιπάλους του, μπορεί η «έκφραση» των μαθητών να πάρει τη μορφή διαλόγου ανάμεσα σ' εκείνους (τους μαθητές) που θα υπερασπίσουν τις «θέσεις» των Καποδιστριακών και τους άλλους που θα παρουσιάσουν τις απόψεις των συνταγματικών. Ανάλογα ζεύγη διαλεγόμενων μερίδων μπορούμε να αναζητούμε σε πολλά κεφάλαια της ιστορίας (π.χ. οπαδοί και επικριτές του Περικλή, ενωτικοί και ανθενωτικοί μέσα στην πολιορκούμενη Πόλη, μεταρρυθμιστικοί και αντιμεταρρυθμιστικοί στην εποχή των Γράκων κτλ.).

δ) Ιδιαίτερη προσοχή χρειάζεται στην εξέταση. Κύριος στόχος είναι η εξακρίβωση ότι το μάθημα έχει εμπεδωθεί και η σκέψη των μαθητών έχει πλουτιστεί. Σύντομη, σαφής, ακριβής και πλήρης αναδιήγηση ενός ιστορικού περιστατικού είναι για πολλούς λόγους χρήσιμη άσκηση για τους μαθητές. Απομνημόνευση όμως των σελίδων ενός βιβλίου και ιδιαίτερη εμμονή στις χρονολογικές λεπτομέρειες δεν είναι εργασία εποικοδομητική. Και πάντως η εξέταση (όπως και η διδασκαλία) σωστό είναι να τείνουν προς τη διερεύνηση των αιτιών και την εκτίμηση των αποτελεσμάτων, όσο είναι τούτο δυνατό για κάθε ηλικία μαθητών. Αν πρόκειται π.χ. για το μάθημα περί του Μεγάλου Κωνσταντίνου, μόνο τα ερωτήματα: πότε έζησε, πότε και πού νίκησε τούτον ή εκείνον τον αντίπαλο, πότε υπογράφη το λεγόμενο διάταγμα των Μεδιολάνων, πότε έκαμε τα εγκαινία της Κωνσταντινούπολης, μόνο αυτά τα ερωτήματα, θα έχουν μάλλον αρνητικό διδακτικό αποτέλεσμα. Ενώ τα ερωτήματα: γιατί αποφάσισε τη μεταφορά της πρωτεύουσάς του, γιατί διάλεξε εκείνη τη θέση, γιατί χειραφέτησε τους Χριστιανούς, καλλιεργούν την κρίση των μαθητών και οικοδομούν σταδιακά την ιστορική τους συνείδηση.

ε) Για την αξιοποίηση των «πηγών» αυτών που προσφέρονται με τα εγχειρίδια και ίσως άλλων που μπορεί να εξασφαλίσει ο καθηγητής, δείτε όσα ενδεικτικά γράφονται στην επόμενη παράγραφο.

5. ΜΙΑ ΣΗΜΕΙΩΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗ ΤΩΝ «ΠΗΓΩΝ» ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗΣ

α) Οι «πηγές» της ιστορίας αποτελούν για τον ιστορικό την πρώτη ύλη για την ιστορική σύνθεση. Αυτό δε σημαίνει ότι αντιγράφει τις «πηγές» ή ότι απλά τις συναθροίζει. Αλλά από τις «πηγές» ξεκινάει τις μελετάει, προσπαθεί να κατανοήσει το περιεχόμενό τους, ελέγχει την αξιοπιστία τους, διασταυρώνει τις πληροφορίες που του προσφέρουν, επιλέγει τα στοιχεία που θα περιλάβει στη δική του συναιρετική αφήγηση.

Αυτή τη δημιουργική αξιοποίηση των πηγών μπορεί δειγματολογικά να επιχειρήσει ο καθηγητής με κάποιες ενδεικτικές «πηγές», που παραθέτονται στο βιβλίο, ή άλλες, που

ενδεχόμενα ο ίδιος μπορεί να προσκομίσει. Και έχει σταθερά υπόψη του ότι με τις παραπάνω «πηγές» δεν «τεκμηριώνεται» όλη η ιστορική αφήγηση του βιβλίου, αλλά διευκρινίζονται ή φωτίζονται κάποια σημεία της.

Ο κύριος διδακτικός στόχος που υπηρετούν αυτές οι λίγες «πηγές» είναι: να πληροφορήσουμε με παραδείγματα το μαθητή ότι:

– ο ιστορικός δεν μπορεί να γράφει αυθαίρετα·

– ότι μελετάει όλες τις συναφείς με το θέμα του πηγές·

– ότι προσπαθεί να βρει την ιστορική αλήθεια (τι έγινε; πώς; γιατί; με ποια κίνητρα και ποιες συνέπειες;)

– ότι δεν αποδέχεται άκριτα τις «πηγές»·

– ότι, αντίθετα, ελέγχει διαρκώς την αξιοπιστία τους·

– ότι διασταυρώνει τις πληροφορίες που βρίσκει·

– ότι «επιλέγει» τελικά την πιο πιθανή εκδοχή (για το τι συνέβη ή γιατί συνέβη) στις περιπτώσεις που οι «πηγές» διαφωνούν·

– ότι φτάνει κι ως το σημείο να αναρωτιέται για την ειλικρίνεια της «πηγής» (έχει π.χ. ο συγγραφέας τούτος πρόθεση να μάς προσφέρει την αλήθεια ή να δώσει την ερμηνεία που εξυπηρετούσε τη δική του πολιτική παράταξη;).

Βέβαια, ούτε οι «πηγές» που περιέχει το βιβλίο επαρκούν για την παραπάνω διαδικασία, ούτε ο σχολικός χρόνος την επιτρέπει, ούτε ο καθηγητής - με τόσο πολλές και ποικίλες υποχρεώσεις φορτωμένος - μπορεί να κάνει κάθε φορά την απαραίτητη για όλα αυτά προετοιμασία. Όμως, αν θελήσει και μπορέσει μερικά μόνο μαθήματά του έτσι να τα οργανώσει, θα έχει προσφέρει σημαντική υπηρεσία προς μία σπουδαία διδακτική κατεύθυνση: **καλλιέργεια επιστημονικής συνείδησης και ιστορικής κρίσης.**

β) Μέσα στο γενικό νόημα των «πηγών» δεν είναι μόνο τα γραπτά κείμενα, αλλά και οι **εικόνες**, που παρουσιάζουν τα δημιουργήματα της ιστορούμενης εποχής (ορισμένης κοινωνίας) σε κάποια χρονική περίοδο της ιστορίας της). Οι εικόνες πιθανό είναι να αναφέρονται στην οικονομική ζωή (π.χ. τα νομίσματα), στην πολιτική οργάνωση και δραστηριότητα (το θήμα της Πνύκας), την παιδεία και την ψυχαγωγία (το αρχαίο θέατρο), τη θρησκευτική ζωή (οι αρχαίοι ναοί). Όλα αυτά είναι καταρχή έργα τέχνης, αλλά και όλα εκφράζουν και μια άλλη πτυχή της ζωής, μια άλλη πλευρά του ιστορούμενου πολιτισμού και όχι μόνο αυτή που φαινομενικά αντιπροσωπεύουν. Λογουχάρη, ένα νόμισμα είναι μέσο συναλλαγής, είναι και έργο τέχνης· ανάλογα όμως με τη μορφή που απεικονίζει ή την επιγραφή που έχει μπορεί να είναι και έκφραση πολιτικής επιλογής ή θρησκευτικής συγκίνησης. Ένας ναός, ο Παρθενώνας λογουχάρη, είναι έκφραση θρησκευτικών αντιλήψεων και έργο τέχνης· είναι όμως και έκφραση πολιτικού μεγαλείου και εξωτερικής και εσωτερικής πολιτικής της αθηναϊκής κοινωνίας που έχτισε το ναό. Με αυτές τις νύξεις, ελπίζουμε, γίνεται φανερό ότι η εικονογράφηση δεν είναι μόνο ή δεν είναι κυρίως στοιχείο διακόσμησης του σχολικού βιβλίου, αλλά και μέσο αποκάλυψης όλων των πτυχών της ανθρώπινης δραστηριότητας (οικονομικής, κοινωνικής, πολιτικής, θρησκευτικής, καλλιτεχνικής). Και με το πνεύμα αυτό επιχειρούμε τη διδακτική αξιοποίηση της εικονογράφησης - έστω ευκαιριακά - με βάση τις πληροφορίες που περιέχονται στο βιβλίο και ενδεχόμενα με τη γενικότερη ενημέρωση που έχουμε. Ξεκίνημα είναι η συνειδητοποίηση αυτής της σκοπιμότητας και η προσεκτική «ανάγνωση» των εικόνων.

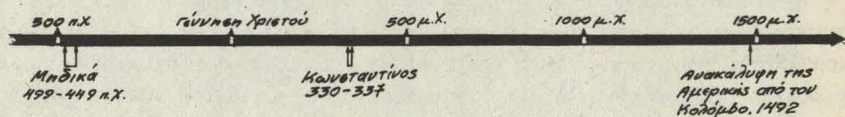
γ. Σχετικά με το εικονογραφικό υλικό υπενθυμίζεται ότι μεγαλύτερη σημασία έχουν – για την καλλιέργεια ιστορικής συνείδησης – οι εικόνες που εκφράζουν συλλογική συνείδηση, συλλογική δράση, σχέσεις κοινωνικές και συνεργασία ατόμων ή ομάδων· ενώ αντίστροφα, οι προσωπογραφίες – που μπορούν να είναι και έργα ανθρωπίνης ματαιοδοξίας – είναι δυνατό να αφήνουν στη σκέψη των μαθητών την εντύπωση ότι τα άτομα δημιουργούν την ιστορία, θέση που δε βεβαιώνεται από την επιστήμη.

6. ΑΝΑΓΚΗ ΑΙΣΘΗΤΟΠΟΙΗΣΗΣ (ΕΠΟΠΤΙΚΟΤΗΤΑΣ – ΒΙΩΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ). ΜΕΘΟΔΕΥΣΕΙΣ

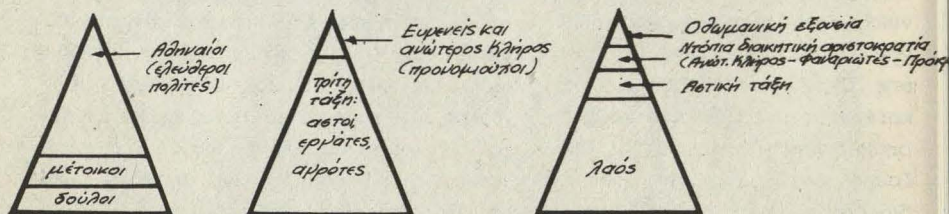
– Είναι περιπτώ να θυμίσουμε ότι η ιστορία είναι από τη φύση της γνώση αφηρημένη, αφού αναφέρεται σε άλλους χρόνους, άλλους τόπους, άλλες συνθήκες ζωής, άλλους ανθρώπους· και χρησιμοποιεί η ιστορική αφήγηση έννοιες αφηρημένες όπως: εξουσία, νόμος, βουλή, κοινωνική δομή, παραγωγική διαδικασία και πολλές άλλες.

– Είναι μόνιμη η ανάγκη αισθητοποίησης των αφηρημένων εννοιών, ώστε να γίνεται πιο εύκολη για τις μαθήτριες και τους μαθητές η κατανόηση της ιστορικής αφήγησης. Προς την κατεύθυνση αυτή βοηθούν συνήθως όλα τα στοιχεία εικονογράφησης των βιβλίων χάρτες, σχέδια, στατιστικοί πίνακες κτλ που μπορούν άμεσα να τα αξιοποιήσουν οι διδάσκοντες προτρέποντας το ακροατήριό τους να τα «αναγνώσει» την ώρα του μαθήματος. Υπάρχουν όμως πολλές ακόμα δυνατότητες που μπορούν συμπληρωματικά να αξιοποιούνται για περισσότερη αισθητοποίηση. Μερικά δείγματα, περισσότερο ή λιγότερο πρόσφορα ανάλογα και με την ηλικία των μαθητριών – μαθητών :

1. Γραμμική ή άλλη παράσταση του χρόνου, ώστε το ακροατήριο να αισθητοποιεί την αφηρημένη έννοια της αλληλουχίας των ιστορικών γεγονότων.

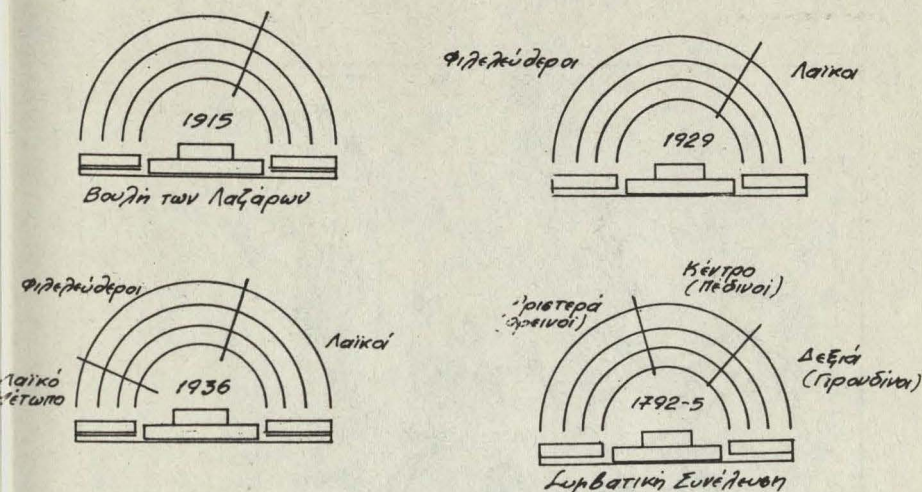

2. Κοινωνική πυραμίδα πρόσφορη για κάθε ιστορούμενη κοινωνία, π.χ. για την αρχαία Αθήνα, για τη Γαλλία του 1788, για την Ελλάδα τις παραμονές της παλιγενεσίας:

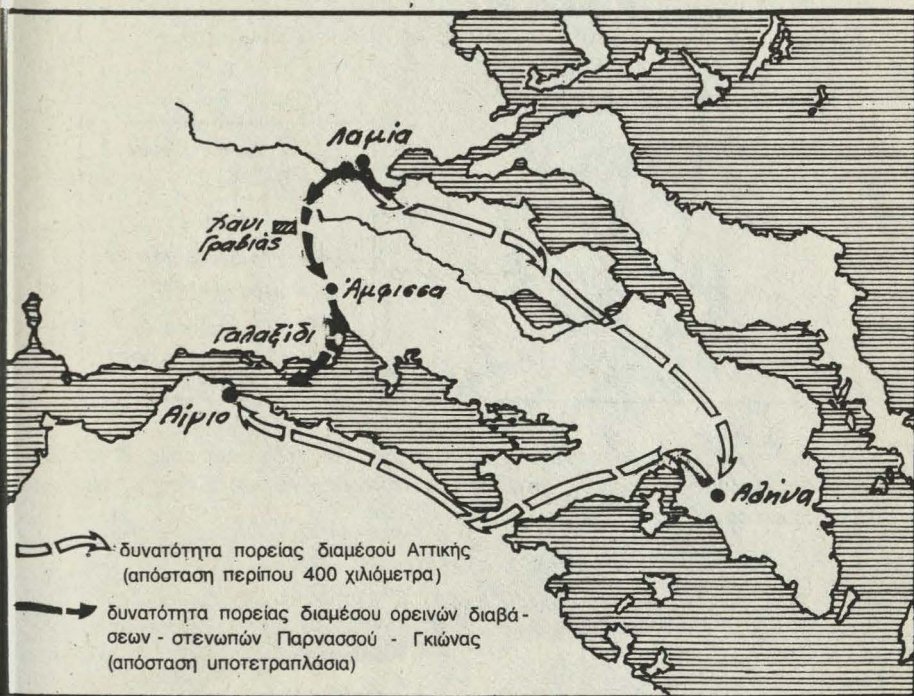

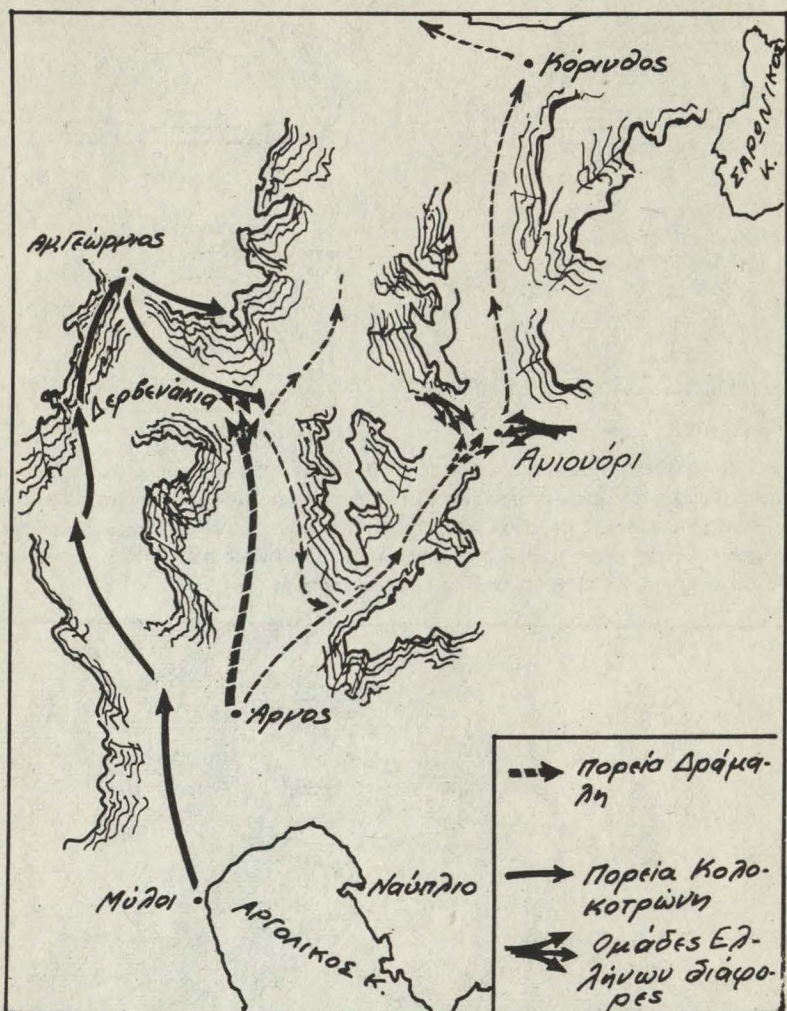
‘Ανοιξη 1821. Τουρκικός στρατός κινείται από Λαμία προς Β. Πελοπόννησο· από τα δυο δυνατά δρομολόγια ακολουθεί το συντομότερο, που όμως διέρχεται από ορεινούς όγκους και στενωπούς· μια τέτοια στενωπό επιχείρησε να φράξει ο Οδ. Ανδρούτσος. Μεγαλύτερη αξία έχει η στρατηγική εκ μέρους του εκμετάλλευση του εδάφους παρά η τόλμη της πράξης του (επιβραδυντική αντίσταση στο Χάνι της Γραβιάς).

3. Απεικόνιση κοινοβουλίων με βάση το συσχετισμό δυνάμεων σε διάφορες χρονικές στιγμές (π.χ. ελλην. βουλή του 1915, 1929, 1936, γαλλική εθνοσυνέλευση του 1792 - 95).

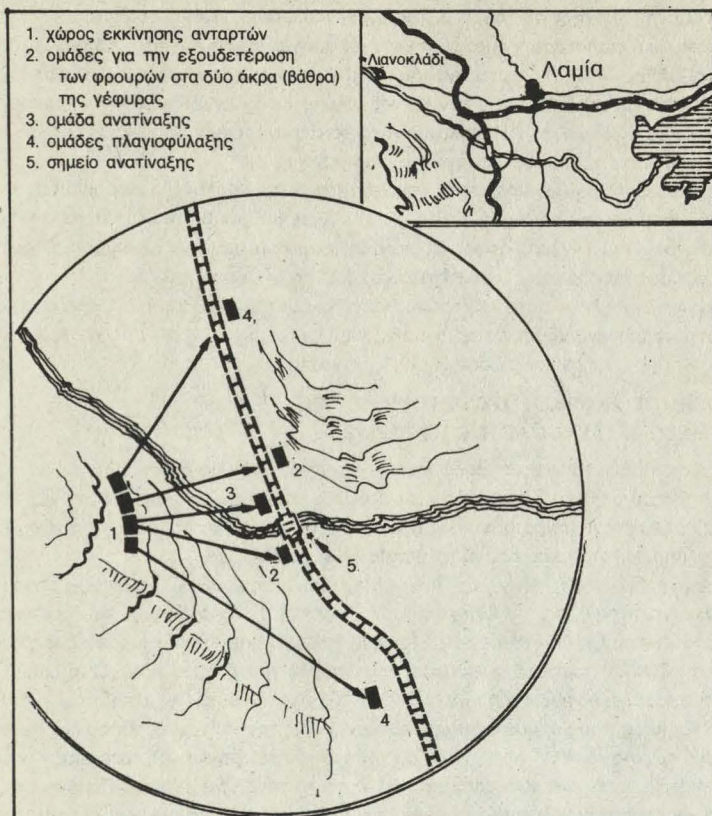

4. Τοπογραφική απεικόνιση μιας περιοχής όπου έλαβε χώρα κάποιο γεγονός, ώστε να κατανοηθεί ο τρόπος δράσης των δρώντων προσώπων μέσα στις συγκεκριμένες συνθήκες όπου έδρασαν, π.χ. περιοχή από Άργος προς Κόρινθο, όπου θριάμβευσε ο Κολοκοτρώνης (1822), περιοχή (στενωπός) Γραβιάς που την αξιοποίησε στρατιωτικά ο Οδ. Ανδρούτσος (1821), γέφυρα του Γοργοπόταμου, που έγινε τραγούδι με την Εθνική Αντίσταση (1942) κτλ. κτλ.

Η στρατηγική του Κολοκοτρώνη ήταν να εκμεταλλευτεί τη μορφολογία του εδάφους, από Άργος ως Κόρινθο, ώστε να χτυπάει τον εχθρό από θέσεις ευνοϊκές για τους Έλληνες.

Τη νύχτα της 25/26 Νοέμβρη 1942, στα πλαίσια της Εθνικής Αντίστασης, δύο ομάδες ανταρτών με συνολική δύναμη περίπου 180 ανδρών (120 του ΕΛΑΣ με επικεφαλής τον Άρη Βελουχιώτη, 60 του ΕΔΕΣ με το Ναπολ. Ζέρβα) ανατίναξαν τη γέφυρα του Γοργοποτάμου (περίπου 8 χιλιόμε. νότια της Λαμίας) με σκοπό να αποκόψουν τη σιδηροδρομική γραμμή Θεσσαλονίκης - Αθήνας και άρα τις μεταφορές που εξυπηρετούσαν τους κατακτητές τόσο στη νότιο Ελλάδα όσο και στο μέτωπο της Β. Αφρικής, όπου δρούσε η στρατιά Ρόμελ. Στην επιχείρηση πήραν μέρος και μερικοί Βρετανοί ειδικευμένοι στις ανατινάξεις· άλλωστε τους Βρετανούς κυρίως εξυπηρετούσε η επιδιωκόμενη διακοπή προώθησης εφοδίων στο Ρόμελ.

7. Διαμέσου της αισθητοποίησης διευκολύνονται και μερικές αναγκαίες **ενοσιολογικές αναλύσεις**. Λόγου χάρι, με τη βοήθεια της **κοινωνικής πυραμίδας**, που για ευκολία μας την παραστήσαμε με τρίγωνο πιο πάνω, μπορούμε να συζητήσουμε και να αναλύσουμε **έννοιες** όπως οι παρακάτω:

Εκείνοι που είναι στην κορυφή της πυραμίδας (του τριγώνου) αποτελούν την **ιθύνουσα τάξη**, συχνά αποκαλούνται **κοινωνικό κατεστημένο**: αυτοί κυβερνούν, νομοθετούν και, φυσικά, με τους **νόμους** περιφρουρούν τα συμφέροντά τους· αυτοί έχουν **προνόμια**, οι άλλοι έχουν **υποχρεώσεις** συνήθως πιο πολλές από τα **δικαιώματα**. Και είναι εύλογο οι **προνομιούχοι** και οι άλλοι να έχουν **ιδέες** διαφορετικές για το πώς πρέπει να είναι οργανωμένη η κοινωνία και

πώς να λειτουργεί: συνήθως οι προνομιούχοι είναι ευχαριστημένοι με την κατάσταση έτσι που είναι και θέλουν τη **συντήρησή** της, οι άλλοι νιώθουν ότι αδικούνται και επιδιώκουν να μεταβάλουν την κοινωνική κατάσταση: οι πρώτοι έχουν **ιδεολογία συντηρητική**, οι άλλοι έχουν **ιδεολογία μεταβολής**, ιδεολογία **μεταρρυθμιστική** ή και **ριζοσπαστική, επαναστατική**.

Με τη βοήθεια των σχεδιασμάτων των Κοινοβουλίων, μπορούμε πολύ άνετα να προσεγγίσουμε **έννοιες** όπως: Κυβέρνηση, Αντιπολιτεία, πλειοψηφία, κοινοβουλευτική συζήτηση, κοινοβ. διαδικασία, πλειοψηφία, νομοθετική εργασία κτλ. κτλ.

Με τα σχεδιάσματα που αναφέρονται στη στρατηγική του Κολοκοτρώνη, του Οδ. Ανδρούτσου, στην ανατίναξη της γέφυρας του Γοργοπόταμου, μπορούμε άνετα να χρησιμοποιούμε (και να κατανοούνται) έννοιες όπως: **στενωπός, μορφολογία του εδάφους, στρατηγική εκμετάλλευσης** του εδάφους, στρατηγικό σχέδιο, σχέδιο δράσης κτλ. κτλ.

Η προσέγγιση εννοιών με αυτό τον τρόπο διευκολύνει αναμφίβολα τους μαθητές να κατανοούν το πάντα αφηρημένο μάθημα της ιστορίας (που αναφέρεται σε άλλους χρόνους, τόπους, ανθρώπους και που χρησιμοποιεί αφηρημένες έννοιες).

8. Η ΤΕΧΝΗ ΩΣ ΕΚΦΡΑΣΗ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΖΩΗΣ ΚΑΙ ΩΣ ΜΕΣΟ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Έχουμε συνηθίσει να αντιμετωπίζουμε την τέχνη ως στοιχείο διακόσμησης του σχολικού βιβλίου ή ως μέσο αισθητικής αγωγής των μαθητών: εδώ δεν πρόκειται ούτε για τον έναν ούτε για τον άλλο στόχο (παρά μόνο συμπωματικά, με το νόημα ότι: ναι, μας ενδιαφέρει και η αισθητική άποψη, όταν και όσο μας βοηθούν οι συνθήκες).

Εδώ μας απασχολεί μια άλλη πτυχή του ζητήματος, που μπορεί να αναλυθεί με τα παρακάτω:

α. Ένα έργο τέχνης (π.χ. η **Αντιγόνη** του Σοφοκλή, η **Αγία-Σοφία** του Ιουστινιανού, ο **Επιτάφιος** του Ρίτσου, η **Guernica** του Picasso) ξεκινάει από κάποια **εικόνα ζωής** ή εκφράζει κάποια αναζήτηση ή κάποια συγκίνηση **της εποχής του δημιουργού**. Ο δημιουργός—κι όταν ακόμη εκφράζει προσωπικές συγκινήσεις—αντιπροσωπεύει την εποχή του, με τις ανάγκες, τους καμμούς, τους πόνους, τους ενθουσιασμούς της κοινωνίας, όπου ζει. Κατά συνέπεια, το έργο τέχνης είναι ως προς το περιεχόμενό του **τεκμήριο της ιστορίας** εκείνης της κοινωνίας που το παρήγαγε. Και είναι κάποτε αυτό το τεκμήριο ιδιαίτερα αποκαλυπτικό και γοητευτικό, γιατί το **περιεχόμενό** του έχει επενδυθεί με καλλιτεχνικό ένδυμα, με την **ωραία μορφή** που του έδωσε ο δημιουργός του, εκπρόσωπος όχι τυχαίος της κοινωνίας του. Λόγου χάρη, τα **ιστορικά περιστατικά** που γέννησαν τον **Επιτάφιο** και τη **Guernica** είναι γνωστά από πολλές άλλες πηγές (αφηγηθείς, περιγραφές): αλλά μόνο οι καλλιτέχνες, του λόγου και του χρωστήρα αντίστοιχα, εκφράσανε την άφατη οδύνη του λαού τους τόσο συνοπτικά και τόσο παραστατικά, ώστε τα δημιουργήματά τους έγιναν **σύμβολα**. Με το νόημα αυτό τα έργα τέχνης είναι μαρτυρίες—οι πιο εκφραστικές της ανθρώπινης ευαισθησίας—της ιστορίας.

β. Για τους παραπάνω λόγους μπορεί ένα έργο τέχνης (ζωγραφικής, αρχιτεκτονικής, ποίησης, μουσικής κτλ.) να αξιοποιηθεί κατά τη διδασκαλία ως **μέσο αναβίωσης** της ιστορικής στιγμής, που μας απασχολεί. Μπορεί με το έργο τέχνης να αρχίσει ή να τελειώσει η παρουσίαση του ιστορικού περιστατικού ή και να αρχίσει και να τελειώσει. Η **ανάλυση** που οφείλουμε να κάνουμε σε ένα τέτοιο έργο τέχνης είναι κατ' αρχήν **ιστορική**. Όμως μπορούμε να προχωρήσουμε και σε ανάλυση αισθητική, αν έχουμε την αναγκαία ενημέρωση και δύναμη έκφρασης. Εκείνο που δεν μπορούμε να παραλείψουμε είναι ότι το έργο τέχνης χαρακτηρίζει μια ιστορική στιγμή, απορρέει απ' αυτήν και γι' αυτόν το λόγο το παρουσιάζουμε.

γ. Και, φυσικά, δε μας διαφεύγει ότι η τέχνη έχει συχνά χρησιμοποιηθεί από τις διάφορες εξουσίες ως μέσο «πληροφόρησης» και επηρεασμού για δικούς τους σκοπούς (βασιλικοί συγγραφείς, ποιητές, δραματουργοί, ζωγράφοι κτλ.): όμως και αυτή η τέχνη έχει διάσταση ιστορική: αρκεί να γνωρίζουμε την προέλευσή της, για να ερμηνεύσουμε σωστά το περιεχόμενό της: εκφράζει την κοινωνία όλη ή την εξουσία μόνη;

Σημείωση: Βιβλιογραφικές ενδείξεις περιλαμβάνονται στο αντίστοιχο τμήμα οδηγιών για το Λύκειο (σελ. 88).

9. ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ — ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΔΕΟΝΤΟΛΟΓΙΑ

Τέλος, σημειώνουμε ότι ούτε το σχολικό βιβλίο, ούτε οι οδηγίες ετούτες αποτελούν δέσμευση για τον εκπαιδευτικό· αυτός είναι παιδαγωγός και επιστήμονας και, κατά συνέπεια, έχει ευθύνη και υποχρέωση να παρουσιάσει ευκαιριακά ή να συζητήσει με τους μαθητές του σε περίπτωση που αυτοί διατυπώσουν σχετική ερώτηση και μια άλλη επιστημονική άποψη, όταν και εφόσον έχει στη διάθεσή του επαρκή επιστημονικά τεκμήρια.

10. ΤΟΠΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

Είναι αυτονόητο ότι στη Γενική Ιστορία υπάγεται και η Τοπική Ιστορία. Στη διδασκαλία της Τ.Ι. είναι σκόπιμο να δοθεί ιδιαίτερη έμφαση και να εφαρμοστεί ειδική μέθοδος (βλέπε παρακάτω §§ β, γ).

Τοπική Ιστορία ονομάζουμε περιστατικά ή καταστάσεις που: (1) εξελίχθηκαν στην περιοχή, όπου και το σχολείο (ως τα όρια του νομού ή και πέρα απ' αυτά), (2) επηρέασαν τη ζωή των κατοίκων της περιοχής, (3) έγιναν ίσως και με τη συμμετοχή τους.

Μέσα στο νόημα τοπικής ιστορίας εντάσσονται και τα μεγάλα **τεχνικά έργα** (αποξήρανση λίμνης, κατασκευή φράγματος, χτίσιμο λιμανιού, άλλα παραπλήσια) ή η ανακάλυψη και **εκμετάλλευση ορυκτού πλούτου** (γαιάνθρακα ή βωξίτη κλπ.) ή η **εισαγωγή κάποιας μορφής βιοτεχνικής απασχόλησης** (π.χ. γούνας στην Καστοριά), εφόσον τα γεγονότα αυτά επηρέασαν και ίσως επηρεάζουν τη ζωή των κατοίκων (τις ασχολίες τους, τις σκέψεις τους, τις συνειδήσεις τους, τις συζητήσεις τους).

β. Η σημασία της Τ.Ι. είναι αυτονόητη όχι μόνο για τους παραπάνω λόγους αλλά και τους επόμενους δύο: (1) Σε αντιδιαστολή προς όλη την άλλη ιστορία που είναι γνώση αφηρημένη (αφού αναφέρεται σε άλλους τόπους, άλλους χρόνους, άλλους ανθρώπους και άλλες κατοικίες — ιστορικές συνθήκες) η Τ.Ι. αναφέρεται στη σπουδή, κατανόηση, ερμηνεία συγκεκριμένου έργου και συγκεκριμένης κατάστασης, με ίχνη ορατά και ερευνησίμα. Και (2) όταν κυρίως είναι πρόσφατη η Τ.Ι. μπορεί να είναι και οικεία στις εμπειρίες των μαθητών και εντάσσεται στον παραστατικό της κόσμο.

γ. Οι μαθήτριες-μαθητές του Γυμνασίου θα βοηθηθούν από τους διδάσκοντες:

Να κατανοήσουν τι είναι η Τ.Ι. και για ποιο λόγο ιδιαίτερα μας ενδιαφέρει.

Να αναζητήσουν θέματα και ίχνη Τ.Ι., να ταξινομήσουν κατά περίοδο και κατά περίπτωση να τα ερευνήσουν.

Η ενασχόληση αυτή θα τους βοηθήσει εκτός των άλλων και στο να ελέγχουν την **αξιοπιστία** των συναφών με το αντικείμενό τους αφηγήσεων και να προσεγγίσουν την επιγραμματική ρήση του Θουκυδίδη: Οι παρόντες τοις έργοις εκάστοις ου τα αυτά περί των αυτών έλεγον, αλλ' ως έκαστος ευνοίας η μνήμη έχοι (**Συγγραφή**, Α 22) (Εκείνοι που είχαν βρεθεί σε κάποιο περιστατικό δεν το αφηγούνταν όλοι με τον ίδιο τρόπο, αλλά καθένας το παρουσίαζε ανάλογα με το τι θυμόταν και τι συμπαιθούσε.

δ) Για τη μεθόδευση της εργασίας (ως προς την έρευνα της Τ.Ι.) ενδείκνυται:

Οι διδάσκοντες να συζητήσουν με τους μαθητές τους τα θέματα αυτά στην αρχή της σχολικής περιόδου για να τους ευαισθητοποιήσουν και να κατανεύμουν σ' αυτούς τομείς εργασίας. Κατά τη διάρκεια του έτους οφείλουν να παρακολουθούν την εργασία και να την κατευθύνουν, από πλευρά μεθοδολογική, ώστε στο τέλος να είναι έτοιμες οι σχετικές ανακοινώσεις σε μια - δυο σχολικές ώρες.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Απαραίτητη προϋπόθεση είναι η προσεκτική μελέτη της αρχικής Εγκυκλίου (Γ2/299/291-1990) και της διευκρινιστικής (Γ2/563/15-2-1990)

Υπάρχουν και, τα ακόλουθα σύντομα και προσiτά δημοσιεύματα.

Χαρ. Χαρίτου, **Από την Τοπική Ιστορία στην Αυτογνωσία**, «Εκπαιδευτικά», τεύχος 12 (1988).

Χαρίλαου Ντούλα, **Τοπική Ιστορία**, «Σεμινάριο» 9 (1988).

Φ.Κ. Βώρου, **Τοπική Ιστορία**, «Εκπαιδευτικά» 20 (1991).

Γ. Λεοντσίνη, **Τοπική Ιστορία και Περιβάλλον**, Αθήνα 1991.

V. ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΟΥ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΟΣ

Γ' Τάξη

Για τη διδασκαλία του βιβλίου παρακαλούνται οι συνάδελφοι να έχουν υπόψη τα ακόλουθα:

1. Στο α' μέρος του βιβλίου (ως τη σελ. 37) γίνεται προσπάθεια να παρουσιαστούν τα προβλήματα και τα αγαθά του κοινωνικού βίου χωρίς αναφορά σε νομικά κείμενα (Σύνταγμα, Νόμους, Διατάγματα). Καλό είναι και η διδασκαλία να ακολουθήσει αυτή τη γραμμή, για να φανούν τα αγαθά, τα δικαιώματα, οι υποχρεώσεις και λοιπές σχέσεις που δημιουργεί ο κοινωνικός βίος.

2. Από το β' μέρος: να δοθεί ιδιαίτερη προσοχή στις σελίδες που αναφέρονται στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις του πολίτη και να φανεί η αμοιβαιότητα των σχέσεων που δημιουργούνται ανάμεσα στους πολίτες (που είναι η πηγή των εξουσιών) και το κράτος που εξουσιοδοτείται να νομοθετεί γι' αυτούς.

3. Κατά τη διδασκαλία να γίνει αξιοποίηση της εικονογράφησης και των «κειμένων» που παρεμβάλλονται σε διάφορες σελίδες του βιβλίου. Και οι αφίσες και οι γελοιογραφίες έχουν κάτι να πουν.

4. Τα κείμενα του Παραρτήματος είναι πεδία ευκαιριακής αναφοράς. Και μια συνολική παρουσίαση κάποτε για το καθένα μπορεί να κριθεί από το διδάσκοντα αναγκαία. Κρίνεται ιδιαίτερα σκόπιμο να αξιοποιηθούν διδακτικά όσα κείμενα άμεσα ή έμμεσα αναφέρονται στο ζήτημα της Ειρήνης, που αποτελεί σήμερα επιδίωξη κι ελπίδα όλων των λαών.

5. Οι ερωτήσεις που συνοδεύουν κάθε κεφάλαιο δίνουν στο διδάσκοντα τη δυνατότητα να τις αξιοποιήσει για να:

α) εμπεδώσει τη διδασκαλία του,

β) βοηθήσει τους μαθητές του να σκέπτονται τα συναφή ζητήματα, να εκφράζονται με υπευθυνότητα και να σέβονται το συνομιλητή τους.

6. Επισημαίνεται ότι στη νέα έκδοση του βιβλίου (ΟΕΔΒ 1994):

α. Το κείμενο του Συντάγματος δημοσιεύεται σε δημοτική γλώσσα.

β. Οι αναθεωρημένες διατάξεις (π.χ. άρθρο 32 § 1,4 κτλ.) περιλαμβάνονται στην έκδοση αυτή.

γ. Έχουν γίνει οι σχετικές τροποποιήσεις στις οικείες σελίδες του βιβλίου.

Β΄ ΜΕΡΟΣ
ΛΥΚΕΙΟ

Ι. ΩΡΟΛΟΓΙΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

Α' τάξης Ημερήσιου Γενικού Λυκείου

Μαθήματα	Ώρες
Θρησκευτικά	2
Νέα Ελληνική Γλώσσα και Γραμματεία	4
Αρχαία Ελληνική Γλώσσα και Γραμματεία	6
Ιστορία	2
Μαθηματικά	5/4
Φυσική	3
Χημεία	1
Γεωλογία - Ορυκτολογία	1
Ξένη Γλώσσα (Αγγλικά ή Γαλλικά)	3
Φυσική Αγωγή	2
Καλλιτεχν. - Μουσική	1
ΣΕΠ	-/1
Σύνολο	30

Ωρολόγιο πρόγραμμα Β' τάξης Ημερήσιου Γενικού Λυκείου

Μαθήματα	Ώρες
Θρησκευτικά	2
Νέα Ελληνική Γλώσσα και Γραμματεία	4
Αρχαία Ελληνική Γλώσσα και Γραμματεία	5
Ιστορία	2
Ψυχολογία	1
Μαθηματικά	5
Στοιχεία Αστρολογίας και Διαστημικής	1
Φυσική	3
Χημεία	2/1
Βιολογία	1/2
Ξένη Γλώσσα (Αγγλικά ή Γαλλικά)	2
Φυσική Αγωγή	1/2
ΣΕΠ	1/-
Σύνολο	30

Ωρολόγιο πρόγραμμα Γ' τάξης Ημερήσιου Γενικού Λυκείου

Μαθήματα	Ώρες
Α' Γενικής Παιδείας	
Θρησκευτικά	1
Φιλοσοφικά	2
Ιστορία	2
Αρχές Πολιτικής Επιστήμης - Στοιχεία Δημοκρατικού Πολιτεύματος	1
Ξένη γλώσσα (Αγγλικά ή Γαλλικά)	2
Φυσική Αγωγή	2
Σύνολο	10

Β' Προπαρασκευαστικά

	Ώρες κατά δέσμη			
	1η	2η	3η	4η
Νεοελληνική Γλώσσα και Γραμματεία	4	4	4	4
Μαθηματικά	8	4	-	4
Φυσική	5	5	-	-
Χημεία	3	3	-	-
Βιολογία - Ανθρωπολογία	-	4	-	-
Αρχαία Ελληνική Γλώσσα και Γραμματεία	-	-	8	-
Λατινικά	-	-	4	-
Ιστορία	-	-	4	4
Κοινωνιολογία	-	-	-	4
Πολιτική Οικονομία	-	-	-	4
Σύνολο	20	20	20	20

Ωρολόγιο πρόγραμμα Α', Β' και Γ' τάξης Εσπερινού Γενικού Λυκείου

Μαθήματα	Ώρες εβδ. διδασκ. κατά τάξεις		
	Α'	Β'	Γ'
Θρησκευτικά	2	2	1
Νεοελληνική Γλώσσα και Γραμματεία	3	3	3
Αρχαία Ελληνική Γλώσσα και Γραμματεία	6	4	4
Ιστορία	2	2	2
Φιλοσοφικά	-	-	1
Ψυχολογία	-	1	-
Μαθηματικά	3	4	3
Στοιχεία Αστρολογίας και Διαστημικής	-	-	1
Φυσική	2	1	2
Χημεία	1	1	1/-
Γεωλογία-Ορυκτολογία	-	1	-
Βιολογία-Ανθρωπολογία-Υγιεινή	-	-	1/2
Ξένη γλώσσα (Αγγλικά ή Γαλλικά)	2	2	2
Φυσική Αγωγή	1	1	1
Σύνολο	22	22	22

Ωρολόγιο πρόγραμμα Δ' τάξης Εσπερινού Γενικού Λυκείου

Μαθήματα	Ώρες
Α' Γενικής Παιδείας	
Ιστορία	1
Αρχές Πολιτικής Επιστήμης - Στοιχεία Δημ. Πολιτεύματος	1
Σύνολο	2

Β' Προπαρασκευαστικά

	Ώρες κατά δέσμη			
	1η	2η	3η	4η
Νεοελληνική Γλώσσα και Γραμματεία	4	4	4	4
Μαθηματικά	8	4	-	4
Φυσική	5	5	-	-
Χημεία	3	3	-	-
Βιολογία - Ανθρωπολογία	-	4	-	-
Αρχαία Ελληνική Γλώσσα και Γραμματεία	-	-	8	-
Λατινικά	-	-	4	-
Ιστορία	-	-	4	4
Κοινωνιολογία	-	-	-	4
Πολιτική Οικονομία	-	-	-	4
Σύνολο	20	20	20	20

Ωρολόγιο πρόγραμμα Α' και Β' τάξεων Κλασικού Λυκείου

Μαθήματα	Ώρες εβδομ. διδασκαλίας κατά τάξεις	
	Α'	Β'
Θρησκευτικά	2	2
Νεοελληνική Γλώσσα και Γραμματεία	4	4
Αρχαία Ελληνική Γλώσσα και Γραμματεία	8/7	6
Ιστορία	2/3	2
Λατινικά	2/1	2/1
Ψυχολογία	-	1
Μαθηματικά	3	4
Στοιχεία Αστρονομίας και Διαστημικής	-	1
Φυσική	2	2
Χημεία	1	1
Βιολογία (Γεν. Βιολ. Ανθρ. - Υγιεινή)	-	1
Γεωλογία - Ορυκτολογία	1	-
Ξένη Γλώσσα (Αγγλικά ή Γαλλικά)	1/2	1/2
Γερμανικά	2/1	1/2

Φυσική Αγωγή	1	1
Μουσική	1	—
ΣΕΠ	-/1	1/-
Σύνολο	30	30

Ωρολόγιο πρόγραμμα Γ' τάξης Κλασικού Λυκείου

Μαθήματα	Ώρες
Α' Γενικής Παιδείας	
Θρησκευτικά	1
Φιλοσοφικά	2
Ιστορία	2
Αρχές Πολιτικής Επιστήμης—Στοιχεία Δημ. Πολιτεύματος	1
Ξένη Γλώσσα (Αγγλικά ή Γαλλικά)	1
Γερμανικά	1
Φυσική Αγωγή	2
Σύνολο	10

Β' Προπαρασκευαστικά

	Ώρες κατά δέσμη
	3η 4η
Νεοελληνική Γλώσσα και Γραμματεία	4 4
Αρχαία Ελληνική Γλώσσα και Γραμματεία	8 —
Λατινικά	4 —
Ιστορία	4 4
Κοινωνιολογία	— 4
Πολιτική Οικονομία	— 4
Μαθηματικά	— 4
Σύνολο	20 20

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Το μονοτονικό σύστημα εφαρμόζεται στη γραφή της νέας ελληνικής γλώσσας. Τα κείμενα της αρχαίας ελληνικής εξακολουθούν να γράφονται με το καθιερωμένο πολυτονικό σύστημα.
2. Κρίνεται παρά πολύ χρήσιμο οι διδάσκοντες να έχουν υπόψη τους την πλήρη έκδοση (με τις υποσημειώσεις) της **Γραμματικής της Αρχαίας Ελληνικής** του Μιχ. Οικονόμου (έκδοση Ινστιτούτου Νεοελληνικών Σπουδών, «Ίδρυμα Μ. Τριανταφυλλίδη» του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης).

A. ΣΚΟΠΟΙ

Γενικός σκοπός της διδασκαλίας της αρχαίας ελληνικής γλώσσας και γραμματείας στο Λύκειο είναι η ευρύτερη εξοικείωση των μαθητών με τον αρχαίο ελληνικό λόγο, η ερμηνεία των κειμένων σε συνάρτηση με τη γλωσσική τους μορφή και η βίωση των αξιών που περιέχονται σε αυτά. Αναλυτικότερα οι σκοποί της διδασκαλίας του μαθήματος αυτού στο Λύκειο είναι οι ακόλουθοι:

1. Η σπουδή της αρχαίας ελληνικής γλώσσας.

Με τη σπουδή της αρχαίας ελληνικής γλώσσας επιδιώκεται:

- α) Να γνωρίσουν οι μαθητές το βασικό λεξιλογικό θησαυρό του αρχαίου λόγου και τα γραμματικά και συντακτικά του φαινόμενα,
- β) Να καταστούν ικανοί να εκτιμούν και να απολαμβάνουν τις αρετές του αρχαίου λόγου, την αρχιτεκτονική, τη συμμετρία, το ρυθμό, την ποικιλία, την ευστοχία στην εκλογή των λέξεων, την πυκνότητα, την πειθαρχία, αλλά και την ευκαμψία, την έλλειψη του περιττού και τη χάρη του.
- γ) Να ασκηθούν πνευματικά οι μαθητές και να καλλιεργηθούν γενικότερα με την επαφή μέσω της γλώσσας με το πνεύμα, τις σκέψεις, τα συναισθήματα και τις επιδιώξεις των προγόνων μας, καθώς και με την ιστορία, τη φιλοσοφία και τον πολιτισμό που εκφράζεται με τη γλώσσα τους.
- δ) Να κατανοήσουν, τέλος, οι μαθητές ότι η νεοελληνική γλώσσα έχει τις ρίζες της στην αρχαία ελληνική και ότι αποτελεί εξέλιξη και συνέχειά της.

2. Η ανθρωπιστική μόρφωση των μαθητών.

Με τη μελέτη των συγγραμμάτων των αρχαίων Ελλήνων από το πρωτότυπο και από μετάφραση επιδιώκεται:

- α) Να κατανοήσουν και να βιώσουν τις αξίες του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού.
- β) Να καλλιεργηθούν οι μαθητές διανοητικά, συναισθηματικά, βουλευτικά, ηθικά, αισθητικά και να αναπτυχθούν ολόπλευρα, ώστε να διαμορφώσουν τέλειες, κατά το δυνατόν, προσωπικότητες.
- γ) Να αποκτήσουν, ιδιαίτερα, το συναισθήμα της ευθύνης τους ως πνευματικών ανθρώπων, ώστε να συμβάλουν στην οικοδόμηση ενός ελεύθερου και δημοκρατικού θίους, στην

κοινωνική και πνευματική ανάπτυξη του λαού και στην από κάθε άποψη ανύψωση του επιπέδου της ζωής του.

δ) Τέλος, να κατανοήσουν οι μαθητές την αδιάσπαστη ιστορική συνέχεια και παρουσία του ελληνικού πνεύματος από τα χρόνια του Ομήρου ως σήμερα και την τεράστια συμβολή του στην ανάπτυξη της Ευρώπης και, γενικότερα, ολόκληρης της ανθρωπότητας.

Ειδικά στην Α' τάξη Λυκείου ο σκοπός της διδασκαλίας της αρχαίας ελληνικής γλώσσας και γραμματείας είναι κατά κύριο λόγο γλωσσικός. Επιδιώκεται να εξοικειωθούν ευρύτερα οι μαθητές με τη λειτουργία του αρχαίου ελληνικού λόγου, ώστε βαθμιαία να αποκτήσουν την ικανότητα να κατανοούν και να ερμηνεύουν τους αρχαίους Έλληνες συγγραφείς από το πρωτότυπο.

B. ΔΙΔΑΚΤΕΑ ΥΛΗ

1. ΩΡΟΛΟΓΙΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ - 6 ώρες την εβδομάδα

α. Ερμηνεία κειμένων από το πρωτότυπο - 3 ώρες την εβδομάδα

Σεπτέμβ. - Νοέμβ.	Δεκέμβ. - Φεβρουάριος	Μάρτιος - Μάιος
Ξενοφών	Αρριανός	Λυσίας
Ελληνικά, Β' Βιβλίο	Αλεξάνδρου Ανάβαση	Υπέρ του Αδυνάτου

β. Γλωσσική διδασκαλία (αρχαία ελληνικά) - 1 ώρα την εβδομάδα

Σεπτέμβριος - Μάιος

γ. Ερμηνεία κειμένων από μετάφραση - 2 ώρες την εβδομάδα

Σεπτέμβριος - Ιανουάριος	Φεβρουάριος - Μάιος
Αττικοί Ρήτορες	Αρχαίοι Έλληνες Λυρικοί

2. ΑΝΑΛΥΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

1. Αρχαία ελληνικά κείμενα από το πρωτότυπο επί 3 ώρες την εβδομάδα σε όλη τη διάρκεια του διδακτικού έτους. Ειδικότερα διδάσκονται:

α) Κατά το πρώτο τρίμηνο (11 Σεπτεμβρίου - 30 Νοεμβρίου) τα «Ελληνικά» του Ξενοφώντα και ιδιαίτερα εκτενή τμήματα του Β' βιβλίου που αναφέρονται στο τέλος του Πελοποννησιακού Πολέμου, την παράδοση των Αθηνών, το καθεστώς των Τριάκοντα και την αποκατάσταση της Δημοκρατίας.

Προηγείται Εισαγωγή στην ανάπτυξη της Αρχαίας Ελληνικής Ιστοριογραφίας, στο βίο και στο έργο του Ξενοφώντα. Και ακολουθεί επεξεργασία του κειμένου από άποψη γλωσσική, πραγματολογική, νοηματική και αισθητική.

β) Κατά το δεύτερο τρίμηνο (1 Δεκεμβρίου - τέλος Φεβρουαρίου) η «Αλεξάνδρου Ανάβαση» του Αρριανού.

Προηγείται Εισαγωγή στην εξέλιξη της ελληνικής ιστοριογραφίας κατά τους ελληνιστικούς χρόνους καθώς και στο βίο και το έργο του Αρριανού.

Ακολουθεί ερμηνεία εκλεκτών αποσπασμάτων από ολόκληρο το έργο από την αρχή της εκστρατείας του Μ. Αλεξάνδρου κατά των Περσών μέχρι το θάνατό του, ώστε να καλύπτονται οι βασικές πτυχές της προσωπικότητας και της δράσης του Αλεξάνδρου.

Επεξεργασία του κειμένου από άποψη γλωσσική, πραγματολογική, νοηματική και αισθητική.

γ) Κατά το τρίτο τρίμηνο (1 Μαρτίου - τη λήξη διδασκαλίας μαθημάτων) ο «Λόγος υπέρ του αδυνάτου» του Λυσία.

Εισαγωγή στην ανάπτυξη της ρητορικής τέχνης στην Αρχαία Ελλάδα, στη λειτουργία των δικαστηρίων, στο βίο και το έργο του Λυσία.

Ακολουθεί επεξεργασία του κειμένου από άποψη γλωσσική, πραγματολογική, νοηματική και αισθητική. Τέλος, διαγράφεται η δομή και ο τύπος του ρητορικού λόγου.

II. Γλωσσική διδασκαλία επί 1 ώρα την εβδομάδα σε όλη τη διάρκεια του διδακτικού έτους, με σκοπό την εμπέδωση βασικών γλωσσικών στοιχείων της αρχαίας ελληνικής που διδάχτηκαν στο Γυμνάσιο και την αναγκαία συμπλήρωσή τους. Ειδικότερα διδάσκονται συμπληρωματικά τα παρακάτω:

α) από τη Γραμματική:

- Συνηρημένα ουσιαστικά της α' και β' κλίσης
- Απτικόκλιτα ουσιαστικά
- Συνηρημένα επίθετα της β' κλίσης
- Φωνηεντόληκτα, αφωνόληκτα και ενρινόληκτα επίθετα της γ' κλίσης
- Κλίση ορισμένων μετοχών (σε -εις -εισα εν και -ας -ασα -αν)
- Αντωνυμίες και αριθμητικά
- Σχηματισμός υγρολήκτων και ενρινολήκτων ρημάτων
- Φωνηεντόληκτα ρήματα σε -μι
- Τα ρήματα ειμί, φημί, οίδα και δέδοικα
- Αόριστοι β' βαρυτόνων ρημάτων που κλίνονται κατά τα εις -μι

β) Από το Συντακτικό:

- Συμπληρωματικά για το κατηγορούμενο και το αντικείμενο
- Οι προτάσεις ως προς το περιεχόμενο (κρίσεως και επιθυμίας)
- Τρόποι εκφοράς των δευτερευουσών προτάσεων
- Υποθετικοί λόγοι
- Ο πλάγιος λόγος

III. Αρχαία ελληνικά κείμενα από μετάφραση επί 2 ώρες την εβδομάδα σε όλη τη διάρκεια του διδακτικού έτους. Ειδικότερα διδάσκονται:

α) Απτικοί Ρήτορες, από την αρχή του διδακτικού έτους μέχρι 31 Ιανουαρίου. Κατά την κρίση του καθηγητή διδάσκονται 2 ή 3 από τα παρακάτω κείμενα: «Λόγος εναντίον του Ερατοσθένη» του Λυσία, «Πανηγυρικός» ή «Επιστολή προς Φίλιππο» του Ισοκράτη, «Γ' Ολυμπιακός» ή «Υπέρ της Ροδίων ελευθερίας» του Δημοσθένη.

Προηγείται σύντομη εισαγωγή στο βίο και το έργο κάθε συγγραφέα και στις περιστάσεις υπό τις οποίες εκφωνήθηκε κάθε λόγος. Και ακολουθεί επεξεργασία των κειμένων από άποψη νοηματική, πραγματολογική και αισθητική. Στο τέλος γίνεται γενική θεώρηση του διδασκόμενου έργου.

β) Λυρικοί ποιητές από την 1η Φεβρουαρίου μέχρι τη λήξη της διδασκαλίας μαθημάτων. Προηγείται Εισαγωγή που αναφέρεται στα χαρακτηριστικά και την εξέλιξη της αρχαίας ελληνικής λυρικής ποιήσεως, στα είδη και τους κυριότερους εκπροσώπους της. Δίνονται και σύντομα βιογραφικά στοιχεία για κάθε διδασκόμενο ποιητή.

Ακολουθεί επεξεργασία νοηματική, πραγματολογική και αισθητική επιλεγμένων ποιημάτων από όλα τα είδη της αρχαίας ελληνικής λυρικής ποίησης (ελεγεία, ιάμβος, επίγραμμα, διθύραμβος, ωδή, ύμνος κ.τ.λ.) με βάση ειδικό Ανθολόγιο.

Γ. ΟΔΗΓΙΕΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ

Ι. ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΚΕΙΜΕΝΩΝ ΑΠΟ ΤΟ ΠΡΩΤΟΤΥΠΟ

α. Γενικά

1. Μετά τα βιβλία του Γυμνασίου που είχαν τη μορφή ανθολογίου, οι μαθητές στην Α' τάξη Λυκείου έρχονται σε επαφή με συνεχή κείμενα του αρχαίου λόγου, ολόκληρα ή σε εκτενή αποσπάσματα. Το βιβλίο "Κείμενα αρχαίας ελληνικής γραμματείας Α' Λυκείου" περιλαμβάνει τρία κείμενα, δύο ιστορικά (τα Ελληνικά του Ξενοφώντα και την Αλεξάνδρου Ανάβαση του Αρριανού) και ένα ρητορικό, το λόγο του Λυσία Υπέρ του αδυνάτου. Ο αφηγηματικός λόγος των ιστορικών και ο λογικά οργανωμένος των ρητόρων κρίθηκαν προσφορότεροι για να αποτελέσουν τη μεταβατική βαθμίδα προς το βαθύτερο και πυκνότερο λόγο της τραγωδίας και της φιλοσοφίας, που διδάσκονται στην επόμενη τάξη, τη Β' Λυκείου.

Για την καλύτερη διδακτική αξιοποίηση των κειμένων το βιβλίο θέτει στη διάθεση καθηγητών και μαθητών πλούσια ερμηνευτικά σχόλια, ποικίλες ενδεικτικές ασκήσεις και θέματα για συζήτηση και γενική θεώρηση των διδασκόμενων κειμένων.

2. Είναι πολύ σημαντικό να ολοκληρωθεί η διδασκαλία και των τριών έργων, ώστε να δοθεί η δυνατότητα στους μαθητές να εκτιμήσουν τα βασικότερα μηνύματα του καθενός και να γνωρίσουν έτσι περισσότερες πτυχές του αρχαίου ελληνικού κόσμου και πολιτισμού. Για το σκοπό αυτό ο καθηγητής πρέπει να παρακολουθεί συνεχώς την πορεία εφαρμογής του αρχικού προγραμματισμού του και να τον αναπροσαρμόζει κατά διαστήματα, αν οι συνθήκες λειτουργίας του σχολείου ή το επίπεδο των μαθητών του προκαλέσουν οποιαδήποτε καθυστέρηση της διδασκαλίας. Προς αυτήν την κατεύθυνση έχουν προβλεφθεί συγκεκριμένες επιλογές στις ειδικές κατά συγγραφέα οδηγίες (κυρίως στον Αρριανό και λιγότερο στον Ξενοφώντα), ώστε να καταστεί δυνατό να φτάσει η διδασκαλία στο τέλος των προβλεπόμενων κειμένων και να γίνει η γενική θεώρησή τους.

3. Σκοπός της εισαγωγής σε κάθε κείμενο είναι να καθορίσει το ιστορικό και πολιτιστικό του πλαίσιο και όχι τόσο να ενημερώσει γραμματολογικά τους μαθητές. Προσφέρει δηλαδή τα απαραίτητα εξωκειμενικά στοιχεία για την κατανόηση του έργου. Επομένως, δεν πρέπει να διατίθενται περισσότερες από 2 (για τον Ξενοφώντα 3) διδακτικές ώρες, προκειμένου να δοθούν στους μαθητές τα απολύτως αναγκαία στοιχεία πριν από την ερμηνεία του κειμένου. Τα υπόλοιπα θα τα επιστημάνει ο καθηγητής κατά τη διάρκεια της ερμηνευτικής διαδικασίας ευκαιρικά.

4. Σκοπός της διδασκαλίας είναι η βαθύτερη κατανόηση του έργου. Γι' αυτό ο οποιοσδήποτε σχολιασμός (λεξιλογικός, γραμματικός, συντακτικός, πραγματολογικός) θα περιορίζεται στα απολύτως απαραίτητα για την επιτυχία αυτού του σκοπού, ο οποίος δεν προϋποθέτει πάντοτε την πλήρη και αναλυτική μετάφραση του κειμένου. Ενδείκνυται, λοιπόν, η εναλλακτική χρήση της συνθετικής και της αναλυτικής μεταφραστικής μεθόδου. Η πρώτη χρησιμοποιείται όπου το κείμενο είναι απλό και προσφέρεται σε άμεση πρόσληψή του από τους μαθητές, ενώ η δεύτερη, όπου το

κείμενο είναι δυσκολότερο και απαιτεί αναλυτικότερη μορφολογική επεξεργασία. Γενικά, είναι ανάγκη να αξιοποιούμε ευρύτητα την κειμενοκεντρική μέθοδο προσέγγισης των κειμένων, που εφαρμόζεται ήδη στο Γυμνάσιο, σε συνδυασμό με τη μεταφραστική άσκηση των μαθητών. Ας μην ξεχνάμε ότι κάθε μεταφραστική προσπάθεια προϋποθέτει μια ερμηνεία και ότι μετάφραση και ερμηνεία ως προσπάθειες είναι δυο δρόμοι ξεχωριστοί που βρίσκονται όμως σε ακατάπαυστη αλληλεπίδραση.

5. Τα ερμηνευτικά - πραγματολογικά σχόλια είναι αρκετά πλούσια, για να βοηθήσουν στην όσο το δυνατό βαθύτερη κατανόηση του έργου αποκαλύπτοντας την ιδιαιτερότητά του. Ασφαλώς δεν είναι τα μοναδικά αλλά και δεν προσφέρονται όλα αδιακρίτως στους μαθητές. Αξιοποιούνται από τον καθηγητή ανάλογα με τις ειδικές συνθήκες της τάξης του είτε κατά την ώρα της διδασκαλίας είτε υπό μορφή εργασίας των μαθητών στο σπίτι.
6. Οι ασκήσεις είναι ερμηνευτικές, σημασιολογικές - λεξιλογικές και γραμματικές - συντακτικές (μετασχηματιστικές, συμπλήρωσης κενών, συνδυαστικές). Οι πρώτες αποσκοπούν στη βαθύτερη κατανόηση του διδασκόμενου έργου, οι δεύτερες στην κατανόηση της ενότητας αλλά και της εξέλιξης της ελληνικής γλώσσας και οι υπόλοιπες στη δημιουργική αφομοίωση της γραμματικής και του συντακτικού. Όλες οι ασκήσεις είναι ενδεικτικές και ο καθηγητής επιλέγει τις προσφορότερες ανάλογα με το επίπεδο της τάξης του και τις αξιοποιεί αυτούσιες ή τροποποιημένες ή κατασκευάζει άλλες παρόμοιες.

Βασικές κατευθύνσεις κατά την εξέταση της γραμματικής και του συντακτικού είναι:

- α) Η εξέταση των γραμματικών τύπων και των συντακτικών σχέσεων πάντα σε σχέση και αναφορά με το κείμενο, που αποτελεί το συγκεκριμένο γλωσσικό περιβάλλον τους. Δεν ενδείκνυται η αυτόνομη και στατική εξέταση των γλωσσικών στοιχείων.
- β) Ο συσχετισμός αρχαίας και νέας ελληνικής (η αμφίδρομη πορεία που συνιστούσε ο Κοραΐς) και μάλιστα με αφετηρία τη συγχρονία, όπου αυτό είναι δυνατό.

Μακροπρόθεσμος στόχος είναι να εξοικειωθούν οι μαθητές με ασκήσεις αυτού του τύπου, ώστε να είναι δυνατή η προσαρμογή των θεμάτων των Γενικών Εξετάσεων σε αυτές.

7. Ο χρονολογικοί πίνακες στο τέλος των ιστορικών κειμένων έχουν αναφορικό χαρακτήρα. Αξιοποιούνται από τον καθηγητή ευκαιριακά για την ένταξη του συγκεκριμένου γεγονότος στο ευρύτερο ιστορικό και πολιτιστικό του πλαίσιο.

β. Ειδικά

1. Ξενοφώντας. Με τη διδασκαλία του Β' Βιβλίου των Ελληνικών επιδιώκεται να γνωρίσουν οι μαθητές τα δραματικά γεγονότα που αναφέρονται στο τέλος του Πελοποννησιακού πολέμου, στην παράδοση της Αθήνας, στο καθεστώς των Τριάκοντα τυράννων και στο ήθος και το ύφος της αποκατεστημένης Δημοκρατίας.

Για την εισαγωγή θα διατεθούν 3 ώρες και θα διδαχθούν συστηματικά τα κεφάλαια: Η αρχαία ελληνική ιστοριογραφία, η ζωή και το έργο του Ξενοφώντα και ο Ξενοφών ως ιστορικός. Τα υπόλοιπα θα δοθούν συνοπτικά.

Το κείμενο θα ερμηνευθεί αναλυτικά με τη βοήθεια των γλωσσικών και ερμηνευτικών σχολίων και με ρυθμό 15 στίχων περίπου για κάθε διδακτική ώρα. Οι συν-

δετικές περιλήψεις θα διαβάζονται και θα σχολιάζονται στην τάξη με τη βοήθεια και των σχετικών εικόνων και χαρτών. Αν για οποιουσδήποτε λόγους ο προβλεπόμενος χρόνος για την ολοκλήρωση του έργου δεν επαρκέσει, προτείνεται να παραιτηθούν οι ενότητες: I 30-32 και IV 1-17, για το περεχόμενο των οποίων θα γίνει συνοπτική ενημέρωση των μαθητών, ώστε να εξασφαλιστεί η συνέχεια του έργου.

Μετά την ολοκλήρωση της ερμηνείας θα γίνει συνολική θεώρηση του έργου με έμφαση στα σημεία εκείνα που περιέχονται στα θέματα για συζήτηση. Για τη γενική θεώρηση θα διατεθούν μία ή δύο διδακτικές ώρες.

2. Αρριανός. Με τη διδασκαλία της Ανάβασης του Αλεξάνδρου επιδιώκεται να γνωρίσουν οι μαθητές βασικές πλευρές της προσωπικότητας και της δράσης του Αλεξάνδρου, καθώς και τις πολιτικές και πολιτιστικές διαστάσεις της μεγαλειώδους εκστρατείας του στην Ασία.

Για τη διδασκαλία της εισαγωγής θα διατεθούν 2 διδακτικές ώρες. Το κεφάλαιο "Οι ιστορικοί της εκστρατείας - Πηγές του Αρριανού" θα δοθεί συνοπτικά.

Από τα επτά βιβλία της Ανάβασης το τρίτο και το έκτο δίνονται περιληπτικά. Από τα υπόλοιπα:

α) Θα διδαχθούν αναλυτικά με ρυθμό 15 περίπου στίχων την ώρα οι παρακάτω ενότητες: Βιβλίο Α', κεφ. 13 παρ. 3-7 και κεφ. 15 και 16 ολόκληρα. Βιβλίο Β', κεφ. 12 και 14 ολόκληρα. Βιβλίο Ε', κεφ. 19 ολόκληρο. Βιβλίο Ζ', κεφ. 28 ολόκληρο.

β) Θα διδαχθούν με επισήμανση των κύριων σημείων για την κατανόηση του περιεχομένου τους και χωρίς να μεταφράζεται το αρχαίο κείμενο οι ενότητες: Βιβλίο Α', κεφ. 13 παρ. 1-2 και κεφ. 14 ολόκληρο. Βιβλίο Β', κεφ. 4 και 11 ολόκληρα. Βιβλίο Δ', κεφ. 18 και 19 ολόκληρα. Βιβλίο Ε', κεφ. 18, 28 και 29 ολόκληρα. Βιβλίο Ζ', κεφ. 26, 27, 29 και 30 ολόκληρα. Για την καλύτερη αξιοποίηση αυτών των εννοιών συνιστάται η προετοιμασία τους από τους μαθητές με τη βοήθεια των γλωσσικών και ερμηνευτικών σχολίων και των αντίστοιχων νοηματικών ασκήσεων.

γ) Οι υπόλοιπες ενότητες που δίνονται περιληπτικά θα διαβάζονται και θα σχολιάζονται στην τάξη με τη βοήθεια και των σχετικών χαρτών.

Μετά την ολοκλήρωση της ερμηνείας θα γίνει συνολική θεώρηση του έργου με έμφαση στα σημεία εκείνα που περιέχονται στα θέματα για συζήτηση. Για τη συνολική θεώρηση θα διατεθούν μία ή δύο διδακτικές ώρες.

Σημείωση. Οι παραπάνω περιορισμοί στη διδασκαλία των Ελληνικών και της Ανάβασης του Αλεξάνδρου ισχύουν και για την Α' τάξη των Ε.Π.Λ., η οποία έχει το ίδιο ωρολόγιο πρόγραμμα ως προς την ερμηνεία κειμένων από το πρωτότυπο (3 ώρες την εβδομάδα) και τη γλωσσική διδασκαλία (1 ώρα την εβδομάδα). Βλ. σχετικά το άρθρο 4 του Π.Δ. 370/96 (ΦΕΚ 240, τ. Α', 20-9-96).

Οι περιορισμοί αυτοί δεν ισχύουν για τα Κλασικά ούτε για τα Εσπερινά Λύκεια Γενικής Κατεύθυνσης, των οποίων το ωρολόγιο πρόγραμμα επιτρέπει την ολοκλήρωση όλων των προβλεπόμενων εννοιών με κανονικό ρυθμό διδασκαλίας. (Βλ. σχετικά τα άρθρα 2 και 3 του Π.Δ. 370/96).

Συγκεκριμένα στα Κλασικά Λύκεια προβλέπεται ερμηνεία αρχαίων ελληνικών κειμένων από το πρωτότυπο τέσσερις (4) ώρες την εβδομάδα σε όλη τη διάρκεια του έτους.

Στα Εσπερινά Λύκεια Γενικής Κατεύθυνσης προβλέπεται ερμηνεία αρχαίων ελληνικών κειμένων από το πρωτότυπο τρεις (3) ώρες την εβδομάδα, αλλά διδασκονται δύο μόνο κείμενα, τα Ελληνικά του Ξενοφώντα (Βιβλίο Β') κατά το Α' Τετράμηνο και η Αλεξάνδρου Ανάβαση του Αρριανού κατά το Β' Τετράμηνο.

γ. Λυσίας

Με τη διδασκαλία του λόγου "Υπέρ του αδυνάτου" επιδιώκεται να γνωρίσουν οι μαθητές μια πτυχή της δημόσιας και της ιδιωτικής ζωής των Αθηναίων στα πλαίσια της Αθηναϊκής δημοκρατίας: την κοινωνική πρόνοια και τους μηχανισμούς προστασίας της. Ακόμη να μπορέσουν να προσεγγίσουν από το πρωτότυπο μια ειδική μορφή του αρχαίου λόγου, το ρητορικό, ο οποίος είναι διαφορετικός από την ιστορική αφήγηση και, ως λόγος πειθούς, στηρίζεται στη λογική οργάνωση και στην επιχειρηματολογία. Τέλος, να γνωρίσουν το λογογράφο Λυσία, ο οποίος υπήρξε απaráμιλλος στη δικανική ρητορεία και ο "Υπέρ του Αδυνάτου" λόγος το αριστούργημα του, κατά το χαρακτηρισμό του Α. Λέσκυ.

Για τη διδασκαλία της εισαγωγής θα διατεθούν δύο ώρες.

Στη συνέχεια θα διδαχθεί ολόκληρος ο λόγος "Υπέρ του Αδυνάτου", με ρυθμό 10 περίπου στίχων την ώρα. Καλό θα είναι να ολοκληρώνεται κάθε φορά μια διδακτική ενότητα, εφόσον τούτο είναι δυνατό. Κατά τη διδασκαλία θα γίνεται συνεκμετάλλευση των γλωσσικών και ερμηνευτικών σχολίων.

Στο τέλος της διδασκαλίας θα κληθούν οι μαθητές να αξιολογήσουν το περιεχόμενο του λόγου, τα επιχειρήματα που περιέχονται σ' αυτόν, το ήθος του αδυνάτου και το Λυσία ως δικανικό ρήτορα. Για τη συνολική θεώρηση θα διατεθούν μία έως δύο διδακτικές ώρες.

II. ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ

Όπως τονίστηκε στα προηγούμενα, κατά τη διδασκαλία των αρχαίων ελληνικών κειμένων από το πρωτότυπο, ενδείκνυται να δοθεί μεγαλύτερη έμφαση, στην όσο το δυνατό βαθύτερη και ευρύτερη ερμηνεία τους. Γι' αυτό και συστήθηκε ο περιορισμός του γλωσσικού σχολιασμού στα απολύτως απαραίτητα.

Επειδή όμως η γλωσσική διδασκαλία (μορφολογία και σύνταξη) δεν ολοκληρώνεται στο Γυμνάσιο και, επιπλέον, θα υπάρξουν και περιπτώσεις κατά τις οποίες ο καθηγητής θα υποχρεωθεί να επανέλθει στη διδασκαλία διδαγμένων στοιχείων που δεν έχουν εμπεδωθεί, κρίθηκε απαραίτητο να έχει στη διάθεσή του μία ιδιαίτερη ώρα την εβδομάδα για γλωσσική διδασκαλία και άσκηση των μαθητών του. Έτσι δε θα διακόπτει την ερμηνευτική πορεία της διδασκαλίας του τις άλλες ώρες, για να διδάξει συστηματικά γραμματική ή συντακτικό.

Κατά την ώρα αυτή θα πρέπει να συμπληρωθεί η διδασκαλία του βιβλίου "Η Ελληνική Γλώσσα μέσα από κείμενα αρχαία, βυζαντινά και λόγια" της Γ' Γυμνασίου από την ενότητα, στην οποία σταμάτησε, για διάφορους λόγους, το περασμένο σχολικό έτος. Γι' αυτό και έχει σταλεί ειδοποίηση σε όλα τα Γυμνάσια να διατηρήσουν οι απόφοιτοί τους το παραπάνω βιβλίο σε καλή κατάσταση.

Δε θα διδαχθούν όμως αναλυτικά οι ενότητες που έμειναν αδίδακτες από πέρυσι. Με αφετηρία το κείμενο του Α' μέρους καθε ενότητας και μετά από μια συνοπτική προσέγγιση που περιεχομένου του με τη βοήθεια κατάλληλων ερωτήσεων, θα επιστημαίνει ο καθηγητής τους συγκεκριμένους τύπους ή σχέσεις που διδάσκονται συστηματικά στο Γ' μέρος της ενότητας. Δε θα διδάσκεται καθόλου το Β' και Δ' μέρος της ενότητας. Είναι αναγκαία η επαγρύπνηση του καθηγητή, ώστε κατά την ώρα αυτή να αντιμετωπίσει μόνο το συγκεκριμένο γραμματικό ή συντακτικό φαινόμενο που περιέχεται στο Γ' μέρος της ενότητας και να μη χρονοτριβήσει σε λεπτομερή προσέγγιση

του κειμένου του Α' μέρους, το οποίο χρησιμοποιήθηκε ως αφετηρία για τη γλωσσική διδασκαλία.

Με αυτές τις προϋποθέσεις θα πρέπει να ολοκληρωθεί πρώτα η διδασκαλία του βιβλίου αυτού και στη συνέχεια να διδαχθεί το "**Εγχειρίδιο γλωσσικής διδασκαλίας της Α' Λυκείου**". Είναι αυτονόητο ότι ο καθηγητής μπορεί να συνδυάζει κατά την κρίση του τη διδασκαλία και από τα δύο βιβλία των στοιχείων εκείνων που περιέχονται από κοινού σε αυτά (π.χ. τα σχετικά με τις δευτερεύουσες προτάσεις).

Τα παραπάνω ισχύουν και για τα Ε.Π.Λ., τα Εσπερινά Λύκεια Γενικής Κατευθύνσεως και τα Κλασικά Λύκεια με τη διαφορά ότι στα Κλασικά Λύκεια η Γλωσσική διδασκαλία διεξάγεται επί δύο (2) ώρες την εβδομάδα κατά το Α' Τετράμηνο και επί μία (1) ώρα την εβδομάδα κατά το Β' Τετράμηνο.

III. ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΚΕΙΜΕΝΩΝ ΑΠΟ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Για τη διδασκαλία των αρχαίων ελληνικών κειμένων από μετάφραση ισχύουν οι Γενικές Μεθοδολογικές Οδηγίες που αναφέρονται στη διδασκαλία του μαθήματος αυτού στο Γυμνάσιο (βλ. και σελ. 9 του παρόντος τεύχους). Ειδικότερα, θα πρέπει οι διδάσκοντες να έχουν υπόψη τους τα εξής:

ι) Αττικοί Ρήτορες

Αφού διδαχθεί από την Εισαγωγή του σχολικού εγχειριδίου το κεφ. Α (Η ρητορική στην Αρχαία Ελλάδα), θα διδαχθεί η εισαγωγή στον Βίο και το Έργο του Δημοσθένη και στη συνέχεια, με κανονικό ρυθμό, ένας από τους δύο λόγους του, ο Γ' Ολυμπιακός ή ο Υπέρ της Ελευθερίας των Ροδίων.

Έπειτα θα διδαχθεί **Η εισαγωγή στον Ισοκράτη και ο Πανηγυρικός Λόγος** του κατά το μεγαλύτερο μέρος του. Ενδεικτικά προτείνεται να διδαχθούν οι παράγραφοι 1-50, 71-87, 100-140 και 181-187. Εναλλακτικά μπορεί να διδαχθεί ένα τμήμα του Πανηγυρικού και η Επιστολή προς Φίλιππον.

Στο τέλος της διδασκαλίας καθε ρητορικού λόγου θα γίνεται γενική θεώρηση της δομής και του περιεχομένου του.

Προκειμένου να γνωρίσουν οι μαθητές και δυο άλλους από τους σημαντικότερους ρήτορες, το Δημοσθένη και τον Ισοκράτη, συνιστάται να μη διδαχθεί ο λόγος του Λυσία **Εναντίον του Ερατοσθένη**, δεδομένου ότι το πολιτικό ενδιαφέρον του σχετικά με τις δραστηριότητες των Τριάκοντα σε αντίθεση με το ήθος της Δημοκρατίας καλύπτεται αμειότερα και πληρέστερα από την ιστορική αφήγηση του Ξενοφώντα στο Β' Βιβλίο των Ελληνικών που διδάσκεται από το πρωτότυπο αναλυτικά. Εξάλλου στην ίδια τάξη διδάσκεται ήδη επίσης από το πρωτότυπο ένας χαρακτηριστικός δικανικός λόγος του Λυσία, ο **Υπέρ του αδυνάτου**.

Για τη διδασκαλία **Αττικών Ρητόρων**, εκτός από τα όσα περιέχονται στον τόμο **Εισηγήσεις Β' ΚΕΜΕ** (σελ. 91-126 και 193) καλό είναι να ληφθούν υπόψη τα ακόλουθα:

Κύριος στόχος του ρητορικού κειμένου είναι να πείσει. Έτσι η ερμηνευτική εργασία πρέπει να αποκαλύψει πώς και κατά πόσο ο ρήτορας πετυχαίνει το στόχο του αυτό. Αναλυτικότερα, πρέπει να αποκαλυφθεί ποιες ιδέες συγκροτούν το ρητορικό κείμενο, πώς έχουν διατυπωθεί, πώς έχουν διαρθρωθεί και πώς εξυπηρετούν το θέμα. Αυτό θα γίνει με την ανάλυση:

α) Των «έντεχνων πίστewων» του κειμένου, οι οποίες είναι: Τα λογικά επιχειρήματα, τα ρητορικά ήθη (ήθος του ομιλητή, του αντιπάλου, του ακροατή) και τα ρητορικά πάθη, με τα οποία ο ρήτορας προσπαθεί να κερδίσει όχι μόνο το πνεύμα αλλά και την ψυχή του ακροατή ή του αναγνώστη.

β) Του τρόπου με τον οποίο είναι δομημένος ο ρητορικός λόγος. Η ανέλιξη της επιχειρηματολογίας (αντιθέσεις, πολυσύνδετα, ασύνδετα, έντεχνες επιμηκύνσεις ή αναλύσεις ουσιαστικών λεπτομερειών, συγκρίσεις, αποφθεγματικές εκφράσεις κτλ.), καθώς επίσης και οι διασυνδέσεις των επιμέρους ενότητων του λόγου (ανακεφαλαιώσεις, προεκθέσεις, προδιορθώσεις, παραλείψεις - αποσιωπήσεις, ρητορικές ερωτήσεις - υποφορά, ανθυποφορά κτλ.).

Η εξέταση των πραγματολογικών στοιχείων θα περιοριστεί στα πιο απαραίτητα και θα δοθεί έμφαση στα βασικότερα μορφολογικά και στα ιδεολογικά στοιχεία. Έτσι οι διδακτικές ενότητες θα μπορούν να είναι ευρύτερες και η θεώρηση των ιδεών του λόγου ουσιαστικότερη και αποδοτικότερη.

ii) **Ανθολόγιο Λυρικής Ποιήσεως**

Κατά τη διδασκαλία του Ανθολογίου Λυρικής Ποιήσεως, μετά τη διδασκαλία της εισαγωγής, θα διατεθούν: 1 διδακτική ώρα για τα ποιήματα καθενός από τους ποιητές: Καλλίνου, Τυρταίου, Σημωνίδη, Αλκμάνα, Μίμνερμου, Αλκαίου και Σιμωνίδη, 2 ώρες για τη διδασκαλία των ποιημάτων καθενός από τους: Αρχίλοχο, Σαπφώ, Σόλωνα, Βακχυλίδη, Αριστοφάνη και 3 ώρες για τον Πίνδαρο. Αν μείνουν διαθέσιμες διδακτικές ώρες, διδασκονται και τα χορικά του Αισχύλου, του Σοφοκλή και του Ευριπίδη.

Κατά τη διδασκαλία του «Ανθολογίου Λυρικής Ποιήσεως» ακολουθούμε τη σειρά με την οποία παρουσιάζονται οι ποιητές στο βιβλίο. Αποφεύγουμε να διδάξουμε την ίδια διδακτική ώρα ποιήματα δύο ποιητών.

Αν πρόκειται να διδαχθούν περισσότερο από ένα (μικρά) ποιήματα ενός ποιητή, πρώτα ολοκληρώνεται η διδασκαλία του πρώτου, ύστερα προχωρούμε στο επόμενο κ.ο.κ., και μόνο αφού οι μαθητές αντιληφθούν το ιδιαίτερο ποιητικό μήνυμα του καθενός προβαίνουμε στη συνολική θεώρηση. Με ιδιαίτερη φροντίδα τοποθετούμε τον ποιητή στην εποχή του (με τη βοήθεια και του «Συγχρονικού πίνακα») και στο είδος του και στη συνέχεια τον εντάσσουμε μέσα στο γενικότερο πλαίσιο της λυρικής ποίησης.

Επειδή κύριος σκοπός της διδασκαλίας είναι η μετάδοση στους μαθητές του μηνύματος του ποιητή και η καλλιέργεια της ευαισθησίας τους, αποφεύγουμε τον επίμονο λεξιλογικό, πραγματολογικό ή μετρικό σχολιασμό και την εκλογίκευση της διδασκαλίας, επιδιώκοντας την αμεσότητα στην επικοινωνία του μαθητή με τον ποιητικό λόγο. Για να φανεί πιο ανάγλυφα η ιδιαίτερη προσωπικότητα του κάθε ποιητή, επισημαίνουμε την οπτική γωνία από την οποία το ποίημα προσφέρεται για ερμηνεία, επιμένουμε στο ιδιαίτερο ποιητικό μήνυμα που εκφράζει (και τη σημασία του για το σύγχρονο νέο άνθρωπο) και υπογραμμίζουμε τους ιδιαίτερους εκφραστικούς τρόπους του. Οι συσχετισμοί αρχαίων ποιητών μεταξύ τους ή με μεταγενέστερους ποιητές καλό είναι να γίνονται μόνο όπου συντελούν στην καλύτερη κατανόηση του διδασκόμενου ποιητή και όπου οι τυχόν ομοιότητες δεν είναι επιφανειακές. Αντίθετα, πρέπει να επιμένουμε στις ομοιότητές τους με τα προϊόντα της δημοτικής μας νεοελληνικής δημιουργίας.

Δ. ΤΡΟΠΟΣ ΕΞΕΤΑΣΗΣ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ

Κατά τις γραπτές εξετάσεις του μαθήματος της Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσας και Γραμματείας στην Α' Λυκείου δίνονται στους μαθητές ερωτήσεις και ασκήσεις ανάλογες, ως προς τη μορφή και τη δυσκολία, με εκείνες στις οποίες έχουν ασκηθεί κατά την καθημερινή εργασία τους στο σχολείο ή στο σπίτι. Επισημαίνεται ιδιαίτερα ότι το περιεχόμενο και ο τύπος των ασκήσεων πρέπει να ανταποκρίνονται στο επίπεδο της διδασκαλίας και της πνευματικής ανάπτυξης των μαθητών της συγκεκριμένης τάξης.

Με τα ζητούμενα στις γραπτές εξετάσεις επιδιώκεται να διαπιστωθεί ο βαθμός εξοικείωσης των μαθητών με όλα τα επίπεδα του αρχαίου λόγου, δηλαδή με το κείμενο ως σύνολο (κατανόηση περιεχομένου, ερμηνεία, μετάφραση), με το λεξιλόγιο (σημασία, ετυμολογία, παραγωγή, σύνθεση), με τη μορφολογία (γραμματική), με τη σύνταξη του αρχαίου λόγου και με το γραμματειακό είδος στο οποίο ανήκει το κείμενο. Γι' αυτό και δίνονται αντίστοιχα ασκήσεις επί όλων αυτών των επιπέδων και οι μαθητές είναι υποχρεωμένοι να απαντήσουν σε όλες.

Σύμφωνα και με τις οδηγίες διδασκαλίας του μαθήματος είναι απαραίτητο οι ερωτήσεις - ασκήσεις των εξετάσεων να μην απευθύνονται μόνο στη μνήμη των μαθητών, απαιτώντας μηχανική αναπαραγωγή των διδαγμένων. Αντίθετα, θα πρέπει να θέτουν σε κίνηση την κριτική σκέψη των μαθητών και να ζητούν διακριτική, συνδυαστική ή συγκριτική εκμετάλλευση των γνώσεων και, γενικότερα, αξιολογική αποτίμησή τους.

Συγκεκριμένα δίνονται στους μαθητές:

I. Διδαγμένο αρχαίο ελληνικό κείμενο 10-12 στίχων από το βιβλίο "Κείμενα Αρχαίας Ελληνικής Γραμματείας Α' Λυκείου" και ζητείται:

α. να το μεταφράσουν στη νέα ελληνική. Η μετάφραση βαθμολογείται με πέντε (5) μονάδες.

β. να απαντήσουν σε τέσσερις (4) ερωτήσεις από τις οποίες καθεμιά βαθμολογείται με δύο (2) μονάδες.

1. Η πρώτη είναι ερμηνευτική και αφορά χαρακτηρισμό προσώπων, κίνητρα και συνέπειες ενεργειών, ιδέες, θέσεις, απόψεις, διαπιστώσεις, κρίσεις, εντυπώσεις, συναισθήματα, επιχειρήματα, υφολογικά και πραγματολογικά στοιχεία.

2. Οι υπόλοιπες είναι: μία (1) συντακτική και μία (1) λεξικολογική - σημασιολογική.

II. Διδαγμένο αρχαίο κείμενο από μετάφραση 15-20 στίχων από τα βιβλία: "Αττικοί Ρήτορες" και "Αρχαίοι Έλληνες Λυρικοί" και ζητείται να απαντήσουν σε 2 ερμηνευτικές ερωτήσεις:

Η πρώτη αναφέρεται στα πρόσωπα του εξεταζόμενου κειμένου (χαρακτηρισμός τους, δικαιολόγηση ή αξιολόγηση των σκέψεων, προθέσεων, ενεργειών ή της γενικότερης συμπεριφοράς τους). Μπορεί να δίνεται εκ των προτέρων ο χαρακτηρισμός κάποιου προσώπου ή η αξιολόγηση πράξης του και να ζητείται η δικαιολόγησή τους με βάση τα στοιχεία του εξεταζόμενου κειμένου.

Η δεύτερη αναφέρεται στα πολιτιστικά στοιχεία που χαρακτηρίζουν την εποχή του έργου, δηλαδή στις ιδέες και τις αξίες (θρησκευτικές, κοινωνικές, πολιτικές, κτλ.) τις οποίες εκφράζει προσωπικά ή με τους ήρωες του έργου, και σε θέματα πραγματολογικού περιεχομένου. Επίσης μπορεί να αναφέρεται και στην αισθητική αξιολόγηση μορφολογικών στοιχείων του εξεταζόμενου κειμένου.

Κάθε μία από τις ερωτήσεις βαθμολογείται με δύο (2) μονάδες.

- III. Μια (1) γραμματολογική ερώτηση που αναφέρεται στο έργο από το οποίο προέρχεται το δοθέν κείμενο ή σε άλλα από τα εξεταζόμενα έργα και αφορά την υπόθεση και στοιχεία δομής του έργου, το γραμματειακό είδος στο οποίο ανήκει, στοιχεία από τη ζωή, το έργο και την τέχνη του συγγραφέα. Οι μαθητές απαντούν με βάση τα στοιχεία που περιέχονται στις εισαγωγές των διδασκόμενων έργων όλων των συγγραφέων και στα στοιχεία της γενικής θεώρησης του έργου (θέματα για συζήτηση). Η ερώτηση βαθμολογείται με τρεις (3) μονάδες.

Η διάρκεια εξέτασης καθορίζεται σε δύο ώρες και τριάντα λεπτά (2,30').

Τα δύο κείμενα, από το πρωτότυπο και από μετάφραση, δίνονται φωτοτυπημένα ή αναγράφονται στον πίνακα.

ΣΗΜΕΙΩΣΗ

- α. Ο ίδιος τρόπος εξέτασης και βαθμολόγησης της Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσας και Γραμματείας ισχύει και για την Α' τάξη των ΕΣΠΕΡΙΝΩΝ ΛΥΚΕΙΩΝ ΓΕΝΙΚΗΣ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΩΣ και των ΚΛΑΣΣΙΚΩΝ ΛΥΚΕΙΩΝ.
- β. Για τα ΠΟΛΥΚΛΑΔΙΚΑ ΛΥΚΕΙΑ ισχύει ο ίδιος τρόπος εξέτασης και βαθμολόγησης με τα ΓΕΝΙΚΑ ΛΥΚΕΙΑ, με τη διαφορά ότι δεν εφαρμόζεται η παράγραφος II, που αφορά το από μετάφραση κείμενο, το οποίο δε διδάσκεται, και ότι όλες οι ερωτήσεις (τέσσερις (4) επί του κειμένου και μία (1) γραμματολογική) βαθμολογούνται με τρεις (3) μονάδες η καθεμιά, ήτοι:
- Ερωτήσεις: $5 \times 3 = 15 + 5$ μετάφραση. Σύνολο = 20 μονάδες.

Οδηγίες για τη διδασκαλία των αρχαίων ελληνικών στη Β' Λυκείου

Α) ΣΚΟΠΟΙ

Με τη διδασκαλία των αρχαίων ελληνικών στη Β' Λυκείου, θα επιδιώκονται οι σκοποί που προτάσσονται στο αναλυτικό πρόγραμμα των μαθημάτων της Α' τάξης.

Β) ΓΕΝΙΚΟΤΕΡΕΣ ΟΔΗΓΙΕΣ

Για να διδαχτούν όσο το δυνατόν πληρέστερα τα κείμενα της Β' Λυκείου, κρίνεται απαραίτητο:

α) Να διαθέσουμε σαφώς προκαθορισμένο χρόνο για τις εισαγωγές, εφόσον κύριος σκοπός μας είναι η ερμηνεία των κειμένων και όχι η γραμματολογική κατάρτιση των μαθητών. Με αυτό το δεδομένο, αν από κάθε εισαγωγή δώσουμε στους μαθητές τα στοιχεία εκείνα που είναι απαραίτητα για να αρχίσουμε την ερμηνεία του κειμένου, μπορούμε να ανταποκριθούμε στην ανάγκη αυτή διαθέτοντας 2 διδακτικές ώρες. Τις υπόλοιπες πληροφορίες που περιέχουν οι σελίδες της εισαγωγής του κάθε βιβλίου τις παρέχει ο καθηγητής - ή παραπέμπει σ' αυτές τους μαθητές του - όταν φτάσει στο κεφάλαιο του κειμένου, που ειδικά αυτές εξυπηρετούν.

Εξαιρετικά για την εισαγωγή στην τραγωδία και τον πλατωνικό διάλογο μπορεί να διατεθεί και 3η διδακτική ώρα (όχι κατ' ανάγκη στην αρχή των μαθημάτων).

β) Να περιορίζουμε το λεξιλογικό, γραμματικό και συντακτικό σχολιασμό στον απολύτως απαραίτητο για την κατανόηση του κειμένου, ώστε να μείνει ώρα για τη νοηματική-αισθητική επεξεργασία μιας σχετικά σημαντικής διδακτικής ενότητας.

γ) Να κατατοπίσουμε από το πρώτο μάθημα τους μαθητές στα περιεχόμενα του σχολικού εγχειριδίου, ώστε να εκμεταλλεύονται τις εισαγωγές, τις σημειώσεις, τα σχόλια, τα σχεδιαγράμματα κτλ. που αυτό περιέχει· είναι απώλεια χρόνου να λέει ο καθηγητής, να γράφει στον πίνακα και να σημειώνουν οι μαθητές τα πράγματα που υπάρχουν ήδη στα βιβλία τους.

Γ) ΑΝΑΛΥΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ - ώρες 5 την εβδομάδα

1. Πλάτωνος: Πρωταγόρας	α) 11/9-30/11	ώρες	5
	β) 1/12-23/12	»	3
2. Σοφοκλή: Αντιγόνη	α) 1/12-23/12	»	2
	β) 8/1-31/1	»	5
	γ) 1/2-τέλος	»	3
3. Θουκυδίδη: Ιστορία	1/2-τέλος	»	2

Γενική Παρατήρηση

Σύμφωνα με το άρθρο του Π.Δ. 370/96, από τις 5 ώρες την εβδομάδα που προβλέπεται για τη διδασκαλία κειμένων της αρχαίας ελληνικής γραμματείας από το πρωτότυπο, η 1 ώρα μπορεί να διατίθεται σε όλη τη διάρκεια του έτους για γλωσσική διδασκαλία, για να εξασφαλιστεί η συμπλήρωση και εμπέδωση της γνώσης της αρχαίας ελληνικής γλώσσας.

Γι' αυτόν το σκοπό θα χρησιμοποιηθεί το "Εγχειρίδιο γλωσσικής διδασκαλίας Α' Λυκείου" και τα βασικά βιβλία α) Γραμματική της Αρχαίας Ελληνικής του Μιχ. Οικονόμου και Συντακτικό της Αρχαίας Ελληνικής του Ακ. Μουμπζάκη.

Πλάτωνος, Πρωταγόρας: ώρες 5 από τις 16 Οκτωβρίου ως τις 23 Δεκεμβρίου.

Θα χρησιμοποιηθεί το βιβλίο: «Κείμενα Αρχαίας Ελληνικής Λογοτεχνίας Β' Λυκείου», ΟΕΔΒ. 1994, με τα υποσελίδια γλωσσικά σχόλια, τις ερμηνευτικές σημειώσεις και τα θέματα για συζήτηση και ασκήσεις.

I. Εισαγωγή: Σύντομη επανάληψη του βίου και του έργου του Πλάτωνα, ιστορική έκθεση της σοφιστικής κίνησης στην αρχαία Ελλάδα. Οι σοφιστές στην Αθήνα. Ο Πρωταγόρας και η διδασκαλία του. Αντικειμενική αντιπαράθεση των θέσεων των σοφιστών και του Σωκράτη - Πλάτωνα μέσα στα πλαίσια της πνευματικής ζωής του 5ου π.Χ. αιώνα. Ο σκοπός του διαλόγου. Γενικό διάγραμμα του διαλόγου. Η εισαγωγή θα ολοκληρωθεί σε 2 - 3 ώρες.

II. Κείμενο: Θα ακολουθήσει η απαραίτητη γλωσσική, πραγματολογική, νοηματική, λογική και αισθητική επεξεργασία του διαλόγου. Θα διαβαστούν από μετάφραση τα κεφάλαια Β' και Η' του διαλόγου και στη συνέχεια θα διδαστούν με κανονικό ρυθμό τα κεφάλαια Θ' -

Κ' και Μ' χωρίς, άλματα, όσο επιτρέπει ο διαθέσιμος χρόνος. Για τα υπόλοιπα, θα δοθεί σαφή, περιεκτική και ακριβής περίληψη.

III. Συνολική θεώρηση: Οι 2 τελευταίες διδακτικές ώρες θα διατεθούν για τη γενική θεώρηση του «Πρωταγόρα». Με βάση τη διδασκαλία που έγινε στη σχολική αίθουσα, οι μαθητές θα κληθούν να δώσουν τη δομή, το νοηματικό περιεχόμενο, τις φιλοσοφικές ιδέες και μεθόδους έρευνας που δοκιμάζονται στο διάλογο και τις λογοτεχνικές αρετές του έργου. Θα επιχειρηθεί προσεκτική αντιπαράθεση της ιστορικής πραγματικότητας και του τρόπου με τον οποίο την αποδίδει ο Πλάτωνας και θα εξηγηθούν οι διαφορές που θα επισημανθούν. Τέλος, θα αξιολογηθεί η παιδευτική σημασία του διαλόγου και θα αποτιμηθεί η προσφορά του Πλάτωνα ως φιλοσόφου και ως λογοτέχνη.

IV. Η αφθονία των υποσελίδων γλωσσικών σχολίων περιορίζει στο ελάχιστο τις γραμματικές και συντακτικές δυσκολίες της μεταφραστικής διαδικασίας. Γι' αυτό, εφόσον οι μαθητές θα υποχρεώνονται να προπαρασκευάζουν στο σπίτι τους την επόμενη διδακτική ενότητα, θα μειώνεται πολύ και ο χρόνος που απαιτείται για τη μετάφραση κατά τη διάρκεια της διδασκαλίας, ώστε το μεγαλύτερο μέρος της διδακτικής ώρας να αφιερώνεται στην ερμηνευτική επεξεργασία.

V. Οι ερωτήσεις που ακολουθούν μετά τις ερμηνευτικές παρατηρήσεις κάθε κεφαλαίου (Μέρος Β') έχουν στόχο κάποια κείρια ιδεολογικά και αισθητικά προβλήματα της ερμηνείας, αλλά δεν καλύπτουν ολόκληρο το φάσμα της. Ο καθηγητής μπορεί να χρησιμοποιήσει και όποιες άλλες ερωτήσεις κρίνει πρόσφορες είτε για την ερμηνευτική προσέγγιση είτε για την εμπέδωση της διδασκαλίας και τον έλεγχο των αποτελεσμάτων της (δηλ. ως προφορικές ή γραπτές ασκήσεις).

[2] Σοφοκλέους, Αντιγόνη: ώρες 5 τον Ιανουάριο και ώρες 3 από 1 Φεβρουαρίου ως το τέλος του έτους.

Θα χρησιμοποιηθεί το βιβλίο: «Κείμενα Αρχαίας Ελληνικής Λογοτεχνίας Β' Λυκείου», ΟΕΔΒ, 1995 με τα υποσελίδια σχόλια και τις ερμηνευτικές σημειώσεις, που πρέπει να αξιοποιηθούν οπωσδήποτε.

I. Εισαγωγή: α) Σύντομη επανάληψη των πληροφοριών για τη γένεση και την εξέλιξη της αρχαίας ελληνικής δραματικής ποίησης (Γένεση και εξέλιξη - σύνδεσή του με τη διονυσιακή λατρεία - ο ιδιαίτερος χαρακτήρας της τραγωδίας και ο αριστοτελικός ορισμός-εορτές του Διονύσου και παραστάσεις δραμάτων. Το αρχαίο θέατρο και η σκηνή του. Οι τρεις μεγάλοι δημιουργοί: Αισχύλος, Σοφοκλής, Ευριπίδης - Βίος και έργο του Σοφοκλή. β) Η Αντιγόνη του Σοφοκλή (χρονολόγηση, τοποθέτηση της μέσα στο έργο του τραγικού-περιεκτικό διάγραμμα του έργου).

II. Κείμενο: Θα ακολουθήσει η γλωσσική, πραγματολογική, νοηματική, λογική και αισθητική επεξεργασία της τραγωδίας. Για να εξασφαλιστεί η διδασκαλία ολόκληρου του έργου, ο καθηγητής μπορεί να διδάξει τα λυρικά μέρη από δόκιμη νεοελληνική μετάφραση.

III. Συνολική θεώρηση: Οι μαθητές θα κληθούν, με βάση τη διδασκαλία που έγινε στη σχολική αίθουσα, να τοποθετήσουν το Σοφοκλή στην εποχή του και στο λογοτεχνικό είδος όπου ανήκει, να αναζητήσουν το βαθύτερο νόημα της «Αντιγόνης» και τις σημαντικότερες ιδέες που εκφράζονται μέσα στο έργο, να χαρακτηρίσουν τα κύρια πρόσωπα του δράματος και να υπογραμμίσουν το δραματικό χαρακτήρα της τραγωδίας και τις λογοτεχνικές και θεατρικές αρετές της.

Κατά τη διδασκαλία της **Αντιγόνης** θα διατεθούν 3 ώρες για εισαγωγή και 2 για τη συνολική θεώρηση και 7 ώρες συνολικά για τη διδασκαλία των λυρικών μερών της τραγωδίας (πάροδος, στ. 101-161, α' στάσιμο, στ. 332-383, β' στάσιμο, στ. 582-630, γ' στάσιμο και κομμός, στ. 781-882, δ' στάσιμο, στ. 944-987, ε' στάσιμο, στ. 1115-1154) και το τε-

λευταίο μέρος της εξόδου, στ. 1284-1353 που θα διδαχτούν από μετάφραση, η οποία καταχωρίζεται μετά το αρχαίο κείμενο (σελ. 147 κεξ.). Οι στ. 526-581, 883-928, και το πρώτο μέρος της εξόδου (στ. 1155-1283) θα δοθούν σε σύντομη περιλήψη. Οι υπόλοιποι στίχοι θα διδαχτούν κανονικά με ρυθμό 16 περίπου στίχων την ώρα. Έτσι θα διδαχτούν και οι τελευταίοι 12 στίχοι του έργου.

IV. Κρίνουμε ακόμα σκόπιμο να υπενθυμίσουμε τα ακόλουθα, που διασφαλίζουν την ιδιοτυπία διδασκαλίας δραματικού έργου.

Με τη διδασκαλία του αρχαίου ελληνικού δράματος επιδιώκεται κυρίως η σύλληψη του παιδευτικού μηνύματος του δραματουργού μέσα από τη δράση των μορφών της ζωής που παρουσιάζει στο έργο του, την προβολή αντιλήψεων και τη σύγκρουση των χαρακτήρων.

Ο αρχαίος δραματικός ποιητής έγραφε πράγματι αποβλέποντας συνειδητά στην παιδευτική προσφορά του έργου του, σύμφωνα και με την απαίτηση της πολιτείας. Αυτή λοιπόν η παιδευτική λειτουργία της τραγωδίας υπαγορεύει και την ιδιαίτερη προσαρμογή της σχολικής διδασκαλίας. Για να επιτευχθεί αυτό:

α) Ο καθηγητής πρωταρχικά πρέπει να έχει μελετήσει οπωσδήποτε ολόκληρη την τραγωδία, ώστε να προγραμματίσει ορθά τη διδακτική πορεία του.

β) Για τα μυθολογικά και λοιπά πραγματολογικά στοιχεία θα γίνεται λόγος μόνο όσο χρειάζεται για την κατανόηση του περιεχομένου του δράματος.

γ) Η διδασκαλία του μαθήματος, για να μην οδηγηθεί σε άχαρο διδακτισμό, σωστό είναι να στρέφεται κυρίως στη διακρίβωση των χαρακτήρων των διαφόρων προσώπων της τραγωδίας και την κατά κανόνα παιδευτική λύση της, που επηρεάζουν ευεργετικά τους μαθητές. Θα επισημαίνονται επίσης και τα ιδιαίτερα γνωρίσματα που καθιερώνουν τον ήρωα και τον διακρίνουν από τον κοινό άνθρωπο.

δ) Ιδιαίτερα πρέπει ο καθηγητής να μεριμνά ώστε να προβάλλεται ικανοποιητικά η θεατρική διάσταση της τραγωδίας. Θα πρέπει να πρέχει την απαραίτητη πληροφόρηση που αφορά τη σκηνική δράση (σκηνογραφικές, ενδυματολογικές, σκηνοθετικές οδηγίες κτλ.). Μάλιστα, όπου υπάρχει δυνατότητα επισκέψεων σε αρχαία θέατρα, η καλή απαγγελία σ' αυτά χωρίων από μαθητές θα γινόταν επιβλητικότερη και υποβλητικότερη.

ε) Ακόμη πρέπει να αντιληφθούν οι μαθητές την ιδιοτυπία που παρουσιάζει η δομή της τραγωδίας. Θα πρέπει κατά τον προγραμματισμό του, ο καθηγητής να σεβαστεί την αυτοτέλεια των μερών της τραγωδίας, π.χ. δε θα διδάξει στο ίδιο μάθημα τους τελευταίους στίχους του προλόγου και τις πρώτες στροφές της παρόδου. Για τον ίδιο λόγο θα προγραμματίσει και τις επιμέρους συνολικές θεωρήσεις ως εξής: ι) με τη συμπλήρωση της διδασκαλίας του προλόγου και της παρόδου, ιι) με τη συμπλήρωση της διδασκαλίας κάθε επεισοδίου και του στασίμου που ακολουθεί.

στ) Και κατά την καθημερινή διδασκαλία, ιδιαίτερα όμως με την ευκαιρία των συνολικών θεωρήσεων, θα προσελκύεται η προσοχή των μαθητών στη διαπίστωση των διαχρονικών και οικουμενικών προβλημάτων του ανθρώπου και στην αντιμετώπισή τους κατά καιρούς. Θα γίνεται παραλληλισμός με τις σύγχρονες μορφές ζωής και τους προβληματισμούς της, όχι όμως κρίση και αξιολόγηση των δρωμένων με τα σημερινά κριτήρια: αυτά πρέπει να τα τοποθετήσουμε μέσα στο τότε ηθικό, κοινωνικό, θρησκευτικό και πολιτιστικό πλαίσιο.

3 **Θουκυδίδη Ιστορία:** ώρες 2 από 1 Φεβρουαρίου ως το τέλος του διδακτικού έτους.

I. Εισαγωγή: Βίος και έργο του Θουκυδίδη και τοποθέτησή του μέσα στην εποχή του και

στην αρχαία ελληνική ιστοριογραφία. Το γενικό διάγραμμα της ιστορίας του. Οι χαρακτηριστικές αρετές του Θουκυδίδη ως ιστορικού και ως λογοτέχνη και η σημασία του έργου του. Για τη διδασκαλία της εισαγωγής θα διατεθούν οι δύο πρώτες διδακτικές ώρες. Καλό είναι ο καθηγητής να μελετήσει τις σελ. 55-58 και 63-71 του τόμου **Εισηγήσεις Β' ΚΕΜΕ**.

II. Κείμενο: Θα διδαχθούν οπωσδήποτε οι διδακτικές ενότητες: Βιβλίο Α', κεφ 1 και 20-22 (τα 20-22 από μετάφραση). Στη συνέχεια, κατά την κρίση του διδάσκοντος θα διδαχθούν οι ενότητες ή Βιβλίο Α' κεφ. 89-97 ή Βιβλίο Γ' κεφ. 70-81 και 82-84 (από μετάφραση). Για τις ενότητες που δε θα διδαχθούν, θα διατεθεί μια διδακτική ώρα, για να δοθεί στους μαθητές με περιεκτική αφήγηση το περιεχόμενό τους.

III. Συνολική θεώρηση: Ύστερα από την ολοκλήρωση της ερμηνευτικής εργασίας, θα γίνει συνολική θεώρηση του έργου. Με βάση τη διδασκαλία που έγινε στην τάξη, οι μαθητές θα κληθούν να εκθέσουν το περιεχόμενο και τις σημαντικότερες ιδέες που διδάχθηκαν και να διατυπώσουν γενικές κρίσεις για την αξία του Θουκυδίδη ως ιστορικού και λογοτέχνη. Για τη συνολική θεώρηση θα διατεθούν 1-2 διδακτικές ώρες.

Ως κανονικός ρυθμός διδασκαλίας κρίνεται η επεξεργασία (γλωσσική, πραγματολογική, νοηματική, λογική και αισθητική) περίπου 10 στίχων αρχαίου κειμένου κατά διδακτική ώρα. Στις ενότητες που θα διδαχθούν από μετάφραση θα ακολουθηθεί, με ορισμένες προσαρμογές, η μεθοδολογία διδασκαλίας αρχαίας Ελληνικής γραμματείας από μετάφραση.

IV. Τέλος, για πληρέστερη ενημέρωση και προπάντων για την καλύτερη αξιοποίησή του νέου διδακτικού βιβλίου παραθέτουμε, προσαρμοσμένο από το ΚΕΜΕ στη σημερινή σχολική πράξη, σημείωμα των συγγραφέων του βιβλίου, που έχει ως εξής:

A.- Γενική Εισαγωγή

Το βιβλίο αποτελείται από τρεις ανεξάρτητους θεματογραφικά κύκλους. Η Γενική Εισαγωγή του βιβλίου εκτός από τις πληροφορίες που παρέχει σχετικά με τη ζωή, την εποχή και το έργο του Θουκυδίδη συνδέεται, ανάλογα με την περίπτωση, με τα πραγματολογικά και ερμηνευτικά στοιχεία των θεματικών κύκλων. Ο παιδευτικός στόχος είναι η οργανική σύνδεση της Γενικής Εισαγωγής με το περιεχόμενο των ενότητων, όπου αυτό προσφέρεται για επανάληψη και εμπέδωση, ώστε να λειτουργεί ως χρηστικό όργανο και πεδίο αναφοράς για την καλύτερη κατανόηση των κειμένων. Επειδή στο σχολιασμό δε γίνεται ιδιαίτερη μνεία στις γλωσσικές και υφολογικές ιδιομορφίες του Θουκυδίδη, ο διδάσκων θα χρειαστεί να παραπέμπει τους μαθητές στο σχετικό κεφάλαιο της Γενικής Εισαγωγής.

B.- Ειδικές Εισαγωγές

Οι ειδικές εισαγωγές που προηγούνται κάθε θεματικού κύκλου στοχεύουν στο να πληροφορήσουν ειδικότερα και να προϊδεάσουν τους μαθητές πάνω στον προβληματισμό που πρόκύπτει από τη θεματική και τις ιδιαιτερότητες των θεματικών κύκλων. Η παιδαγωγική αντίληψη που διαπνέει τη Γενική Εισαγωγή εφαρμόστηκε και στις Ειδικές Εισαγωγές. Το ιδιαίτερο όμως στοιχείο που ο διδάσκων θα χρειαστεί να παρατηρήσει και να μεταδώσει στους μαθητές έγκειται στην προσπάθεια να τοποθετηθούν και να ερμηνευτούν τα κείμενα, όσο αυτό μπορεί να γίνει, στο πλαίσιο της ιδεολογίας του Θουκυδίδη και της ιστορικής πραγματικότητας που αντανακλάται μέσα απ' αυτά.

Γ.- Κείμενα

Ο χωρισμός των κειμένων σε θεματικές ενότητες υπαγορεύτηκε από την ανάγκη να κατευθυνθεί η διδακτική πορεία, να σχηματοποιηθεί εξωτερικά και νοηματικά η ιστορική αφήγηση και να μετριάσθούν οι εντυπώσεις που προκαλεί ένα συνεχές και μάλιστα δυσπροσπέλαστο αρχαίο κείμενο· ακόμη, να εξοικειωθεί ο μαθητής, με την άμεση βοήθεια των προτιθέμενων γλωσσικών, πραγματολογικών-ερμηνευτικών και εικαστικών στοιχείων, σ' έναν τρόπο προσέγγισης που διευκολύνει την κατανόηση κινώντας συγχρόνως το ενδιαφέρον. Τον ίδιο άλλωστε σκοπό εξυπηρετούν οι τίτλοι των ενότητων και οι πλαγιότιτλοι των κεφαλαίων.

Δ.- Λεξιλόγιο

Οι λέξεις δίνονται με την ιδιαίτερη σημασία που έχουν στο υπό μελέτη κείμενο. Βασικές σημασίες ή συγγενείς σημασιολογικά αποχρώσεις των καταχωρημένων στο υπόμνημα λημμάτων μπορεί να βρει ο χρήστης, δάσκαλος και μαθητής στο Γενικό Λεξιλόγιο στο τέλος του βιβλίου. Ενίοτε βασικές σημασίες δίνονται και στο γλωσσικό υπομνηματισμό των κειμένων. Όσες λέξεις θεωρήθηκαν κατά τεκμήριο γνωστές περιέχονται μόνο στο Γενικό Λεξιλόγιο που έτσι γίνεται χρηστικό μέρος του βιβλίου. Στις περιπτώσεις αμφιλεγόμενης ερμηνείας λέξεων ή εκφράσεων, προτιμήθηκε η ερμηνεία εκείνη που κατά την γνώμη των συγγραφέων θεωρήθηκε προσφορότερη για την κατανόηση.

Ε.- Πραγματολογικά-ερμηνευτικά στοιχεία

Πέρα από τις αρχαιογνωστικές πληροφορίες, τα πραγματολογικά-ερμηνευτικά στοιχεία σκοπό έχουν να εξοικειώσουν τους μαθητές σ' έναν επιστημονικό τρόπο σκέψης και ερμηνείας των ιστορικών φαινομένων και παράλληλα να καταδείξουν τη διαχρονική αξία του Θουκυδίδη ως μελετητή της ιστορίας. Επίσης μέσα από τα σχόλια επιχειρείται επισήμανση και ανάλυση θεμάτων που εκ πρώτης όψεως θα περνούσαν απαρατήρητα και που ωστόσο έχουν καίρια σημασία για την κατανόηση της εσωτερικής συνοχής των γεγονότων. Το ότι κρίθηκε παιδαγωγικά σκόπιμο να παρεμβάλλονται κατά διαστήματα και ανάλογα με τὰ ερεθίσματα που έδινε το περιεχόμενο ερωτήσεις, εξυπηρετεί τη σκοπιμότητα που εκτέθηκε πιο πάνω. Οι ερωτήσεις έχουν συνήθως δύο σκέλη. Στο πρώτο τίθεται το πρόβλημα με τους απαραίτητους συνειρμικούς κώδικες ώστε να κατευθύνεται κατά κάποιο τρόπο και να υποβοηθείται η απάντηση· στο δεύτερο ζητείται η διερεύνηση του προβλήματος. Οι απαντήσεις δίνονται κατά την κρίση του διδάσκοντος προφορικά ή γραπτά, ιδίως αυτές με ανακεφαλαιωτικό χαρακτήρα. Για τις τελευταίες αυτές ειδικότερα θα χρειαστεί οπωσδήποτε η βοήθεια του διδάσκοντος που πρέπει να έχει προλειάνει το έδαφος με τις αναγκαίες επισημάνσεις στην πορεία της διδασκαλίας, ώστε η επεξεργασία των ερωτήσεων από τους μαθητές να γίνεται σε οικείο επίπεδο. Διευκρινίζεται ότι κατά κανένα τρόπο δεν είναι δεσμευτικές οι ερωτήσεις αυτές για τον καθηγητή. Αυτός τελικά θα κρίνει αν κάποια ερώτηση δε χρειάζεται να συζητηθεί, οπότε την αντικαθιστά με δική του (ή δικές του) ερωτήσεις.

ΣΤ.- Εικαστικό υλικό (Φωτογραφίες, χάρτες, σχεδιαγράμματα)

Συνδέεται απόλυτα με το περιεχόμενο και συνεπικουρεί στην κατανόηση των πραγμάτων. Ο καθηγητής, από το πρώτο μάθημα, καλό είναι να υπογραμμίσει το ενδιαφέρον που έχει το υλικό αυτό.

Ζ.- Μεταφράσεις

Τα δυσκολότερα μέρη των ενοτήτων τόσο από γλωσσικής πλευράς όσο και από πλευράς περιεχομένου (Ιστορική μέθοδος του Θουκυδίδη, «Παθολογία» του Πολέμου) κρίθηκε σκόπιμο να δοθούν σε μετάφραση. Τα κεφάλαια αυτά πρέπει να μην παραλείπονται, αλλά να εντάσσονται απαραίτητα στη διδασκαλία του θεματικού κύκλου, επειδή συνιστούν το θεωρητικό επιστέγασμα της ιστορικής αφήγησης που έχει προηγηθεί. Κατά την επεξεργασία των μεταφράσεων καλό είναι να επισημαίνει ο διδάσκων αντιστοιχίες (λέξεων ή εκφράσεων) του νέου με το αρχαίο κείμενο, ώστε να καταφανεί κυρίως στα κεφάλαια αυτά, η πυκνότητα του Θουκυδίδειου ύφους.

Οδηγίες
για τη διδασκαλία της Αρχαίας Ελληνικής γλώσσας και γραμματείας
της Γ΄ Λυκείου (3η Δέσμη)

Α΄ Κείμενα Αρχαίας Ελληνικής Λογοτεχνίας

I. ΓΕΝΙΚΟΤΕΡΕΣ ΟΔΗΓΙΕΣ

Για να διδαχτούν όσο το δυνατόν πληρέστερα τα κείμενα της Γ΄ Λυκείου κρίνεται απαραίτητο:

α) Να διαθέσουμε σαφώς προκαθορισμένο χρόνο για τις εισαγωγές, εφόσον κύριος σκοπός μας είναι η ερμηνεία των κειμένων και όχι η γραμματολογική κατάρτιση των μαθητών. Με αυτό το δεδομένο, αν από κάθε εισαγωγή δώσουμε στους μαθητές τα στοιχεία εκείνα που είναι απαραίτητα για να αρχίσουμε την ερμηνεία του κειμένου, μπορούμε να ανταποκριθούμε στην ανάγκη αυτή διαθέτοντας 1-2 διδακτικές ώρες. Τις υπόλοιπες πληροφορίες που περιέχουν οι σελίδες της εισαγωγής του κάθε βιβλίου τις παρέχει ο καθηγητής - ή παραπέμπει σ' αυτές τους μαθητές του - όταν φθάσει στο κεφάλαιο του κειμένου, που ειδικά αυτές εξυπηρετούν.

β) Να περιορίζουμε το λεξιλογικό, γραμματικό και συντακτικό σχολιασμό στον απολύτως απαραίτητο για την κατανόηση του κειμένου, ώστε να μείνει ώρα για τη νοηματική-αισθητική επεξεργασία μιας σχετικά σημαντικής διδακτικής ενότητας.

γ) Να κατατοπίσουμε από το πρώτο μάθημα τους μαθητές στα περιεχόμενα του σχολικού εγχειριδίου, ώστε να εκμεταλλεύονται τις εισαγωγές, τις σημειώσεις, τα σχόλια, τα σχεδιαγράμματα κ.τ.λ. που αυτό περιέχει: είναι απώλεια χρόνου να λείει ο καθηγητής, να γράφει στον πίνακα και να σημειώνουν οι μαθητές πράγματα που υπάρχουν ήδη στα βιβλία τους.

δ) Για την εγκυρότητα της γραμματολογικής πληροφόρησης των μαθητών παραπέμπουμε στην **Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Λογοτεχνίας** του Α. Λέσκυ.

II. ΕΙΔΙΚΟΤΕΡΕΣ ΟΔΗΓΙΕΣ - ΑΝΑΛΥΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ - ώρες 8 την εβδομάδα

Α΄ - Ερμηνεία Κειμένων (εξετάζονται στις γενικές εξετάσεις ως «διδαγμένο κείμενο»), ώρες 5 την εβδομάδα, ως εξής:

1. Οιδίπους Τύραννος	α) 11/9-30/11	ώρες	5
	β) 1/12-23/12	»	3
2. Ανθολόγιο Αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων	α) 1/12-31/3	»	2
	β) 1/4-τέλος	»	5
3. Επιτάφιος	8/1-31/3	«	3

Β΄ - Θεματογραφία (αποβλέπει στη γλωσσική κατάρτιση), ώρες 3 την εβδομάδα όλο το χρόνο.

Α΄. ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΚΕΙΜΕΝΩΝ - ώρες 5 την εβδομάδα

□ Για τη διδασκαλία του **Οιδίποδα Τύραννου** του Σοφοκλή: ώρες 5 από 11 Σεπτεμβρίου ως 30 Νοεμβρίου, ώρες 3 από 1 Δεκεμβρίου ως το τέλος του μήνα.

1. Θα χρησιμοποιηθεί το σχολικό εγχειρίδιο «Σοφοκλή Οιδίπους Τύραννος» (ΟΕΔΒ, έκδοση 1995, που ο υποσελίδιος λεξιλογικός υπομνηματισμός και οι ερμηνευτικές σημειώσεις θα πρέπει να αξιοποιηθούν οπώσδήποτε. Με φροντίδα του διδάσκοντος να προστεθεί το κείμενο των στ. 1159 και 1176 στα εγχειρίδια των μαθητών.

2. Για τη σύντομη υπόμνηση των πληροφοριών για την αρχαία δραματική ποίηση και το Σοφοκλή ανατρέχουμε στις σελ. 27-50 του διδακτικού βιβλίου «Κείμενα Αρχαίας Ελληνικής Λογοτεχνίας Β' Λυκείου» έκδοση ΟΕΔΒ, 1995.

3. Οι ενότητες, των οποίων η γλωσσική, πραγματολογική, νοηματική, λογική και αισθητική επεξεργασία θα γίνει κανονικά, θα διδαχτούν με ρυθμό 15 στίχων περίπου κατά διδακτική ώρα. Για τη διδασκαλία από μετάφραση των λυρικών μερών της τραγωδίας θα αξιοποιηθεί η μετάφραση του Ι. Γρυπάρη, που καταχωρίζεται στις σελ. 94-108 του διδακτικού εγχειριδίου.

Ειδικότερα μετά την Εισαγωγή θα διδαχτούν:

α) **Κανονικά** ο πρόλογος (στ. 1-150), οι στ. 216-275 και 300-462 του Α' Επεισοδίου, οι στ. 697-862 του Β' Επεισοδίου, οι στ. 911-949 και 1047-1085 του Γ' Επεισοδίου, οι στ. 1110-1185 του Δ' Επεισοδίου και οι στ. 1223-1296 και 1510-1530 της Εξόδου.

β) **Περίληπτικά** οι στ. 276-299, 512-648, 950-1046 και 1367-1509.

γ) **Από μετάφραση** η πάροδος, όλα τα στάσιμα καθώς και οι δύο κομμοί (στ. 649-696 1297-1366).

Ύστερα από την ολοκλήρωση της ερμηνευτικής εργασίας, θα γίνει συνολική θεώρηση του έργου. Οι μαθητές θα κληθούν, με βάση τα δεδομένα της διδασκαλίας στη σχολική αίθουσα, να τοποθετήσουν το Σοφοκλή στην εποχή του και το λογοτεχνικό είδος όπου ανήκει, να αναζητήσουν το βαθύτερο νόημα του «Οιδίποδα» και τις σημαντικότερες ιδέες που εκφράζονται μέσα στο έργο, να χαρακτηρίσουν τα κύρια πρόσωπα του δράματος (με παραπομπές σε συγκεκριμένες σκηνές και στίχους που οδηγούν στο χαρακτηρισμό του κάθε προσώπου) και να υπογραμμίσουν το δραματικό χαρακτήρα της τραγωδίας και τις θεατρικές αρέτες της.

4. Κρίνεται ακόμα σκόπιμο να υπενθυμιστούν τα ακόλουθα, που διασφαλίζουν την ισοτιμία διδασκαλίας δραματικού έργου.

Με τη διδασκαλία του αρχαίου ελληνικού δράματος επιδιώκεται κυρίως η σύλληψη του παιδευτικού μηνύματος του δραματούργου μέσα από τη δράση των μορφών της ζωής που παρουσιάζει στο έργο του, την προβολή αντιλήψεων και τη σύγκρουση των χαρακτήρων.

Ο αρχαίος δραματικός ποιητής έγραφε πράγματι αποθλέποντας συνειδητά στην παιδευτική προσφορά του έργου του, σύμφωνα και με την απαίτηση της πολιτείας. Αυτή λοιπόν η παιδευτική λειτουργία της τραγωδίας υπαγορεύει και την ιδιαίτερη προσαρμογή της σχολικής διδασκαλίας. Για να επιτευχθεί αυτό:

α) Ο καθηγητής πρωταρχικά πρέπει να έχει μελετήσει οπωσδήποτε ολόκληρη την τραγωδία, ώστε να προγραμματίσει ορθά τη διδακτική πορεία του.

β) Για τα μυθολογικά και λοιπά πραγματολογικά στοιχεία θα γίνεται λόγος μόνο όσο χρειάζεται για την κατανόηση του περιεχομένου του δράματος.

γ) Η διδασκαλία του μαθήματος, για να μην οδηγηθεί σε άχαρο διδακτισμό, σωστό είναι να στρέφεται κυρίως στην διακρίβωση των χαρακτήρων των διαφόρων προσώπων της

τραγωδίας και την κατά κανόνα παιδευτική λύση της, που επηρεάζουν ευεργετικά τους μαθητές. Θα επισημαίνονται επίσης και τα ιδιαίτερα γνωρίσματα που καθιερώνουν τον ήρωα και τον διακρίνουν από τον κοινό άνθρωπο.

δ) Ιδιαίτερα πρέπει ο καθηγητής να μεριμνά ώστε να προβάλλεται ικανοποιητικά η θεατρική διάσταση της τραγωδίας. Θα πρέπει να παρέχει την απαραίτητη πληροφόρηση που αφορά τη σκηνική δράση (σκηνογραφικές, ενδυματολογικές, σκηνοθετικές οδηγίες κτλ.). Μάλιστα, όπου υπάρχει δυνατότητα επισκέψεων σε αρχαία θέατρα, η καλή απαγγελία σ' αυτά χωρίων από μαθητές θα γινόταν επιβλητικότερη και υποβλητικότερη.

ε) Ακόμη πρέπει να αντιληφθούν οι μαθητές την ιδιοτυπία που παρουσιάζει η δομή της τραγωδίας. Θα πρέπει, κατά τον προγραμματισμό του, ο καθηγητής να σεβαστεί την αυτοτέλεια των μερών της τραγωδίας, π.χ. δε θα διδάξει στο ίδιο μάθημα τους τελευταίους στίχους του προλόγου και τις πρώτες στροφές της παρόδου. Για τον ίδιο λόγο θα προγραμματίσει και τις επιμέρους συνολικές θεωρήσεις ως εξής: ι) με τη συμπλήρωση της διδασκαλίας του προλόγου και της παρόδου, ιι) με τη συμπλήρωση της διδασκαλίας κάθε επεισοδίου και του στάσιμου που ακολουθεί.

στ) Και κατά την καθημερινή διδασκαλία, ιδιαίτερα όμως με την ευκαιρία των συνολικών θεωρήσεων, θα προσελκύεται η προσοχή των μαθητών στη διαπίστωση των διαχρονικών και οικουμενικών προβλημάτων του ανθρώπου και στην αντιμετώπισή τους κατά καιρούς. Θα γίνεται παραλληλισμός με τις σύγχρονες μορφές ζωής και τους προβληματισμούς της, όχι όμως κρίση και αξιολόγηση των δρωμένων με τα σημερινά κριτήρια. Αυτά πρέπει να τα τοποθετήσουμε μέσα στο τότε ηθικό, κοινωνικό, θρησκευτικό και πολιτιστικό πλαίσιο.

☐ Για τη διδασκαλία του **Ανθολογίου αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων**: ώρες 2 από 1 Δεκεμβρίου ως 31 Μαρτίου, ώρες 5 από 1 Απριλίου ως το τέλος του διδακτικού έτους.

1. Θα χρησιμοποιηθεί το «Ανθολόγιο αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων» του Π.Ι. (έκδοση ΟΕΔΒ, 1995). Με ευθύνη του ο καθηγητής μπορεί να μεταβάλει τη σειρά διδασκαλίας των κειμένων.

2. Από τα ανθολογημένα κείμενα θα διδαχτούν, με τη σειρά που ανανράφονται, τα παρακάτω:

1)	Κείμενο	1ο	(Τα Προίμια των ομηρικών επών)
2)	»	2ο	(Ιλιάδα, Ζ 369-502)
3)	»	5ο	(Αισχύλου: Προμηθεύς Δεσμώτης)
4)	»	6ο	(Αριστοφάνη: Ειρήνη)
5)	»	7ο	(Ηρόδοτος: 7, 133-136)
6)	»	8ο	(Θουκυδίδης: 1, 70)
7)	»	10ο	(Θουκυδίδης: 2, 65)
8)	»	12ο	(Ξενοφώντα: Ελληνικά 2, 3, 11-16)
9)	»	13ο	(Λυσία: Κατά Ερατοσθένους 92-97)
10)	»	14ο	(Ισοκράτης: Πανηγυρικός 45-50)
11)	»	17ο	(Δημοσθένης: Κατά Μειδίου 221-225)
12)	»	18ο	(Δημοσθένης: Περί του Στεφάνου 169-173)
13)	»	22ο	(Αντιφώντας: Αποσπάσματα)
14)	»	23ο	(Πλάτωνα: Φαίδρος 274c-275b)
15)	»	26ο	(Αριστοτέλη: Πολιτικά 1252β27-1253α24)
16)	»	27ο	(Αριστοτέλη: Ρητορική 1389α3-β18)

Αν σε ορισμένα Λύκεια ολοκληρωθεί η διδασκαλία των κειμένων αυτών πριν εξαντληθεί το ωράριο του μαθήματος, ο φιλόλογος μπορεί να διδάξει άλλα κείμενα του «Ανθολογίου» ύστερα από προσωπική του επιλογή.

3. Και για τη διδασκαλία του «Ανθολογίου» ισχύουν οι γενικότερες οδηγίες που αναφέρθηκαν παραπάνω.

Ειδικότερα, θα πρέπει να ληφθούν υπόψη και τα εξής: Οι διδακτικές ώρες θα καταναλωθούν στα επιμέρους κείμενα ανάλογα με την έκτασή τους, τις δυσκολίες που παρουσιάζουν, με ευθύνη του καθηγητή που διδάσκει το μάθημα.

Για να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις μιας καλά οργανωμένης διδακτικής διαδικασίας θα πρέπει ο διδάσκων να έχει υπόψη του ότι ο ρυθμός με τον οποίο θα προχωρεί στην ερμηνευτική του εργασία θα πρέπει να προσαρμόζεται με το βαθμό δυσκολίας που παρουσιάζει το κάθε κείμενο, και πάντως σε καμιά περίπτωση το άγχος μήπως «έμεινε πίσω» δεν πρέπει να τον παρασύρει να περάσει στο επόμενο κείμενο πριν συζητήσει με τους μαθητές για το περιεχόμενο και ειδικότερα για τις ιδέες και τις απόψεις που συνάντησαν, ύστερα από την ολοκλήρωση της κατά ενότητες διδασκαλίας του προηγούμενου.

β) Πριν από τη διδασκαλία κειμένων οποιουδήποτε αρχαίου συγγραφέα δίνεται η απολύτως απαραίτητη γραμματολογική πληροφόρηση (με ιδιαίτερη έμφαση σε συγγραφείς που διδάσκονται για πρώτη φορά, π.χ. Αριστοφάνης, Αριστοτέλης, κ.ά.), που σε καμιά περίπτωση δεν πρέπει να ξεπερνά τα 15' (λεπτά).

γ) Ο ρυθμός διδασκαλίας μπορεί να οριστεί σε 15-20 περίπου στίχους την ώρα· με δεδομένα τον επαρκή λεξιλογικό και λοιπό σχολιασμό που έχει το βιβλίο και το κανονικό επίπεδο κατάρτισης των μαθητών, ο ρυθμός αυτός μπορεί να επιτευχθεί.

δ) Τα «θέματα για συζήτηση» που παρατίθενται ύστερα από τις «ερμηνευτικές παρατηρήσεις» του κάθε κειμένου θα απασχολούν την τάξη αφού ολοκληρωθεί η διδασκαλία του κάθε κειμένου και με βάση τα όσα γνωρίζουν οι μαθητές από την εργασία που προηγήθηκε στην τάξη. Χρήσιμο είναι κατά τη σχετική συζήτηση να αναφέρονται σχετικές απόψεις που βρήκαν οι μαθητές σε άλλα κείμενα αρχαίας λογοτεχνίας που διδάσκονται στην τάξη τους. Τα «θέματα για συζήτηση» κρίνονται θέβαια ότι βοηθούν στην εμπέδωση του ιδεολογικού περιεχομένου και ότι δίνουν αφορμή για ενδιαφέρουσα διαλογική συζήτηση, που ενισχύει τη συμμετοχή των μαθητών στη διαδικασία μάθησης, αλλά με κανέναν τρόπο δεν πρέπει να θεωρηθούν υποχρεωτικά. Αντίθετα, και οι μαθητές και ο καθηγητής, εφόσον μάλιστα κατά την ερμηνεία του κειμένου εντοπίστηκαν απόψεις που ενδιαφέρουν τους μαθητές και δε-θίγονται με τα «θέματα για συζήτηση», μπορούν να προτείνουν δικά τους θέματα για συζήτηση και να αντικαταστήσουν με αυτά μερικά ή και όλα τα «θέματα για συζήτηση» που υπάρχουν στο βιβλίο.

ε) Θα πρέπει με τον πιο κατηγορηματικό τρόπο να δηλωθεί ότι μόνο έμμεσα θα συντελέσουν τα κείμενα του «Ανθολογίου» στη συμπλήρωση της γλωσσικής κατάρτισης των μαθητών. Η διδασκαλία τους θα πρέπει να απομακρυνθεί όσο γίνεται από τη μεθοδολογία της «Θεματογραφίας» και να ακολουθήσει τον τρόπο ερμηνευτικής προσέγγισης των κειμένων αρχαίας ελληνικής λογοτεχνίας, που διδάσκεται στην τάξη.

στ) Τα εισαγωγικά σημειώματα και οι ερμηνευτικές σημειώσεις στο «Ανθολόγιο Αρχαίων Ελλήνων Συγγραφέων» δεν αποτελούν αντικείμενο εξέτασης. Μελετώνται όμως από τους μαθητές, ώστε να κατανοηθεί πληρέστερα το κείμενο επί του οποίου εξετάζονται.

ζ) Ειδικότερα για τη διδασκαλία των ενοτήτων της **Ιλιάδας** του Ομήρου:

1. Η εισαγωγή θα γίνει εξαιρετικά σύντομα, αφού οι μαθητές στην Α' και Β' Γυμνασίου γνώρισαν με άνεση τον ομηρικό κόσμο και την ομηρική ποίηση.

2. Τόσο για την εισαγωγή, όσο και για τον υπομνηματισμό των ενοτήτων που θα διδάχονται, καλό είναι να αξιοποιηθεί η εισαγωγή και τα σχόλια του διδακτικού εγχειριδίου Ομήρου Ιλιάδα (μετάφραση Ν. Καζαντζάκη-Ι.Θ. Κακριδή) της Β' Γυμνασίου (ΟΕΔΒ 1995), όπως και οι σελ. 104-109 του βιβλίου «Η διδασκαλία των ομηρικών επών» (ΟΕΔΒ 1995).

3] Για τη διδασκαλία του **Επιτάφιου του Περικλή**.

1. Για τη σύντομη επανάληψη του βίου και του έργου του Θουκυδίδη θα προσφύγουμε στις σελ. 5 - 13 του διδακτικού εγχειριδίου «Θουκυδίδη Ιστορία» της Β' Λυκείου (ΟΕΔΒ, 1994), το οποίο έχουν διδαχτεί οι μαθητές. Για την εισαγωγή στον **Επιτάφιο** μπορεί να διατεθεί και τρίτη διδακτική ώρα.

2. Ρυθμός διδασκαλίας του κειμένου: 10 στίχοι κατά διδακτική ώρα.

Καλό είναι ο καθηγητής να ελέγξει αν διδάξε: α) ως τα τέλη Ιανουαρίου την εισαγωγή και τα κεφ. 34, 35, β) ως τα τέλη Φεβρουαρίου τα κεφ. 36-41 και γ) ως τα τέλη Μαρτίου τα κεφ. 42-46.

3. Συχνά θα δίνονται ευκαιρίες για γόνιμους συσχετισμούς του περιεχομένου του **Επιτάφιου** είτε με αρχαία κείμενα που περιέχονται στο διδακτικό εγχειρίδιο «Ανθολόγιο αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων» της Γ' Λυκείου είτε με κεφάλαια των «Στοιχείων Δημοκρατικού Πολιτεύματος» που διδάσκονται στην ίδια τάξη.

4. Ύστερα από την ολοκλήρωση της ερμηνευτικής εργασίας θα γίνει συνολική θεώρηση του έργου. Με βάση τη διδασκαλία που έγινε στη σχολική αίθουσα, οι μαθητές θα κληθούν να δώσουν τη δομή, το νοηματικό περιεχόμενο του λόγου, τις σημαντικότερες ιδέες που εκφράζονται σ' αυτόν και να αξιολογήσουν τη σημασία του για τη συγκεκριμένη στιγμή της αθηναϊκής ιστορίας και για το σημερινό άνθρωπο. Είναι δυνατόν επίσης να επισημανθούν οι διαφορές που παρουσιάζει το διάγραμμα του «Επιτάφιου» του Περικλή από το γενικό τύπο των επιτάφιων λόγων και να δικαιολογηθούν. Τέλος να παρουσιάσουν τον «Επιτάφιο» ως έκφραση της ιδεολογίας και των θεσμών της αθηναϊκής δημοκρατίας της κλασικής εποχής και να τον αποτιμήσουν ως λογοτεχνικό κείμενο.

Β'. ΘΕΜΑΤΟΓΡΑΦΙΑ, ώρες 3 την εβδομάδα

Επειδή, για λόγους ουσιαστικούς, η διδασκαλία της «Θεματογραφίας» δε γίνεται από ειδικό διδακτικό εγχειρίδιο, κρίθηκε απαραίτητο οι οδηγίες διδασκαλίας της να είναι όσο το δυνατό πληρέστερες. Έτσι εδώ δίνονται:

- 1) Ο σκοπός του μαθήματος
- 2) Οδηγίες διδασκαλίας
- 3) Κατάλογος συντακτικών φαινομένων που κατά προτεραιότητα θα διδαχτούν
- 4) Παραπομπές σε κεφάλαια από κείμενα αττικών πεζογράφων που κρίνονται κατάλληλα για τη διδασκαλία του κάθε φαινομένου
- 5) Παραδείγματα διδασκαλίας αρχαίου ελληνικού θέματος.

1. **Σκοπός της Θεματογραφίας** είναι να οδηγηθούν οι μαθητές στη γνώση της δομής της αρχαίας ελληνικής γλώσσας και να μελετήσουν τα συνθετότερα συντακτικά φαινόμενα που η λειτουργία τους είναι σημαντική στον αρχαίο ελληνικό λόγο. Να συνειδητο-

ποιηθούν οι ομοιότητες και οι διαφορές (στο λεξιλόγιο, το τυπικό και τη σύνταξη) της δημοτικής με την αρχαία ελληνική και να ενισχυθεί η ικανότητα των μαθητών στη μεταφορά (μετάφραση) αρχαίων ελληνικών κειμένων (ύστερα από θέβαιη κατανόηση του περιεχομένου τους) στη νέα ελληνική γλώσσα.

2. Οδηγίες διδασκαλίας.

α) Ο φιλόλογος που διδάσκει σε μιά τάξη ή τμήμα τα κείμενα Αρχαίας Ελληνικής Λογοτεχνίας να διδάσκει και τη θεματογραφία:

β) η διδασκαλία κάθε θέματος να ολοκληρώνεται σε δύο συνεχόμενες - κατά το δυνατό - διδακτικές ώρες.

Β. Για διευκόλυνση των καθηγητών που δεν έχουν εύκολη προσπέλαση σε αρχαιοελληνική βιβλιοθήκη, επισυνάπτονται παραπομπές σε αρχαίους συγγραφείς.

Η επιλογή των θεμάτων έγινε με τα εξής κριτήρια:

α) να είναι αντιπροσωπευτικά των βασικών ειδών του αττικού πεζού λόγου και των κυριότερων εκπροσώπων του,

β) να έχουν σχετική νοηματική αυτοτέλεια,

γ) να παρουσιάζουν ενδιαφέρον ως προς το περιεχόμενο,

δ) να ανταποκρίνονται στις αντιληπτικές και μεταφραστικές δυνατότητες του μέσου μαθητή,

ε) να περιέχουν παραδείγματα που να καλύπτουν τις βασικές μορφές με τις οποίες παρουσιάζονται στον αρχαίο λόγο τα συντακτικά φαινόμενα που πρέπει να εμπεδωθούν.

στ) να μην απαιτούν χιονοδόρα πραγματολογική θεώρηση.

Διευκρινίζεται ότι:

α) Κανένα συντακτικό φαινόμενο δεν παρουσιάζεται σε όλες του τις μορφές μέσα σε ένα και μόνο κείμενο. Το γεγονός αυτό δημιουργεί στον καθηγητή την υποχρέωση να επιλέγει κάθε φορά τα παραδείγματά του από το σύνολο των συνοδευτικών κειμένων ή από άλλες πηγές.

β) Αν ο καθηγητής κρίνει ότι ορισμένα από τα θέματα αυτά δεν εξυπηρετούν με τον καλύτερο τρόπο τους διδακτικούς στόχους του, είναι ελεύθερος να επιλέξει δικά του θέματα.

γ) Η σειρά διδασκαλίας των συντακτικών φαινομένων θα καθορίζεται από τον διδάσκοντα, ανάλογα πάντοτε με τις ανάγκες και το επίπεδο της τάξης του. Εξυπακούεται ότι, όταν η τάξη αντιμετωπίζει χωρίς δυσκολία ένα φαινόμενο, η διδασκαλία του θα παραλείπεται.

Για την ενεργό συμμετοχή της τάξης στη διαδικασία επεξεργασίας του θέματος, θα πρέπει οι μαθητές να εξοικειωθούν με την τεχνική της μελέτης: πώς δηλαδή να χρησιμοποιήσουν τη Γραμματική (Μ. Οικονόμου), το Συντακτικό (Αν. Μουμτζάκη), ερμηνευτικά λεξικά και το βιβλίο Αρχαίων Ελληνικών της Α' τάξης Λυκείου. Στις πηγές αυτές θα ανατρέχουν οι μαθητές και για την προετοιμασία τους πάνω σε κάθε θέμα και για την εμπέδωση αυτών που διδάχτηκαν.

Τα παραπάνω βοηθήματα καλό είναι οι μαθητές να τα έχουν μαζί τους κατά την ώρα της επεξεργασίας του θέματος, για να μάθουν να τα χρησιμοποιούν κατάλληλα. Ο καθηγητής πρέπει οπωσδήποτε να καταφεύγει στο Λεξικό της Αρχαίας Ελληνικής των LIDDELL-SCOTT.—Α. Κωνσταντινίδη.

Γ.1. Για οικονομία χρόνου το κείμενο του θέματος δίνεται στους μαθητές πολυγραφημένο ή γράφεται στον πίνακα κατά το διάλειμμα, πριν αρχίσει το μάθημα. Όμως, για προβληματισμό της τάξης πάνω στις ποικίλες όψεις του αρχαίου λόγου και κυρίως στην σύνταξη, μια φορά τουλάχιστον το μήνα το θέμα θα υπαγορεύεται από τον καθηγητή και θα γράφεται από τους μαθητές στα τετράδιά τους, καθώς και στον πίνακα.

2. Πρόκληση του ενδιαφέροντος των μαθητών για ορισμένο θέμα που πρόκειται να διδαχτεί μπορεί να επιτύχει ο φιλόλογος, όταν δώσει με συντομία τις απαραίτητες πληροφορίες για το έργο, από το οποίο προέρχεται το θέμα, τοποθετώντας το ταυτόχρονα στο ευρύτερο νοηματικό του πλαίσιο. Την εργασία αυτή, όλη ή μέρος της, μπορεί ο καθηγητής να έχει αναθέσει, μια μέρα τουλάχιστον πριν από την επεξεργασία του θέματος, σε ένα-δύο ικανούς και πρόθυμους μαθητές - όχι πάντοτε τους ίδιους - που θα μελετήσουν ριζοσπαστικές σελίδες σε προσिता γραμματολογικά συγγράμματα (π.χ., Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Λογοτεχνίας του Α. Lesky). Το πληροφοριακό αυτό υλικό ανακοινώνεται στην τάξη αμέσως μετά τη διανομή του θέματος (πολυγραφημένου) και ακολουθεί σύντομος σχολιασμός ή και συμπλήρωσή του.

3. Το κείμενο διαβάζεται από τον καθηγητή σε αργό ρυθμό και με ανάλογο χρωματισμό της φωνής ή μελετιέται για λίγο, σιωπηρά, από την τάξη.

Ακολουθεί απόδοση του περιεχομένου σε γενικές γραμμές και με τη βοήθεια του καθηγητή επιχειρείται ο προσδιορισμός του θεματικού πυρήνα.

4. Στη φάση της συστηματικής επεξεργασίας του θέματος γίνεται, σε κάθε περίοδο, η απαραίτητη λεξιλογική, γραμματική, συντακτική και πραγματολογική εξομάλυνση, και ακολουθεί μετάφραση.

5. Στη δεύτερη διδακτική ώρα:

α) Επισημαίνεται το κύριο συντακτικό φαινόμενο που προβάλλεται στο θέμα και παρουσιάζεται στο σύνολό του, σε περίπτωση που ο καθηγητής θα διαπίστωνε πως οι μαθητές δεν το διδάχτηκαν ή το διδάχτηκαν και δεν το έχουν αφομοιώσει. Η επεξεργασία των συντακτικών φαινομένων δε θα περιορίζεται στην απλή κατονομασία των συντακτικών όρων, αλλά θα επεκτείνεται και στην επισήμανση της ιδιαίτερης λειτουργίας του καθενός από αυτούς μέσα στη φράση. Έτσι οι μαθητές θα συνειδητοποιήσουν με τον καιρό πως οι συντακτικές έννοιες είναι κατά βάθος λογικές έννοιες (το αναγκαστικό αίτιο λ.χ. φανερώνει το χρονικά προηγούμενο αίτιο, εξαιτίας του οποίου γίνεται κάτι, ενώ το τελικό αίτιο φανερώνει τον χρονικά επόμενο σκοπό, ο οποίος επενεργεί ως αίτιο σε μια πράξη). Με τον τρόπο αυτό ο μαθητής θα αντιληφθεί τη στενότερη αλληλεξάρτηση που υπάρχει ανάμεσα στη γλώσσα και τη σκέψη.

β) Για να εμπεδώσουμε καλύτερα τις συντακτικές γνώσεις των μαθητών, να συμπληρώσουμε τα κενά τους και για να προφυλάξουμε το μάθημά μας από κίνδυνο πλήξης, πρόσφορο είναι να μην εξαντλούμε το ωράριο με την αποκλειστική διδασκαλία του κύριου συντακτικού φαινομένου· αντίθετα, να απασχολούμε την τάξη και με άλλα αξιολογικά συντακτικά φαινόμενα που θα συναντούμε στο ίδιο θέμα και με ασκήσεις (όχι θέβαια σχολαστικές) γραμματικής.

γ) Γίνεται ετυμολογική διερεύνηση βασικής σημασίας λέξεων και ακολουθεί συστηματική επεξεργασία του λεξιλογίου με ταξινόμησή του σε λέξεις που χρησιμοποιούνται και σήμερα με την ίδια σημασία, σε λέξεις που είναι πλέον νεκρές και προπάντων σε λέξεις που σήμερα τις χρησιμοποιούμε με μεταφορική ή άλλη σημασία. Επίσης καταβάλλεται προσπάθεια για τη στροφή της προσοχής των μαθητών σε βασικούς εκφραστικούς τρόπους της αρχαίας ελληνικής (π.χ. εὐ πάσχω) και στην απόδοσή τους στη νέα ελληνική

γλώσσα.

Επισημαίνεται ότι η προοδευτική κατάκτηση του αρχαίου λεξιλογίου αποτελεί απαραίτητο εφόδιο για την προώθηση της μεταφραστικής ικανότητας των μαθητών. Γι' αυτό, σκόπιμο είναι να μεταφέρεται το λεξιλόγιο των θεμάτων σε ειδικό τετράδιο με αλφαθητικό ευρετήριο και να γίνονται επαναλήψεις κατά διαστήματα.

6. Η γλωσσική επεξεργασία ολοκληρώνεται με επανάληψη της μετάφρασης από τον καθηγητή, σύντομο ιδεολογικό σχολιασμό του περιεχομένου και με εφαρμογές πάνω στη γραμματική και το συντακτικό. Επίσης προσδιορίζεται η εργασία για το σπίτι, όπου οι μαθητές, ανάμεσα στα άλλα, μεταφέρουν στο τετράδιο θεματογραφίας τη μετάφραση καθώς και τις αξιολογότερες από τις γλωσσικές παρατηρήσεις που έγιναν κατά τήν επεξεργασία του θέματος.

7. Είναι αυτονόητο ότι και στη θεματογραφία ισχύει η διδακτική αρχή της αυτενέργειας του μαθητή και της ουσιαστικής συμμετοχής του στο μάθημα.

8. Το πλαίσιο διδακτικής πορείας που δόθηκε παραπάνω είναι καθαρά ενδεικτικό και δεν αποτελεί με κανέναν τρόπο ένα πρότυπο, προς το οποίο πρέπει να συμμορφωθεί η διδασκαλία.

3-4. Κατάλογος συντακτικών φαινομένων - Παραπομπές σε κατάλληλα αποσπάσματα κειμένων.

1. **Κατηγορούμενο:** Πλατ. *Ζ' Έπιστολή* 324 c-e («Νέος ἐγώ... ὡς ἀποθανούμενον») || Δημ. *Κατὰ Ἀριστογείτονος Α'* 15-16 || Ξενοφ. *Ἀπομνημονεύματα* 3, 9, 4-5 («Σοφίαν δέ... σοφία ἐστί») || Δημ. *Περὶ Ἀλονήσου* 2-3 || Θουκυδ. 1, 23 || Λυσία *Ἐπιτάφιος* 77-79.

2. **Αντικείμενο:** Δημ. *Περὶ τοῦ στεφάνου* 204-205 || Πλάτ. *Ἀπολογία Σωκράτους* 31-32 || Δημ. *Κατὰ Μειδίου* 95-96.

3. **Απαρέμφατο:** Δημ. *Περὶ τῶν συμμοριῶν* 1-2 || Δημ. Προίμια ΜΑ' («... τῶν ἐφεστηκῶτων εἶναι») || Ξενοφ. *Λακεδαιμονίων Πολιτεία* 8, 1-3 || Ξενοφ. *Κύρου Παιδεία* 1, 6, 20-21.

4. **Μετοχή κατηγορηματική:** Ξενοφ. *Λακεδαιμονίων Πολιτεία* 14, 1-3 || Ισοκρ. *Ἀεροπαγитικός* 60-62 || Ξενοφ. *Ἑλληνικά* 7, 5, 9-10

5. **Μετοχή επιρρηματική-επιθετική:** Λυσία *Ἐπιτάφιος* 27-29 || Δημ. *Περὶ τῆς παραπρεσβείας* 131-133 || Πλάτ. *Μενέξενος* 244b-d («Μετά δέ τοῦτο... ἀπώλλυ») || Ξενοφ. *Ἀπομνημονεύματα* 3, 9, 10-12 || Ξενοφ. *Ἑλληνικά* 7, 1, 18-19 || Λυσία *Ἐπὶ Μαντιθέου ἀπολογία* 15-16.

6. **Προσδιορισμοί ομοιοπῶτοι-ετερόπῶτοι:** Δημ. *Πρὸς Λεπτίνην* 140-142 || Ξενοφ. *Κύρου Ἀνάβασις* 3, 4, 7-11 || Ανδοκ. *Περὶ τῶν μυστηρίων* 141-143 || Δημ. *Περὶ συντάξεως* 28-31.

7. **Σύγκριση:** Ισοκρ. *Περὶ ἀντιδόσεως* 76-78 || Ισοκρ. *Ἀεροπαγитικός* 72-73 || Λυσία *Ἐπιτάφιος* 72-74 («Πολλῶν δέ καὶ δεινῶν... λήξει τῆς λύπης;»).

8. **Προσδιορισμοί επιρρηματικοί-εμπρόθετοι-οι πλάγιες πτώσεις επιρρηματικά:** Θουκυδ. 6, 97, 1-4 («Οἱ δέ Ἀθηναῖοι... ὡς τριακόσιοι») || Ισοκρ. *Εὐαγόρας* 9-10 || Ισοκρ. *Περὶ ἀντιδόσεως* 291-292 || Αντιφ. *Περὶ τοῦ Ἡρώδου φόνου* 74-75 || Ξενοφ. *Ἑλληνικά* 6, 4, 17-19.

9. **Προσωπική και ἀπρόσωπη σύνταξη:** Λυσία *Κατὰ Ἐρατοσθένους* 31-33 || Λυσία *Κατὰ Θεομνήστου Α'* 1-3 || Ισοκρ. *Εὐαγόρας* 80-81 || Δημ. *Ἐπιτάφιος* 35-37.

10. **Παθητική σύνταξη-ποιητικό αίτιο:** Ξενοφ. *Ἰέρων* 3, 5-9 || Δημ. *Κατὰ Ὀλυμπιόδωρου* 1-2 || Λυσία *Κατὰ Νικομάχου* 31-33.

11. **Ρηματικά επίθετα σε -τός και -τέος:** Ξενοφ. *Ἀπομνημονεύματα* 1, 7, 1-2 || Πλάτ. *Γοργίας* 527b-c («Ἐν τοσοῦτοις λόγοις... ἄσκων ἀρετῆν») || Ξενοφ. *Ἀπομνημονεύματα* 2, 1, 28-30.
12. **Οι εγκλίσεις γενικά:** Δημ. *Κατὰ Ἀριστογείτονος Α* '32-33 || Δημ. *Περὶ τῆς παραπρεσβείας* 338-340 || Ισοκρ. *Περὶ εἰρήνης* 57-60 || Δημ. *Κατ' Ἀφόβου Β* '20-22 || Ξενοφ. *Κύρου Παιδεία* 8, 1, 1-3.
13. **Παράταξη-Υπόταξη:** Ξενοφ. *Κύρου Ἀνάβασις* 3, 1, 19-22 || Δημ. *Περὶ τῶν ἐν Χερρονήσῳ* 15-17 || Θουκυδ. 3, 97 || Δημ. *Περὶ τῆς Ῥοδίων ἐλευθερίας* 34-35.
14. **Εἰδικές προτάσεις:** Ξενοφ. *Ἑλληνικά* 2, 3, 15-18 || Δημ. *Πρὸς Κάλλιππον* 15-19 || Ξενοφ. *Κύρου Ἀνάβασις* 2, 1, 3-4 || Λυσία *Κατὰ Θεομνήστου Α* '30-31.
15. **Αναφορικές προτάσεις:** Ξενοφ. *Ἀπομνημονεύματα* 4, 2, 26-28 || Δημ. *Κατὰ Στεφάνου Α* '49-50 || Δημ. *Ὀλυνθιακός Β* '3-4 || Δημ. *Ὀλυνθιακός Β* '11-13 || Ξενοφ. *Κύρου Παιδεία* 1, 2, 6-8.
16. **Αἰτιολογικές προτάσεις-αναγκαστικό αἴτιο:** Ισοκρ. *Φίλιππος* 145-147 || Ξενοφ. *Ἑλληνικά* 6, 5, 22-23 || Θουκυδ. 7, 18.
17. **Χρονικές προτάσεις:** Ξενοφ. *Κύρου Ἀνάβασις* 4, 6, 22-27 || Ξενοφ. *Ὀικονομικός* 13, 6-9 || Δημ. *Κατὰ Φιλίππου Δ* '29-30 || Ξενοφ. *Κύρου Ἀνάβασις* 4, 2, 24-28.
18. **Υποθετικοὶ λόγοι:** Δημ. *Περὶ τῶν ἐν Χερρονήσῳ* 48-49 || Δημ. *Κατ' Ἀριστογείτονος Α* '69-71 || Λυσία *Κατὰ Ἀλκιθιάδου Α* '11-13 || Δημ. *Προοίμια Α* («Εἰ μὲν περὶ καινοῦ... ταῦτα λέγη») || Αἰσχ. *Κατὰ Τιμάρχου* 192-193.
19. **Τελικές προτάσεις:** Θουκυδ. 7, 17 || Αἰσχ. *Κατὰ Κησιφώντος* 169-170 || Δημ. *Πρὸς Λεπτίνην* 93-94.
20. **Συμπερασματικές προτάσεις:** Ξενοφ. *Ἀπομνημονεύματα* 1, 3, 5-6 || Ισοκρ. *Πανηγυρικά* 117-119 ... Ισοκρ. *Ἀρεοπαγητικός* 80-81.
21. **Ενδοιαστικές προτάσεις:** Ξενοφ. *Ἰέρων* 5, 1-2 || Ξενοφ. *Κύρου Παιδεία* 3, 1, 24-25 || Ξενοφ. *Ἑλληνικά* 2, 1, 2-4.
22. **Εναντιωματικές προτάσεις:** Ξενοφ. *Ἀπομνημονεύματα* 3, 1, 4-6 («... στρατηγίας») || Δημ. *Ἐπιτάφιος* 13-14 || Δημ. *ὑπὲρ Μεγαλοπολιτῶν* 24-26.
23. **Πλάγιος λόγος-Πλάγιες ερωτήσεις:** Ισοκρ. *Περὶ τοῦ ζεύγους* 12-15 || Δημ. *Περὶ τῶν ἐν Χερρονήσῳ* 21-23 || Ξενοφ. *Ἑλληνικά* 5, 2, 8-9 || Θουκυδ. 4, 98, 1-6 || Πλάτ. *Πολιτεία Β* '358e-359b («Πεφυκέναι γάρ... ὡς ὁ λόγος»).

5. Παραδείγματα επεξεργασίας αρχαίων ελληνικών θεμάτων

Ἔρεις φιλόλογοι που ἦταν αποσπασμένοι στο Π.Ι. ἔκαναν τον κόπο να δώσουν ἀπὸ μια ολοκληρωμένη, κατὰ τὴ γνώμη τους, επεξεργασία ἐνὸς ἀρχαιοελληνικοῦ θέματος, διάρκειας δύο διδακτικῶν ὡρῶν. Καθὼς στηρίχθηκαν στὶς προσωπικὲς τους ἀπόψεις καὶ ἐμπειρίες, εἶνα ἄνδεχόμενο καὶ στὴ γενικότερη σύλληψη καὶ σε ἐπιμέρους σημεῖα να διαφοροποιοῦνται λίγο ἢ πολὺ ἀπὸ τὶς ὁδηγίες διδασκαλίας που διαβάσατε ἀμέσως παραπάνω. Θεωρήθηκε σκόπιμο να μὴν ἀπαιτηθεῖ ἡ συμμόρφωση τῶν παραδειγμάτων με τὶς ὁδηγίες αὐτές, για δύο λόγους:

- α) για να γίνει φανερό ὅτι, πέρα ἀπὸ τὴ χρησιμότητα τῶν ὁδηγιῶν αὐτῶν, ὑπάρχουν καὶ ἄλλοι δρόμοι που μποροῦν να ὁδηγήσουν σε θετικὸ διδακτικὸ ἀποτέλεσμα καὶ
- β) ἀπὸ σεβασμὸ στὴν υπεύθυνη προσφορά τῶν συναδέλφων.

Εισαγωγικά:

Συνεχίζοντας το έργο του Θουκυδίδη, την εξιστόρηση δηλαδή του Πελοποννησιακού πολέμου, ο Ξενοφών στα «Ελληνικά» του αφηγείται πώς πολιτεύτηκαν οι Τριάκοντα τύραννοι μετά την κατάλυση της Αθηναϊκής δημοκρατίας από το Λύσανδρο και την εγκατάσταση τυραννικού πολιτεύματος στην Αθήνα.

Το απόσπασμα που θα επεξεργαστούμε αναφέρεται στις σχέσεις ανάμεσα στον Κριτία και το Θηραμένη, δύο από τους ισχυρότερους άνδρες ανάμεσα στους Τριάκοντα.

Κείμενο:

Τῷ μὲν οὖν πρώτῳ χρόνῳ ὁ Κριτίας τῷ Θηραμένει ὁμογνῶμων τε καὶ φίλος ἦν· ἐπεὶ δὲ αὐτὸς μὲν προπετής ἦν ἐπὶ τὸ πολλοὺς ἀποκτείνειν, ἅτε καὶ φυγῶν ὑπὸ τοῦ δήμου, ὁ δὲ Θηραμένης ἀντέκοπτε, λέγων ὅτι οὐκ εἰκὸς εἶη θανατοῦν, εἴ τις ἐτιμᾶτο ὑπὸ τοῦ δήμου, τούς δὲ καλοὺς κἀγαθοὺς μηδὲν κακὸν εἰργάζετο, ἐπεὶ καὶ ἐγὼ, ἔφη, καὶ σύ πολλὰ δὴ τοῦ ἀρέσκειν ἔνεκα τῇ πόλει καὶ εἶπομεν καὶ ἐπράξαμεν· ὁ δὲ (ἔτι γὰρ οἰκειῶς ἐχρήτο τῷ Θηραμένει) ἀντέλεγεν ὅτι οὐκ ἐγχωροίη τοῖς πλεονεκτεῖν βουλομένοις μὴ οὐκ ἐκποδῶν ποιεῖσθαι τούς ἱκανωτάτους διακωλύειν· εἰ δὲ, ὅτι τριάκοντά ἐσμεν, καὶ οὐχ εἷς, ἡττόν τι οἶει (ἦ) ὤσπερ τυραννίδος ταύτης τῆς ἀρχῆς χρῆναι ἐπιμελεῖσθαι, εὐθήθης εἶ.

Ἐπεὶ δὲ, ἀποθησκόντων πολλῶν καὶ ἀδίκως, πολλοὶ δηλοὶ ἦσαν συνιστάμενοί τε καὶ θαυμάζοντες τί ἔσοιτο ἢ πολιτεία, πάλιν ἔλεγεν ὁ Θηραμένης ὅτι εἰ μὴ τις κοινωνούς ἱκανοὺς λήψοιτο τῶν πραγμάτων, ἀδύνατον ἔσοιτο τὴν ὀλιγαρχίαν διαμένειν. Ἐκ τούτου μέντοι Κριτίας καὶ οἱ ἄλλοι Τριάκοντα, ἤδη φοβούμενοι καὶ οὐχ ἥκιστα τὸν Θηραμένη, μὴ συρρευεῖσαν πρὸς αὐτόν οἱ πολῖται, καταλέγουσι τρισχιλίους τούς μεθέξοντας δὴ τῶν πραγμάτων.

Επεξεργασία:

Στην επεξεργασία του θέματος αυτού θα εστιάσουμε την προσοχή της τάξης πάνω σε τρία κυρίως σημεία, που παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Τα σημεία αυτά είναι:

α) λέξεις και εκφραστικοί τρόποι, που ενώ αποτελούν κλειδιά για την κατανόηση και τη μετάφραση του συγκεκριμένου αυτού κειμένου, αποτελούν και βασικό λεξιλογικό «στοκ» στην αρχαία θεματογραφία.

β) σύνταξη μακροπερίοδη και κάπως ανώμαλη που διακόπτεται από άνω στιγμές. Η πλοκή αυτή του λόγου αποκλείει την κατά λέξη μετάφραση και προϋποθέτει την απελευθέρωση από τη δουλική προσκόλληση στο πρωτότυπο.

γ) στο κείμενο οι ειδικές προτάσεις που πρόκειται να διδαχθούν: εισάγονται μόνο με το **ὅτι**, εκφέρονται **ὅλες** με ευκτική του πλάγιου λόγου και **συνεμφανίζονται** με άλλες που τους μοιάζουν. Επομένως: η επεξεργασία τους θα πρέπει να συμπληρωθεί με παραδείγματα εισαγόμενα με τον ειδικό σύνδεσμο **ὡς**, να γίνει διάκρισή τους από αιτιολογικές προτάσεις που και αυτές εισάγονται με το **ὅτι** ή το **ὡς**, και να γίνει επίσης αναφορά στην ευκτική του πλάγιου λόγου.

Θα επεξεργαστούμε το παραπάνω θέμα παίρνοντάς το κατά ημιπερίόδους λόγω της φύσης του, ή κατά περιόδους.

«Τῷ μὲν οὖν πρώτῳ χρόνῳ ὁ Κριτίας τῷ Θηραμένει ὁμογνῶμων καὶ φίλος ἦν».

Από πρώτη άποψη η μετάφραση δε δημιουργεῖ δυσκολίες. Πριν όμως κάποιος από τους

μαθητές επιχειρήσει να μεταφράσει, θα πρέπει να στρέψουμε την προσοχή της τάξης στο «πρώτω χρόνῳ» και στο «όμογνῶμων», προβληματίζοντας τους μαθητές ως εξής: ο πρώτος χρόνος είναι η πρώτη χρονιά ή ο πρώτος καιρός. Τα λεξικά λένε ότι χρόνος = χρονικό διάστημα. Όσο για το «όμογνῶμων», η λέξη είναι σύνθετη από το **όμοῦ** + **γνώμη**, και σημαίνει: ομόγνημος, σύμφωνος.

Τώρα μπορούμε να μεταφράσουμε: «**Τον πρώτο καιρό λοιπόν ο Κριτίας ήταν σύμφωνος και φίλος με το Θηραμένην**».

«**ἐπεὶ δὲ αὐτὸς προπετής ἦν ἐπὶ τὸ πολλοὺς ἀποκτείνειν, ἄτε καὶ φυγῶν ὑπὸ τοῦ δήμου, ὁ δὲ Θηραμένης ἀντέκοπτε, λέγων ὅτι οὐκ εἰκὸς εἶη θανατοῦν, εἴ τις ἐτιμᾶτο ὑπὸ τοῦ δήμου, τοὺς δὲ καλοὺς κάγαθοὺς μὴδὲν κακὸν εἰργάζετο**».

Εδώ σε επίπεδο λεξιλογίου θα σταθούμε: στο επίθετο **προπετής** που παράγεται από το **πρό** + **πίπτω** = σκύβω προς τα εμπρός, και σημαίνει: πρόθυμος, επιρρηπής· στο επιρρηματικό **ἄτε** που ενισχύει την αιτιολογική σημασία της μετοχής **φυγῶν**· στη φράση **φυγῶν ὑπὸ τοῦ δήμου** = επειδὴ εξορίστηκε ἐπὶ δημοκρατίας· στο ρῆμα **ἀντικόπτω** = αντικρούω· στην περιφραστική ἔκφραση **οὐκ εἰκὸς ἐστὶ** = δεν εἶναι σωστό· στη φράση **καλὸς κάγαθός** που δε μεταφράζεται, αλλά θα μπορούσε να αποδοθεῖ με τη φράση «σε όλα εἰσάρετος»· στο ρῆμα **εἰργάζομαι** = κάνω.

Σε επίπεδο συντακτικής ἀνάλυσης θα χαρακτηρίσουμε τις τρεῖς πρώτες προτάσεις ως αιτιολογικές, θα εντοπίσουμε την ειδική **ὅτι οὐκ εἰκὸς εἶη** ἐξηγώντας ὅτι ἡ ευκτική του πλάγιου λόγου οφείλεται στην ἐξάρτηση της πρότασης ἀπὸ το **ἀντέκοπτε**, θα χαρακτηρίσουμε το **εἴ τις ἐτιμᾶτο**... ως αιτιολογική πρόταση και την τελευταία ως κύρια.

Στη μετάφραση, παραλείποντας το **ἐπεὶ**, θα πούμε: «Ὅμως ο ἴδιος ἦταν επιρρηπής στο να σκοτώνει πολλοὺς πολίτες (για να θγάλει το ἄχι του), επειδὴ και ἐξορίστηκε ἐπὶ δημοκρατίας, ἐνῶ ο Θηραμένης προσπαθοῦσε νὰ τον αναχαιτίσει, λέγοντας ὅτι δεν εἶναι σωστό να σκοτώνουν ἀνθρώπους, για το λόγο ὅτι τους τιμοῦσε ο λαός· και ο Θηραμένης δεν πείραξε καθόλου τους πολίτες που ἦταν ἀπὸ κάθε ἀποψη εἰσάρετοι».

Και συνεχίζει ο Θηραμένης:

«**ἐπεὶ καὶ ἐγὼ, ἔφη, καὶ σύ πολλὰ δὴ τοῦ ἀρέσκειν ἔνεκα τῇ πόλει καὶ εἶπομεν καὶ ἐπράξαμεν· ὁ δὲ (ἔτι γάρ οἰκειῶς ἐχρήτο τῷ Θηραμένει) ἀντέλεγεν ὅτι οὐκ ἐγχωροίη τοῖς πλεονεκτεῖν βουλομένοις μὴ οὐκ ἐκποδῶν ποιεῖσθαι τοὺς ἰκανωτάτους διακωλύειν· εἰ δὲ, ὅτι τριάκοντά ἐσμεν καὶ οὐχ εἷς, ἤττον τι οἶει (ἢ) ὥσπερ τυραννίδος ταύτης τῆς ἀρχῆς χρῆναι ἐπιμελεῖσθαι, εὐήθης εἶ**».

Στο λήμμα αὐτὸ ἀπὸ λεξιλογική ἀποψη προσέχουμε: το **οἰκειῶς ἐχρήτο** = συμπεριφερόταν φιλικά· την ἀπρόσωπη ἔκφραση **οὐκ ἐγχωρεῖ** = δὲν ἐπιτρέπεται· τη φράση **τοῖς βουλομένοις πλεονεκτεῖν** = σ' αὐτοὺς που θέλουν νὰ επικρατοῦν· ἐξηγοῦμε, με την ευκαιρία, ὅτι το ρῆμα **πλεονεκτῶ** παράγεται ἀπὸ το **πλεονέκτης** και αὐτὸ ἀπὸ το **πλέον** + **ἔχω** = ἔχω ἢ παίρνω ἢ ἀπαιτῶ περισσότερα ἀπὸ ὅσα δικαιούμαι, πλεονεκτῶ· το ἐπίρρημα **ἐκποδῶν** (ἐκ + ποδῶν) = ἔξω των ποδῶν, ἔξω ἀπὸ το δρόμο· **ἐκποδῶν ποιοῦμαι** = ἀπομακρύνω ἀπὸ τα πόδια μου, ἐξουδετερώνω, ἀπαλλάσσομαι· προσέχουμε ἀκόμη: το **ἤττον** που εἶναι συγκριτικός βαθμὸς του **κακῶς** και σημαίνει λιγότερο· το **εὐήθης** (ἀπὸ το **εὖ** + **ἤθος**), που στην ἀρχὴ σημαίνει τον ἔχοντα καλὸ ἦθος, καλὴ καρδιά, τον ἄδολο, ἀλλὰ ἐδῶ: τον ἀνόητο, το μωρό, τον ἀγαθούλη.

Σημειώνουμε ἀκόμα πως ἡ λέξη ἢ φράση που εἶναι κλεισμένη σε ἀγκύλες [ ] θεωρεῖται ἀπὸ τον ἐκδότη του κειμένου ως ὑπόπτη, ὅτι δεν ἀνήκει δηλαδὴ στον ἀρχαῖο συγγραφέα, ἀλλὰ προστέθηκε ἀργότερα ἀπὸ κάποιον ἀντιγραφέα του κειμένου.

ελάχιστα, δηλαδή προπάντων· **συρρυσείσαν**· ευκτική αορίστου β' του **συρρέω**· **καταλέγω** = εκλέγω, διαλέγω· εδώ όμως δεν πρόκειται για επιλογή με κριτήρια αξιολογικά, όπως ήθελε ο Θηραμένης, αλλά για διαλογή, για σύνταξη καταλόγου με κριτήρια, όπως θα λέγαμε σήμερα, κομματικά. Ας προσέξουμε, με την ευκαιρία, και την αριθμητική ανακρίβεια στο **οί άλλοι τριάκοντα**». Κανονικά, εφόσον ο Κριτίας δε συμφωνούσε με το Θηραμένη και ο Κριτίας αναφέρεται χωριστά, έπρεπε ο Ξενοφών να είχε γράψει **«οί άλλοι είκοσιοχτώ»**. Αλλά ο συγγραφέας φαίνεται να ενδιαφέρεται περισσότερο να δώσει έμφαση στο καθεστώς των τριάκοντα παρά για τον ακριβή αριθμητικό προσδιορισμό εκείνων που ενέκριναν τα ολέθρια σχέδια του Κριτία. Ας σημειωθεί, τέλος, ότι την ονομασία **τύραννοι** έδωσε πρώτος στους Τριάκοντα ο Αριστοτέλης (Ρητορ. 2, 24).

Μετάφραση: **«Ύστερα από αυτό όμως ο Κριτίας και οι άλλοι τριάντα, επειδή φοβούνταν προπάντων το Θηραμένη, μήπως δηλαδή συσπειρωθούν γύρω του οι πολίτες, έκαμαν κατάλογο από 3 χιλιάδες πολίτες, για να πάρουν, όπως έλεγαν (=δή) μέρος στη διοίκηση της πολιτείας»**.

Στη συνέχεια της επεξεργασίας ο ίδιος ο καθηγητής ή κάποιος από τους πολύ καλούς μαθητές, βοηθούμενος από τον καθηγητή, μεταφράζει ολόκληρο το θέμα, για να πάρει η τάξη μια πιο ολοκληρωμένη εικόνα του περιεχομένου. Με νωπές τις εντυπώσεις από την εξιστόρηση της δραματικής σύγκρουσης ανάμεσα στον Κριτία και το Θηραμένη, η τάξη θα μπορούσε να αναπλάσει παράλληλα γεγονότα, όπως τον αλληλοσπαραγμό ανάμεσα στους τρεις πρωταγωνιστές της Γαλλικής Επανάστασης, Δαντών-Μαρά-Ροβεσπιέρ, και την τρομοκρατία που εξαπέλυσε ο τελευταίος πέφτοντας τελικά και ο ίδιος θύμα της. Τέτοια γεγονότα είναι μοναδικά, για να γεννήσουν στην ψυχή των νέων ανθρώπων την αποστροφή σε κάθε μορφή τυραννίας.

Επεξεργασία Ειδικών Προτάσεων. Αποδελτιώνοντας ή υπογραμμίζοντας τις ειδικές προτάσεις που υπάρχουν στο κείμενο, μαζί με το ρήμα της κύριας πρότασης, έχουμε την εξής εικόνα:

- έλεγε (λέγων) **ὅτι οὐκ εἰκός εἴη θανατοῦν.**
- ὁ δὲ ἀντέλεγεν **ὅτι οὐκ ἐγχωροίη.**
- πάλιν ἔλεγεν ὁ Θηραμένης **ὅτι ἀδύνατον ἔσοιτο τὴν ὀλιγαρχίαν διαμένειν.**

Στα παραδείγματα αυτά προσθέτουμε και άλλα με το **ὅτι** + οριστική:

- Οἶδα, **ὅτι Κύρος νομίζει ἀδικεῖσθαι.**
- : Πυνθάνομαι, **ὅτι τό ὄρος οὐκ ἄβατόν ἐστι.**

Επίσης προσθέτουμε παραδείγματα με τον ειδικό σύνδεσμο **ὡς**:

- Πρόφασιν ἔχει, **ὡς εἰρήνην βούλεται.**
- Ξενοφώντος τῶν ὀπλιτῶν τις κατηγορήσεν **ὡς ὑβρίζοι τοὺς ἄνδρας.**

Επεξεργαζόμενη τα παραδείγματα αυτά η τάξη βρίσκει ότι:

- α) οι ειδικές προτάσεις εισάγονται με τους ειδικούς συνδέσμους **ὅτι** και **ὡς**.
- β) η ειδική πρόταση που εισάγεται με το **ὅτι** εκφράζει βεβαιότητα· η ειδική πρόταση που εισάγεται με το **ὡς** εκφράζει απλή γνώμη του λέγοντος.
- γ) οι ειδικές προτάσεις είναι προτάσεις κρίσεως και κανονικά εκφέρονται με οριστική· όταν όμως το ρήμα από το οποίο εξαρτώνται είναι ιστορικού χρόνου, εκφέρονται με ευκτική, αλλά όχι πάντοτε.
- δ) με ειδική πρόταση συντάσσονται:
  - τα λεκτικά ρήματα: **λέγω, ἀγγέλω** κτλ.
  - τα αισθητικά (**αἰσθάνομαι, ἀκούω**) και τα γνωστικά (**οἶδα, γινώσκω** κτλ.).

Προσθέτουμε ακόμη ότι οι ειδικές προτάσεις μπαίνουν:

α) ως υποκείμενο απρόσωπων ρημάτων ή εκφράσεων: **ἀγγέλλεται ἡ δῆλόν ἐστιν**, ὅτι

β) ως αντικείμενο: ὁ δὲ ἀντέλεγεν **ὅτι οὐκ ἐκχωροίη**.

γ) ως **επεξήγηση ουδέτερου γένους αντωνυμίας, συνήθως της δεικτικής:**

λέγω ὑμῖν καὶ τοῦτο, ὅτι Κύρος ἀπέθανε.

Τέλος οι φράσεις **εὖ οἶδ' ὅτι, δῆλον ὅτι**, όπου δεν ακολουθεῖ ρήμα, μπαίνουν ως βεβαιωτικά επιρρήματα και σημαίνουν: βεβαίως, βεβαιότατα, προφανώς

Επεξεργασία λεξιλογίου. Επεξεργαζόμενοι με περισσότερη προσοχή το λεξιλόγιο, θα διαπιστώσουμε ότι αρκετές από τις λέξεις που συναντάμε στο θέμα τις χρησιμοποιούμε και σήμερα με την ίδια σημασία. Οι λέξεις αυτές είναι οι εξής:

ἐγώ, σύ, πολλά, ἀρέσκω (χωρίς το κ), λέγω, πράττω, πλεονεκτώ, τυραννίς, ἐπιμελουμαι, αποθνήσκω, ἀδίκως, κοινωνός, ὀλιγαρχία, φοβοῦμαι, μετέχω, φίλος, ὁμογνώμων-ὁμόγνωμος, θανατῶ-θανατώνω, καλός, ἥκιστα, ἀρχή = ἐναρξη αλλά και εξουσία.

Μιά άλλη κατηγορία λέξεων είναι αυτές που δεν τις χρησιμοποιούμε πια· η ρίζα όμως αρκετών από αυτές έχει επιζήσει μέσα σε παράγωγά τους.

Έτσι:

Δε λέμε πιά

φημί
χρῶμαι
ἐγχωρῶ
βούλομαι
ἐκποδών
ποιῶ
διακωλύω
ἐσμέν ἤττον
οἶομαι
χρή-χρήναι
εὐήθης
δῆλος
μέντοι
ἀποκτείνω
ἀντικίπτω

Αλλά λέμε

χρήμα, χρήση
συγχωρῶ, παραχωρῶ κτλ.
βούληση
εμπόδιο
ποίημα, ποιητής, ποίηση
κωλύομαι, κάλυμα

οἴηση
χρεία
εὐήθεια = βλακεία
δήλωση

περικόπτω, αποκόπτω, κατακόπτω

Μιά τρίτη κατηγορία λέξεων, που είναι και οι πλέον ενδιαφέρουσες, αποτελούν αυτές που τις χρησιμοποιούμε και σήμερα με την ίδια ακριβώς μορφή αλλά ή με την ίδια σημασία με την οποία τις χρησιμοποιούσαν οι Αρχαίοι, και με κάποια άλλη ή κάποιες άλλες παράλληλα, ή και με εντελώς διαφορετική σημασία.

Αρχαία σημασία

συνίσταμαι = στέκομαι μαζί, με άλλους, συμπαρατάσσομαι
θαυμάζω = απορώ
διαμένω = μένω διαρκώς σε ένα μέρος, είμαι σταθερός, διαρκώ
συρρέω = ρέω μαζί, σχηματίζω κοινό ρεύμα.

Νεοελληνική σημασία

αποτελούμαι

θαυμάζω
κατοικώ

σχηματίζω κοινό ρεύμα (μετφ.).

συγκεντρώνομαι, συσπειρώνομαι

καταλέγω = εκλέγω, διαλέγω, συμπεριλαμβάνω
σε κατάλογο

χρόνος = χρονικά διάστημα

προπετής = επιρρητής

φεύγω = φεύγω, τρέπομαι σε φυγή, διαφεύγω,

ξεφεύγω, **εξορίζομαι** ως δικανικός όρος:

κατηγορούμαι **φεύγω γραφήν, δίκην** = είμαι

υπόδικος

δήμος: διαμέρισμα της υπαίθρου χώρας,

ο κοινός λαός, το πλήθος, δημοκρατία

Δήμοι ἐν Ἀττικῇ = αστικές περιφέρειες

ἐργάζομαι = εργάζομαι, είμαι απασχολημένος,

εκτελώ, κάνω, κατασκευάζω, προξενώ.

ικανός = κατάλληλος, ικανός, επαρκής.

τρέχω μαζί με άλλους κάπου

συγ-καταλέγω = συμπεριλαμβάνω

χρονικό διάστημα, **χρονιά**

προπέτης = αυθάδης, θρασύς

φεύγω, αναχωρώ

διοικητική περιφέρεια με πάνω από

10.000 κατοίκους

εργάζομαι, δουλεύω

ικανός να πράξει κάτι, αρκετός

Αξίζει να παρατηρηθεί πως η έννοια όλων των παραπάνω αρχαίων λέξεων στενεύει στα νέα ελληνικά· με τις ίδιες δηλαδή λέξεις εννοούμε σήμερα λιγότερα πράγματα. Υπάρχει, φυσικά, και το αντίθετο φαινόμενο, που θα το παρατηρήσουμε σε άλλα παραδείγματα.

Όλες οι λέξεις και οι εκφράσεις που επεξεργαστήκαμε πιά πάνω δεν παρουσιάζονται βέβαια με την ίδια συχνότητα στα αρχαία κείμενα. Γι' αυτό θα πρέπει να απομονώσουμε τώρα το βασικό λεξιλόγιο ταξινομώντας το σε δύο στήλες:

1. Λέξεις

Χρώμαι

βούλομαι

έκποδών

οἶομαι

χρή

εὐήθης

δῆλος

μέντοι

ἀποκτείνω

θαυμάζω

προπετής

φεύγω

δῆμος

ἐργάζομαι

ικανός

2. Εκφράσεις

φεύγω υπό τοῦ δήμου = εξορίζομαι από τη δημοκρατία

οὐκ ἐγχωρεῖ = δεν επιτρέπεται

έκποδών ποιῶ = απαλλάσσομαι, ξεφορτώνομαι

οὐχ ἤκιστα = προπάντων

Γραμματική. Απομένει να μελετήσουμε τα βασικά ανώμαλα ρήματα του κειμένου καθώς και άλλα ενδιαφέροντα κλιτά και άκλιτα μέρη του λόγου. Σαν τέτοια ξεχωρίζουμε:

Ρήματα	Επίθετα	Επιρρήματα
ἀποκτείνω (ἀποκτείνειν)	ἀγαθός (ἀγαθοῦς)	ἤττον
φεύγω (φυγών)	εὐήθης	ἤκιστα
λέγω (λέγων)	πολύς (πολλῶν)	
φημί (ἔφη)		
βούλομαι (βουλομένοις)		
οἶομαι (οἶει)		
ἀποθνήσκω (ἀποθνησκόντων)		
λαμβάνω (λήψοιτο)		
διαμένω (διαμένειν)		
συρρέω (συρρυσείσαν)		
μετέχω (μεθέξοντας)		

Ὡς προς τα ρήματα η τάξη ασκείται πάνω στην αφομοίωση των αρχικών χρόνων (η εργασία αυτή μπορεί να προηγείται της διδασκαλίας του θέματος, συνδυαζόμενη με τη μελέτη του ὕντακτικού στο σπίτι), και σε ποικίλες εφαρμογές πάνω στους χρόνους και τις εγκλίσεις.

Ὡς προς τα επίθετα, η τάξη μελετά τα παραθετικά του ἀγαθός, και την κλίση του συγκριτικού του και στα τρία γένη· την κλίση του εὐήθης και του πολύς και στα τρία γένη καθώς και την κλίση του τελευταίου στο συγκριτικό βαθμό.

Ὡς προς το επίρρημα ἤττον-ἤκιστα, δίνεται μια ευκαιρία στην τάξη να φρεσκάρει τις γνώσεις της πάνω στο σχηματισμό των παραθετικών των επιρρημάτων.

Ύστερα από την επίπονη αυτή διαδικασία, δε θα ήταν ίσως άσκοπο να ξαναδιαβαστεί το κείμενο στην τάξη, για να ηχησει πλέον περισσότερο οικείος ο αρχαίος λόγος μέσα σε αυτήν.

2ο ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΔΗΜΟΣΘΕΝΗ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΣΤΕΦΑΝΟΥ, 169-170

Α' Ένταξη του θέματος στο νοηματικό πλαίσιο του έργου από το οποίο προέρχεται

Ο Κτησιφώντας, ένας Αθηναίος πολιτικός, προτείνει (337 π.Χ.) να στεφανωθεί ο Δημοσθένης με χρυσό στεφάνι στο θέατρο του Διονύσου για τις υπηρεσίες που πρόσφερε στην πόλη. Και ο Αισχίνης, πολιτικός αντίπαλος του Δημοσθένη, μηνύει τον Κτησιφόντα για πρόταση παράνομου ψηφίσματος - «γραφή παρανόμων». Οι δύο πολιτικοί αντίπαλοι εμπλέκονται σε δικαστικό άγωνα, στον οποίο ο Δημοσθένης με το λόγο του «Περί του στεφάνου» υποστηρίζει τη δική του πολιτική και ταυτόχρονα κατακρίνει τη φιλιππίζουσα πολιτική του αντίπαλού του. Το θέμα μας αναφέρεται σε μια από τις συνέπειες που είχαν για την Αθήνα οι πολιτικές δραστηριότητες του Αισχίνη.

Β' Ανάγνωση του
κειμένου

Ἐσπέρα μὲν γάρ ἦν, ἤκε δ' ἀγγέλλων τις ὡς τοὺς πρυ-
τάνεις ὡς Ἐλάτεια κατείληπται, καὶ μετὰ ταῦθ' οἱ μὲν
εὐθύς ἐξαναστάντες μεταξύ δειπνοῦντες τοὺς τ' ἐκ
τῶν σκηνῶν τῶν κατὰ τὴν ἀγορὰν ἐξεῖργον καὶ τὰ γέρρ'
ἐνεπίμπρασαν, οἱ δὲ τοὺς στρατηγούς μετεπέμποντο
καὶ τὸν σαλπικτὴν ἐκάλουν· καὶ θορύβου πλήρης ἦν ἡ
πόλις, τῇ δ' ὑστεραία, ἅμα τῇ ἡμέρα, οἱ μὲν πρυτάνεις
τὴν βουλήν ἐκάλουν εἰς τὸ βουλευτήριον, ὑμεῖς δ' εἰς
τὴν ἐκκλησίαν ἐπορεύεσθε, καὶ πρὶν ἐκείνην χρηματί-
σαι καὶ προβουλεύσαι πᾶς ὁ δῆμος ἄνω καθῆτο. καὶ με-
τὰ ταῦτα ὡς ἦλθεν ἡ βουλή καὶ ἀπήγγειλαν οἱ πρυτά-
νεις τὰ προσηγγεμέν' ἑαυτοῖς καὶ τὸν ἦκοντα παρή-
γαγον κάκεϊνος εἶπεν, ἠρώτα μὲν ὁ κῆρυξ «τίς ἀγο-
ρεύειν βούλεται;» παρήει δ' οὐδεὶς. πολλάκις δὲ τοῦ
κῆρυκος ἐρωτῶντος οὐδὲν μᾶλλον ἀνίστατ' οὐδεὶς, ἀ-
πάντων μὲν τῶν στρατηγῶν παρόντων, ἀπάντων δὲ τῶν
ῥητόρων, καλούσης, δὲ (τῆς κοινῆς) τῆς πατρίδος (φω-
νῆς) τὸν ἐροῦνθ' ὑπὲρ σωτηρίας ἦν γάρ ὁ κῆρυξ κατὰ
τοὺς νόμους φωνὴν ἀφήσει, ταύτην κοινήν τῆς πατρι-
δος δίκαιον ἡγεῖσθαι.

Γ' Θεματικός πυρήνας

Ὁ πανικός που δημιούργησε στην Αθήνα η εἰδήση
ὅτι η Ελάτεια εἶχε καταληφθεῖ ἀπὸ το Φίλιππο.

Δ' Επεξεργασία

Σημεῖα επεξεργασίας

Πρώτο επίπεδο

α. Ἄγνωστες λέξεις: **γέρρον**, **τό** = στενόμακρη ασπίδα
καλυμμένη με δέρμα ακατέργαστο, το πλέχτό σώμα
της ἄμαξας, **τὰ γέρρα** = ὕλη (ἴσως θέργες λυγαριάς)
που κάλυπτε τις πλευρές και τη σκεπή των παραπηγ-
μάτων της αθηναϊκῆς αγοράς. **Ἐξεῖργον** (**ἐξεῖργω**) =
έδιωξαν, απομάκρυναν. **Ἐνεπίμπρασαν** (γ' πληθ. πα-
ρατ.) = έκαψαν. **Μετεπέμποντο** = έστειλαν και φώνα-
ξαν. **Κάκεϊνος** = καί εκείνος (κράση). **Ἀφήμι φωνήν**
(προσφιλής περίφραση στο Δημοσθένη) = μιλάω, υ-
ψώνω φωνή.

β. **Λέξεις του κειμένου που σώζονται και στη νεοελλη-
νική με διαφοροποιημένη έννοια:** **Ἀγορά**, ἡ (**ἀγειρω**) =
συγκέντρωση, τόπος συνέλευσης (πρβλ. ρωμ.
FORUM), τόπος όπου γίνονται αγοραπωλησίες (όπως
και σήμερα), τα πράγματα που πουλιούνται στην αγο-
ρά (πρβλ. **ἀγορὰν παρέχω**).

Ἐκκλησία, ἡ (**ἐκκλητος**) = συνέλευση των πολιτῶν
(που είχαν πλήρη πολιτικά δικαιώματα). **Δῆμος**, ὁ = ο
λαός, οι απλοί πολίτες σε αντίθεση με τους άρχοντες.
Κοινή (φωνή) ἡ = η πολιτική φωνή, η φωνή του πολιτι-
κού σώματος.

γ. **Τεχνικοί όροι: Πρυτάνεις, οί** = οι 50 βουλευτές κάθε μιας από τις δέκα φυλές της Αθήνας που εκπροσωπούσαν την πόλη για ένα (σεληνιακό) μήνα και διεύθυναν τις εργασίες της βουλής και της Εκκλησίας του Δήμου· έμεναν και εργάζονταν στο «θόλο» και σιτίζονταν μαζί με τους «άεισίτους» στο Πρυτανείο με έξοδα του δημοσίου (πρβλ. Πλάτ., Απολ. Σωκρ. 36D «έν πρυτανείω σιτεισθαι»).

Στρατηγοί, οί = 10 άρχοντες που εκλέγονταν με ψηφοφορία κάθε χρόνο, για να διοικούν το στρατό και να χειρίζονται τις στρατιωτικές υποθέσεις της πόλης. **Χρηματίζω** = συσκέπτομαι, συζητώ, ακούω και δίνω γνώμη, (γενικά) διεξάγω υποθέσεις. **Προβουλεύω** = κρίνω και αποφασίζω προκαταρκτικά (πρβλ. **προβούλευμα** = προκαταρκτική γνώμη, απόφαση, διάταξη (ή σχέδιο) νόμου της βουλής των 500). **Πρίν εκείνην** (ενν. **τήν βουλήν**) **χρηματίσαι και προβουλεύσαι** = προτού ακόμα η βουλή συσκεφτεί κι ετοιμάσει την πρότασή της (το θέμα της ημερήσιας διάταξης). **Παρέρχομαι** = ανεβαίνω στο θήμα για να μιλήσω.

Άλλοι τεχν. όροι-φράσεις που απαντούν στο συμβουλευτικό (κύρια) λόγο: **Έπιψηφίζω** = θέτω (το ζήτημα) σε ψηφοφορία. **Έπιχειροτονώ** = εγκρίνω με ψήφο, επικυρώνω.

Χειροτονώ	}	= Ψηφίζω
Ψήφον φέρω		
Ψήφον τίθεμαι		
Ψηφίζομαι		

έκκλησίαν συνάγω	}	= Καλώ, κάνω συνέλευση
έκκλησίαν συλλέγω		
έκκλησίαν ποιώ		
έκκλησίαν άθροίζω		

έκκλησία γίνεταί	}	= γίνεται συνέλευση
έκκλησία καθίσταται		

έκκλησίαν διαλύω	}	= διαλύω συνέλευση
έκκλησίαν άνίστημι		

έκκλησία κυρία	= τακτική συνέλευση
έκκλησία σύγκλητος	= έκτακτη συνέλευση

τίς άγορεύειν βούλεται = φράση στερεότυπη για το άνοιγμα της συζήτησης στην έκκλησία. Ο πλήρης σολωνικός τύπος ήταν: «τίς άγορεύειν βούλεται τών ύπέρ πενήτηκοντα έτη γεγονότων και πάλιν έν μέρει τών άλλ-

λων Ἀθηναίων;» (πρβλ. Αισχ., Κατά Κτησ. 2 & 4).

δ. **Στερεότυπες φράσεις λίγο-πολύ κοινές στα διάφορα είδη του αττικού πεζού λόγου: Τῇ ὕστεραία** (ενν. ἡμέρα) = την άλλη (επόμενη) μέρα. **Ἄμα τῇ ἡμέρα** = πρωί.

Ἄλλες λέξεις και φράσεις που χρησιμοποιούνται για να δηλώσουν τις διάφορες υποδιαίρεσεις του εικοσιτετραώρου: **Ἔως** (ἰων. ἠώς) = αυγή (αλλά και ανατολή ως σημείο του ορίζοντα, πρβλ. πρὸς ἔω). **Πρῶ** = **πρωί**, ενωρίς (αντ. ὀψέ). **Ὁρθρος** = ο χρόνος πριν από την αυγή (πρβλ. **περίορθρος**· ακόμα ως εκκλ. ορολογία: ἡ ακολουθία του ὄρθρου). **Μεσημβρία**. **Δείλη**. **Ἐσπέρα**. **Ἄμα τῇ ἔω** = το γλυκοχάραμα, ἡ αυγή. **περί λυχνων ἀφάς** = όταν ανάβουν το λυχνάρι. **Μέση νύξ**. **Περί πρώτων ὕπνον** (στα στρατόπεδα) κτλ.

Δεύτερο επίπεδο

α. Γραμματικοί τύποι

Κατείληπται (παρακ. του ρ. **καταλαμβάνομαι**): ἡ οριστική αντί της ευκτικής (**ὡς κατείλημμένη εἶη**) ὀρθώνει το λόγο και τον κάνει ζωηρό και άμεσο.

Ἐξείργον... ἐνεπίμπρασαν (παρατατικό αντίστοιχα, των ρημάτων **ἐξείργω** και **ἐμπίπρημι**). Σκόπιμη ἡ χρήση του παρατατικού: ἡ πράξη που δηλώνουν τα ρήματα επαναλαμβάνεται στο παρελθόν. Ἐτσι φαίνεται καθαρά ἡ ταραχή και ἡ αγωνία των πρυτάνεων. **Ὦς**: στο κείμενο εμφανίζεται με τρεις σημασίες: Καταχρ. πρόθ. (**ὡς** + αιτ. προσώπου), ειδικός σύνδ., χρονικός σύνδεσμος (για τις ποικίλες σημασίες του **ὡς** βλ. Αρχαία Ελληνικά Α' Λυκείου, σ. 245). **Ἐαυτοῖς**: αυτοπαθής αντων. γ' προσ. δοτ. πλ. (αντίστ. α' και β' πρόσ.: **ἡμῖν αὐτοῖς, ὑμῖν αὐτοῖς**).

Τα προσηγγελέμε(α) (μετ. παθ. παρακ. του **προσαγγέλλομαι**). Εδώ έχει σημασία ουσ.=ἡ είδηση· τὸ ἴδιο και παρακάτω **τόν ἐροῦνθ'·(α)** (μετ. μέλλ. του **λέγω**) = τον άνθρωπο που θα μιλούσε (θα αγόρευε). **Ἄνω** = στην Πνύκα. **Καθῆτο**: αναύξ. παρατ. του **κάθομαι**, γ' ἐνικό προσ. **Ἄνω καθῆτο**: εἶχε πάρει τὴ θέση στην Πνύκα.

Σημείωση: Αν ο χρόνος διδασκαλίας το επιτρέπει, μπορεί ακόμα ο καθηγητής να ζητήσει από τους μαθητές τύπους των ρημάτων: **ἦκω, ἐξανίσταμαι, ἐμπίπρημι, ἐρωτῶ, λέγω** και την κλίση της αὐτοπ. αντωνυμίας.

β. Συντακτικές σχέσεις

Ἦκε δ' ἀγγέλλων τις... ὡς Ἐ. κατείληπται. Το ῥήτης ειδ. πρότ. κανονικά ἔπρεπε σε ευκτ. του πλ. λόγου: ὡς κατείλημμένη εἶη (βλ. παραπάνω α). Εὐθύς εξαναστά-

ντες μεταξύ δειπνοῦντες: χρον. μετοχές· η δεύτερη προσδιορίζει την πρώτη· τα χρον. επιρρ. εὐθύς και μεταξύ κάνουν σαφέστερη τὴ σημασία τους. Πρίν... χρηματῖσαι και προβουλεῦσαι: για τὴ σύνταξη του πρίν βλ. Συντακτικό, Α.Β. Μουμτζάκη σ.157,158. Τὰ προσηγγεμένα ἑαυτοῖς: ἃ ὁ κήρυξ προσήγγελεν αὐτοῖς (τοῖς πρυτάνεσι) = τὴν εἶδηση που τους ἔφερε ο κήρυκας. Παρατήρησε το πολυσύνδετο καί... καί... καί... καί... πόση αμεσότητα δίνει στο λόγο. Οὐδέν μᾶλλον: επιρρ. προσδιορισμός στο ἀνίστατ' (= καθόλου περισσότερο). "Ἦν... ταύτην: συσχετικές αντωνυμίες· στη μετάφραση θα παραλειφθεῖ ἡ δεύτερη. Τέτοια σύνταξη χαρακτηρίζει στην περίοδο ρυθμό και ὕφος.

γ. Ανάλυση σύνθετης περιόδου

«Πολλάκις δέ... ἠγεισθαι»: Δομικά στοιχεία τῆς περιόδου: Οἱ τρεῖς εναντ. μετ. (ἔρωτωντος, παρόντων, καλούσης) που χωρὶς να σχετίζονται μεταξύ τους στήριζονται σε ἕνα κύριο ρήμα (ἀνίστατ' (ο)) το οποίο προσδιορίζεται και ἀπὸ ἕνα επιρρ. προσδ. (οὐδέν μᾶλλον), ο επιρρ. προσδ. «πολλάκις» και ο κατηγ. «ἀπάντων» που επιτείνουν τὴν ἔννοια των μετοχῶν «ἔρωτωντος» και «παρόντων», ἡ αντιθετική σύνδεση «μέν... δέ... δέ» που δένει σφιχτά τις μετοχικές προτάσεις μεταξύ τους, το ρητορικό σχῆμα τῆς επαναφοράς «ἀπάντων μέν..., ἀπάντων δέ...», ἡ αντιστροφή τῆς θέσης τῆς μετοχῆς στην τρίτη πρόταση (οἱ δύο πρώτες ἔχουν τὴ μετοχὴ στο τέλος - τῆς δεύτερης ἢ μετ. εννοεῖται - ἡ τρίτη τὴν ἔχει στην αρχή), ἡ προσωποποίηση «καλούσης τῆς πατρίδος», το υπερβατόν «ἦν... φωνήν», ἡ περίφραση «φωνήν ἀφήησι», τα συσχετικά «ἦν..., ταύτην». Ὅλα αὐτὰ τα στοιχεία με τὴν οργανική σύνδεσή τους δε σφιχτοδένουν μόνο τὴν περίοδο, ἀλλὰ τῆς προσθέτουν και ρυθμό και συγκρατημένη μεγαλοπρέπεια μέσα ἀπὸ τὴν ὁποία προβάλλει σ' ὅλη τὴν ἔντασή τῆς ἡ ατμόσφαιρα (το πάγωμα) που δημιουργήσε στην Αθήνα ἡ εἶδηση του ἀγγελιοφόρου.

δ. Απλοποίηση συντ. πλοκής

– «εὐθύς ἐξαναστάντες... ἐξεῖργον... ἐνεπίμπρασαν»: σκώθηκαν ἀμέσως... ἄρχισαν να διώχνουν... και να καίνε...

– «καί μετὰ ταῦτα... δ' οὐδεῖς»: Κατόπιν ἔφτασε ἡ βουλή, ἀνακοίνωσαν οἱ πρυτάνεις τὴν εἶδηση που πήραν και παρουσίασαν στη συνέλευση τον ἀγγελιοφόρο. Μόλις ἐκεῖνος τέλειωσε τὴν ἀφήγησή του ρώτησε ο κήρυκας: «ποιός θέλει να πάρει το λόγο;» Δεν ἀνέβηκε κανένας στο θῆμα.

Η σύνθετη περίοδος του αρχαίου κειμένου στη μετάφραση αναλύθηκε σε τρεις.

Ακόμα παραλείφθηκαν λέξεις (**καί μετά ταῦτα, μὲν-δέ**) και προστέθηκαν άλλες (στο βήμα, τέλειωσε τη διήγησή του, στην συνέλευση κτλ.).

Ε. Τελευταίο στάδιο

Μεταφράζεται ολόκληρο το θέμα, γίνονται οι αναγκαίες διορθώσεις, συμπληρώσεις και επαναλαμβάνεται η μετάφραση από τον καθηγητή. Η διδασκαλία κλείνει με ερωτήσεις-ασκήσεις όπως οι παρακάτω:

1. Το κείμενο αποτελεί παράδειγμα παραστατικής αφήγησης «διατυπώσεως» που επαινέθηκε πολύ από τους αλεξανδρινούς και ρητοροδιδάσκαλους. Μπορείτε να βρείτε μερικά από τα εκφραστικά στοιχεία που δικαιολογούν τον έπαινο;

2. Ποια ορολογία χρησιμοποιούσαν οι αρχαίοι Αθηναίοι για τη σύγκληση και λειτουργία της Βουλής και της εκκλησίας;

Σημείωση 1. Η επεξεργασία του θέματος πρέπει να γίνεται κατά περιόδους ταυτόχρονα και στα δύο επίπεδα.

Σημείωση 2. Σε όλη τη μεταφραστική διαδικασία οι εκφραστικές δυνατότητες της νεοελληνικής (δημοτικής) πρέπει να αποτελούν σταθερό σημείο αναφοράς.

Σημείωση 3. Οι ασκήσεις που θα δίνονται στους μαθητές να είναι λίγες και καλοστημένες και να διορθώνονται από τον καθηγητή. Σύνολο χρόνου διδασκαλίας 90'.

3ο ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ

ΛΥΣΙΑ Επιτάφιος, 20-22

Καί γάρ τοι καί φύντες καλῶς καί γνόντες ὅμοια, πολλὰ μὲν καλά καί θαυμαστά οἱ πρόγονοι τῶν ἐνθάδε κειμένων εἰργάσαντο, ἀείμνηστα δε καί μεγάλα πανταχοῦ οἱ ἐξ ἐκείνων γεγονότες τρόπαια διὰ τὴν αὐτῶν ἀρετὴν κατέλιπον. Μόνοι γάρ ὑπὲρ ἀπάσης τῆς Ἑλλάδος πρὸς πολλὰς μυριάδας τῶν βαρβάρων διεκινδύνευσαν. Ὁ γάρ ὑπὲρ τῆς Ἀσίας βασιλεὺς οὐκ ἀγαπῶν τοῖς ὑπάρχουσιν ἀγαθοῖς, ἀλλ' ἐλπίζων καί τὴν Εὐρώπην δουλώσασθαι, ἔστειλε πεντήκοντα μυριάδας στρατιάν.

Ἠγησάμενοι δέ, εἰ τήνδε τὴν πόλιν ἢ ἐκοῦσαν φίλην ποιήσαιτο ἢ ἄκουσαν καταστρέψαιτο, ῥαδίως τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων ἄρξαι, ἀπέβησαν δις Μαραθῶνα, νομίσαντες οὕτως ἂν ἐρημοτάτους εἶναι συμμάχων (τούς Ἕλληνας), εἰ ἔτι στασιαζούσης τῆς Ἑλλάδος ᾧτινι χρὴ τῷ τρόπῳ τούς ἐπιόντας ἀμύνασθαι, τὸν κίνδυνον ποιήσαιτο. Ἐτι δὲ αὐτοῖς ἐκ τῶν προτέρων ἔργων περὶ τῆς πόλεως τοιαύτη δόξα παρειστήκει, ὡς εἰ μὲν πρότερον ἐπ' ἄλλην πόλιν ἴασιν, ἐκείνοις καὶ Ἀθηναίοις πολεμήσουσι· προθύμως γάρ τοῖς ἀδικουμένοις ἤξουσι βοηθήσοντες· εἰ δ' ἐνθάδε πρῶτον ἀφίξονται, οὐδένας ἄλλους τῶν Ἑλλή-

ων τοιμήσειν ἑτέρους σφίζοντας φανεράν ἔχθραν πρὸς ἐκείνους ὑπὲρ αὐτῶν καταθέσθαι. Οἱ μὲν τοίνυν ταῦτα διανοοῦντο.

1. Αρχίζουμε με ἔλεγχο τῶν γραπτῶν εργασιῶν, ὅλων ἢ τῶν σημαντικότερων, που εἶχαμε αναθέσει ἐπάνω στο προηγούμενο θέμα (μετάφραση μιᾶς πολὺπλοκῆς περιόδου, ἀσκηση ἐμπέδωσης τοῦ κύριου συντακτικοῦ φαινομένου που εἶχε ἀπασχολήσει τὴν τάξη κτλ.). Οἱ μαθητὲς διορθώνουν στο τετράδιό τους τὰ σφάλματα καὶ συμπληρώνουν τὰ κενά. Ο χρόνος που διαθέτουμε γιὰ τὸν ἔλεγχο αὐτὸ σε καμιά περίπτωση δὲν πρέπει νὰ υπερβαίνει τὰ 10' λεπτά.

2. Το κείμενο τοῦ θέματος δίνεται στους μαθητὲς πολυγραφήμενο, ἔχουμε ὁμῶς φροντίσει νὰ ἔχει γραφεῖ καὶ στὸν πίνακα (κατὰ τὸ διάλειμμα που προηγήθηκε), ὥστε νὰ εἶναι δυνατὴ ἡ συγκέντρωση τῶν βλεμμάτων ὅλων τῶν μαθητῶν, ὅταν χρειαστεῖ.

3. Ἐνας ἀπὸ τοὺς δύο ἱκανοὺς καὶ πρόθυμους μαθητὲς στους ὁποίους ἔχουμε ἀναθέσει ἐιδικὴ προπαρασκευὴ ἀνακοινώνει - δε διαβάζει - ὅσα ἔχει συγκεντρώσει στὸ τετράδιό του τῆς θεματογραφίας γιὰ τὸ ἔργο αὐτοῦ τοῦ Λυσία με τὸν τίτλο «Ἐπιτάφιος», ἀπὸ τὴν Ἱστορία τῆς Ἀρχαίας Ἑλλην. Λογοτεχνίας τοῦ LESKY, σελ. 819. Συμπληρώνει, ἐνδεχομένως, ὁ δεῦτερος μαθητὴς καὶ ὁ φιλόλογος τονίζει τὸν «καθαρὰ λογοτεχνικὸ χαρακτήρα» τοῦ Ἐπιτάφιου, ὅτι διακρίνεται γιὰ τὸ πομπῶδες ὕφος του καὶ τὶς υπερβολὲς καὶ ζητεῖ νὰ ἀναφέρει ἡ τάξη ὅ,τι γνωρίζει ἀπὸ παρόμοιους ἀρχαίους ἐπιτάφιους λόγους (ἴσως τὸ Θουκυδίδη) καὶ κατὰ τι διαφέρουν ἀπὸ τοὺς νεότερους καὶ σύγχρονους ἐπικηδεῖους λόγους.

4. Ἡ τάξη διαβάζει σιωπηρὰ τὸ θέμα γιὰ λίγα λεπτά (5'-7') με σκοπὸ νὰ «μαντέψουν» ἓνα-δύο κύρια νοήματα σε κάθε περίοδο καὶ νὰ ἀποδώσουν τὸ γενικὸ περιεχόμενο τοῦ θέματος, ἔχοντας μπροστὰ τους καὶ κοιτάζοντας τὸ κείμενο.

5. Ἀς υποθέσουμε ὅτι μαθητὲς δε συμφωνοῦν γιὰ τὸ νόημα τῆς συντακτικῆς πολὺπλοκῆς περιόδου: «Ἠγησάμενοι δέ, εἰ τήνδε...». Ὁ φιλόλογος διαβάσει τότε τὴν περίοδο ἀργὰ καὶ «με νόημα»: στᾶση φωνῆς μετὰ τὸ εἰ καὶ πρὶν ἀπὸ τὸ ἔτι, ἔμφαση στὸ ᾤτινι κτλ.

6. Μετὰ τὴν ἀδρομερὴ σύλληψη τῶν κύριων νοημάτων τοῦ θέματος, ἡ τάξη ἐπιχειρεῖ γλωσσικὴ ἐξομάλυνση τῆς πρώτης περιόδου. Οἱ μετοχές **φύντες** καὶ **γνόντες** γραμματικὰ δε θὰ δυσκολέψουν τοὺς μαθητὲς, γιὰτὶ εἶχαν εἰδοποιηθεῖ νὰ μελετήσουν τὰ ρήματα **φύω** καὶ **γιγνώσκω** καθὼς καὶ τὰ **εἶμι** καὶ **ἴστημι**. Εὐκόλα ἀπὸ τὸ **φύομαι** = γεννιέμαι φτάνουν οἱ μαθητὲς στὴ σημασίᾳ τοῦ κατάγομαι, ἔχω καταγωγή. Γιὰ τὴ σημασίᾳ τοῦ **γνόντες** οἱ μαθητὲς θὰ βοηθηθοῦν ἀπὸ τὸ **ὄμοια**, που δε θὰ δυσκολευτοῦν νὰ ἀναγνωρίσουν ὅτι εἶναι ἐπιθετικὸς προσδιορισμὸς στὸ παραλειπόμενο σύστοιχο ἀντικείμενο «γνώμας», γιὰτὶ ἔχουν ἀναλάβει νὰ μελετήσουν τὸ ἀντικείμενο γενικὰ (ἐκτὸς ἀπὸ τὰ δίπλωτα ρήματα): παρ. 49-56, 64-66, 96-97, 155-159, 176. Στὸ **γνόντες** θὰ δοθεῖ ἡ σημασίᾳ τοῦ ἀποφάσισαν καὶ τὸ **ὄμοια** θὰ συσχετιστεῖ με τὸ ἀντίστοιχο **καλῶς**.

Ὁ καθηγητὴς θὰ ζητήσει γιὰ τὸ **ἀείμνηστα** ἐτυμολογικὴ ἀνάλυση καὶ ἀνάλογη μετάφραση (= που δε θὰ λησμονηθοῦν ποτέ, ἀθάνατα). Ἐτυμολογικὴ ἀνάλυση θὰ γίνῃ καὶ στὴ λέξη **τρόπαια** καὶ αὐτὴ θὰ ὁδηγήσει στὸν πραγματολογικὸ σχολιασμὸ (: τὰ ὄπλα που οἱ ἐχθροὶ ἐγκατέλειψαν στὸ σημεῖο τῆς «τροπῆς», τῆς φυγῆς κατὰ τὴ μάχη κτλ.).

7. Μετὰ τὴν πιστὴ κατὰ λέξη μετάφραση ἀπὸ μαθητὴ τῆς πρώτης περιόδου, ὁ ἴδιος ἢ ἄλλος καλεῖται νὰ ἀναπτύξει, με λέξεις διαφορετικὲς ἀπὸ ἐκεῖνες τῆς μετάφρασης, τὸ νόημα τῆς περιόδου.

8. Στὴ δεύτερη, τὴν πληρέστερη μετάφραση, «οἱ ἐξ ἐκείνων γεγονότες» = τὰ παιδιά τους, «διά τήν αὐτῶν ἀρετήν» = με τὴν ἀνδρεία (γενναιότητα, παλικαριά) τους.

9. Στην τρίτη περίοδο: «Ὁ γάρ τῆς Ἀσίας βασιλεύς...» θα ζητήσουμε, παραπέμποντας στην παρ. 53, θ του Συντακτικού, συμπλήρωση στο «ὑπάρχουσιν (αὐτῶ) ἀγαθοῖς» και μετάφραση της μετοχικής πρότασης: δεν ἔμνε ικανοποιημένος με τα αγαθά (= τις κτήσεις) που εἶχε.

10. Η επόμενη περίοδος: «Ἠγησάμενοι...» παρουσιάζει τη μεγαλύτερη συντακτική δυσκολία και γι' αυτό οδηγούμε την τάξη στη συντακτική κατά προτάσεις ἀνάλυσή της.

Η πρόταση: «ῥτινι χρῆ τρόπῳ» πρέπει να γίνει αντιληπτό ότι συμπληρώνει το νόημα της μτχ. «στασιαζούσης» = ἦταν διχασμένη, βρισκονταν σε εσωτερική διαφωνία, και γι' αυτό εἶναι πλάγια ἐρώτηση ως αντικείμενο στο «στασιαζούσης». Στο «ἠγησάμενοι» υποκείμενο δε θα αφήσουμε το «Πέρσαι» που θα προτείνον οι μαθητές, ἀλλ' ἐμβαθύνοντας στο νόημα θα βρούμε: οι στρατηγοί (Δάτις και Ἀρταφέρνης). Στην τελική μετάφραση θα ελαφρώσουμε τη συντακτική πλοκή: την αιτιολογική μτχ. «ἠγησάμενοι» θα τρέψουμε σε ρῆμα (= και οι στρατηγοί την ἔκριναν ότι...) και πρὶν ἀπό το «ἀπέβησαν» θα προσθέσουμε: και γι' αυτό αποβιβάστηκαν στο Μαραθῶνα.

Η μτχ. «νόμισαντες», που ακολουθεῖ, θα τραπεῖ και αὐτή σε ρῆμα και θα εἶναι η πρώτη λέξη της δευτέρας ἡμιπεριόδου, ἀφού μετά το «Μαραθῶνα» θα θάλουμε ἀνω στιγμή.

11. Στην επόμενη περίοδο, η δυσκολία του: «αὐτοῖς... δόξα παρειστήκει, ὡς...» μπορεί να ξεπεραστεῖ και να μεταφράσουμε: σ' αὐτοὺς εἶχε τέτοια γνώμη σχηματιστεῖ (= εἶχαν αὐτοὶ σχηματίσει τέτοια γνώμη) ὅτι..., και να γίνει αντιληπτό ὅτι το ὡς εἰσάγει εἰδική πρόταση - αντικείμενο, δηλαδή συμπλήρωμα της ἐννοιας στην περίφραση: «δόξα παρειστήκει» που ἰσοδυναμεῖ με γνωστικό ρῆμα.

12. Στην τελευταία ἡμιπερίοδο της παρ. 22: «εἰ δ' ἐνθάδε πρῶτον ἀφίξονται... καταθέσθαι», η παρατακτικὴ σύνδεσή της με την ἀντίστοιχη: «εἰ μὲν πρότερον ἐπ' ἄλλην...» πείθει ὅτι το ἀπρμφ. **τολμήσειν** εἶναι ἀντίστοιχο προς το **πολεμήσουσι** της πρότασης που εἰσάγεται με τον ὡς και ἐπομένως εἶναι αντικείμενο-συμπλήρωμα του νοήματος της περίφρασης: «αὐτοῖς δόξα παρειστήκει».

13. Μετά τη μετάφραση και της τελευταίας περιόδου, τη συνολικὴ ἀπόδοση των νοημάτων του θέματος και την ἐπανάληψη ἀπό το φιλόλογο της μετάφρασης που δόθηκε στην κεντρικὴ πολὺπλοκη περίοδο («Ἠγησάμενοι δέ...»), η τάξη καλεῖται να εὑρεῖ τα ονοματικά (πλάγιες πτώσεις) συμπληρώματα της ἐννοιας των ρημάτων («αντικείμενα») και τις ἰσοδύναμες με «αντικείμενα» ρηματικές ἐκφράσεις (ἀπαρέμφματα και δευτερεύουσες ονοματικές προτάσεις). Συμπληρώνονται οι δευτερεύουσες ονοματικές προτάσεις του κειμένου με ἓνα παράδειγμα ἐνδοιαστικής πρότασης π.χ. «Ἐφοβεῖτο μὴ ὁ πάππος ἀποθάνη» = Ἐφοβεῖτο τὸν θάνατον τοῦ πάππου.

14. Τέλος, ο καθηγητὴς ἀναθέτει γιὰ το σπίτι τις ἐξῆς γραπτές ἐργασίες:

α) μεταφορά στο τετράδιο λεξιλογίου των σημαντικότερων λέξεων (οπωσδήποτε των ρημάτων) με τις σημασίες τους,

β) μετάφραση της περιόδου: «Ἠγησάμενοι... ποιήσαιντο»,

γ) κατάταξη των ρημάτων κατὰ το ἐξωτερικό, το εσωτερικό-αποτελέσματος και το σύστοιχο αντικείμενό τους και προσθήκη των σύστοιχων που λείπουν.

Ορίζει μελέτη των παραγρ. 62-65 του Συντακτικού για τα μέσα ρήματα και την παρ. 400 της Γραμματικής για τα ρήματα τα παράγωγα ἀπὸ ονόματα.

III. ΝΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ

1. ΣΚΟΠΟΙ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ

Γενικός σκοπός της διδασκαλίας της Νεοελληνικής Γλώσσας και Γραμματείας είναι η εισαγωγή των μαθητών στον ελληνικό κόσμο και πολιτισμό, όπως αυτός, διατηρώντας τους δεσμούς του με την αρχαία ελληνική παράδοση, διαμορφώθηκε και εξελίχθηκε βαθμιαία από τους τελευταίους βυζαντινούς αιώνες ως σήμερα και όπως εκφράζεται μέσα από τα κείμενα.

Ειδικότερα οι σκοποί του μαθήματος κατά κλάδους είναι οι ακόλουθοι:

A. Με τη διδασκαλία κειμένων επιδιώκεται:

1. Να αποκτήσουν οι μαθητές σαφή και πλήρη εικόνα για τις αρχές, την εξέλιξη και τη σημερινή θέση της νεοελληνικής λογοτεχνίας ώστε:

α) να γνωρίσουν την ιδιοτυπία, τον πλούτο, την ποικιλία και το δυναμισμό της.

β) να κατανοήσουν τον ιδιαίτερο χαρακτήρα και τις αξίες του νεοελληνικού πολιτισμού και να συνειδητοποιήσουν την αυτοδυναμία του.

γ) να γνωρίσουν το χαρακτήρα και το ήθος του λαού μας και να εδραιώσουν την πίστη τους στη ζωτικότητα και τη δημιουργικότητά του.

2. Να έρθουν σε επαφή με τη λογοτεχνική δημιουργία των άλλων αναπτυγμένων λαών, να γνωρίσουν και να εκτιμήσουν τον πολιτισμό τους.

3. Να στοχαστούν πάνω στα προβλήματα της κοινωνίας της σημερινής και της παλαιότερης, ιδιαίτερα της ελληνικής, όπως παρουσιάζεται στα κείμενα της λογοτεχνίας.

4. Να αναπτύξουν την καλαισθησία τους, ώστε να καταστούν ικανοί να εκτιμούν και να χαίρονται το ωραίο στα έργα του λόγου.

B. Σκοπός της « Έκφρασης - Έκθεσης ».

Σκοπός του μαθήματος της « Έκφρασης - Έκθεσης » είναι να βοηθήσει τους μαθητές να κατανοούν και να χρησιμοποιούν με ευχέρεια τον πλούτο και τους μηχανισμούς της γλώσσας μας, ώστε να εκφράζονται σωστά, δηλαδή αποτελεσματικά, σε προφορικό και γραπτό λόγο, ανάλογα με τις απαιτήσεις της περίπτωσης επικοινωνίας.

Η διδασκαλία της « Έκφρασης - Έκθεσης » στο Λύκειο αποτελεί συνέχεια του μαθήματος της γλωσσικής διδασκαλίας στο Γυμνάσιο. Συνενώνει και συνεξετάζει τα διάφορα είδη του λόγου με την ύλη της γραμματικής, του συντακτικού, των λεξιλογικών ασκήσεων, της έκθεσης. Από τα μορφοσυντακτικά φαινόμενα, εξάλλου, επανεξετάζονται μόνο όσα συνδέονται άμεσα με το διδασκόμενο είδος λόγου.

Ειδικότερα με τη διδασκαλία του μαθήματος επιδιώκεται:

α) Να αντιληφθούν οι μαθητές την πολλαπλότητα και ποικιλία του λόγου, ώστε να μπορούν να ανταποκρίνονται στις απαιτήσεις της επικοινωνιακής περίπτωσης, λαμβάνοντας υπόψη τους παράγοντες που την προσδιορίζουν: τον τόπο, το χρόνο, το πρόσωπο, το σκοπό, τα μέσα, τους κώδικες, το ύφος και το είδος του λόγου.

β) Να προσεγγίσουν διάφορα είδη λόγου (**αναφορά, είδηση, επιστολή, δοκίμιο κ.τ.λ.**) και να ασκηθούν στη χρήση τους.

γ) Να ασκηθούν στον προφορικό και γραπτό λόγο, ώστε να ανταποκρίνονται με ευχέρεια και φυσικότητα στις ποικίλες μορφές της γλωσσικής επικοινωνίας, να αναπτύσσουν τις απόψεις τους με πειστικότητα και να διατυπώνουν τις σκέψεις τους με πληρότητα, ακρίβεια και σαφήνεια.

δ) Να χρησιμοποιούν το κατάλληλο λεξιλόγιο ανάλογα με την περίπτωση επικοινωνίας. Να εμπλουτίζουν επίσης το λεξιλόγιό τους και να συλλαμβάνουν τη σημασία των λέξεων με

όλους τους δυνατούς τρόπους (κυριολεκτική και μεταφορική χρήση των λέξεων, ένταξη των λέξεων στο λεκτικό πλαίσιο, χρήση συνώνυμων, αντώνυμων ή ισοδύναμων λέξεων/φράσεων).

ε) Να συνηθίσουν να χρησιμοποιούν λεξικά (ορθογραφικά, ερμηνευτικά, ετυμολογικά, εγκυκλοπαιδικά κτλ.) και, όπου χρειάζεται την κατάλληλη βιβλιογραφία για την εργασία τους.

στ) Να αντιμετωπίζουν με ερευνητικό πνεύμα και κριτική διάθεση τα κοινωνικά προβλήματα και να είναι σε θέση να προτείνουν υπεύθυνα συγκεκριμένες λύσεις.

ζ) Να καλλιεργήσουν πνεύμα συνεργασίας με ομαδικές εργασίες, ώστε να αποκτήσουν κοινωνική ταυτότητα και συνείδηση.

2. ΔΙΔΑΚΤΙΚΕΣ ΟΔΗΓΙΕΣ

Για την «Έκφραση - Έκθεση» και την «Έκθεση Ιδεών - Λόγο Δημιουργικό»

Θεωρείται αυτονόητο ότι για τη διδασκαλία της Έκφρασης - Έκθεσης ισχύουν όσα εφαρμόζονται κατά τη διδασκαλία των βιβλίων της «Νεοελληνικής γλώσσας» του Γυμνασίου. Ακολουθείται δηλαδή η ίδια διαδικασία, σύμφωνα με την οποία η γραφή της έκθεσης προϋποθέτει διάβασμα σχετικών με το θέμα κειμένων, επεξεργασία γραμματικών ή συντακτικών φαινομένων και αφομοίωση ειδικού λεξιλογίου με στόχο την επιτυχημένη γλωσσική επικοινωνία, που θα είναι όμως απόρροια της αξιοποίησης των λέξεων και των μηχανισμών που τις συνδέουν.

Για την επίτευξη αυτού του στόχου απαιτείται:

1) Ο καθηγητής να αποκτήσει το ταχύτερο εποπτεία του διδακτικού υλικού, για να έχει τη δυνατότητα να επιλέξει το υλικό που θα επεξεργαστεί με τους μαθητές στο σχολείο και το υλικό που θα αναθέσει για μελέτη στο σπίτι.

2) Να τηρεί απαρέγκλιτα τη διαδικασία εκείνη, σύμφωνα με την οποία η γλωσσική προσέγγιση αρχίζει με την ενημέρωση του μαθητή για κάποιο θέμα, τη συλλογή στοιχείων σχετικών με αυτό, συνεχίζεται με τη συστηματική κατάταξη και επεξεργασία του και ολοκληρώνεται με την οργάνωσή του σε παρουσιάσιμη μορφή.

3) Να επιλέγει το διδακτικό υλικό που θα χρησιμοποιήσει ανάλογα με το επίπεδο, τη δεκτικότητα και τα ενδιαφέροντα των μαθητών του, με την προϋπόθεση ότι θα τηρείται η διαδικασία της ενημέρωσης των μαθητών και της μεθοδολογίας που ακολουθείται στο βιβλίο.

4) Να διατηρεί μια διακριτική παρουσία στην τάξη, ώστε να παρέχεται η δυνατότητα στο μαθητή να αναπτύσσει τις απόψεις του, χωρίς άκαιρες παρεμβάσεις αλλά με τη διαρκή παρουσία του.

5) Να παροτρύνει το μαθητή να εκφράζεται και να συνηθίσει να χρησιμοποιεί καλλιεργημένο και προσεγμένο λόγο, για να μιλάει, κατά κανόνα, συγκροτημένα, με σαφήνεια και πληρότητα και να τεκμηριώνει τις απόψεις του.

6) Να καλλιεργήσει στο μαθητή ερευνητική διάθεση και κριτικό πνεύμα και στάση απέναντι σε κάθε θέμα που εξετάζει προφορικά ή γραπτά.

7) Να ενθαρρύνει το διάλογο για να παραχθεί το αναγκαίο υλικό, που θα προωθήσει το στοχασμό και θα αποτελέσει την αναγκαία υποδομή για τις γραπτές εργασίες.

Από τις ασκήσεις ιδιαίτερη σημασία δίνεται:

1) Στις ασκήσεις μετασχηματισμού κειμένου, ώστε να συνειδητοποιήσει ο μαθητής ότι ο λόγος προσαρμόζεται κάθε φορά στις ανάγκες και απαιτήσεις της επικοινωνίας, διαφοροποιείται δηλαδή κατά περίπτωση η εκφραστική συμπεριφορά.

2) Στις ασκήσεις δραματοποίησης.

3) Στις ομαδικές εργασίες που αποσκοπούν στην κοινωνικοποίηση των μαθητών.

4) Στις ασκήσεις έρευνας για ζωτικά προβλήματα, τα οποία οι μαθητές παροτρύνονται να αντιμετωπίσουν με κριτική διάθεση και υπευθυνότητα.

Για τη χρήση του εγχειριδίου « Έκφραση – Έκθεση για το Λύκειο» τεύχος Γ έχουμε να παρατηρήσουμε τα ακόλουθα:

Στο μάθημα της γλωσσικής διδασκαλίας στην Γ' **Λυκείου** και στην Δ' **τάξη των Εσπερινών Λυκείων** θα χρησιμοποιηθεί κυρίως το βιβλίο "Έκφραση - Έκθεση για το Λύκειο", τεύχος Γ', το οποίο αποτελεί συνέχεια των αντιστοίχων βιβλίων "Έκφραση - Έκθεση" της Α' και Β' Λυκείου.

Το βιβλίο "Έκφραση Ιδεών - Λόγος Δημιουργικός" θα χρησιμοποιηθεί ως **συμπληρωματικό** και ως **βιβλίο αναφοράς**, κυρίως στα κεφάλαια που αφορούν τη διδασκαλία του δοκιμίου. Ως συμπληρωματικό και ως βιβλίο αναφοράς θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί το βιβλίο αυτό και κατά την ώρα της **επιστροφής** των εκθέσεων.

Η κατανομή των διδακτικών ωρών θα μπορούσε να είναι σε γενικές γραμμές η ακόλουθη: 8 διδακτικές ώρες για την ενότητα "Πειθώ" - 10 διδακτικές ώρες για τη διδασκαλία του δοκιμίου από τα βιβλία "Έκφραση - Έκθεση για το Λύκειο", τεύχος Γ' και "Έκφραση Ιδεών - Λόγος Δημιουργικός" - 4 διδακτικές ώρες για την ενότητα "Ερευνητική Εργασία" - 4 διδακτικές ώρες για τα θέματα του παραρτήματος "Διάβασμα και γράψιμο. Σαφήνεια και γράψιμο. Η χρήση της γλώσσας."

Οι **υπόλοιπες** διδακτικές ώρες μπορούν να διατεθούν για **γραφή** των εκθέσεων και την επιστροφή τους.

Η ειδικότερη επιλογή της ύλης θα γίνει κατά την κρίση του διδάσκοντος και της τάξης και θα στηρίζεται στη γενική αρχή: Επεξεργασία του θέματος (νοηματική - λεξικολογική) - Έκθεση (προφορική ή γραπτή) - Σχολιασμός των εκθέσεων - Παρατηρήσεις.

Προς εξοικονόμηση διδακτικού χρόνου ορισμένα μακροσκελή κείμενα μπορούν να παραλειφθούν, όπως π. χ. αυτά που αφορούν την πολεμική σύγκρουση Ιράν - Ιράκ, ή να σχολιαστούν ορισμένα μόνο αποσπάσματά τους, όπως π. χ. από την αγόρευση του Γ. Παπανδρέου στη "Δίκη της Λαμίας" το 1922.

Αναλυτικότερα, για τη διδασκαλία του μαθήματος: Έκφραση - Έκθεση στις Α' και Β' τάξεις του Λυκείου, βλ. το «Επίμετρο» του βιβλίου.

Εκθέσεις και ασκήσεις

1) Τα θέματα των εκθέσεων πρέπει να σχετίζονται με αυτό που οι μαθητές συζητήσαν στην τάξη ή με κάποιο θέμα που ερεύνησαν και επεξεργάστηκαν ή κίνησε το ενδιαφέρον τους και διαθέτουν γι' αυτό σχετική πληροφόρηση.

2) Κατά τη διάρκεια του διδακτικού έτους οι μαθητές και των τριών τάξεων γράφουν οκτώ (8) τουλάχιστον εκθέσεις στο σχολείο και δύο (2) στο σπίτι. Όλες αυτές οι εκθέσεις ανεξάρτητα από τον τόπο σύνταξής τους, διορθώνονται από τον καθηγητή και γίνεται σχετικά με αυτές συζήτηση στην τάξη.

3) Οι εκθέσεις δεν είναι το μοναδικό κριτήριο για τη βαθμολογία του μαθητή. Για τον υπολογισμό της λαμβάνεται υπόψη και η επίδοση στις ασκήσεις. Για τις προαγωγικές εξετάσεις από την Α' στη Β' τάξη η έκθεση αντιπροσωπεύει το 50% του βαθμού και οι ασκήσεις το υπόλοιπο 50%, ενώ για τις προαγωγικές εξετάσεις από τη Β' στη Γ' τάξη η έκθεση αντιπροσωπεύει το 60% του βαθμού και οι ασκήσεις το 40%. Για τις απολυτήριες εξετάσεις η έκθεση αντιπροσωπεύει το 70% του βαθμού και οι ασκήσεις το 30%. (Ο τρόπος βαθμολόγησης των υποψηφίων για τα ΑΕΙ αποτελεί αντικείμενο ειδικών ρυθμίσεων).

3. ΔΙΔΑΚΤΕΑ ΥΛΗ

α) Α΄ Λυκείου

Α΄. Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, ώρες 2 (διδασκτικές ενότητες 65).

α) Διδασκαλία χαρακτηριστικών κειμένων της περιόδου: αρχές της νεοελληνικής λογοτεχνίας ως το 1830 (εκτός της Επανησιακής Σχολής). Διδασκτικές ενότητες 23.

Θα διδαχθούν κείμενα που φανερώνουν την εξέλιξη της νεοελληνικής λογοτεχνίας και ειδικότερα: ακριτικά τραγούδια - υστεροβυζαντινά δημώδη κείμενα - δημοτικά τραγούδια (ιδιαίτερα παραλογές, ιστορικά, κλέφτικα και μοιρολόγια) - κείμενα της κρητικής λογοτεχνίας, του νεοελληνικού διαφωτισμού και απομνημονεύματα αγωνιστών. Τα κείμενα της καθημέρας από τις παραπάνω ενότητες θα διδάσκονται ύστερα από περιεκτική γραμματολογική ενημέρωση και σαφή τοποθέτηση μέσα στην εποχή τους. Για την ερμηνευτική εργασία βλ. την παράγραφο β.

β) Διδασκαλία κειμένων της νεοελληνικής λογοτεχνίας. Διδασκτικές ενότητες: 32.

Θα διδάσκονται ποιήματα, διηγήματα, αποσπάσματα μυθιστορημάτων καθώς και θεατρικών έργων (ή σύντομα μονόπρακτα στο σύνολό τους).

Τα εκτενέστερα αποσπάσματα θα τα μελετούν οι μαθητές στα σπίτια τους, σύμφωνα με τις οδηγίες του καθηγητή. Όμως η ερμηνευτική επεξεργασία θα γίνεται στο σχολείο και θα συνίσταται σε: βαθύτερη εξέταση του ιδεολογικού περιεχομένου, των ιδιαίτερων εκφραστικών μέσων, της τεχνοτροπίας και του ύφους του κάθε διδασκόμενου έργου, χαρακτηρισμό και κατάταξή του στο αντίστοιχο λογοτεχνικό είδος. Ιδιαίτερα κατά τη διδασκαλία θεατρικών κειμένων θα γίνεται στοιχειώδης ενημέρωση των μαθητών σχετικά με το θέατρο ως λογοτεχνικό είδος και αναφορά στη βοήθεια που προσφέρουν οι άλλες τέχνες (σκηνογραφία, ενδυματολογία, φωτισμός, μουσική, χορός) για την παρουσίασή του στη σκηνή. Ακόμα, θα δίνονται σύντομες και σαφείς πληροφορίες για τους συγγραφείς και τα έργα τους.

γ) Διδασκαλία κειμένων ξένης λογοτεχνίας. Διδασκτικές ενότητες: 10.

Θα διδαχθούν από δόκιμες μεταφράσεις λογοτεχνικά έργα:

- 1) της λατινικής λογοτεχνίας,
- 2) της ιταλικής λογοτεχνίας του 14ου-16ου αιώνα,
- 3) της γαλλικής, ισπανικής και αγγλικής λογοτεχνίας του 16ου και των αρχών του 17ού αιώνα.

Ο καθηγητής πρέπει να προγραμματίσει από την αρχή του διδακτικού έτους την εργασία του (ανάλογα με τις διαθέσιμες ώρες), ώστε να διδάξει αντιπροσωπευτικά κείμενα από όλες τις ενότητες.

Ύστερα από περιεκτική γραμματολογική ενημέρωση για τα λογοτεχνικά έργα της κάθε χώρας και τη σαφή τοποθέτησή τους μέσα στην εποχή τους, θα γίνει ανάγνωση και ερμηνεία εκλεκτών έργων (ή αποσπασμάτων έργων) της ξένης λογοτεχνίας, όπως γίνεται και με τα νεοελληνικά κείμενα. Σύγκρισή τους προς τα αντίστοιχα νεοελληνικά έργα, που έχουν διδαχτεί οι μαθητές ενδείκνυται όταν είναι δυνατή.

Θα ασκούνται οι μαθητές στην ορθή ανάγνωση σύμφωνα με τις απαιτήσεις του κειμένου. Επίσης στη χρησιμοποίηση λεξικών, γραμματολογίας και άλλων αξιόπιστων βοηθημάτων για την κατανόηση και την ερμηνεία λογοτεχνικών έργων και θα καθοδηγούνται, ώστε να μελετούν με δική τους πρωτοβουλία λογοτεχνικά έργα στο σπίτι τους ή σε σχολικές και άλλες βιβλιοθήκες.

Έκφραση - Έκθεση, ώρες 2

A. Γλώσσα και γλωσσικές ποικιλίες

Τα όρια και η δημιουργικότητα της γλώσσας

Οι γεωγραφικές και οι κοινωνικές γλωσσικές ποικιλίες

Τα είδη των κειμένων και ο επικοινωνιακός τους ρόλος

Οι ειδικές γλώσσες. Το λεξιλόγιο επιστημονικών και σχολικών κειμένων

Η κοινή νεοελληνική γλώσσα

Λεξιλόγιο και λεξιλογικές ασκήσεις

Θέματα για συζήτηση και έκφραση/έκθεση

Οργάνωση του λόγου

B. Ο λόγος

Τα γνωρίσματα της ομιλίας

Σύγκριση προφορικού και γραπτού λόγου

Η έννοια του διαλόγου και οι προϋποθέσεις για την επιτυχία του, ο λογοτεχνικός διάλογος

Λεξιλόγιο και θέματα για συζήτηση και έκφραση/έκθεση.

Γ. Περιγραφή

Πώς μεθοδεύεται η επιλογή και οργάνωση των στοιχείων της περιγραφής

Η γλώσσα της περιγραφής. Ειδικό λεξιλόγιο - ορολογία

Το σχόλιο και η οπτική γωνία στην περιγραφή

Περιγραφή της λειτουργίας και της διαδικασίας για την κατασκευή ή τη χρήση ενός αντικειμένου

Περιγραφή προσώπου (ατόμου)

Γλωσσικά στοιχεία (μορφοσυντακτικά και λεξιλογικά)

Θέματα για συζήτηση και έκφραση/έκθεση

Οργάνωση του λόγου

Δ. Αφήγηση

Ορισμός της αφήγησης

Αφηγηματικό περιεχόμενο και αφηγηματική πράξη

Είδη της αφήγησης, το ύψος και ο σκοπός τους

Ο αφηγητής και η οπτική γωνία στην αφήγηση

Αφηγηματικοί τρόποι

Ο χρόνος στην αφήγηση

Περιγραφή και αφήγηση

Λεξιλόγιο και λεξιλογικές ασκήσεις

Θέματα για συζήτηση και έκφραση/έκθεση

Οργάνωση του λόγου (η συνοχή του κειμένου)

β) Β' Λυκείου

A' Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, ώρες 2 (διδ. ενότητες 40).

α) Διδακάλια χαρακτηριστικών κειμένων που φανερώνουν την εξέλιξη της νεοελληνικής λογοτεχνίας, όπως παρουσιάζονται στο βιβλίο ΚΝΛ Β' Λυκείου.

Ο καθηγητής πρέπει να προγραμματίσει την εργασία του από την αρχή του διδακτικού έτους, ώστε να διδάξει αντιπροσωπευτικά κείμενα από όλες τις ενότητες.

Τα κείμενα κάθε ενότητας θα διδάσκονται ύστερα από περιεκτική γραμματολογική ενημέρωση και σαφή τοποθέτηση μέσα στην εποχή τους.

β) Διδασκαλία κειμένων της νεοελληνικής λογοτεχνίας.

Θα διδάσκονται λυρικά ποιήματα, διηγήματα, αποσπάσματα μυθιστορημάτων, δοκίμια, καθώς και αποσπάσματα θεατρικών έργων ή σύντομα μονόπρακτα στο σύνολό τους.

γ) Διδασκαλία κειμένων ξένης λογοτεχνίας. Θα διδαχτούν από δόκιμες μεταφράσεις λογοτεχνικά έργα της αγγλικής, γαλλικής, γερμανικής και ρωσικής λογοτεχνίας του 18ου και 19ου αιώνα. Θα προηγείται περιεκτική γραμματολογική ενημέρωση για τα λογοτεχνικά έργα της κάθε χώρας και σαφής τοποθέτησή τους μέσα στην εποχή τους και θα ακολουθεί σύγκρισή τους προς αντίστοιχα νεοελληνικά έργα που έχουν διδαχτεί οι μαθητές. Η ερμηνευτική εργασία σε όλα τα διδασκόμενα κείμενα θα είναι όμοια με της Α' τάξης του Λυκείου.

Η διδασκαλία των κειμένων της (β) και (γ) κατηγορίας είναι δυνατό να παρεμβάλλεται στη διδασκαλία των κειμένων της.

Β' Έκφραση-Έκθεση, ώρες 2

2. Διδактέα ύλη

A. Η είδηση

Η είδηση και το σχόλιο

Η οργάνωση και η παρουσίαση της είδησης

Γλωσσικά στοιχεία (μορφοσυντακτικά και λεξιλογικά)

Θέματα για συζήτηση

Οργάνωση του λόγου

B. Βιογραφικά είδη

Βιογραφία - μυθιστορηματική βιογραφία

Βιογραφικό σημείωμα

Αυτοβιογραφία και αυτοβιογραφικό σημείωμα

Απομνημονεύματα και ημερολόγια

Συστατική επιστολή

Γλωσσικά στοιχεία (λεξιλογικά)

Οργάνωση του λόγου

Γ. Παρουσίαση - Κριτική

Παρουσίαση και κριτική ενός βιβλίου

— μιας θεατρικής παράστασης

— διαφόρων αντικειμένων

Γλωσσικά στοιχεία (μορφοσυντακτικά και λεξιλογικά)

Θέματα για συζήτηση

Οργάνωση του λόγου

Δ. Σημειώσεις - περίληψη

Σημειώσεις (από γραπτό λόγο, από προφορικό λόγο).

γ) Γ' Λυκείου

Α' Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, ώρες 2

Με το βιβλίο της Β' Λυκείου έχει ολοκληρωθεί η ιστορική θεώρηση της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας. Στο βιβλίο της Γ' Λυκείου για πολλά στοιχεία (ιστορικά, γραμματολογικά, βιογραφικά) γίνονται συχνά παραπομπές στα προηγούμενα, ενώ οι εισαγωγές είναι συνοπτικές και έχουν σκοπό να υπενθυμίσουν απλώς μερικές βασικές πληροφορίες.

Το βιβλίο της Γ' Λυκείου περιέχει τα εξής μέρη:

A. Ποίηση, από τις αρχές του 19ου αιώνα ως τις μέρες μας.

Β. Αφηγηματική πεζογραφία, από τα τέλη του 19ου αιώνα ως τις μέρες μας.

Γ. Δοκίμια και

Δ. Ξένη Λογοτεχνία του 20ού αιώνα.

Τα δύο πρώτα μέρη περιλαμβάνουν αντιπροσωπευτικά κείμενα των κυριότερων εκπροσώπων της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας ως το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και χαρακτηριστικά δείγματα της μεταπολεμικής λογοτεχνίας. Ιδιαίτερα στην ενότητα της πεζογραφίας, παρουσιάζονται και εκτενέστερα έργα με ανθολόγηση βασικών αποσπασμάτων, συνδυημένες περιλήψεις και κατατοπιστικές εισαγωγές.

Επειδή η έκταση αυτών των έργων είναι μεγάλη, σκόπιμο είναι να διδάσκονται δύο τουλάχιστο το χρόνο και με προπαρασκευή των μαθητών. Σκόπιμο είναι επίσης να ειδοποιούνται νωρίτερα οι μαθητές σχετικά με τη διδασκαλία αυτών των έργων, ώστε να προετοιμάζονται καλύτερα. Η επιλογή των δοκιμιών έγινε με βάση το θέμα τους. Σκόπος δεν ήταν να δοθούν τα είδη του δοκιμίου, αλλά μέσα από δοκιμιακά κείμενα να προβληθούν θέματα σύγχρονα ή που εξακολουθούν να απασχολούν το σύγχρονο άνθρωπο και ιδιαίτερα τον Έλληνα.

Βασικός στόχος του βιβλίου είναι να συνδεθεί η διδασκαλία των κειμένων με την «έκφραση - έκθεση». Για το λόγο αυτό στα περισσότερα κείμενα (ειδικότερα στα δοκίμια) μετά τις ερωτήσεις δίνονται γραπτές εργασίες που αναφέρονται σε θέματα του κειμένου ή που σχετίζονται με αυτά και καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα προβληματισμού. Οι εργασίες αυτές μπορούν να τροποποιούνται ή ν' αντικαθίστανται με ανάλογες κατά την κρίση του καθηγητή και να γράφονται άλλοτε στο σπίτι και άλλοτε στο σχολείο. Επίσης ως γραπτές εργασίες μπορούν να χρησιμοποιηθούν και ορισμένες από τις ερωτήσεις. Σκόπιμο είναι πάντως να διδαχτούν αρκετά δοκίμια.

Είναι ευνόητο ότι ο καθηγητής θα πρέπει από την αρχή της χρονιάς να προγραμματίσει τη δουλειά του και να επιλέξει τα κείμενα που πρόκειται να διδάξει, για να υπηρετήσει καλύτερα τους σκοπούς του βιβλίου.

Β΄ «Έκθεση Ιδεών - Λόγο Δημιουργικό» και «Έκφραση - Έκθεση» ώρες 2

Σύμφωνα με τις διδακτικές οδηγίες γι' αυτόν τον κλάδο, που περιλαμβάνονται στη σελ. 82 και στο Επίμετρο αυτού του τεύχους καθώς και στο αντίστοιχο βιβλίο του καθηγητή.

α) Από το βιβλίο «Έκφραση - Έκθεση» (Τεύχος Γ') διδάσκονται τα κεφάλαια:

1. Η πειθώ, σελ. 11-80

2. Το δοκίμιο, σελ. 81-136

3. Ερευνητική εργασία, σελ. 141-173

4. Διάβασμα και γράψιμο - Σαφήνεια στο γράψιμο - Η χρήση της γλώσσας, σελ. 177-222

Από το βιβλίο «Έκθεση Ιδεών - Λόγος Δημιουργικός» διδάσκονται τα κεφάλαια:

1. Το πλαίσιο του μαθήματος, σελ. 9-50.

2. Φάσεις εκθετικής εργασίας, σελ. 51-108.

IV. ΙΣΤΟΡΙΑ

1. Α' Λυκείου, ώρες 2*.

***Σημείωση:** Για τη διδασκαλία της Ιστορίας στην Α' τάξη του Λυκείου εκδίδεται νέο διδακτικό εγχειρίδιο, για το οποίο θα σταλούν με εγκύκλιο ειδικές διδακτικές οδηγίες παράλληλα με την αποστολή του στα σχολεία.

2. Β' Λυκείου, ώρες 2.

Na διδαχτεί **Νεότερη Ιστορία** από το βιβλίο: του Β. Σκουλάτου – Ν. Δημακόπουλου – Σ. Κόνδη, **Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία**, τεύχος β'.

3. Γ' Λυκείου

α. Η Ιστορία ως αντικείμενο Γενικής Παιδείας (ώρες 2 την εβδομάδα)

Na διδαχτεί η Σύγχρονη Ιστορία (από τις αρχές του 20ού αιώνα) από το βιβλίο: Β. Σκουλάτου – Ν. Δημακόπουλου – Σ. Κόνδη, **Ιστορία Νεότερη και Σύγχρονη**, τεύχος γ

Οι διδάσκοντες μπορούν, με τη συνεργασία των μαθητών τους, να επιλέξουν — από τη αρχή της σχολικής χρονιάς — τα κεφάλαια που θα διδάξουν αναλυτικά, έχοντας υπόψη είναι σκόπιμο να δώσουν μια γενική θεώρηση της **Ελληνικής Ιστορίας** και της **Ιστορίας** των άλλων λαών.

Διευκρίνιση.

Οι μαθητές αυτής της τάξης:

(1) Έχουν από χρόνια διδαχτεί την ιστορία ως συνεχή αφήγηση (αρχαία, μεσαιωνική, νεότερη, σύγχρονη).

(2) Ενδιαφέρονται συνήθως πιο πολύ για τη νεότερη – σύγχρονη ιστορία.

(3) Έχουν αντιληπτική ικανότητα για να εμβαθύνουν στα γεγονότα και να κατανοούν τους παράγοντες της ιστορικής εξέλιξης.

Με αυτές τις προϋποθέσεις η διδασκαλία και μερικών μόνο κεφαλαίων είναι για τους μαθητές μορφωτική, αν επιπρόσθετα οι διδάσκοντες: (1) προσχεδιάζουν κάθε φορά μια σύντομη «τοποθέτηση» της διδασκόμενης ενότητας μέσα στη γενική ιστορική πορεία και (2) αξιοποιούν εύστοχα τις «πηγές» που συνοδεύουν την αφήγηση, ώστε να διεγείρουν το ενδιαφέρον των μαθητών.

β. Για τη αξιοποίηση των «πηγών», που συνοδεύουν τη βασική αφήγηση, οι διδάσκοντες παρακαλούνται:

(1) Να έχουν υπόψη όσα σχετικά έχουν γραφτεί στις αντίστοιχες «Οδηγίες» του Γυμνασίου.

(2) Να διευκρινίζουν σταθερά στους μαθητές τους:

– ότι η ιστορική αφήγηση είναι κατά κάποιο τρόπο μια συναίρεση και ερμηνεία των «πηγών»,
– ότι οι «πηγές» συχνά διαφέρουν ως προς τις πληροφορίες που περιέχουν και τις κρίσεις που κάνουν για γεγονότα, πρόσωπα και καταστάσεις.

– ότι συχνά και οι αξιολογήσεις των ιστορικών είναι αντίθετες ή και αντιφατικές,

– ότι γι' αυτούς τους λόγους η ιστορία γράφεται και ξαναγράφεται από κάθε γενιά και ότι η κάθε γραφή είναι μια «προσέγγιση στην ιστορική αλήθεια».

Na εξηγούν στους μαθητές τους ότι με αυτό το νόημα η μελέτη της ιστορίας είναι μια προσπάθεια για την κατανόηση της ιστορικής και κοινωνικής πραγματικότητας και μια άσκηση της κριτικής ικανότητας για όσα έχουν συμβεί και όσα συμβαίνουν γύρω μας.

(4) Να έχουν υπόψη και όσα γράφονται παρακάτω για τη διδασκαλία Ιστορίας από τις «πηγές».

γ. Για την αξιοποίηση της εικονογράφησης (για διδακτικούς και γενικότερα μορφωτικούς σκοπούς) παρακαλούνται οι διδάσκοντες να ιδούν, ενδεικτικά, την αντίστοιχη παράγραφο που έχει γραφτεί για το Γυμνάσιο.

Με την ευκαιρία σημειώνουμε δυο λήμματα βιβλιογραφίας:

(1) Γ. Ρηγόπουλου, **Μεθοδολογικά Προβλήματα Διδακτικής και Ερμηνείας των Εικαστικών Φαινομένων**, περιοδ. «Λόγος και Πράξη», τεύχος 23-24 (1984), σελ. 36-49.

(2) Του ίδιου, «Σεμινάριο 9» της Π.Ε.Φ., σελ. 58-78.

Σημείωση: Ειδικά για το θέμα αυτό ενδεικνύεται η συνεργασία με τους ή τις συναδέλφους που διδάσκουν τα καλλιτεχνικά μαθήματα στη δευτεροβάθμια Εκπαίδευση. Έχουν στα χέρια τους μια σύντομη ιστορία της **Εικαστικής Σκέψης** και 300 διαφάνειες για προβολέα (με επιμέλεια της Άννας Μοσχονά).

3) Φ.Κ. Βώρου, **Η διδασκαλία της Ιστορίας και η αξιοποίηση της εικόνας.**

δ. Η ιστορία ως μάθημα «δέσμη».

Θέματα Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας από τις «πηγές». Ώρες 3 την εβδομάδα.

Να διδαχτούν τα κεφάλαια της **Νεοελληνικής Ιστορίας από τις πηγές** (Φ. Κ. Βώρου και άλλων) με τη σειρά που παρουσιάζονται στο βιβλίο, στην τωρινή μορφή του (έκδ. 1993).

Για την καλύτερη αξιοποίηση της ύλης του βιβλίου αυτού φαίνονται σκόπιμες και οι παρακάτω διευκρινιστικές οδηγίες:

α. Η διδασκαλία της ιστορίας δεν αποβλέπει στην απομνημόνευση αλλά στη δημιουργική «αναβίωση», που μέσα απ' αυτή φαίνονται οι παλμοί της ζωής και οι δυνάμεις που κινούν την ιστορική πορεία.

β. Για το λόγο αυτό αναζητούνται διαρκώς τα «αίτια» των γεγονότων, τα «κίνητρα» των ανθρώπων, οι «συνθήκες», όπου μέσα εκδηλώθηκαν τα γεγονότα, ενδεχόμενα οι παράγοντες που τα επηρέασαν.

γ. Τελικά επιδιώκεται η «αξιολόγηση» των κινήτρων και των αποτελεσμάτων, όχι για λόγους επιδοκίμασias ή καταδίκης, ευλογίας ή αναθέματος, αλλά για λόγους άσκησης των μαθητών στη διατύπωση «γνώμης» προσωπικής, υπεύθυνης, ελεύθερης και τεκμηριωμένης, με βάση τις υπάρχουσες συγκεκριμένες (στο βιβλίο τους πρώτα) πληροφορίες.

δ. Όλοι οι παραπάνω στόχοι διευκολύνονται με τη μελέτη των «πηγών», που συνοδεύουν κάθε ενότητα διδακτική. Οι «πηγές» αυτές δεν είναι επαρκείς ούτε πάντα αντιπροσωπευτικές, ούτε ίσως οι προσφορότερες· είναι όμως ενδεικτικές, ώστε μέσα απ' αυτές:

(1) ο μαθητής να εθίζεται στην έννοια της τεκμηρίωσης·

(2) να μαθαίνει ότι η ιστορική αφήγηση δεν είναι γραφή αυθαίρετη·

(3) να συνηθίζει να ζητάει «τεκμήρια» και επιχειρηματολογία για τις «θέσεις» που άλλοι υποστηρίζουν·

(4) να γυμνάζεται ώστε να γίνει ικανός να προσφέρει και ο ίδιος τεκμήρια και επιχειρηματολογία για την υποστήριξη των δικών του απόψεων.

ε. Σε κάθε περίπτωση τονίζεται ότι οι διάφορες εκφάνσεις της ιστορικής ζωής (οικονομική οργάνωση, κοινωνικοί και πολιτικοί θεσμοί, εκπ/κοί θεσμοί, τέχνη, διπλωματία, νομοθεσία) συναποτελούν τον πολιτισμό της ιστορούμενης εποχής και κοινωνίας και ότι οι τομείς του πολιτισμού είναι τμήματα ενός όλου που αλληλεξαρτώνται και αλληλοερμηνεύονται.

στ. Πάντως οι «πηγές» δεν αποτελούν στοιχείο που προστίθεται στην άλλη αφήγηση για λόγους οποιασδήποτε εξέτασης· άλλο ζήτημα που η μελέτη τους επηρεάζει αναμφίβολα και πλουτίζει κάθε αναπαράσταση (προφορική και γραπτή) της άλλης αφήγησης.

ζ. Η εξέταση δεν είναι άκριτη απομνημόνευση των σελίδων της ιστορικής αφήγησης, αλλά δημιουργική αναπαράσταση του ζητούμενου θέματος, με ακριθή θέβαια στοιχεία σε ελεύθερη όμως αφήγηση. Και, με την προϋπόθεση ότι θα έχει προηγηθεί διδασκαλία όπως περίπου την αναλύσαμε πιο πάνω, η εξέταση μπορεί να ζητάει:

- Κάποια πληροφοριακά στοιχεία από αυτά που περιέχονται στο σχολικό εγχειρίδιο.
- Κριτική των γεγονότων, πράξεων, προσώπων που περιέχονται στο βιβλίο.
- Εκτίμηση – αξιολόγηση των προσώπων (και των κινήτρων τους) και πράξεων που περιέχονται στο βιβλίο.
- Υπεράσπιση ή ανασκευή μιας «θέσης» που σχετίζεται θέβαια με όσα περιέχει το βιβλίο.
- Ελεύθερη διατύπωση προσωπικής γνώμης για γεγονότα, πρόσωπα, καταστάσεις που περιέχονται στο βιβλίο.
- Ανάλυση εννοιών ή σύγκριση καταστάσεων από εκείνες που περιέχονται στο βιβλίο.

η. Σε όλες τις παραπάνω βαθμίδες λαμβάνονται υπόψη υπέρ του μαθητή:

- η ακρίβεια, η σαφήνεια, η πληρότητα των απαντήσεών του·
- η ευστάθεια της επιχειρηματολογίας του και η συλλογιστική του ικανότητα·
- η συνέπεια των «θέσεών» του·
- η ενίσχυση των απόψεών του με την παράθεση στοιχείων από τις «πηγές» που περιέχει το βιβλίο του, χωρίς όμως – με κανένα τρόπο – να λογίζεται σε βάρος του η απουσία των στοιχείων αυτών·
- η όλη εμφάνιση του γραπτού δοκιμίου του, από την άποψη της εκφραστικής ευχέρειας και της ευανάγνωστης γραφής.

θ. Υπενθυμίζεται ότι το κεφάλαιο **Νεοελληνικός Διαφωτισμός** προϋπήρχε στην αρχική έκδοση του βιβλίου **Θέματα Ιστορίας από τις πηγές**. Η επανοφορά του τώρα κρίθηκε σκόπιμη, γιατί το θέμα αυτό δε διδάσκεται στα πλαίσια της Γενικής Ιστορίας, ενώ είναι αναγκαίο για την κατανόηση της νεοελληνικής ιστορικής πραγματικότητας. Με την ευκαιρία υπογραμμίζεται η ανάγκη να ερμηνευτεί το φαινόμενο αυτό και ως επίδραση του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού αλλά και - κυρίως - ως έκφραση της Νεοελληνικής Κοινωνίας, που είναι φορέας των δικών της πολιτισμικών παραδόσεων (αρχαίας και βυζαντινής κληρονομιάς) και εκφραστής των δικών της επιδιώξεων (ελευθερία του γένους και ισότιμη επανένταξή του στο πλευρό των σύγχρονων «φωτισμένων» εθνών της εποχής).

Οι συγγραφείς του κεφαλαίου έκαναν μερικές τροποποιήσεις που διευκολύνουν τη διδακτική πράξη και πρόσθεσαν την πιο πρόσφατη βιβλιογραφία.

Γενικές προϋποθέσεις διδασκαλίας της Ιστορίας

Για την καλύτερη διδασκαλία αυτού του βιβλίου είναι χρήσιμο να κατανοηθούν από την αρχή τα εξής:

α. Όπως κάθε επιστήμη έχει κάποιο σκοπό, αντικείμενο, μέθοδο, έτσι συμβαίνει και με την ιστορία ως επιστήμη.

β. Σκοπός του ιστορικού είναι να «αφηγηθεί» την πορεία του ανθρώπου από την πρωτόγονη ζωή ως τη σημερινή εποχή (ή ένα κεφάλαιο μόνο αυτής της πορείας, π.χ. την ελληνική ιστορία ή μόνο τη νεοελληνική ιστορία ή μόνο την ελληνική ιστορία της περιόδου 1941–1944 ή... ή... ή...) και ενδεχόμενα να διατυπώσει τους «νόμους» που καθόρισαν ή καθορίζουν την ιστορική ζωή.

γ. Το αντικείμενο (υλικό) που μελετάει για να φτάσει στην ιστορική σύνθεση – αφήγηση είναι οι «πηγές»: μνημεία από το παρελθόν (κατοικίες, δρόμοι, εργαλεία, δημόσια κτίσματα κτλ.), γραπτά κείμενα κάθε είδους, καλλιτεχνικές προσπάθειες που αποτυπώθηκαν σε συγκεκριμένες μορφές και που έχουν διασωθεί κτλ. Καθετί που μας πληροφορεί για την πορεία του ανθρώπου κατά το παρελθόν: από την αναζήτηση της τροφής του και το χτίσιμο της κατοικίας του ως την κοινωνική και πολιτική οργάνωση, ως την πρακτική έκφραση της θρησκευτικότητάς

του, ως την καλλιτεχνική δημιουργία και την ψυχαγωγία, αποτελεί «πηγή» της ιστορίας του ανθρώπου και είναι αντικείμενο μελέτης.

δ. Μερικά προβλήματα που αντιμετωπίζει ο ιστορικός στο έργο του είναι:

(1) **Η κατανόηση των «πηγών»** (τι ακριβώς εννοούν τούτες οι γραφές, τούτα τα σύμβολα, τούτες οι εικόνες, τούτα τα μνημεία που έχουν βρεθεί).

(2) **Η αξιοπιστία των «πηγών»** (πόσο αξιόπιστη είναι κάθε πηγή, κυρίως η γραπτή – πόσο ο δημιουργός της μπορούσε να γνωρίζει την αλήθεια και να την εκφράσει και κατά πόσο ήθελε να γράψει την αλήθεια).

(3) **Η διασταύρωση των «πηγών»**, ώστε να εξακριβωθεί με περισσότερη βεβαιότητα τι πραγματικά έχει συμβεί και «πώς» και «γιατί» (γιατί συχνά οι «πηγές» μάς δίνουν διαφορετικές ή και αντιφατικές πληροφορίες και κρίσεις και αξιολογήσεις για τα γεγονότα).

(4) **Η εξήγηση των γεγονότων** (γιατί συνέβη αυτό το γεγονός τότε εκεί με εκείνο τον τρόπο;)

(5) **Η αναζήτηση των κινήτρων της ανθρώπινης δράσης** (ποια ήταν τα κίνητρα των δρώντων προσώπων σε κάθε περίπτωση; η ανάγκη συντήρησης; η αναζήτηση ασφάλειας; η βούληση για εξουσία ή για κοινωνική αναγνώριση; και ήταν τα κίνητρα ψυχολογικά ή κοινωνικά;)

(6) **Η αξιολόγηση των γεγονότων και των κινήτρων** (πόσο είναι σπουδαίο εκείνο το γεγονός; πόσο επιδοκιμάζονται τα κίνητρα της δράσης μέσα στις περιστάσεις όπου αυτή εκδηλώθηκε;)

(7) **Η διατύπωση «νόμων»** ενδεχόμενα (που διέπουν την ανθρώπινη δραστηριότητα και ίσως όλη την ιστορική πορεία).

(8) **Η χρησιμοποίηση ενιαίας ορολογίας**, με σαφές και συμφωνημένο περιεχόμενο, ώστε να είναι δυνατή η συνεννόηση ανάμεσα στους ειδικούς ιστορικούς και τους άλλους τους κοινούς μελετητές της ιστορίας (λ.χ. ποια ειδική σημασία έχουν οι όροι: εξουσία, πόλεμος, ειρήνη, πρόβλεψη, εξέγερση – ανταρσία – επανάσταση, τόπος, χρόνος, αιτιότητα, νόμος κτλ.)

(9) **Η αξιοποίηση των συμπερασμάτων άλλων επιστημών**, που είναι για την ιστορία «βοηθητικές» (π.χ. η αρχαιολογία, η γλωσσολογία, η νομισματική και άλλες) με τα συμπεράσματά τους. ε. Αυτά και άλλα παραπλήσια ζητήματα αντιμετωπίζει ο ιστορικός πριν φτάσει στην **«ιστορική αφήγηση»** για το ειδικό θέμα που κάθε φορά μελετά (π.χ. την «Ελληνική Επανάσταση του 1821» ή την «Εξωτερική Πολιτική του 1821» ή την «Ιουλιανή Σύμβαση» του 1827 και τις συνέπειές της ή άλλο θέμα, γενικότερο ή ειδικότερο).

στ. Κάθε ιστορική αφήγηση γράφεται με την πεποίθηση του συγγραφέα ή την αξίωσή του ότι αυτή η αφήγηση αποδίδει την **ιστορική αλήθεια** (για το συγκεκριμένο θέμα). Όμως συχνά δύο ιστορικοί ξεκινώντας από τα ίδια στοιχεία συμβαίνει να δώσουν διαφορετική εικόνα αυτής της **ιστορικής αλήθειας**, ίσως γιατί κατανόησαν διαφορετικά τις «πηγές», ίσως γιατί ακολούθησαν διαφορετική ερμηνευτική αρχή (είναι δηλαδή δυνατό δύο ιστορικοί να δίνουν διαφορετική απάντηση στο ερώτημα: «είναι οι βασικές ανάγκες του ανθρώπου που καθορίζουν τις ιδέες του ή οι ιδέες του καθορίζουν τις ανάγκες;»)

ζ. Σε πολλές περιπτώσεις η ανεύρεση «νέων πηγών» (ενός διπλωματικού εγγράφου, ενός άγνωστου μνημείου, ενός ιδιωτικού αρχείου κτλ.) μπορεί να υποχρεώσει τους ιστορικούς να αναθεωρήσουν τις αρχικές απόψεις τους (άρα και την αφήγησή τους) για κάποιο θέμα, είτε στο σύνολο είτε σε επιμέρους σημεία.

η. Κατά συνέπεια, υπάρχουν δύο τουλάχιστο λόγοι που μας υποδεικνύουν να βλέπουμε και να ξαναβλέπουμε την ιστορία και τη μέθοδό της, για να προσεγγίζουμε την ιστορική αλήθεια και να μπορούμε να ελέγχουμε την αξιοπιστία των αφηγήσεων που μας προσφέρουν οι άλλοι. Υπάρχει όμως και ένας **τρίτος σοβαρός λόγος** για διαρκή αναθεώρηση της ιστορικής έρευνας: κάθε γενιά ανάλογα με τα δικά της προβλήματα και διαφέροντα είναι πιθανό να διακρίνει άλλες

πτυχές στην ιστορία του χθες, γιατί αυτές αισθάνεται πιο πολύ και τις ερμηνεύει πιο σωστά (διδεικνύει πιο βαθιά στο νόημά τους).

θ. Γιατί όλη αυτή η προσπάθεια;

Όποιος μαθαίνει να αναζητεί την αλήθεια για το παρελθόν έχει πολύ μεγαλύτερη πιθανότητα να κατανοεί όσα γίνονται στο παρόν και να αποφασίζει πιο σωστά τη δράση του. Η σπουδή της ιστορίας εισάγει στην κατανόηση της τωρινής κοινωνίας και κάνει πιο συνετή την πολιτική απόφαση.

Σχετική με τους παραπάνω προβληματισμούς βιβλιογραφία είναι η εξής:

Ε. Καρ, **Τι είναι Ιστορία (μετ. Φρίντας Λιάππα).**

W.H. Walsh, **Εισαγωγή στη Φιλοσοφία της Ιστορίας.**

Α. Σαφ, **Ιστορία και Αλήθεια.**

Ε. Πρεβελάκη, **Η Γενίκευση στην Ιστορία**, Μνήμων 8 (1980-82) 204-255.

— Της Π.Ε.Φ. «Σεμινάριο 9»

— Της Ε.Μ.Ν.Ε. «Μνήμων», **Η διδασκαλία της Ιστορίας στη Μ.Ε..**

— Φ.Κ. Βώρου, **Τρόποι Σπουδής και Διδασκαλίας της Ιστορίας.**

Όσα γράφτηκαν για την ανάγκη αισθητοποίησης (εποπικότητας, βιωματικότητας) της διδασκαλίας της ιστορίας στο γυμνάσιο μπορούν να είναι χρήσιμα και για διδασκαλία του ίδιου αντικειμένου στο λύκειο, ιδιαίτερα μάλιστα, γιατί η ιστορική αφήγηση στο επίπεδο του λυκείου χρησιμοποιεί ολοένα πιο γενικές και αφηρημένες έννοιες και πιο γενικευτικές προτάσεις, όπως «κοινωνική δομή» ή «παράγοντες της ιστορικής εξέλιξης» κτλ. κτλ. Χρήσιμες είναι πάντα και οι εννοιολογικές αναλύσεις μέσα από την αισθητοποίηση. Βλέπε σχετικά: **Η Διδασκαλία της Γλώσσας διαμέσου των διαφόρων μαθημάτων: η περίπτωση της Ιστορίας**, περιοδικό «Εκπαιδευτικά», τεύχος 14, σελ. 102-111 (ειδικά, σελ. 108).

V. ΛΑΤΙΝΙΚΑ

A. Εισαγωγικά

Παρουσίαση του βιβλίου από τον καθηγητή στους μαθητές: ανάγνωση του Προλόγου· εξήγηση των συμβόλων και συντομογραφιών (με αντιπροσωπευτικά παραδείγματα από τα πρώτα μαθήματα)· παρουσίαση των τμημάτων του βιβλίου (μαθήματα, επίμετρο, λεξιλόγιο, ευρετήρια και επαναληπτικές ασκήσεις).

B. Διδασκαλία κατά μάθημα

1. Πραγματολογική εισαγωγή

Ανάγνωση της εισαγωγής από ένα μαθητή· ο καθηγητής σχολιάζει, διευκρινίζει και προσθέτει στοιχεία όπου κρίνει σκόπιμο να το κάνει (βλ. ειδικά βοηθήματα). Ο συνολικός χρόνος για την παρουσίαση της εισαγωγής και τη συζήτηση υπολογίζεται στα 3-4 περίπου λεπτά.

2. Κείμενο

Ο καθηγητής διαβάζει το κείμενο αργά και καθαρά. Στα πρώτα μαθήματα η ανάγνωση γίνεται δύο φορές και αργότερα περιορίζεται σε μία. Στη συνέχεια ζητάει από δύο μαθητές να ξαναδιαβάσουν το κείμενο. Διορθώνει τα λάθη στην ανάγνωση επιμένοντας ιδιαίτερα στον ορθό τονισμό των λέξεων και στην ορθή προφορά των φθόγγων, ιδιαίτερα των άφωνων «μέσων» συμφώνων (**b, d, g**)· για παράδειγμα, δεν πρέπει να συγχέεται στην προφορά το **d** με τα **nt** και **nd**. Οι μαθητές διδάσκονται από το πρώτο μάθημα να αναγνωρίζουν και να τονίζουν τη μακρόχρονη παραλήγουσα (βλ. σελ. 8 του βιβλίου και το επίμετρο, σελ. 290· επίσης τη Γραμ-

ματική του Τζαρτζάνου, σελ. 9): ο συνολικός χρόνος για την ανάγνωση του κειμένου υπολογίζεται στα 7 περίπου λεπτά.

3. Λεξιλόγιο-Ετυμολογικά-Μετάφραση

Στη φάση αυτή ο καθηγητής διαβάζει το μάθημα κομματιαστά κατά νοηματικές ενότητες (περίόδους), που τις διασπάει σε υποενότητες (προτάσεις). Τοποθετεί τις λέξεις στη σειρά: υποκείμενο (με τους προσδιορισμούς του)-ρήμα (με τα συμπληρώματα και τους προσδιορισμούς του). Εξηγεί τις λέξεις χρησιμοποιώντας το λεξιλόγιο (ή, όπου κρίνει σκόπιμο, και το λεξικό· βλ. τα βοηθήματα).

Όταν η ετυμολογική συγγένεια μιας λέξης του κειμένου με τη νεοελληνική είναι διαφανής (π.χ. *scorpius*-σκόπελος), ο καθηγητής την επισημαίνει αμέσως. Επίσης υπενθυμίζει τις συγγενικές λατινικές λέξεις που είναι ήδη γνωστές στους μαθητές από προηγούμενα μαθήματα και που σημειώνονται στα «Ετυμολογικά» (εφόσον το επιτρέπει ο χρόνος και το επίπεδο των μαθητών, ο καθηγητής ζητάει να του αναφέρουν οι ίδιοι οι μαθητές τις συγγενικές λατινικές λέξεις που έχουν ήδη συναντήσει).

Στην περίπτωση που η ετυμολογική συγγένεια μιας λέξης του κειμένου με τη νεοελληνική δεν είναι διαφανής, ο καθηγητής συζητά τα «Ετυμολογικά» μετά την ολοκλήρωση της μετάφρασης. Στη συζήτηση αυτή είναι δυνατό ο ίδιος ή οι μαθητές να επισημάνουν και συγγενείς λέξεις της αγγλικής ή της γαλλικής και γερμανικής που τυχόν γνωρίζουν. Ο χρόνος που θα αφιερωθεί στα «Ετυμολογικά» υπολογίζεται στα 5 περίπου λεπτά.

Ένα πρακτικό πρόβλημα που απασχολεί το φιλόλογο την ώρα που μεταφράζει είναι η αντιμετώπιση των νέων συντακτικών φαινομένων του μαθήματος. Είναι προτιμότερο να περιορίζεται στη φάση αυτή σε διευκρινίσεις που είναι απολύτως απαραίτητες για την απόδοση του κειμένου στη νεοελληνική αφήνοντας τη θεωρητική εξέταση των φαινομένων για το τμήμα των παρατηρήσεων.

Η μετάφραση γίνεται σε πρώτη φάση τμηματικά σε συνεργασία με τους μαθητές (εκτός από τα πιο δύσκολα σημεία). Δεν πρέπει να αφήνονται σημεία σκοτεινά και αδιευκρίνιστα, γιατί τότε οι μαθητές αποθαρρύνονται και αναζητούν εξωσχολική βοήθεια για να λύσουν τις απορίες τους.

Όταν ολοκληρωθεί η πρώτη φάση της μετάφρασης, ο καθηγητής μεταφράζει ολόκληρο το κείμενο σε στρωτή δημοτική. (Επισημαίνουμε ότι η μετάφραση που υπάρχει στο Βιβλίο του καθηγητή είναι ενδεικτική φυσικά και όχι δεσμευτική για το φιλόλογο). Έπειτα ζητάει από έναν ή περισσότερους μαθητές να την επαναλάβουν. Ο χρόνος που πρέπει να αφιερώνεται στη μετάφραση υπολογίζεται σε 20'-25'.

4. Παρατηρήσεις

Στην παρουσίαση των «Παρατηρήσεων» πρέπει να αποφεύγεται η απλή ανάγνωση των στοιχείων που υπάρχουν στο βιβλίο. Είναι προτιμότερο να αναπτύσσει ο καθηγητής προφορικά το συγκεκριμένο γραμματικό και συντακτικό υλικό του κάθε μαθήματος χρησιμοποιώντας όσο γίνεται πιο πολύ τον πίνακα.

Από το πρώτο κιάλας μάθημα ο μαθητής πρέπει να συνηθίσει να εξετάζει τα γραμματικά και συντακτικά φαινόμενα της λατινικής παράλληλα με εκείνα της αρχαίας ελληνικής. Για το σκοπό αυτό ο καθηγητής πρέπει να φροντίζει να υπογραμμίζει την αντιστοιχία των αρχαιοελληνικών τύπων και συντάξεων που σημειώνουμε στο μάθημα. Όπου νομίζει, μπορεί να εμπλουτίσει τις παρατηρήσεις του βιβλίου με πρόσθετο συγκριτικό υλικό (περισσότερα παραδείγματα από την αρχαία ελληνική, μετάφραση φράσεων ή προτάσεων από τη μία γλώσσα στην άλλη κ.ά.).

Στόχος των «Παρατηρήσεων» δεν είναι να ενθαρρύνουν την από μέρους του μαθητή στείρα απομνημόνευση τύπων και κανόνων. Σε κάθε μάθημα γίνεται προσπάθεια να αναλύονται π.χ. οι γραμματικοί τύποι στα συστατικά τους μέρη και να ερμηνεύονται τα συνθετότερα συντακτικά φαινόμενα. Στην παρουσίαση των γραμματικών και συντακτικών φαινομένων του μαθήματος ο καθηγητής θα πρέπει να είναι σταθερά προσανατολισμένος προς αυτή την κατεύθυνση, έτσι που οι μαθητές να κατανοούν το πώς και το γιατί του κάθε φαινομένου.

Για περισσότερα στοιχεία που αφορούν τις «Παρατηρήσεις» συχνά παραπέμπουμε στο Επίμετρο του βιβλίου και στη σχολική Γραμματική του Α. Τζαρτζάνου. Ο φιλόλογος μπορεί επίσης να χρησιμοποιήσει κάποιο άλλο βοήθημα από αυτά που υποδεικνύουμε. Ορισμένες φορές θα διαπιστώσει ότι η άποψή μας για κάποιο γραμματικό ή συντακτικό φαινόμενο διαφέρει από αυτή που θα συναντήσει στα βοηθήματα. Στις περιπτώσεις αυτές ο ενδιαφερόμενος μπορεί να ανατρέξει στα μεγάλα ξενόγλωσσα - δυστυχώς! - βοηθήματα για να λύσει τις τυχόν απορίες του. Ο χρόνος που θα αφιερώνεται στις παρατηρήσεις υπολογίζεται σε 20'.

5. Ασκήσεις

Οι «Ασκήσεις» έχουν σκοπό να εμπεδώσουν τη διδασκαλία της γραμματικής και της σύνταξης. Άλλες από τις «Ασκήσεις» πρέπει να γίνονται μέσα στην τάξη και άλλες να ορίζονται ως δουλειά για το σπίτι. Το μάθημα επομένως ολοκληρώνεται την επόμενη φορά με την εξέταση και τη διόρθωση των «Ασκήσεων». Ο συνολικός χρόνος για τις ασκήσεις υπολογίζεται σε 10'.

Οι «Επαναληπτικές Ασκήσεις» μπορούν να αποτελέσουν υλικό για τον έλεγχο της αφομοίωσης των διδαγμένων (με μορφή δοκιμασιών - τεστ), πάντα βέβαια ύστερα από προειδοποίηση των μαθητών για επανάληψη της συγκεκριμένης ενότητας μαθημάτων.

6. Επιμύθιο

Το «Επιμύθιο» στο τέλος του μαθήματος σκοπό έχει να κλείσει ευχάριστα το συγκεκριμένο μάθημα και δεν αποτελεί μέρος της εξεταστέας ύλης. Η μετάφραση που δίνουμε είναι πάντοτε ελεύθερη, για να αποδοθεί όχι τόσο το γράμμα όσο το πνεύμα του λατινικού κειμένου. Το «Επιμύθιο» συνδέεται με το μάθημα της ημέρας με την υπογράμμιση (= πλάγια στοιχεία) γραμματικών ή συντακτικών τύπων που εξετάστηκαν στις «Παρατηρήσεις».

Η παρουσίαση του «Επιμυθίου» γίνεται με ανάγνωση του λατινικού κειμένου από τον καθηγητή και της μετάφρασης από ένα μαθητή. Μπορεί να γίνει σύντομη συζήτηση πάνω στο περιεχόμενό του, αλλά ο συνολικός χρόνος που θα αφιερώνεται στο «Επιμύθιο» δεν πρέπει να ξεπερνάει τα 4'.

Σημειώνουμε ότι, στις περιπτώσεις που ανάμεσα στο βιβλίο «Λατινικά Λυκείου» και τη Λατινική Γραμματική του Α. Τζαρτζάνου υπάρχουν διαφορές ως προς την ονομασία ή ακόμη και την ερμηνεία γραμματικοσυντακτικών φαινομένων, οποιαδήποτε από τις δύο απαντήσεις δοθεί από τους μαθητές θα είναι εξεταστικά και βαθμολογικά ισοδύναμη.

1. Πραγματολογική εισαγωγή

(α) H.J. Rose (μετάφρ. Κ.Χ. Γρόλλιου), *Ιστορία της λατινικής λογοτεχνίας*, τόμ. Α' και Β', Αθήνα 1978 (Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης).

(β) Ζερόμ Καρκοπινό (μετάφρ. Κ. Παναγιώτου), **Η καθημερινή ζωή στη Ρώμη στο απόγειο της αυτοκρατορίας**, Αθήνα 1971 (Ωκεανός).

(γ) J.P.V.D. Baldson (μετάφρ. Ν. Πετρόχειλου), **Ρωμαίες γυναίκες**, Αθήνα 1982 (Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης).

(δ) M. Cary (μετάφρ. Αικ. Ε. Σταθοπούλου), **Ρωμαϊκή ιστορία**, τόμ. Α' και Β', Αθήνα 1960 (Μίνωας).

(ε) **Ιστορία του ελληνικού έθνους**, τόμ. Ε' (1974) και ΣΤ' (1976) (Εκδοτική Αθηνών Α.Ε.).

(στ) Ν. Χρ. Κονομή, **Από την ιστορία της λατινικής γλώσσας**, Θεσσαλονίκη 1979.

(ζ) Ιωάν. Χαντέλη, Συμβολή εις την διδασκαλίαν των Αρχαίων Ελληνικών και Λατινικών, τόμος δεύτερος, Αθήναι 1938.

2. Στοιχεία ετυμολογίας

Ν.Π. Ανδριώτης, **Ετυμολογικό λεξικό της κοινής νεοελληνικής**, Θεσσαλονίκη 1983³.

(Ξενόγλωσσο: A. Ernout - A. Meillet, *Dictionnaire étymologique de la langue latine*, Paris, 1959).

3. Μετάφραση

Ι.Θ. Κακριδή, **Το μεταφραστικό πρόβλημα**, Αθήνα 1966⁴.

4. Λεξικά

Στεφ. Κουμανούδη, **Λεξικόν λατινοελληνικόν**, ανατ. Αθήνα 1972 (Γρηγόρης).

(Ξενόγλωσσο: Ch. T. Lewis και Ch. Short, *A Latin Dictionary*, Οξφόρδη 1969 (α' έκδοση 1879).

P.G.W. Glare, *Oxford Latin Dictionary*, Οξφόρδη, 1982 (α' έκδοση, με επανεκδόσεις) το εγκυρότερο σήμερα Λατινικό Λεξικό.

5. Γραμματικές και συντακτικά

(α) Θ.Α. Κακριδή, **Γραμματική της λατινικής γλώσσας**, Αθήνα (Κολλάρος).

(β) Ε.Α. Σκάσση, **Ιστορική γραμματική της λατινικής γλώσσας**, τομ. Α' (Αθήνα 1969) και Β' (Αθήνα 1972-75).

(γ) Μιχ. Χ. Οικονόμου, **Γραμματική της αρχαίας ελληνικής**, Θεσσαλονίκη 1971.

(δ) Ι. Δρ. Σταματάκου, **Ιστορική γραμματική της αρχαίας ελληνικής**, Αθήνα 1968 (ανατ., Αθήναιο).

VI. ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

Α'. Για το πρώτο μέρος (Ιστορία της Αρχαίας Φιλοσοφίας)

1. Στη σελίδα 17 αναγράφονται οι λόγιοι που οδήγησαν στο να προταχθεί το μέρος αυτό. Αυτοί οι λόγιοι προσδιορίζουν και τις απαραίτητες οδηγίες για τη διδασκαλία του. Είναι ανάγκη να κατανοηθεί ότι η φιλοσοφία επηρεάζεται από τις κοινωνικές εξελίξεις και να δειχτεί ότι η γένεση της ελληνικής φιλοσοφίας αποτελεί, πραγματικά, μετάβαση από τη μυθολογική αντίληψη του κόσμου στη λογική ερμηνεία του. Υπογραμμίζεται επίσης ότι η σωστή διδασκαλία αυτού του μέρους του βιβλίου της φιλοσοφίας προϋποθέτει μελέτη της Ιστορίας, για την οποία προτείνονται δύο ευσύνοπτα και προσιτά βιβλία: 1) Β. Κρεμμυδά - Σοφ. Μαρκιανού, **Ο Αρχαίος Κόσμος**· 2) V. Wilcken, **Αρχαία Ελληνική Ιστορία** (μετάφρ. Ι. Τουλουμάκου) και 3) Bruno Snell, **Η Ανακάλυψη του πνεύματος** (μετάφρ. Δανιήλ ακώβ), Έκδοση Μορφωτικού Ίδρυματος της Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα, 1981.

2. Δεν πρέπει με κανέναν τρόπο να επιδειχτεί εμμονή στις λεπτομέρειες. Είναι προ-

τιμότερη η δυναμική παρακολούθηση της ελληνικής φιλοσοφίας, ώστε να κερδηθεί ο απαιτούμενος χρόνος για τα υπόλοιπα μέρη του βιβλίου.

Β' Η Αρχαία Ελληνική Φιλοσοφία θα διδαχτεί περιληπτικά και η διδασκαλία της θα περατωθεί ως το τέλος του Δεκεμβρίου, ανεξάρτητα από την ύλη που θα έχει ως τότε καλυφτεί. Τα υπόλοιπα τμήματα του βιβλίου θα διδαχτούν με την ακόλουθη σειρά: Θα προηγηθούν τα «Βασικά ερωτήματα της Γνωσιολογίας», θα ακολουθήσουν τα «Στοιχεία τυπικής λογικής» και ο υπόλοιπος χρόνος, εφόσον υπάρξει, θα αφιερωθεί στη «Γενική θεωρία της Επιστήμης».

2. Είναι πολύ χρήσιμη μια σύντομη, έστω, μελέτη και των τριών τμημάτων του βιβλίου πριν αρχίσει ο καθηγητής τα πρώτα μαθήματα. Υπάρχουν πολλά θέματα που επανέρχονται από το ένα μέρος του βιβλίου στο άλλο (ή και από κεφάλαιο σε κεφάλαιο του ίδιου μέρους) όχι με τη μορφή της επανάληψης, αλλά με τη μορφή της θεώρησής από άλλη οπτική γωνία, πράγμα που συμπληρώνει την έρευνα πάνω στο αντικείμενο. Η επισήμανση των συμπληρωματικών θεωρήσεων των ίδιων θεμάτων θα επιτρέψει πολύτιμους συσχετισμούς, παρέχοντας έτσι στον καθηγητή πρόσθετο υλικό για την αναπτυσσόμενη, κάθε φορά, ενότητα καθώς και πολλά θέματα για συζήτηση στην τάξη. Η έννοια π.χ. του «άποχρώντος λόγου», στο πέμπτο κεφ. του Β' μέρους, μπορεί να συσχετιστεί με το περιεχόμενο του δεύτερου και του έκτου κεφαλαίου του Δ' μέρους. Το κεφάλαιο για τη γλώσσα στο Β' μέρος, μπορεί να συσχετιστεί, μερικά, με το περιεχόμενο του πρώτου κεφαλαίου του Δ' μέρους κτλ.).

3. Είναι πολύ χρήσιμο οι διδάσκοντες να αξιοποιούν, κατά την κρίση τους, τις ερωτήσεις για κάθε κεφάλαιο που έχουν προσαρτηθεί στο τέλος του βιβλίου.

Γ. Και για τα τέσσερα μέρη: γενικές οδηγίες

1. Η διδασκαλία και η μελέτη των κεφαλαίων δε θα αποβλέπει στην απομνημόνευση του περιεχομένου τους αλλά στην κριτική αφομοίωσή του και τη γόνιμη σκέψη πάνω σε αυτό. Ο μαθητής δε θα υποχρεωθεί να μάθει απ' έξω περιπτώσεις που απαριθμούνται (λ.χ.: τα είδη των κρίσεων, τους κανόνες του κατηγορικού συλλογισμού ή τους δέκα «τρόπους» των Σκεπτικών), αλλά κατά τη διδασκαλία θα κατανοήσει την κάθε περίπτωση και θα συγκρατήσει απλώς ορισμένα κύρια σημεία, που θα του επιτρέψουν, εφόσον παραστεί ανάγκη, να επιστρέψει στο θέμα και να το αξιοποιήσει κριτικά. Στόχος της διδασκαλίας θα είναι ο στοχασμός πάνω στο περιεχόμενο των κεφαλαίων, η δημιουργία ερωτηματικών, η διατύπωση προσωπικών απόψεων και η σχετική συζήτηση για τη συναγωγή συμπερασμάτων.

2. Τα φιλοσοφικά κείμενα, στο τέλος του Α' μέρους και στο τέλος του κάθε κεφαλαίου στα υπόλοιπα τρία μέρη, πρέπει να αξιοποιηθούν με τον κατάλληλο τρόπο. Δεν έχουν όλα την ίδια δυσκολία και δεν είναι υποχρεωμένος ο καθηγητής να επιχειρήσει τη φιλοσοφική ερμηνεία όλων ανεξαιρέτως. Έχοντας μελετήσει από πριν το καθένα, μπορεί, π.χ.: α) να αναθέσει στους μαθητές να μελετήσουν ένα κείμενο στο σπίτι, ώστε το καινούριο μάθημα να ξεκινήσει από τις δυσκολίες που θα έχουν επισημανθεί και τις απορίες που θα έχουν γεννηθεί· β) να συνοδεύσει την ανάπτυξη ενός μαθήματος με την ερμηνεία ενός ή περισσότερων κειμένων που συμπληρώνουν όσα ειπώθηκαν ή αποτελούν αντίλογο σε αυτά· γ) να σταθεί, μετά την παρουσίαση ενός κεφαλαίου, σε κάποια χαρακτηριστικά σημεία ενός αντίστοιχου κειμένου και να προκαλέσει σχετική συζήτηση.

VII. ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ

Είναι παιδαγωγικά σκόπιμο οι διδάσκοντες να παρουσιάσουν τούτο το μάθημα όχι τόσο ως «διδασκτέα ύλη» αλλά κυρίως ως αφορμή ή αφετηρία για να προτρέψουν τις μαθήτριες και τους μαθητές τους σε αυτογνωσία και κατανόηση της κοινωνικής φύσης του ανθρώπου (ή της σημασίας της κοινωνικότητας για τη διαμόρφωση της ανθρώπινης προσωπικότητας). Η επιστήμη της Ψυχολογίας ξεκίνησε ως απορία του ανθρώπου για τον εαυτό του και τους συναθρώπους και διαμορφώθηκε ως προσπάθεια και έρευνα προς αυτή την κατεύθυνση.

Σε αντιδιαστολή προς τις άλλες επιστήμες, που ερευνούν τον κόσμο γύρω από τον άνθρωπο ή ασχολούνται με τον άνθρωπο ως βιολογική ύπαρξη, η Ψυχολογία μόνη έχει αποκλειστικό έργο της τη σπουδή της ανθρώπινης συμπεριφοράς, σε επίπεδο ατομικό και συλλογικό. Η ιδιαίτερη φύση της Ψυχολογίας διαπιστώνεται από το πρώτο κεφάλαιο του βιβλίου, που είναι βέβαια επιστημολογικό: αντικείμενο, κλάδοι, σκοπός, μέθοδοι της Ψυχολογίας.

Σκοπός η σπουδή της ανθρώπινης συμπεριφοράς και μια από τις **μεθόδους** η παρατήρηση αυτής της συμπεριφοράς, στοιχεία που προσιδιάζουν αποκλειστικά στην Ψυχολογία ως επιστήμη και προτρέπουν τους νέους προς **αυτογνωσία** και **γνώση του συνανθρώπου**.

Γι' αυτό, φαίνεται σκόπιμο η διδασκαλία των επί μέρους κεφαλαίων της Ψυχολογίας να αφορμάται –κατά το δυνατό– από μια ανίχνευση των συναφών εμπειριών και αποριών των μαθητριών - μαθητών και να κατευθύνεται προς την υποβοήθηση των μαθητριών - μαθητών:

- να κατανοήσουν τη συμπεριφορά τους,
- να κατανοούν τους συνανθρώπους τους,
- να εκτιμούν τη σημασία που έχει η αμοιβαία επίδραση των ατόμων μέσα στο κοινωνικό σύνολο.

Δεν είναι εύκολο, ούτε είναι φρόνιμο, να διακρίνει κανείς τα κεφάλαια του βιβλίου σε σπουδαία ή λιγότερο σπουδαία. Όμως, για να επιχειρήσουν οι διδάσκοντες την καλύτερη δυνατή κατανομή του χρόνου χρήσιμο είναι:

- Πρώτα να μελετήσουν ολόκληρο το βιβλίο, για να κάνουν αυτοί τις εκτιμήσεις τους.
- Έπειτα να αναρωτηθούν ποια κεφάλαια είναι πιο βασικά (ως γνώση ψυχολογίας) ή πιο ενδιαφέροντα για το ακροατήριό τους.

ΕΠΙΜΕΤΡΟ

ΟΔΗΓΙΕΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ ΤΗΣ «ΕΚΦΡΑΣΗΣ - ΕΚΘΕΣΗΣ» Α΄ ΛΥΚΕΙΟΥ

I. Οι οδηγίες αυτές έχουν σκοπό αφ' ενός να διευκολύνουν τους καθηγητές που διδάσκουν στην Α΄ Λυκείου στον ορθολογικότερο προγραμματισμό της διδακτέας ύλης, σέ ετήσια βάση, και αφ' ετέρου να τους βοηθήσουν να οργανώνουν τη διδασκαλία των μαθημάτων τους με τρόπο όσο το δυνατόν ανετότερο και αποδοτικότερο.

Υπογραμμίζεται από την αρχή ότι οι οδηγίες δεν έχουν **δεσμευτικό χαρακτήρα** και ότι οι διδάσκοντες είναι απολύτως ελεύθεροι να ρυθμίζουν την πορεία και τον τρόπο διδασκαλίας τους, όπως αυτοί θεωρούν προσφορότερο, ανάλογα με το χρόνο που έχουν στη διάθεσή τους και την αφομοιωτική ικανότητα των μαθητών τους.

Υπό τό πρίσμα αυτό, είναι ευνόητο ότι τα θέματα γραπτών εκθέσεων που προτείνονται στα πλαίσια αυτής της εγκυκλίου είναι απλώς ενδεικτικά και σε καμιά περίπτωση δεν πρέπει να θεωρηθεί ότι έχουν υποχρεωτικό χαρακτήρα. Οι διδάσκοντες μπορούν να τα αναδιατυπώνουν ή να τα αντικαθιστούν με άλλα θέματα προερχόμενα από την ίδια διδακτική ενότητα ή, τέλος, να δίνουν θέματα δικά τους. Η προσκόλληση στα ενδεικτικώς παρεχόμενα θέματα μακροπρόθεσμα θα φαλκιδεύει το σκοπό για τον οποίο συντάσσονται οι εκθέσεις.

Πάντως, θεωρείται αναγκαίο οι φιλόλογοι που αναλαμβάνουν να διδάξουν « Έκφραση - Έκθεση» στο Λύκειο να είναι ενημερωμένοι πάνω στα βασικότερα ζητήματα της **σύγχρονης γλωσσολογίας** (γενικής και εφαρμοσμένης) και να έχουν αποκτήσει **πλήρη εποπτεία** του υλικού που πρόκειται να διδάξουν. Αυτονόητο είναι ότι οδηγός τους για τη διδασκαλία των διάφορων εννοιών θα είναι τό **Βιβλίο του Καθηγητή** (Β.Κ.) και η προσήτ σ' αυτούς βιβλιογραφία, που το βοήθημα αυτό παρέχει στα επί μέρους κεφάλαια.

II. Αναφέρουμε ενδεικτικά παρακάτω πώς θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν οι 54 περίπου διδακτικές ώρες, που διαθέτει το Αναλυτικό Πρόγραμμα για τη διδασκαλία της « Έκφρασης - Έκθεσης» στην Α΄ Λυκείου.

Σκόπιμο θεωρείται, η διδασκαλία του μαθήματος να αρχίζει απο το κεφάλαιο «Ο λόγος» (σ. 123). Το Α΄ μέρος «Γλώσσα και γλωσσικές ποικιλίες» (σελ. 1-120) να διδάσκεται στο τέλος του διδακτικού έτους, δεδομένου ότι περιέχει πληθώρα θεωρητικών στοιχείων, τα οποία με τον τρόπο αυτό θα μπορούσαν να αφομοιωθούν καλύτερα.

1η διδ. ώρα: Εισαγωγή στο βιβλίο. Προφορικός και γραπτός λόγος: Επισημαίνω τα στοιχεία της ομιλίας. Συγκρίνω τον προφορικό λόγο με το γραπτό.

Στην παρούσα ενότητα το ενδιαφέρον εστιάζεται στη σύγκριση προφορικού και γραπτού λόγου (σελ. 126-128). Γίνεται επίσης παρουσίαση ενός κατ' επιλογήν από τα κείμενα που παρέχονται σε απομαγνητοφώνηση (απόδοση προφορικού λόγου) και παράλληλα γραπτή μορφή (σελ. 126-127 και 128-130), καθώς και των θεωρητικών παρατηρήσεων των σελ. 127-128 και επιλεκτικά των παρατηρήσεων των σελ. 124-131.

Στην τάξη μπορεί να συζητηθεί η άσκηση (Γ) στις σελ. 131-132 ή αυτή στις σελ. 132-134. Για το σπίτι μπορεί να δοθεί ή η άσκηση (Γ) ή η άσκηση μετασχηματισμού της σελ. 134. Χρήσιμο είναι για τον καθηγητή να μελετήσει τα κείμενα 2β και 3 των σελ. 120-123 του Β.Κ.

2η διδ. ώρα: Ο προφορικός και ο γραπτός λόγος ως μέσο επικοινωνίας. Η πολυσημία στον προφορικό και στο γραπτό λόγο. Τελεστικός λόγος.

Για τη θεωρητική στήριξη της ενότητας, εκτός από όσα περιέχονται στις σελ. 135 και 139 του διδακτικού βιβλίου, χρήσιμο είναι και το κείμενο 4 των σελ. 123-125 του Β.Κ. Στην τάξη να γίνει, μετά από προετοιμασία στο σπίτι, προφορική παρουσίαση είτε του κειμένου του Μ. Γλωρίτη (σελ. 136-138) είτε του κειμένου των σελ. 158-160. Παράλληλα, μπορούν να συζητηθούν τα θεωρητικά σημεία που ανακύπτουν από τις ασκήσεις της σ. 135, καθώς και τα σχετικά με την πολυσημία (σ. 139). Η υποενότητα «Τελεστικός λόγος» παραλείπεται, αν δεν επαρκεί ο χρόνος.

3η και 4η διδ. ώρες: ΓΡΑΠΤΗ ΕΚΘΕΣΗ ΣΤΗΝ ΤΑΞΗ (1η)

Για γραπτή έκθεση μπορεί να δοθεί ένα από τα ακόλουθα θέματα:

α) Με δεδομένο το γεγονός ότι η Νέα Ελληνική σήμερα υφίσταται αθρόα εισβολή ξένων όρων και εκφράσεων που απειλούν να αλλοιώσουν τη φυσιογνωμία της, πώς κατά τη γνώμη σας θα μπορούσε να διαφυλαχτεί η γλωσσική μας ταυτότητα;

β) Η γλώσσα αποτελεί γνήσια έκφραση του εθνικού χαρακτήρα: οι ιδιαιτερότητες που συνιστούν την ταυτότητα ενός έθνους και η ιστορική του πορεία αποτυπώνονται στη γλώσσα του. Σχολιάστε την άποψη αυτή αναφερόμενοι στην ελληνική γλώσσα.

γ) Το παράθεμα 2 στη σ. 143 (από έντυπο της Ν.Ε.Λ.Ε.)

5η διδ. ώρα: Διόρθωση της γραπτής έκθεσης

6η διδ. ώρα: Διάλογος (σελ. 147-153)

Εκτός από τα θεωρητικά στοιχεία για το διάλογο που περιέχονται στις σελ. 147-153 του διδακτικού βιβλίου, χρήσιμα είναι και τα κείμενα στις σελ. 135-144 του Β.Κ. Τα αποσπάσματα από τα Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας Α' Λυκείου, που αναφέρονται στις σελ. 150-151, είναι σκόπιμο να αξιοποιηθούν από τον καθηγητή για υποστήριξη της θεωρίας. Ειδικότερα, με αφορμή το απόσπασμα από την «Αργώ» προτείνεται να σχολιαστούν τα εξωγλωσσικά και τα παραγλωσσικά στοιχεία και να συζητηθούν τα ζητούμενα των ασκήσεων της σ. 150. Στην τάξη μπορεί ακόμη να συζητηθεί η άσκηση της σ. 151· στην περίπτωση αυτή, πρέπει να τονιστεί ότι στο αφηγηματικό κείμενο τα εξωγλωσσικά στοιχεία αποτελούν φυσικό συστατικό της περιγραφής και εντάσσονται ομαλά στο λόγο, ενώ στο θεατρικό δίνονται μέσα σε παρένθεση, για να βοηθήσουν τη σκηνοθεσία (δεδομένου ότι υπάρχει αμεσότητα και το κείμενο προορίζεται για να παιχτεί). Για εργασία στο σπίτι μπορεί να δοθεί μια από τις ασκήσεις δραματοποίησης της σ. 152.

7η διδ. ώρα: Διάλογος (συνέχεια, σελ. 153-162)

Στην τάξη συζητούνται οι ασκήσεις της σ. 153 και των σελ. 155-158, εκτός από την

πρώτη προαιρετική της σ. 156, τη δεύτερη προαιρετική της σ. 157 και την πρώτη της σ. 158, που κρίνεται σκόπιμο να παραλειφθούν. Χρήσιμο επίσης είναι να γίνει αξιοποίηση τόσο του εικονογραφικού υλικού του διδακτικού βιβλίου όσο και των κειμένων που περιέχονται στις σελ. 144-150 του Β.Κ.

Για ΓΡΑΠΤΗ ΕΚΘΕΣΗ στο σπίτι μπορεί να δοθεί ένα από τα εξής θέματα:

α) Έχει επισημανθεί από πολλές πλευρές ότι ένα από τα αντιφατικότερα συμπτώματα των καιρών μας είναι η απουσία γόνιμου διαλόγου από τις σχέσεις μας και η επιμονή και ανάλωσή μας σε ατέλειωτες συζητήσεις, που τις χαρακτηρίζει σύγχυση, ασυνεννοησία, λογικό αδιέξοδο, έλλειψη συχνά θεματικού αντικειμένου.

- Πού αποδίδετε τα αίτια αυτής της αντινομίας στην επικοινωνία των ανθρώπων;

- Ποιες είναι οι επιπτώσεις του φαινομένου στην ατομική και κοινωνική μας ζωή;

- Με ποιες συγκεκριμένες ενέργειες πιστεύετε ότι θα μπορούσε ν' αντιμετωπιστεί το πρόβλημα μερικά ή ολικά;

β) Λέγεται ότι ο διάλογος αποτελεί την πραγματική έκφραση της πορείας του πνεύματος και του αγώνα του ανθρώπου για την αλήθεια.

Να εκθέσετε τις προσωπικές σας θέσεις με τεκμηριωμένη επιχειρηματολογία.

γ) Υποστηρίζεται ότι τους νέους τους σαγηνεύουν οι αρνήσεις περισσότερο από τις θέσεις, το γκρέμισμα περισσότερο από την οικοδόμηση. Να εξετάσετε την αλήθεια και τα αίτια σχετικά με την άποψη αυτή και να αναπτύξετε τη δική σας θέση.

δ) Πολύ συχνά αναφερόμαστε στις σχέσεις των νέων με τους μεγαλύτερους, στις καταστάσεις και τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι νέοι, στο χαρακτήρα και τη συμπεριφορά τους. Συνήθως είμαστε αρνητικοί στις κριτικές μας, κι ένα κλίμα απαισιοδοξίας δεν επιτρέπει να προσεγγίσουμε με αντικειμενικότητα το πρόβλημα: «οι νέοι σήμερα».

- Ποια είναι κατά τη γνώμη σας τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι σημερινοί νέοι;

- Νομίζετε ότι η σημερινή κοινωνία έχει εξασφαλίσει για τους νέους συνθήκες ευνοϊκότερες από εκείνες που είχαν οι νέοι άλλων εποχών; (Παρουσιάστε τη θέση σας, προσέχοντας ιδιαίτερα στην ιεράρχηση και στην αιτιολόγηση των διαπιστώσεών σας).

8η διδ. ώρα: Περιγραφή. Γενικές παρατηρήσεις: Μεθόδευση της περιγραφής

Ενδείκνυται να υπογραμμιστούν τα χαρακτηριστικά της περιγραφής (διαύγεια, παραστατικότητα, ακρίβεια κτλ.). Από τα κείμενα που περιέχονται στις σελ. 165-172 κρίνεται σκόπιμο οι μαθητές να επεξεργαστούν μόνο ένα, επιλέγοντας ή το: «Διεκδίκηση κυριότητας...» της σ. 166 ή το: «Νύφη των Μεσογείων» της σ. 169. Για το σπίτι μπορεί να δοθεί στους μαθητές μια από τις ασκήσεις της σ. 170.

9η διδ. ώρα: Ακρίβεια και σαφήνεια στην περιγραφή. Η γλώσσα της περιγραφής

Παρουσιάζεται το κείμενο της σ. 174 και καλούνται οι μαθητές να ελέγξουν αν το πλήθος των λεπτομερειών βοηθά τον αναγνώστη να σχηματίσει μια σαφή εικόνα για το Πυργί της Χίου. Για τη γλώσσα της περιγραφής δίνονται σύντομες σχετικές πληροφορίες, και επισημαίνεται ο ρόλος που παίζει η εικόνα στην περιγραφή: στην περίπτωση αυτή, κατατοπιστικά είναι όσα περιέχονται στις σελ. 170-171 του Β.Κ. Στην τάξη μπορεί να συζητηθούν η δεύτερη άσκηση της σ. 173 και οι ασκήσεις της σ. 176. Για το σπίτι μπορεί να δοθεί η άσκηση της σ. 172 ή η πρώτη άσκηση της σ. 174 ή η άσκηση της σ. 177.

10η διδ. ώρα: Το σχόλιο και η οπτική γωνία στην περιγραφή. Λεξιλόγιο

Το κείμενο των σελ. 180-183 είναι πρόσφορο για την επαλήθευση των θεωρητικών επισημάνσεων της σ. 179. Ακολουθεί συζήτηση των ασκήσεων της σ. 183, ιδιαίτερα της εναλλακτικής άσκησης. Για το σπίτι μπορεί να δοθεί η προαιρετική άσκηση της σ. 186.

11η και 12η διδ. ώρες: ΓΡΑΠΤΗ ΕΚΘΕΣΗ ΣΤΗΝ ΤΑΞΗ (2η)

Δίνεται ως θέμα μια περιγραφή. Κατάλληλο θεωρούμε το θέμα που περιέχεται στην πρώτη άσκηση της σ. 183.

13η διδ. ώρα: Διόρθωση της γραπτής έκθεσης

14η διδ. ώρα: Ειδικά θέματα: Η λειτουργία του αντικειμένου και η διαδικασία της κατασκευής του.

Περιγραφή προσώπου

Συζητούνται και σχολιάζονται οι περιγραφές των σελ. 189 «Η ανατομία της φωτογραφικής μηχανής» και 191 «Τα βράχια του Σουλίου...», επίσης οι φωτογραφίες της σ. 197 σε συσχέτισμό με τό κείμενο του Μ. Ανδρόνικου. Οι μαθητές καλούνται να εντοπίσουν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του Μ. Αλεξάνδρου, που οδήγησαν το Μ. Ανδρόνικο να θεωρήσει το κεφάλι της Βεργίνας απεικόνιση του προσώπου του Μ. Αλεξάνδρου. Αν υπάρξει διαθέσιμος χρόνος, ζητείται από τους μαθητές να περιγράψουν τις φιγούρες του θεάτρου των σκιών στις σελ. 199-202. Για το σπίτι μπορεί να δοθεί η πρώτη άσκηση της σ. 196 ή η άσκηση της σ. 198.

15η διδ. ώρα: Περιγραφή προσώπου (συνέχεια)

Διαβάζονται και σχολιάζονται οι περιγραφές των πορτρέτων: του Κ. Καβάφη, του Α. Κάλβου και του Γ. Σουρή, σε συσχέτισμό με τα κείμενα που περιέχονται στις σελ. 205-208. Δίνεται στους μαθητές ανάλογο υλικό, ώστε να παρατηρήσουν προσεκτικά την εικόνα της σ. 209 (το παιδί με την ηλεκτρική σκούπα) και να επισημάνουν τα στοιχεία που αποδίδουν την οπτική γωνία του διαφημιστή και το σκοπό της διαφήμισης. Για εργασία στο σπίτι μπορεί να δοθούν οι ασκήσεις των σελ. 215-216.

16η και 17η διδ. ώρες: ΓΡΑΠΤΗ ΕΚΘΕΣΗ ΣΤΗΝ ΤΑΞΗ (3η)

Ως γραπτή έκθεση μπορεί να δοθεί η τρίτη προαιρετική άσκηση της σελ. 208 ή ένα παράθεμα από τον Ε. Παπανούτσο (σελ. 217-218).

18η διδ. ώρα: Διόρθωση της γραπτής έκθεσης

19η διδ. ώρα: Δραματοποίηση. Οργάνωση του λόγου

Παρουσιάζεται στους μαθητές η πρώτη προαιρετική άσκηση της σ. 231, που παρέχει την ευκαιρία να γίνει συζήτηση για τις ποικίλες οπτικές γωνίες από τις οποίες μπορούμε να δούμε ένα θέμα. Επίσης τονίζεται ο ρόλος της αναλογίας στην περιγραφή και ιδιαίτερα τι κερδίζει απ' αυτήν ο αναγνώστης. Έπειτα, παρουσιάζεται η παράγραφος της σ. 234 και σχολιάζεται, σύμφωνα με τα ζητούμενα της αμέσως επόμενης άσκησης. Στην τάξη μπορεί να συζητηθούν ακόμη οι ασκήσεις των σελ. 232 και 236. Για το σπίτι μπορεί να δοθεί η άσκηση της σ. 237.

20η διδ. ώρα: Ορισμός της αφήγησης. Αφηγημ. περιεχόμενο και αφηγημ. πράξη. Αφηγημ. είδη, το ύφος και ο σκοπός τους

Για τη θεωρητική στήριξη της ενότητας μπορεί να χρησιμοποιηθούν τα κείμενα των σελ. 253 (1), 254 (2), 257 (1), 258 (2) και (3). Χρήσιμο επίσης θα ήταν να ανακαλούσε ο καθηγητής στη μνήμη των μαθητών κάποιο σχετικό διήγημα που διδάχτηκαν πρόσφατα στα Κ.Ν.Λ. Κατάλληλες είναι οι ασκήσεις στις σελ. 256, 263, 264 και 266, που καλό είναι να συζητηθούν στην τάξη. Για εργασία στο σπίτι μπορεί να δοθεί η άσκηση της σ. 268 και αυτή της σ. 270 (5).

21η διδ. ώρα: Ποιος αφηγείται; Η οπτική γωνία στη γωνιά στην αφήγηση

Για πληρέστερη διαφώτιση του προσώπου του αφηγητή χρήσιμα είναι όσα αναφέρονται στο πρώτο βοηθητικό κείμενο της σ. 191 του Β.Κ.

Για την οπτική γωνία του αφηγητή υποβοηθούν επίσης τα θεωρητικά κείμενα στις σελ. 179 και 192-193 του Β.Κ.

Κατάλληλες ασκήσεις για συζήτηση στην τάξη είναι αυτή της σ. 273 και οι ασκήσεις δραματοποίησης της σ. 276. Για εργασία στο σπίτι μπορεί να δοθεί η άσκηση της σ. 282.

22η διδ. ώρα: Αφηγηματικοί τρόποι. Αφηγηματικός χρόνος

Για την παρουσίαση των αφηγ. τρόπων και του αφηγ. χρόνου χρήσιμα είναι και τα θεωρητικά κείμενα στις σελ. 193-196 του Β.Κ. Κατάλληλη άσκηση, για να συζητηθεί στην τάξη, είναι αυτή της σ. 238. Για εργασία στο σπίτι μπορεί να δοθούν οι ασκήσεις της σ. 294 (1), της σ. 295 (5), (7), (8) και της σ. 296 (4).

23η διδ. ώρα: Περιγραφή και αφήγηση

Για μια σαφέστερη διάκριση μεταξύ περιγραφής και αφήγησης χρήσιμο είναι το θεωρητικό κείμενο των σελ. 208-210 του Β.Κ. Από το θεματικό πλαίσιο: «Το κωμικό και η σημασία του γέλιου» μπορεί να αναλυθούν στους μαθητές οι ορισμοί των σελ. 314-315 και να συζητηθούν οι ασκήσεις της σ. 317. Για εργασία στο σπίτι πρόσφορη είναι η άσκηση της σ. 320.

24η διδ. ώρα: Οργάνωση του λόγου. Συνοχή κειμένου

Στην ενότητα αυτή σκόπιμο κρίνεται να παρουσιάσει ο καθηγητής παραδείγματα που να δείχνουν τους διάφορους τρόπους συνοχής του κειμένου. Για συζήτηση στην τάξη κατάλληλες είναι οι ασκήσεις στις σελ. 323-325. Για εργασία στο σπίτι μπορεί να δοθούν οι ασκήσεις της σ. 327.

25η και 26η διδ. ώρες: ΓΡΑΠΤΗ ΕΚΘΕΣΗ ΣΤΗΝ ΤΑΞΗ (4η)

Ως γραπτή έκθεση μπορεί να δοθεί ένα από τα παρακάτω θέματα:

α) Οι άνθρωποι που βρίσκονται στα γηρατεία διεκδικούν το προνόμιο της πείρας, που ωστόσο λίγο τους χρειάζεται πια, αλλά φαίνεται ότι δε χρειάζεται και στους νέους, γιατί ο καθένας θέλει ν' αποκτήσει πείρα δική του και δε δέχεται να χρησιμοποιήσει την πείρα του άλλου! Φυσικά, ώσπου να αποκτήσει και αυτός –αν αποκτήσει ποτέ– ανακαλύπτει με θλίψη πως ο καιρός του έχει περάσει και πως έχει μπει κι ο ίδιος στη «στενωπό των ...γηρατειών»!

- Κατά πόσο είναι αληθινό ότι οι νεότεροι δε δέχονται να αξιοποιήσουν την πείρα των πρεσβυτέρων;

- Μήπως η πείρα των ηλικιωμένων «περνάει» στους νεότερους, όσο κι αν λένε κάποιοι από τους τελευταίους ότι τάχα δεν τη χρειάζονται;

β) Σχολιάστε την παρακάτω άποψη του Ε. Παναγιώτου:

«Το Κωμικό στέκεται στην επιφάνεια της ζωής, αναφέρεται στο συμβατικό και στο εφήμερο. Δεν εισχωρεί στο βάθος των ανθρώπινων προσώπων και πραγμάτων, ίσα ίσα αποστρέφεται το βάθος, γιατί κάθε βάθος έχει δραματικότητα και το Κωμικό, για να επιτύχει το δικό του αποτέλεσμα, αποφεύγει με κάθε τρόπο την αληθινή, τη βαθύτερη συγκίνηση».

27η διδ. ώρα: Διόρθωση της γραπτής έκθεσης

28η διδ. ώρα: Τα όρια της γλώσσας: Η απεραντοσύνη της. Η πολυμορφία της

Για στήριξη της θεωρίας χρήσιμο είναι να προσφύγουν οι διδάσκοντες στις σελ. 8 και 9 του Β.Κ. Κατάλληλη για εργασία των μαθητών στο σπίτι είναι η άσκηση της σ. 20 «Σχολιάστε τα κείμενα... της προτίμησής του».

29η διδ. ώρα: Η παντοδυναμία της. Οι οπτικές της

Για την παρουσίαση της ενότητας αυτής μπορούμε να βρούμε συμπληρωματική βοήθεια στις σελ. 37-42 του Β.Κ. (παράρτημα 2), όσον αφορά την παντοδυναμία της γλώσσας, και επίσης στις σελ. 10-12 του ίδιου βοηθήματος, όσον αφορά τις οπτικές της γλώσσας. Για την τάξη ενδιαφέρουσα άσκηση είναι αυτή που υπάρχει στη σ. 43 του Β.Κ.: «Αραίωσε σε κείμενο 150-200 λέξεων...»

Για γραπτή **ΕΚΘΕΣΗ στο σπίτι** πρόσφορη είναι η άσκηση της σ. 24: «Γράψτε τώρα εσείς... διαβάσατε».

30η διδ. ώρα: Η δημιουργικότητα της γλώσσας: Το εργαστήριο της γλώσσας. Οι λειτουργίες της γλώσσας: αναφορική και ποιητική λειτουργία.

Διαφωτιστικά για τη θεωρία είναι όσα περιλαμβάνονται στις σελ. 13-15 και 44-50 του Β.Κ. Στην τάξη μπορεί να συζητηθούν οι ασκήσεις της σ. 29 (πρώτη και τρίτη), και των σελ. 29 και 32. Για εργασία στο σπίτι πρόσφορες φαίνονται: η άσκηση της σ. 30 και αυτή της σ. 33, λύση της οποίας βρίσκουμε στο Β.Κ. (σελ. 44-50).

31η διδ. ώρα: Γλώσσα: λόγος, ομιλία, ιδιόλεκτος, ύφος.

Χρήσιμα είναι για τη θεωρητική στήριξη της ενότητας όσα αναφέρονται στο Β.Κ. (σελ. 15-16). Στην τάξη μπορεί να συζητηθούν οι ασκήσεις της σ. 36, καθώς και οι «Ασκήσεις ύφους» του Β.Κ. (σελ. 50-52). Στο σπίτι μπορεί να δοθεί η άσκηση της σ. 38.

32η διδ. ώρα: Οι ποικιλίες της γλώσσας. Γεωγραφικές γλωσσικές ποικιλίες

Για την καλύτερη παρουσίαση της θεωρίας οι διδάσκοντες καλό είναι να συμβουλευτούν τις σελ. 19-21 του Β.Κ. Για τη συμβολή των διαλέκτων στον εμπλουτισμό μιας γλώσσας κατάλληλα είναι τα κείμενα των Τριανταφυλλίδη και Βreal στις σελ. 45-46. Η πρώτη ή η δεύτερη άσκηση της σ. 46 μπορεί να δοθεί για εργασία στο σπίτι.

33η και 34η διδ. ώρα: ΓΡΑΠΤΗ ΕΚΘΕΣΗ ΣΤΗΝ ΤΑΞΗ (5η)

Ως γραπτή έκθεση στην τάξη είναι δυνατό να δοθεί μια παροιμία (βλ. σ. 44) και να ζητηθεί η ανάπτυξη και ο σχολιασμός της. Μπορεί επίσης να δοθεί ένα από τα θέματα της σ. 47. Το θέμα (α) βρίσκουμε σε πληρέστερο παράθεμα στις σελ. 52-53 του Β.Κ.

35η διδ. ώρα: Διόρθωση της γραπτής έκθεσης

36η διδ. ώρα: Κοινωνικές γλωσσικές ποικιλίες

Επισημαίνονται οι γλωσσικές ποικιλίες, στη δημιουργία των οποίων συμβάλλουν: η ηλικία, η μόρφωση, η κοινωνική τάξη και το φύλο. Γίνεται αναφορά στον αποτελεσματικό λόγο του Νέστορα (άσκηση σ. 48, απάντηση της οποίας βρίσκουμε στη σ. 22 του Β.Κ.)

Κατάλληλη για συζήτηση στην τάξη κρίνεται η άσκηση της σ. 57: «Στις παρακάτω φράσεις...», καθώς και η άσκηση 2 της σ. 60. Χρήσιμο είναι και το κείμενο (14) της σ. 67 του Β.Κ. που αναφέρεται στα κοινωνικά ιδιώματα. Ζητείται από τους μαθητές να προετοιμάσουν στο σπίτι κατά ομάδες την ενότητα των σελ. 63-72 (ποικιλίες κειμένων), αντλώντας υλικό από κάποια εφημερίδα.

37η και 38η διδ. ώρα: ΓΡΑΠΤΗ ΕΚΘΕΣΗ ΣΤΗΝ ΤΑΞΗ (6η)

Ως γραπτή έκθεση στην τάξη μπορεί να ζητηθεί είτε η σύνταξη μιας επιστολής ή ανάπτυξη του αρχαίου γνωμικού της σ. 48. Επίσης προτείνονται τα εξής θέματα:

α) Ποιοι παράγοντες επηρεάζουν κατά τη γνώμη σας το γλωσσικό κώδικα του ατόμου; Προσπαθήστε να στηρίξετε τις απόψεις σας με πειστικά επιχειρήματα.

β) Οι διαφορετικές, καινούριες απόψεις απαιτούν καινούρια μέσα έκφρασης. Η νεολογία, φορέας κατά κανόνα των νέων απόψεων, διαμορφώνει νέα γλωσσικά αισθητήρια, στην προσπάθειά της να εκφράσει αυτές τις απόψεις, με αποτέλεσμα στα μορφώματα που δημιουργούνται να καταλήγουν στη διαμόρφωση γλωσσικού ιδιώματος. Να αναπτύξετε τον προβληματισμό σας πάνω σ' αυτό τό θέμα, επισημαίνοντας τις αιτίες και τις επιπτώσεις του κοινωνικού αυτού φαινομένου.

39η διδ. ώρα: Διόρθωση της γραπτής έκθεσης

40η διδ. ώρα: Ποικιλίες κειμένων

Με αφορμή το υλικό που θα παρουσιαστεί από τους μαθητές, γίνεται αναφορά στα κείμενα του Τύπου (σελ. 71-72) και στον σκόπιμα ελλειπτικό λόγο της διαφήμισης (σ. 25 Β.Κ.) Έπειτα συζητείται διεξοδικά στην τάξη η άσκηση της σ. 74. Για εργασία στο σπίτι δίνεται η προετοιμασία του επόμενου μαθήματος, δηλ. το υλικό των σελ. 79-94. Ειδικότερα, βάσει του σχεδιαγράμματος της σ. 94, οι μαθητές καλούνται να προετοιμάσουν κατά ομάδες μια πολιτιστική εκδήλωση της τάξης τους.

41η και 42 διδ. ώρες: ΓΡΑΠΤΗ ΕΚΘΕΣΗ ΣΤΗΝ ΤΑΞΗ (7η)

Μπορεί να δοθεί ένα από τα εξής θέματα:

α) Η διαφήμιση, ως βασική λειτουργία του οικονομικού μας συστήματος, μεταδίδει μηνύματα και δημιουργεί ενδιαφέροντα τα οποία πολλές φορές απέχουν, άλλοτε λιγότερο και άλλοτε περισσότερο, από τις πραγματικές ανάγκες του ανθρώπου. Να

εκφράσετε τις απόψεις σας σχετικά με την ορθότητα της παραδοχής αυτής.

β) Τα μέσα μαζικής ενημέρωσης συμβάλλουν κατά τρόπο καθοριστικό στη διαμόρφωση της κοινής γνώμης. Σε ποιο βαθμό νομίζετε ότι η λειτουργία τους συντελεί στην ορθή και αντικειμενική πληροφόρηση;

43η διδ. ώρα: Διόρθωση της γραπτής έκθεσης

44η διδ. ώρα: Ποικιλίες κειμένων (συνέχεια)

Για την αποδοτική διδασκαλία της ενότητας προϋπόθεση είναι να μελετήσει ο καθηγητής επισταμένως το υλικό που περιέχεται στις σελ. 79-94 του διδακτικού βιβλίου, καθώς και στις σελ. 26-29 του Β.Κ. Έτσι, κατά την παρουσίαση του υλικού από τους μαθητές, θα καταστεί δυνατό να γίνει συνάμα και εύστοχος σχολιασμός του απαιτούμενου –για κάθε ανακοίνωση– ύφους, λεξιλογίου, δομής. Ως εργασία στο σπίτι ζητείται από τους μαθητές να ολοκληρώσουν–βελτιώσουν το κείμενο που τους είχε ανατεθεί να παρουσιάσουν, αξιοποιώντας τώρα τα νέα στοιχεία που προέκυψαν κατά τη διάρκεια της διδασκαλίας στην τάξη.

Σημειώτέον ότι το μάθημα αυτό θα μπορούσε να σταθεί αφορμή για την οργάνωση κάποιας καλλιτεχνικής εκδήλωσης.

45η διδ. ώρα: Ειδικές γλώσσες. Οργάνωση του λόγου και ειδικές γλώσσες

Ιδιαίτερη προσοχή πρέπει να δοθεί στις σελ. 95, 103, 104 και 105 του διδακτικού βιβλίου, γιατί υποβοηθούν την ανάλυση των οκτώ κειμένων, μέσω της οποίας διαπιστώνεται η διαφορά του τρόπου χρήσης της γλώσσας (αντικειμενική, υποκειμενική κτλ.), ανάλογα με το σκοπό που κάθε φορά υπηρετεί. Χρήσιμο είναι επίσης να προσφύγουν οι διδάσκοντες και στις σελ. 29-30 και 75-76 του Β.Κ. Η άσκηση της σ. 102 μπορεί να δοθεί ως εργασία για το σπίτι.

46η διδ. ώρα: Η οργάνωση του λόγου: Πειθώ και επιχείρημα

Για τη θεωρητική στήριξη της ενότητας υλικό παρέχει η σ. 106 και το κείμενο των Scholes-Klaus, στη σ. 107. Για την πειθώ χρήσιμο είναι και το περιεχόμενο των σελ. 30-31 στο Β.Κ. Ως παραδείγματα αποδεικτικού λόγου δίνονται κάποια από τα κείμενα των σελ. 97-101. Καλό είναι να επισημανθεί η ανάλυση του κειμένου του Δημοσθένη των σελ. 107-108 και επίσης του θεωρήματος του τριγώνου, σε παραλληλισμό με το λόγο του ρήτορα. Στην τάξη μπορούν να συζητηθούν οι ασκήσεις 2 και 3 της σ. 111. Ως εργασία στο σπίτι ορίζεται να προετοιμάσουν οι μαθητές διάγραμμα δομής κάποιου συγκεκριμένου θέματος (π.χ.: «Γλωσσομάθεια» στη σ. 76, «Πλούτος» στη σ. 112).

47η διδ. ώρα: Οργάνωση του λόγου και η αιτιολόγηση – Οργάνωση έκθεσης με αιτιολόγηση

Ενδεικνύται εδώ να γίνει: σύγκριση του κειμένου (8) στη σ. 101 με το θεώρημα (φ) στη σ. 110 για τη διδασκαλία της παραγράφου, με αιτιολόγηση, ανάλυση του κειμένου: «Η αγάπη του πλούτου» στη σ. 112, με διάγραμμα (βλ. και σ. 33 στο Β.Κ.), μελέτη του σχήματος 11 στη σ. 113, παρουσίαση του δομικού διαγράμματος της άσκησης για τη γλωσσομάθεια στη σ. 115 (βλ. σ. 34 του Β.Κ.) και παραλληλισμός δομής έκθεσης και παραγράφου. Για εργασία στο σπίτι μπορεί να δοθεί η προετοιμασία προφορικής

ανάλυσης κάποιου θέματος, βάσει σχετικού διαγράμματος.

48η και 49η διδ. ώρες: ΓΡΑΠΤΗ ΕΚΘΕΣΗ ΣΤΗΝ ΤΑΞΗ (8η)

Ως γραπτή έκθεση εδώ θα μπορούσε να τεθεί ένα από τα παρακάτω θέματα:

α) Υποστηρίζεται η άποψη ότι η εκμάθηση ξένων γλωσσών συμβάλλει στην πληρέστερη κατανόηση και αφομοίωση της μητρικής μας γλώσσας. Συμφωνείτε με την άποψη αυτή; Τεκμηριώστε την απάντησή σας.

β) Είναι γεγονός ότι σήμερα ο τομέας της οικονομίας επεμβαίνει καθοριστικά σε όλα τα επίπεδα της ανθρώπινης δραστηριότητας και, ήδη, ασκεί σημαντική επιρροή στις τέχνες και τις επιστήμες. Εξακολουθεί, κατά τη γνώμη σας, να ισχύει στις μέρες μας ο διαχωρισμός μεταξύ πνευματικού και υλικού πλούτου;

50ή διδ. ώρα: Διόρθωση της γραπτής έκθεσης. Η κοινή νεοελληνική γλώσσα

51η και 52η διδ. ώρες: Παρουσίαση στην τάξη **εργασιών έρευνας** ή **ομαδικών εργασιών** από τους μαθητές, στους οποίους είχε ανατεθεί από καιρό η προετοιμασία τέτοιου είδους ασκήσεων.

53η και 54η διδ. ώρες: Ανασκόπηση του θεωρητικού υλικού που διδάχτηκε

III. Τέλος, κρίνουμε σκόπιμο να θέσουμε υπόψη των διδασκόντων τις ακόλουθες **γενικές οδηγίες**:

1. Είναι εξαιρετικά χρήσιμο για την εύρυθμη πορεία της διδασκαλίας να **γίνεται από την αρχή της σχολικής χρονιάς προγραμματισμός διδασκαλίας** της προβλεπόμενης ύλης σε ετήσια βάση. Ενδεικνύεται να ξέρουν από την αρχή και οι μαθητές, αφ' ενός, τη θεματική βάση του βιβλίου (επικοινωνιακή προσέγγιση, λειτουργική διαμόρφωση του λόγου), αφ' ετέρου, τον τρόπο επεξεργασίας του υλικού. Αυτό τους διευκολύνει στην προετοιμασία τους στο σπίτι και συμβάλλει, έτσι, στην ευκολότερη και γονιμότερη εργασία στην τάξη.

2. Σε κάθε διδακτική ενότητα οι καθηγητές οφείλουν να **επιλέγουν** με προσοχή το διδακτικό υλικό που προτίθενται να συζητήσουν με τους μαθητές, έτσι ώστε η όλη εργασία να διεξάγεται με άνεση και, ιδίως, να επιτυγχάνεται ένας από τους κυριότερους στόχους της διδασκαλίας, που είναι η **αφομοίωση** της καινούριας γνώσης.

Ειδικότερα:

- να επιλέγονται τα **παραδείγματα** και τα **κείμενα** που θα συζητηθούν·

- να επισημαίνονται οι **θεωρητικές γνώσεις** που συνάγονται από αυτά·

- να εντοπίζονται οι **ασκήσεις** που θα συζητούνται στην τάξη και αυτές που θα δίδονται για εργασία στο σπίτι. Περιπτώ να λεχθεί ότι οι διδάσκοντες μπορούν, πέρα από τα κείμενα και τις ασκήσεις του εγχειριδίου, να προσκομίζουν στην τάξη και δικό τους διδακτικό υλικό που θεωρούν πρόσφορο.

3. Οι ασκήσεις που δίνονται για εργασία στο σπίτι πρέπει να έχουν σκοπό την ανάπτυξη της **ερευνητικής** και **κριτικής** ικανότητας των μαθητών και όχι στην υποθαλψη της στείρας απομνημόνευσης. Σκόπιμο θεωρείται να ανατίθενται στους μαθητές, εκτός από ασκήσεις μετασχηματισμού, δραματοποίησης κτλ., και κάποιες **εργασίες έρευνας** που φέρνουν τους νέους αντιμέτωπους με τα καθημερινά προβλήματα της ζωής, καθώς και **ομαδικές εργασίες**

που προάγουν την κοινωνικοποίηση και τη συλλογική δράση.

4. Κύριο μέλημα του καθηγητή πρέπει να είναι ο εθισμός των μαθητών στη συστηματική και μεθοδική εργασία, που προϋποθέτει σοβαρότητα και υπευθυνότητα. Οι μαθητές επιβάλλεται να συνηθίσουν στην **τεκμηρίωση** των απόψεών τους και στην **πειστική επιχειρηματολογία** και να αποφεύγουν την προβολή θέσεων με κραυγαλέο και ατεκμηρίωτο τρόπο, καθώς επίσης τη δογματική ή μονόπλευρη στήριξη των απόψεών τους. Πάνω απ' όλα οι μαθητές πρέπει να μάθουν να **συγκεντρώνουν** μεθοδικά το υλικό τους, να το **ταξινομούν** και να το **οργανώνουν** με συστηματικό τρόπο και, τέλος, να το **παρουσιάζουν** με ακρίβεια και σαφήνεια.

5. Βασικός στόχος διδασκόντων και διδασκομένων πρέπει να είναι η παραγωγή αποτελεσματικού λόγου (**προφορικού και γραπτού**) με στόχο τη βαθμιαία προαγωγή της γλωσσικής ικανότητας, λόγου που θα στηρίζεται σε στερεές βάσεις και όχι σε γενικότητες και αοριστίες. Παράλληλα πρέπει να επιδιώκεται, όσο είναι δυνατό, έκφραση καλλιεργημένη και πλαστική, χωρίς περιττολογίες και απωθητικές εκζητήσεις.

6. Τα θέματα των **γραπτών εκθέσεων** εξυπακούεται ότι θα απορρέουν: από το διδακτικό υλικό που συζητήθηκε στην τάξη, από τους συναφείς προβληματισμούς που αναδύθηκαν κατά τις αναλύσεις των κειμένων και τις απαντήσεις των ασκήσεων. Τα θέματα αυτά αυτονόητο είναι ότι θα ανταποκρίνονται στα ενδιαφέροντα των μαθητών και θα είναι έτσι διατυπωμένα, ώστε να προσανατολίζουν στη **συλλογή, οργάνωση και ανάπτυξη** του υλικού.

Ευκαίο θα ήταν τα θέματα να έχουν τέτοια σύνθεση, ώστε να παρέχουν συνάμα και **διανοητικό κέντρισμα** στο μαθητή, για να εκφράζει τις απόψεις του με προθυμία και ενθουσιασμό, να μπορούν δηλ., κατά την εύστοχη παρατήρηση του Ε. Παπανούτσου, (Η παιδεία, το μεγάλο μας πρόβλημα, σ. 9) «να υψώνουν τη θερμοκρασία στον εσωτερικό, στο συνειδησιακό κόσμο των μαθητών. Τότε δε θα συνθλίβουν το ταλαιπωρο μυαλό τους, για να «βγάλουν» ιδέες, αλλά το πνεύμα τους θα ξεχειλίζει από ιδέες, ούτε θα βασανίζουν τη «γλώσσα» τους, για να τις διατυπώσει: εκείνη θα τραγουδάει μόνη της».

7. Βασικός σκοπός της διδασκαλίας των εκθέσεων είναι η παραγωγή γραπτού λόγου, όσο γίνεται καλλιεργημένου.

Μετά από προσεκτική διόρθωση οι εκθέσεις σχολιάζονται στην τάξη με την επιβαλλόμενη διακριτικότητα. Επισημαίνονται, αφ' ενός, τα κοινά σφάλματα και οι λοιπές αδυναμίες και, αφ' ετέρου, υπογραμμίζονται τα θετικά στοιχεία και οι αρετές τους.

Οι μαθητές τηρούν **Τετράδιο Εργασιών** και, επίσης, **Τετράδιο ή φάκελο Εκθέσεων** που γράφονται στην τάξη.

8. Για την βιβλιογραφική ενημέρωση των καθηγητών που διδάσκουν Έκφραση - Έκθεση συνιστώνται, εκτός από τις παραπομπές στο Β.Κ., και τα αφιερώματα των περιοδικών Φιλολόγος τ. 53 (1988, Απ. 1991), Εκπαιδευτικά τ. 17 (1990), Σεμινάριο ΠΕΦ τ. 5 (1985), τ. 11 (1989), Γλώσσα τ. 23 (1990), τ. 26 (1991) και Εκπαιδευτικά τ. 20 (1990).

ΟΔΗΓΙΕΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ ΤΗΣ «ΕΚΦΡΑΣΗΣ - ΕΚΘΕΣΗΣ» Β΄ ΛΥΚΕΙΟΥ

Οι οδηγίες αυτές, όπως ακριβώς και οι αντίστοιχες για την Α΄ Λυκείου, κύριο σκοπό έχουν να διευκολύνουν το φιλόλογο που διδάσκει στη Β΄ Λυκείου το μάθημα της « Έκφρασης- Έκθεσης» στον προγραμματισμό της διδασκαλίας του. Συγκεκριμένα, η διδακτέα ύλη του βιβλίου: « Έκφραση- Έκθεση για τη Β΄ Λυκείου» κατανέμεται εδώ με κριτήρια την έκταση και τη σπουδαιότητα των επί μέρους ενοτήτων στις προβλεπόμενες από το αναλυτικό πρόγραμμα ώρες διδασκαλίας. Παράλληλα, τελειώς ενδεικτικά, γίνονται προτάσεις διδακτικής προσέγγισης του υλικού που αντιστοιχεί σε κάθε διδακτική ώρα. Ο σχολιασμός ορισμένων ασκήσεων στην τάξη από τον καθηγητή κρίνεται απαραίτητο συμπλήρωμα των θεωρητικών στοιχείων κάθε ενότητας. Επίσης, με στόχο τόσο την εμπέδωση της ύλης από τους μαθητές όσο και την ανάπτυξη της κριτικής τους ικανότητας, δίνονται για εργασία στο σπίτι ασκήσεις κάθε κατηγορίας (κατανόησης, διάκρισης, μετασχηματισμού, έρευνας, παραγωγής λόγου κτλ.), χωρίς να παραλείπονται οι ομαδικές εργασίες που καλλιεργούν τη συλλογική δράση και συνεργασία.

Πρέπει και πάλι να τονιστεί πως ο καθηγητής, χωρίς να δεσμεύεται από τις παρούσες προτάσεις, είναι ελεύθερος να επιλέξει και να οργανώσει το υλικό της διδασκαλίας του με τον τρόπο που αυτός θεωρεί πρόσφορο και αποτελεσματικό, ανάλογα με το επίπεδο και τις ανάγκες της τάξης του.

Χρήσιμη κρίνεται η θεωρητική κατάρτιση του φιλόλογου σε θέματα σύγχρονης γλωσσολογίας. Επιπλέον, η μελέτη του αντίστοιχου Βιβλίου του Καθηγητή, και ειδικότερα της επιλεγμένης βιβλιογραφίας που περιέχεται σ' αυτό, τον βοηθάει να αποκτήσει εποπτεία της ύλης που πρόκειται να διδάξει, πράγμα που θα του δώσει τη δυνατότητα να εκμεταλλευτεί πλήρως το υλικό του βιβλίου, σε συνάρτηση με το χρόνο και τις ανάγκες της τάξης του.

Ακολουθώντας το γενικότερο πνεύμα της διδασκαλίας του μαθήματος της « Έκφρασης- Έκθεσης», βάση της οποίας αποτελεί η επικοινωνιακή προσέγγιση της γλώσσας, οι καθηγητές καλούνται με τη διδασκαλία τους να προβάλουν την αξία του τεκμηριωμένου λόγου. Οι μαθητές θα αποκτήσουν σταδιακά την ικανότητα να επιχειρηματολογούν και να οργανώνουν το λόγο τους, συμμετέχοντας γραπτά και προφορικά στην ανάλυση και επεξεργασία θεμάτων τα οποία, είτε περιλαμβάνονται στο σχολικό εγχειρίδιο είτε όχι, θα ανήκουν στον κύκλο των ενδιαφερόντων τους. Η διδασκαλία της μεθόδου συγκέντρωσης, επεξεργασίας και παρουσίασης των στοιχείων ενός θέματος και η αρχή της αρμονικής σύζευξης περιεχομένου και μορφής αποτελεί για τον καθηγητή το κέντρο γύρω από το οποίο πρέπει να στρέψει το ενδιαφέρον των μαθητών του.

Τα θέματα των γραπτών εκθέσεων εξυπακούεται ότι θα απορρέουν από το διδακτικό υλικό που συζητήθηκε στην τάξη. Όπως άλλωστε αναφέρεται και στην αντίστοιχη εγκύκλιο για την Α΄ Λυκείου, «η προσκόλληση στα ενδεικτικώς παρεχόμενα θέματα μακροπρόθεσμα θα φαλκιδεύει το σκοπό για τον οποίο συντάσσονται οι εκθέσεις». Κατά τη διόρθωσή τους ο καθηγητής επιβάλλεται να σχολιάσει προσεκτικά τα θετικά και τα αρνητικά στοιχεία που περιέχονται σ' αυτές.

Οι μαθητές τηρούν τετράδιο Εργασιών και τετράδιο ή φάκελο Εκθέσεων.

Σκόπιμο θεωρείται να διδάσκεται στην αρχή του σχολικού έτους η ενότητα: «Σημειώσεις-Περίληψη» (σελ. 216-240), το περιεχόμενο της οποίας κρίνεται χρήσιμο όχι μόνο για το εν λόγω μάθημα, αλλά και για τον τρόπο μελέτης και αφομοίωσης γενικά.

Για βιβλιογραφική ενημέρωση συνιστώνται τα σχετικά δημοσιεύματα στα ακόλουθα περιοδικά: Φιλολόγος τ. 53, 63; Γλώσσα τ. 23, 26, Σεμινάριο ΠΕΦ τ. 5, 11.

Επίσης βλ. Δημ. Τομπαΐδης, Η Έκθεση- Έκφραση στο Λύκειο. Στόχοι, περιεχόμενο και διδακτική προσέγγιση, περ. Εκπαιδευτικά τ. 17. Α. Τζίφας, Επιλογή ελληνόγλωσσας αρθρογραφίας για την Έκθεση- Έκθεση-Γλώσσα, περ. Διαβάζω τ. 282.

Έκδοση Ι.Α.Σ., Θεσσαλονίκη 1991.

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΣ ΔΙΔΑΚΤΕΑΣ ΥΛΗΣ

1η διδ. ώρα: 1. ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ. Α. Σημειώσεις από γραπτό λόγο. 1. Κρατώ σημειώσεις κατά παράγραφο: α) Εντοπίζω τα κύρια συστατικά της παραγράφου. β) Παρουσιάζω παραλλαγές σημειώσεων από την ίδια παράγραφο (σελ. 215-222).

Χρήσιμα για την παρουσίαση της ενότητας είναι τα θεωρητικά στοιχεία των σελ. 216, 217, 219, 222, καθώς και οι ασκήσεις των σελ. 217, 219 και 220. Για εργασία στο σπίτι προσφέρεται η πρώτη άσκηση της σ. 222.

2η διδ. ώρα: γ) Χρησιμοποιώ τον πλαισιωμένο τίτλο της παραγράφου, για να κρατήσω σημειώσεις. δ) Επισημαίνω τις διαρθρωτικές λέξεις (σελ. 222-224).

Σχετικά με τον πλαισιωμένο τίτλο της παραγράφου, η δεύτερη άσκηση της σ. 222 και η προαιρετική διδασκαλία στην ίδια σελίδα συμπληρώνουν τη θεωρία της σ. 223. Για εμπέδωση των θεωρητικών στοιχείων της υποενότητας: «Επισημαίνω τις διαρθρωτικές λέξεις» μπορεί να δοθεί ως εργασία στο σπίτι η ομαδική άσκηση της σ. 224. Επίσης, η επισήμανση των διαρθρωτικών λέξεων καλό είναι να γίνεται και στα άλλα, κυρίως θεωρητικά, μαθήματα (Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, Ιστορία).

3η διδ. ώρα: 2. Εργάζομαι σε ευρύτερες (από την παράγραφο) νοηματικές ενότητες και κρατώ σημειώσεις (σελ. 224-228).

Μετά την παρουσίαση των θεωρητικών στοιχείων των σελ. 224 και 228, σκόπιμο κρίνεται να διαβαστεί στην τάξη το κείμενο: «Τεχνική και εκπαίδευση» και, στη συνέχεια, να συζητηθούν τα ζητούμενα της άσκησης της σ. 227.

Οι δύο προαιρετικές ασκήσεις της σ. 228 κρίνονται κατάλληλες για εργασία στο σπίτι. Τέλος, ζητείται από τους μαθητές να προετοιμάσουν το κείμενο «Κράτος και Νεοέλληνες» (σελ. 228-231).

4η διδ. ώρα: 3. Από τις σημειώσεις προχωρώ στο διάγραμμα του κειμένου Β. Σημειώσεις από προφορικό λόγο (σελ. 228-234).

Μετά τη συζήτηση της άσκησης της σ. 228, ο καθηγητής θα μπορούσε να συνεχίσει με την πρώτη άσκηση της σ. 233. Ακολούθως, παρουσιάζεται η θεωρία της σ. 233 και, αν ο χρόνος το επιτρέπει, η πρώτη άσκηση της σ. 234.

Ως εργασία στο σπίτι μπορεί να δοθεί η τελευταία άσκηση της σ. 233. Επιπλέον, ζητείται από τους μαθητές να κάνουν το διάγραμμα κάποιου θέματος, το οποίο ο φιλόλογος θα μπορούσε να αντλήσει από το κείμενο: «Τεχνική και Εκπαίδευση» του Ε.Π. Παπανούτσου.

5η και 6η διδ. ώρες: ΓΡΑΠΤΗ ΕΚΘΕΣΗ ΣΤΗΝ ΤΑΞΗ (1η)

Προτείνονται τα εξής:

1) Από το κείμενο: «Τεχνική και Εκπαίδευση», σ. 225. «Είναι τάχα δυνατό να κινδυνεύει η παιδεία, επομένως και ο πνευματικός μας πολιτισμός, από την εκπληκτική ανάπτυξη που παρουσιάζουν σήμερα ο τύπος, ο κινηματογράφος, το ραδιόφωνο, η τηλεόραση;»

Νά διατυπώσετε τις απόψεις σας.

2) Η πρόοδος της τεχνολογίας είναι συνδεδεμένη με τη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου του ανθρώπου.

Πιστεύετε ότι συμβάλλει εξίσου και στην άνοδο του μορφωτικού του επιπέδου;

Να διατυπώσετε τις απόψεις σας.

7η διδ. ώρα: Διόρθωση της γραπτής έκθεσης

8η διδ. ώρα: II. Περίληψη. Α. Περίληψη γραπτού λόγου. Β. Περίληψη προφορικού λόγου (σελ. 234-239).

Μετά τη θεωρία της σ. 234, σκόπιμο κρίνεται να γίνει στην τάξη η άσκηση της σ. 235. Ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι «χρήσιμες πληροφορίες» των σελ. 236-237, σχετικά με την παθητική σύνταξη, καθώς και το περιεχόμενο της προαιρετικής διδασκαλίας στη σ. 238.

Σχετικά με την υποενοότητα: «Διαβάζω τη δημοσιογραφική περίληψη μιας συζήτησης» (βλ. άσκ. σ. 237), σκόπιμο κρίνεται από την πρώτη άσκηση της σ. 238 να δοθούν ως εργασία στο σπίτι οι ερωτήσεις εκείνες που, πιθανόν, δε συζητήθηκαν στην τάξη, λόγω του περιορισμένου χρόνου.

Επιπλέον, μπορεί να δοθεί για το σπίτι η άσκηση της σ. 236, όπως και η δεύτερη άσκηση της σ. 238.

9η διδ. ώρα: Θέματα για συζήτηση και έκφραση / έκθεση (σελ. 239-240)

Μέ την παρουσίαση της θεωρίας της σ. 239, μπορούν να συζητηθούν στην τάξη οι ουο τελευταίες ασκήσεις της ίδιας σελίδας.

10η 11η διδ. ώρες: ΓΡΑΠΤΗ ΕΚΘΕΣΗ ΣΤΗΝ ΤΑΞΗ (2η)

Ο καθηγητής μπορεί να επιλέξει κάποιο από τα θέματα της σ. 239.

12η διδ. ώρα: Διόρθωση της γραπτής έκθεσης

13η διδ. ώρα: Το γεγονός και το σχόλιο στην ειδηση. Προβολή και διαφοροποίηση της ειδησης. Παρεμβολή ξένου σχολίου στην ειδηση. Διαπλοκή του γεγονότος με το σχόλιο στην ειδηση (σελ. 14-23)

Για τη θεωρητική κάλυψη της ενότητας η οποία εισάγει τους μαθητές στην «προβληματική» της ειδησεογραφίας, αρχίζοντας από τη διάκριση του γεγονότος από το σχόλιο, εκτός από τα στοιχεία των σελ. 14, 15, ενδεικνυται να συζητηθεί στη τάξη η πρώτη άσκηση της σ. 15, καθώς και η 2η και 3η άσκηση της σ. 18, σχετικά με τη λειτουργία της στίξης ως σχολίου.

Όσα αναφέρονται στη σ. 18, σχετικά με την «προβολή» της ειδησης, καθιστούν σαφές ότι και η απλή καταγραφή γεγονότος είναι «βεβαρημένη» με το υποκειμενικό στοιχείο, το

οποίο σχετίζεται άμεσα με τους τρόπους προβολής του γεγονότος (τίτλος, έκταση, θέση της ειδήσης μέσα στο έντυπο). Η χρήση επίκαιρων παραδειγμάτων από τον Τύπο θα βοηθούσε σημαντικά τον καθηγητή στην παρουσίαση της ενότητας: «Προβολή της ειδήσης».

Σχετικά με τη «διαφοροποίηση» της ειδήσης, το παράδειγμα της σ. 19 είναι χαρακτηριστικό. Διαφωτιστικό του περιεχομένου της ενότητας «διαφοροποίηση της ειδήσης» είναι το κείμενο 2 του παραρτήματος (σ. 23 Β.Κ.).

Για την «παρεμβολή ξένου σχολίου στην ειδήση», σκόπιμο κρίνεται να συζητηθούν στην τάξη οι ερωτήσεις που αφορούν το κείμενο της προαιρετικής διδασκαλίας της σ. 20 (βλ. σ. 13 Β.Κ.). Χαρακτηριστικό επίσης παράδειγμα αποτελεί το απόσπασμα: «Δεν υπάρχουν κερδισμένοι», της σ. 36.

Στην ενότητα: «Διαπλοκή του γεγονότος με το σχόλιο στην ειδήση», εκτός από τα θεωρητικά στοιχεία των σελ. 21 και 23, για συζήτηση στην τάξη προσφέρεται το περιεχόμενο των δύο παραγράφων της δεύτερης άσκησης στη σ. 21 (βλ. σ. 13 Β.Κ.), καθώς επίσης η πρώτη και η δεύτερη παράγραφος του αποσπάσματος (1) των σελ. 35, 36.

Ως εργασία στο σπίτι μπορούν να δοθούν η δεύτερη άσκηση της σ. 15 και η άσκηση της σ. 22. Θα μπορούσε επίσης να ζητηθεί από τους μαθητές να γράψουν μερικά παραδείγματα παρεμβολής ξένου σχολίου στην ειδήση από τον ημερήσιο τύπο.

14η διδ. ώρα: Λεξιλόγιο. Οργάνωση του λόγου (σελ. 23-32)

Ιδιαίτερα πρόσφορες για σχολιασμό στην τάξη και εμπέδωση της ενότητας είναι οι λεξιλογικές ασκήσεις 1, 3, 5, 7, (βλ. σ. 14 Β.Κ.).

Στο κεφ.: «Οργάνωση του λόγου», αφού γίνει αναφορά στην «ιεράρχηση της ειδήσης» (βλ. θεωρία σ. 26) και στην πληρότητα της πληροφόρησης (βλ. τέλος σ. 27), τονίζεται η χρησιμότητα του παραδείγματος (στήριξη ή διευκρίνιση μιας θέσης) στην ανάπτυξη παραγράφου και ευρύτερου κειμένου και συζητείται στην τάξη η πρώτη άσκηση της σ. 27 (βλ. σ. 15 Β.Κ.). Προαιρετικά –και σε περίπτωση που ο χρόνος το επιτρέπει– ο καθηγητής μπορεί να επεκταθεί στην παρουσίαση του κειμένου των σελ. 29-32.

Ως εργασία στο σπίτι, εκτός από τις ασκήσεις 8 και 9 του λεξιλογίου, μπορεί να δοθεί είτε η δεύτερη άσκηση της σ. 27 («Τα οπτικοακουστικά μέσα...») είτε κάποιο από τα θέματα της προαιρετικής διδασκαλίας στο τέλος της σ. 28. Επίσης, δίνεται στους μαθητές κάποιο θέμα έκθεσης για επεξεργασία και ανάπτυξη στο σπίτι. Ενδεικτικά προτείνονται: α) Το θέμα της σ. 28: «Η έγκαιρη και έγκυρη πληροφόρηση έχει μεγάλη σημασία για τη ζωή του ανθρώπου». β) Λέγεται ότι η πληροφόρηση που δίνει ο Τύπος, κυρίως, και τα υπόλοιπα μέσα ενημέρωσης, δευτερευόντως, είναι κυριολεκτικά μονοδρομική για το άτομο, με την έννοια ότι έχει τη δύναμη να το επηρεάζει όπως ο πομπός των μηνυμάτων σχεδιάζει. Υπάρχει όμως και η άποψη ότι η κοινωνική θέση και η μόρφωση του ατόμου συντελούν στον έλεγχο και την αξιολόγηση του περιεχομένου των μηνυμάτων που δέχεται. Νά διατυπώσετε τις δικές σας σκέψεις και επιχειρήματα πάνω στο θέμα.

15η διδ. ώρα: Διόρθωση - Σχολιασμός της έκθεσης που γράφτηκε στο σπίτι

16η διδ. ώρα: Θέματα για συζήτηση και έκφραση/έκθεση (σελ. 32-44)

Από όσα περιέχονται στις σελ. 32-44, σκόπιμο κρίνεται να συζητηθούν στην τάξη: 1) Η

τελευταία άσκηση της σ. 32, σε συνδυασμό με την πρώτη άσκηση της σ. 33 (Ποιες συνέπειες...) σχετικά με την «παραπληροφόρηση». 2) Το πρώτο παράθεμα της σ. 34, το οποίο αναφέρεται στα καθήκοντα και τις ευθύνες του δημοσιογράφου (χρήσιμο το σχετικό απόσπασμα της σ. 15 Β.Κ.). 3) Η άσκηση της σ. 41, σχετικά με: την ιστορία, το ρόλο και τις επιδράσεις του τύπου στη διαμόρφωση της κοινής γνώμης. Εφόσον ο χρόνος επαρκεί, καλό είναι να συζητηθούν, έστω και αδρομερώς: α) Η 1η άσκ. της σ. 34, σχετικά με την ελευθερία γνώμης – πληροφόρησης (βλ. επίσης κείμ. 4 στο παράρτημα, σ. 27 Β.Κ.) και β) Τα «Κόμικς», σύμφωνα με την προβληματική της σ. 44. Ο καθηγητής μπορεί να αντλήσει πλούσιο υλικό από τα κείμενα του παραρτήματος των σελ. 29-32 του Β.Κ.

Η τελευταία άσκηση της σ. 33 (σχέση δημοσιογραφίας-ιστορίας), καθώς και άσκηση της σ. 44 («Ένα περιοδικό για νέους...») μπορούν να δοθούν ως εργασία στο σπίτι.

17η και 18η διδ. ώρες: Γραπτή έκθεση στην τάξη (3η)

Ο καθηγητής μπορεί να επιλέξει κάποιο από τα θέματα των σελ. 33 και 34 του βιβλίου.

19η διδ. ώρα: Διόρθωση της γραπτής έκθεσης

20ή διδ. ώρα. Η οργάνωση της είδησης. Η οπτική γωνία του δημοσιογράφου στην είδηση (σελ. 45-51)

Μετά την ανάγνωση του κειμένου των σελ. 45, 46 και την παρουσίαση των θεωρητικών στοιχείων της ενότητας (σ. 46), σκόπιμο κρίνεται να συζητηθεί στην τάξη η τελευταία άσκηση της σ. 46 (βλ. απαντήσεις στις σελ. 16, 17 Β.Κ.): έτσι θα καταστεί δυνατό να κατανοήσουν οι μαθητές την τεχνική της δημοσιογραφικής «ανεστραμμένης πυραμίδας», η λειτουργία της οποίας γίνεται εμφανέστερη στην επόμενη ενότητα («οπτική γωνία του δημοσιογράφου στην είδηση»), όπου εισέρχεται το υποκειμενικό στοιχείο και η ιεράρχηση στα γεγονότα, ανάλογα με το αντικείμενο προβολής. Θα βοηθούσε τους μαθητές η παρουσίαση στην τάξη από τον καθηγητή της προαιρετικής διδασκαλίας της σ. 50 και ο σχολιασμός της εικόνας στην ίδια σελίδα. Και σ' αυτήν την περίπτωση, η χρήση υλικού από τον Τύπο κρίνεται απαραίτητη για την αποτελεσματικότερη παρουσίαση της ενότητας.

Ως εργασία στο σπίτι δίνεται η πρώτη άσκηση της σ. 46 και η άσκηση της σ. 50, που αποβλέπουν στην προαγωγή της αφηγηματικής ικανότητας των μαθητών (προσέγκυση της προσοχής του ακροατή, ιεράρχηση των γεγονότων, μετάδοση μηνύματος).

21η διδ. ώρα: Ο τίτλος της είδησης. Συντακτικά στοιχεία στην είδηση (σελ. 51-60)

Από τους τίτλους που περιλαμβάνει η τελευταία άσκηση της σ. 51 αντλούνται, μετά από συζήτηση με τους μαθητές, τα στοιχεία εκείνα τα οποία καλύπτουν θεωρητικά την ενότητα και τα οποία, ουσιαστικά, απαντούν στις ερωτήσεις της 2ης άσκησης της σ. 51. Χρήσιμα τα σχετικά σχόλια της σ. 18 του Β.Κ.

Επίσης, η απάντηση της πρώτης άσκησης στη σ. 55 παρέχει στοιχεία που θα στηρίξουν θεωρητικά την ενότητα: «Η σειρά των λεκτικών συνόλων στην είδηση». Περαιτέρω παραδείγματα μπορούν να αντληθούν από τις προτάσεις που περιέχονται στην προαιρετική διδασκαλία της σ. 56.

Η τελευταία άσκηση αυτής της σελίδας δίνει αφορμή να σχολιαστεί η λειτουργία της ενεργητικής και της παθητικής σύνταξης (βλ. σ. 19 Β.Κ.).

Σχετικά με τη χρήση του επιθέτου στην είδηση, απαραίτητο κρίνεται να σχολιαστούν στην τάξη οι δύο τελευταίες ασκήσεις της σ. 58 (βλ. σελ. 19, 20 Β.Κ., χαρακτηριστική η συμβουλή του Κλεμανσώ προς το νεαρό δημοσιογράφο).

Τα σχετικά με τον «προσδιορισμό του χρόνου στην είδηση», εφόσον δεν επαρκεί η διδακτική ώρα, μπορούν να παραλειφθούν.

Ως εργασία στο σπίτι προσφέρεται η άσκηση της σ. 53 και η άσκηση της σ. 57. Παράλληλα ζητείται από τους μαθητές να εργαστούν κατά ομάδες για την τελευταία άσκηση της σ. 61.

22η διδ. ώρα: Λεξιλόγιο. Θέματα για συζήτηση και έκφραση/έκθεση, (σελ. 60-65)

Προτείνεται η επεξεργασία των λεξιλογικών ασκήσεων 3, 4 και 6 στην τάξη (βλ. σ. 21 Β.Κ.), ενώ οι ασκήσεις 2 και 5 να δοθούν ως εργασίες για το σπίτι.

Στη συνέχεια, με αφορμή τις παρατηρήσεις από την ομαδική εργασία των μαθητών συζητείται διεξοδικά στην τάξη το πρώτο θέμα της σ. 62. Γλούσιοι και κατατοπιστικό υλικό παρέχουν τα κείμενα 7 και 8 του παραρτήματος (σελ. 33-38 Β.Κ.). Για συζήτηση στην τάξη προσφέρονται ακόμη τα αποσπάσματα των Α. Ελεφάντη (σ. 62), Π. Πάντζου (σ. 64) και Παπασαρουχά-Μίσσιου (σελ. 64, 65).

Για το σπίτι προτείνεται είτε το 2ο θέμα της σ. 62 είτε το 2ο θέμα της σ. 63.

23η και 24η διδ. ώρες: Γραπτή έκθεση στην τάξη (4η)

Ο φιλόλογος μπορεί να επιλέξει κάποιο από τα θέματα της σ. 23. Εναλλακτικά προτείνονται τα ακόλουθα:

1) Είναι γνωστό ότι η «είδηση» προϋποθέτει γεγονότα ικανά να προκαλέσουν νέες σκέψεις και συγκινήσεις. Σήμερα, σε μια εποχή που χαρακτηρίζεται από έναν ξέφρενο ρυθμό διαδοχής καταστάσεων και γεγονότων και από έναν εξίσου ιλιγγιώδη ρυθμό μετάδοσης πληροφοριών, σε ποιο βαθμό, κατά τη γνώμη σας, εξακολουθεί να ισχύει η παραπάνω παραδοχή;

2) Ονομάζουμε «κίτρινο τύπο» τις εφημερίδες εκείνες που επιδιώκουν την αύξηση της κυκλοφορίας τους με την προβολή σκανδαλωδών δημοσιευμάτων ή με τη διόγκωση ερέθιστικών περιστατικών και γεγονότων, παραβιάζοντας συχνά και την πιο στοιχειώδη δημοσιογραφική δεοντολογία.

Πώς κρίνετε αυτόν τον εκτραχηλισμό του τύπου και πώς, κατά τη γνώμη σας, θα μπορούσε να εξαλειφθεί ή να περιοριστεί, τουλάχιστον, το θλιβερό και επιζήμιο αυτό φαινόμενο για την κοινωνία μας;

3) Η δύναμη του Τύπου είναι τόσο μεγάλη, στις δημοκρατικές ιδίως χώρες, ώστε αποκαλείται τέταρτη εξουσία. Μερικοί μάλιστα λένε, ίσως με κάποια υπερβολή, ότι σε μεγάλο ποσοστό ο λαός είναι ένα άγραφο χαρτί, πάνω στο οποίο γράφει ο Τύπος ό, τι θέλει.

Ποιες, κατά τη γνώμη σας, είναι οι ευθύνες του Τύπου, αλλά και της Πολιτείας;

25η διδ. ώρα: Διόρθωση της γραπτής έκθεσης

26η διδ. ώρα: Βιογραφικά είδη. 1. Βιογραφία/Μυθιστορηματική βιογραφία. 2. Βιογραφικό σημείωμα. Λεξιλόγιο βιογραφικού σημειώματος (σελ. 70-81)

Από τα θεωρητικά στοιχεία των σελ. 70-72, χρήσιμο θα ήταν να δοθεί έμφαση μόνο

στον ορισμό και τη διάκριση των εννοιών: βιογραφία/μυθιστορηματική βιογραφία, καθώς και στον πίνακα της σ. 71.

Για το βιογραφικό σημείωμα, αντίθετα, θα ήταν χρήσιμο να γίνει πιο εκτεταμένη ανάλυση (γεγονότα και σχόλια σε ένα βιογραφικό σημείωμα, δομή και περιεχόμενο, διάγραμμα βιογραφικού σημειώματος) με βάση το κείμενο: «Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης», των σελ. 72-73. Ως εργασία στην τάξη προτείνεται η επεξεργασία της άσκησης της σ. 76 και, σε περίπτωση που υπάρχουν τα χρονικά περιθώρια, της δεύτερης προαιρετικής διδασκαλίας, στη σ. 78.

Για το σπίτι μπορεί να δοθεί είτε η τρίτη άσκηση της σ. 72 είτε η άσκηση της σ. 80. Το λεξιλόγιο του βιογραφικού σημειώματος μπορεί να αξιοποιηθεί από τους μαθητές στην επεξεργασία της τελευταίας άσκησης.

27η διδ. ώρα: Αυτοβιογραφία/Μυθιστορηματική με αυτοβιογραφικά στοιχεία. Αυτοβιογραφικό σημείωμα. Θέματα για συζήτηση και έκφραση-έκθεση (σελ. 82-91)

Από την ενότητα αυτή, πρέπει να υπογραμμιστεί ιδιαίτερα το 4 (δ): «Ο πρακτικός σκοπός ενός (αυτο)βιογραφικού σημειώματος». Η συζήτηση και ο σχολιασμός της πρώτης άσκησης, στη σ. 86, θα βοηθήσει τους μαθητές να κατανοήσουν τον τρόπο σύνταξης και τη χρησιμότητα του (αυτο)βιογραφικού σημειώματος.

Χρήσιμη επίσης κρίνεται μια σύντομη αναφορά στη διαφορά μεταξύ αυτοβιογραφίας και μυθιστορήματος με αυτοβιογραφικά στοιχεία (βλ. σ. 49 Β.Κ.).

Αν υπάρχει χρόνος, θα μπορούσε να γίνει στην τάξη η επεξεργασία είτε της τελευταίας άσκησης, στη σ. 82, είτε της προαιρετικής διδασκαλίας: «Να διαβάσεις το αυτοβιογραφικό σημείωμα...», στη σ. 84.

Επειδή το βάρος της ενότητας πρέπει, ωστόσο, να πέσει στο 4 (δ), θεωρείται πρόσφορο ως άσκηση στο σπίτι να δοθεί είτε η δεύτερη άσκηση, της σ. 86, είτε η προαιρετική διδασκαλία, της ίδιας σελίδας.

Για τον καθηγητή χρήσιμα θεωρούνται τα κείμενα των σελ. 58-64 του Παραρτήματος στο Β.Κ.

28η και 29η διδ. ώρες: ΓΡΑΠΤΗ ΕΚΘΕΣΗ ΣΤΗΝ ΤΑΞΗ (5η)

Από τα θέματα για συζήτηση και έκφραση-έκθεση της σ. 89 προτείνονται τα (2): (4) και (7).

Εναλλακτικά προτείνονται επίσης τα εξής:

α) Η σημερινή κοινωνική πραγματικότητα επιβάλλει γοργούς ρυθμούς ανάπτυξης και αύξησης της παραγωγής. Νομίζεις πως ο οργανωμένος επαγγελματικός προσανατολισμός μπορεί να συμβάλει στην ικανοποίηση αυτού του αιτήματος;

β) Υπάρχει η άποψη ότι η εργασία κάνει τον άνθρωπο ολοκληρωμένο και ευτυχή. Πολλές φορές όμως, ο εργαζόμενος δεν αισθάνεται ούτε ολοκληρωμένος ούτε ευτυχής. Πού νομίζετε ότι οφείλεται αυτή η διάθεση και πώς μπορεί να θεραπευτεί;

30ή διδ. ώρα: Διόρθωση της γραπτής έκθεσης

31η διδ. ώρα: 5. Απομνημονεύματα. 6. Ημερολόγιο. 7. Συστατική επιστολή. Λεξιλόγιο συστατικής επιστολής (σελ. 92-102)

Σχετικά με τα απομνημονεύματα, κρίνεται χρήσιμο να δοθούν κάποια θεωρητικά στοιχεία (να τονιστεί η σημασία και η σχέση τους με την ιστορία), αλλά να μην υπάρξει ενασχόληση ιδιαίτερη με κάποιο κείμενο. Επίσης σχετικά με το «Ημερολόγιο» να γίνει η διάκριση από τα απομνημονεύματα και αν υπάρχει χρόνος, ενδεικτική ανάγνωση ενός από τα αποσπάσματα. Τέλος, να γίνει σύγκριση συστατικής επιστολής και βιογραφικού σημειώματος και να διδαχτεί η σχηματική παράσταση της πρώτης.

Ως εργασία στο σπίτι προτείνεται η τελευταία άσκηση της σ. 100, στην οποία θα αξιολογηθεί το λεξιλόγιο της συστατικής επιστολής.

32η διδ. ώρα: Θέματα για συζήτηση και έκφραση-έκθεση (σελ. 102-110)

Να διαβαστεί το κείμενο του Γ. Ιωάννου (σελ. 103-106) και να συζητηθεί ο ρόλος των στερεότυπων αντιλήψεων στη διαμόρφωση μιας γνώμης και στη ζωή γενικότερα. Ζητείται από τους μαθητές να γράψουν έκθεση στο σπίτι. Ως θέματα προτείνονται είτε η τελευταία άσκηση, της σ. 102, είτε η πρώτη άσκηση, της σ. 107.

33η διδ. ώρα: Διόρθωση - Σχολιασμός της έκθεσης που γράφτηκε στο σπίτι

34η διδ. ώρα: Οργάνωση του λόγου. Ι. Παράγραφος. Ανάπτυξη με σύγκριση και αντίθεση (σελ. 110-115)

Χρήσιμο για παρουσίαση και συζήτηση στην τάξη είναι το περιεχόμενο των σελ. 110-111, καθώς επίσης η προαιρετική διδασκαλία της σ. 113 και η πρώτη άσκηση της σ. 115.

Για το σπίτι μπορεί να δοθεί η άσκηση της σ. 113 και η δεύτερη άσκηση της σ. 115.

35η διδ. ώρα: ΙΙ. Ο ρόλος της αντίθεσης στη συνοχή του κειμένου σελ. 115-120)

Σκόπιμο κρίνεται να γίνουν στην τάξη οι δύο πρώτες ασκήσεις της ενότητας: «Συνοχή προτάσεων και περιόδων», καθώς επίσης η δεύτερη άσκηση της σ. 117.

Παρουσιάζονται, τέλος, τα θεωρητικά στοιχεία της σ. 118 και συζητείται η άσκηση της ίδιας σελίδας.

36η και 37η διδ. ώρες: ΓΡΑΠΤΗ ΕΚΘΕΣΗ ΣΤΗΝ ΤΑΞΗ (6)

Προτείνονται τα παρακάτω θέματα:

1. Πολύς λόγος έχει γίνει για το λεγόμενο φεμινιστικό κίνημα.

α. Πώς αντιλαμβάνεστε αυτό το κίνημα;

β. Μήπως σήμερα πρέπει, επιτέλους, να κυριαρχήσει το σύνθημα: «ούτε φεμινισμός ούτε ανδροκρατία», αλλά ισότιμη, ειλικρινής και αρμονική συνεργασία και των δύο φύλων για την πρόοδο και την ευτυχία του ανθρώπου;

2. Όταν μιλάμε για ρατσισμό, εννοούμε, κυρίως, την απόρριψη για φυλετικούς λόγους ενός ατόμου, μιας ομάδας ατόμων ή μιας ολόκληρης φυλής ή ενός έθνους, από ένα ή περισσότερα άτομα. Η έννοια όμως του ρατσισμού, σήμερα, έχει επεκταθεί σε άλλους τομείς, όπως ο κοινωνικός. Ποιο το περιεχόμενο του όρου «κοινωνικός ρατσισμός»; Ποια θα μπορούσε να ήταν η θεραπεία του και τι στάση πρέπει να κρατούν οι νέοι απέναντί του;

38η διδ. ώρα: Διόρθωση της γραπτής έκθεσης

39η διδ. ώρα: I. Παρουσίαση και κριτική ενός βιβλίου. 1. Η ταυτότητα του βιβλίου. 2. Βιβλιοπαρουσίαση. 3. Βιβλιοκριτική. α. Λογοτεχνική κριτική (σελ. 142-150)

Για την ενότητα: «ταυτότητα του βιβλίου» χρήσιμα είναι τα θεωρητικά στοιχεία της σ. 142. Μετά από την ανάγνωση των παραδειγμάτων της σ. 142, ζητείται από τους μαθητές να βρουν τα στοιχεία που συνθέτουν την ταυτότητα του βιβλίου. Ο καθηγητής, ακολούθως, αναφέρει πού αναγράφονται συνήθως τα βασικά στοιχεία ενός βιβλίου και οι πρόσθετες πληροφορίες. Στη συνέχεια, γίνεται λόγος για τη «βιβλιοπαρουσίαση». Τέλος, συγκρίνονται οι πληροφορίες που δίνονται στο οπισθόφυλλο του βιβλίου για τον Α. Σικελιανό (σ. 143) με τη βιβλιοπαρουσίαση του ίδιου τόμου, στη σ. 145.

Αφού γίνει από τον καθηγητή σύντομη εισαγωγή στη «βιβλιοκριτική», διαβάζεται η κριτική του Β. Βαρίκα (σελ. 147-149) και ακολουθεί η επεξεργασία της πρώτης παραγράφου. Παρουσιάζουν ενδιαφέρον και παρέχουν εναύσματα για συζήτηση στην τάξη οι τρεις πρώτες ασκήσεις της σ. 150. Οι ασκήσεις αυτές γίνονται αρχικά μόνο σε σχέση με την πρώτη παράγραφο της κριτικής του Β. Βαρίκα.

Υλικό για εργασία στο σπίτι αντλείται από το κείμενο της κριτικής του Β. Βαρίκα. Ο καθηγητής υπαγορεύει ερωτήσεις σχετικές με τα βασικά θέματα της 2ης, 3ης και 4ης παραγράφου. Έπειτα, ζητά από τους μαθητές να απαντήσουν γραπτώς στις ερωτήσεις αυτές, να βρουν για κάθε απάντησή τους έναν κατάλληλο πλαγιότιτλο και να τεκμηριώσουν τις διαπιστώσεις ή και τις αξιολογικές κρίσεις των παραγράφων (2, 3 και 4).

40η διδ. ώρα: β. Κριτική άλλων κειμένων. 4. Το ύφος του κριτικού. 5. Απλή και διαδοχική υπόταξη (σελ. 153-157)

Τα θεωρητικά στοιχεία της σ. 153 παρέχουν υλικό για μια σύντομη εισαγωγή στην ενότητα «Κριτική άλλων κειμένων». Στην επόμενη ενότητα: «Το ύφος του κριτικού» γίνεται εισαγωγή σχετικά με το περίπλοκο ή εξεζητημένο ύφος του κριτικού. Επισημαίνονται οι αιτίες που ωθούν τον κριτικό στη χρησιμοποίηση σύνθετου λόγου και γίνονται αναφορές σε συγκεκριμένα παραδείγματα σύνθετου ύφους από την πρώτη παράγραφο της κριτικής του Β. Βαρίκα. Ακολούθως, οι μαθητές καλούνται να βρουν τις συντακτικές ιδιομορφίες που υπάρχουν και στις επόμενες παραγράφους. Στη συνέχεια, μετά τα εισαγωγικά στοιχεία της ενότητας: «Απλή και διαδοχική υπόταξη», γίνεται στην τάξη το πρώτο μέρος της άσκησης της σ. 157: «Να μετασχηματίσετε τις απλές προτάσεις που ακολουθούν σε επαυξημένες με συνεχή προσθήκη προσδιορισμών, π.χ., ο Κ. Πολίτης είναι ένας σημαντικός συγγραφέας, βασικός εκπρόσωπος της γενιάς του '30».

Ως εργασία στο σπίτι μπορεί να δοθεί η άσκηση της σ. 153.

41η διδ. ώρα: 6. Οι αναφορικές προτάσεις. Λεξιλόγιο (σελ. 158-161)

Η διδασκαλία των αναφορικών προτάσεων αρχίζει με κατάλληλα παραδείγματα επιλεγμένα από τον καθηγητή. Κατόπιν, εντοπίζονται στην κριτική του Β. Βαρίκα οι αναφορικές προτάσεις (κατά παράγραφο) και διακρίνονται σε είδη (προσδιοριστικές, παραθετικές, ονοματικές, επιρρηματικές). Εφόσον υπάρχει διαθέσιμος χρόνος, γίνεται στην τάξη η τελευταία άσκηση της σ. 158, ενώ η προαιρετική άσκηση της σ. 159 δίνεται ως εργασία για το σπίτι. Σχετικά με το «Λεξιλόγιο», προτείνεται να γίνουν στην τάξη οι ασκήσεις 3α, 3β και 6 της σ. 161. Οι ασκήσεις 4 και 5 της ίδιας σελίδας μπορούν να δοθούν ως εργασίες για το σπίτι.

42η διδ. ώρα: Θέματα για συζήτηση και έκφραση-έκθεση. α. Τέχνη (σελ. 161-171)

Ο καθηγητής μπορεί να επιλέξει θέματα για συζήτηση από το πλούσιο υλικό που παρέχεται στην ενότητα: «Τέχνη». Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το θέμα της σχέσης του καλλιτέχνη με την εποχή του. (Βλ. τα κείμενα των Σεφέρη, Τσάτσου, Βάρναλη, Ελύτη, Χαραλαμπίδη στις σελ.: 162, 163, 164, 165). Σε περίπτωση που υπάρχει διαθέσιμος χρόνος, μπορεί να συζητηθεί κάποιο από τα θέματα που αναφέρονται στην επόμενη ενότητα. Για την προετοιμασία της 7ης έκθεσης υποδεικνύεται στους μαθητές να διαβάσουν ένα διήγημα είτε από τα Ν.Ε. κείμενα είτε επιλεγμένο από τον καθηγητή.

43η διδ. ώρα: Θέματα για συζήτηση και έκφραση-έκθεση (συνέχεια). β. Κριτική έργου τέχνης (σελ. 171-173)

Προτείνεται να συζητηθούν στην τάξη τα παρακάτω θέματα:

1. Ορισμός της κριτικής (σ. 171). Για τη σημασία του όρου διαφωτιστικές είναι οι σελ.: 105, 111, 112, 126 και 127 του Β.Κ.

2. Ποιος είναι ο ρόλος του κριτικού και ποια η σχέση του με το δημιουργό και με το έργο τέχνης; (σελ. 171-172 και από το Β.Κ. σελ.: 105, 110, 111, 112, 113, 114, 131 και 132).

3. Η αμεροληψία, η αντικειμενικότητα και η στάση του κριτικού απέναντι στο δημιουργό και το έργο του (Βλ. σελ. 107, 109, 134 Β.Κ.).

4. Η ικανότητα και τα εφόδια του κριτικού (Βλ. σελ.: 107-9, 132, 133, 134 Β.Κ.).

5. Η γλώσσα που χρησιμοποιεί ο κριτικός (Βλ. σελ.: 109-110 και 128-130 Β.Κ.).

Ως εργασία για το σπίτι και προετοιμασία της επόμενης ενότητας (47ης ώρας) δίνεται για διάβασμα το κείμενο: «Ειρήνη», των σελ. 174-177.

44η και 45η διδ. ώρες: ΓΡΑΠΤΗ ΕΚΘΕΣΗ ΣΤΗΝ ΤΑΞΗ (7η)

Κατ' αναλογίαν προς την τελευταία άσκηση της σ. 150.

(«Να διαβάσετε ένα διήγημα και να προσπαθήσετε να γράψετε μια κριτική...») προτείνεται στους μαθητές, αφού έχει προηγηθεί η κατάλληλη προετοιμασία (βλ. 42η διδ. ώρα), να γράψουν την κριτική ενός διηγήματος.

Υποδεικνύουμε στα παιδιά να αξιοποιήσουν το λεξιλόγιο των σελ. 151-152 και να κρατήσουν, αν θέλουν, σημειώσεις σε δελτία, σύμφωνα με το πρότυπο της σ. 152. Οι σημειώσεις αυτές πρέπει να κρατούνται στο σπίτι κατά την ανάγνωση του διηγήματος.

Το διήγημα μπορεί να προέρχεται από τα Ν.Ε. κείμενα. Μπορεί ωστόσο ο καθηγητής να μοιράσει στα παιδιά φωτοτυπημένο κάποιο κείμενο δικής του επιλογής.

Εναλλακτικά προτείνεται το ακόλουθο θέμα: «Πώς, κατά τη γνώμη σας, η κριτική μπορεί να λειτουργήσει εποικοδομητικά στο χώρο της Τέχνης;»

46η διδ. ώρα: Διόρθωση της γραπτής έκθεσης

47η διδ. ώρα: II. Παρουσίαση και κριτική μιας θεατρικής παράστασης. Λεξιλόγιο (σελ. 173-185)

Μετά από την προετοιμασία που προηγήθηκε στο σπίτι, μπορεί να γίνει στην τάξη η παρουσίαση του κριτικού σημειώματος της σ. 174. Στη συνέχεια, θα συζητηθούν τα θεωρητικά σημεία που προκύπτουν από την άσκηση της σ. 173. Τα σχετικά με τη δομή του κριτικού σημειώματος αναφέρονται στη σ. 97 του Β.Κ.

48η διδ. ώρα: ΙΙΙ. Παρουσίαση και κριτική διάφορων αντικειμένων (σελ. 186-196)

Παρέχονται στους μαθητές οι αναγκαίες πληροφορίες γύρω από την ποικιλία των αντικειμένων με τα οποία ασχολείται η κριτική. Παρουσιάζεται στη συνέχεια το κείμενο της Αθηνάς Καλογεροπούλου, στη σ. 193, και ζητείται από τους μαθητές να σχολιάσουν τον τρόπο με τον οποίο η συγγραφέας έχει οργανώσει το υλικό της, για να ανταποκριθεί όσο γίνεται πληρέστερα στο στόχο της. Ζητείται από τους μαθητές να μελετήσουν στο σπίτι το λεξιλόγιο των σελ. 196-197.

49η διδ. ώρα: Λεξιλόγιο. Θέματα για συζήτηση και έκφραση - έκθεση (σελ. 196-200)

Δίνονται συμπληρωματικές πληροφορίες σχετικές με το λεξιλόγιο που απαιτείται για την αξιολόγηση του ατόμου και την αυτοκριτική (βλ. σ. 99 Β.Κ.). Στη συνέχεια, δίνεται στους μαθητές η ομαδική εργασία της σ. 198.

50ή και 51η διδ. ώρες: ΓΡΑΠΤΗ ΕΚΘΕΣΗ ΣΤΗΝ ΤΑΞΗ (8η)

Προτεινόμενα θέματα:

α) Να γράψετε μια κριτική, θετική ή αρνητική, για μια τηλεοπτική σειρά που παρακολουθείτε.

β) Υποστηρίζεται συνήθως ότι η κριτική αποτελεί σημαντική πνευματική λειτουργία, ικανή να συντελέσει στη διαμόρφωση ελεύθερων συνειδήσεων. Πολλές φορές πάλι γίνεται λόγος για αναποτελεσματική κριτική, για προβλήματα και εμπόδια στην άσκηση της εποικοδομητικής κριτικής στους διάφορους τομείς της ατομικής και κοινωνικής ζωής. Αναπτύξτε το θέμα απαντώντας στα εξής επί μέρους ερωτήματα:

I. Ποιες προϋποθέσεις απαιτούνται, για να γίνει εποικοδομητική κριτική;

II. Προσδιόρισε τα αίτια της αναποτελεσματικής κριτικής.

III. Ποιος είναι ο λειτουργικός ρόλος (θέση και σημασία) της κριτικής στο χώρο της εκπαίδευσης;

52η διδ. ώρα: Διόρθωση της γραπτής έκθεσης:

53η διδ. ώρα: Οργάνωση του λόγου 1. Ορισμός (σελ. 200-206)

Ο καθηγητής εξηγεί στους μαθητές τι είναι οι ορισμοί και με ποιους τρόπους μπορεί να γίνει η ταξινόμησή τους. Στη συνέχεια, οι μαθητές διαβάζουν το κείμενο του Μ. Ανδρόνικου στην προαιρετική άσκηση της σ. 204 και, αφού συζητηθούν τυχόν απορίες τους σχετικές με την κατανόηση του κειμένου, μπορούν ακολούθως να απαντήσουν προφορικά στα ζητούμενα της άσκησης.

54η διδ. ώρα: 2. Διάρθρωση (σελ. 206-211)

Γίνεται αναφορά στα στοιχεία και τις αναγκαίες προϋποθέσεις για μια σωστή διάρθρωση. Χρήσιμες πληροφορίες μπορεί να βρει ο καθηγητής στη σ. 101 του Β.Κ. Έπειτα γίνεται παρουσίαση του κειμένου της σ. 208 και καλούνται οι μαθητές να εντοπίσουν τη διαιρετέα έννοια, τη διαιρετική βάση (ή βάσεις) και τα είδη μέλη της διάρθρωσης.

ΟΔΗΓΙΕΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ ΤΟΥ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟΥ «ΕΚΘΕΣΗ ΙΔΕΩΝ – ΛΟΓΟΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΟΣ» ΤΗΣ Γ' ΛΥΚΕΙΟΥ

1. Η σειρά διδασκαλίας του εγχειριδίου.

Επειδή πρόκειται για ένα νέο εγχειρίδιο που στοχεύει κυρίως στο να συστηματοποιήσει τις έως τώρα αποκτηθείσες γνώσεις και δεξιότητες των μαθητών, ιδιαίτερα στο γραπτό λόγο, διευκρινίζουμε κατ' αρχήν ότι το βιβλίο αυτό είναι βοήθημα αναφοράς με ύλη γραμμική ως προς τη διάταξη, όπως λ.χ. το βιβλίο της γραμματικής. Αυτό δε σημαίνει ότι και η σειρά διδασκαλίας επιβάλλεται να είναι ίδια. Το βιβλίο, επίσης, δεν αποτελεί «μέθοδο άνευ διδασκάλου», αλλά προσφέρεται σε ποικίλες διδακτικές προσεγγίσεις και η ύλη του μπορεί να υποταχθεί στη μέθοδο του κάθε διδάσκοντος. Επομένως, διδάσκοντας ένα θέμα έκθεσης, μπορούμε να κάνουμε λόγο και για κειμενικές λειτουργίες και για κατανόηση του θέματος και για αναζήτηση υλικού και για οργάνωσή του κτλ.

2. Η διόρθωση των εκθέσεων.

Η διόρθωση (σελ. 163-176) δεν αποτελεί αντικείμενο διδασκαλίας, οι διδάσκοντες όμως πρέπει να κατανοήσουν το πνεύμα που υπαγορεύει το μέρος αυτό του βιβλίου (σελ. 163 και παραγρ. 4,3,1, σελ. 168). Τα σύμβολα που προτείνονται (σελ. 168-170), αναφέρονται σε είδη λαθών που είναι εδώ και πολλά χρόνια γνωστά και αποδεκτά από τους φιλόλογους. Επομένως, δεν εισάγουν «καινά διαμόνια», απλώς οικονομούν και αποδίδουν συμβολικά αυτά τα γνωστά είδη λαθών. Και δεν είναι ανάγκη να τα χρησιμοποιούμε όλα, αλλά τα (κατά τις περιστάσεις) κυριότερα ή συχνότερα. Είναι όμως ανάγκη να καθιερωθεί σιγά σιγά μια κοινή «γλώσσα» υπόδειξης λαθών, που θα κάνει ασφαλώς συστηματικότερη (και, άρα, αποτελεσματικότερη) την «κατεύθυνση αυτοδιόρθωση».

3. Τα θέματα/τίτλοι εκθέσεων.

Τα θέματα που περιλαμβάνονται στο 2ο μέρος του βιβλίου του μαθητή, υπηρετούν τις ανάγκες της θεωρίας και δεν επιβάλλεται ούτε αποκλείεται να δίνονται ως θέματα (για γράψιμο) έκθεσης κατά το υπόλοιπο σχολ. έτος ή κατά τις εξετάσεις του Ιουνίου. Πρέπει ακόμη να τονιστεί ότι και οι τίτλοι των εκθέσεων είναι «κείμενα», υπαγόμενα σε κειμενολογική ανάλυση, όπως και οι εκθέσεις των μαθητών.

4. Εκθετικές ασκήσεις

Κατά τη διάρκεια των διδακτικών τριμήνων αλλά και κατά τις γραπτές εξετάσεις του Ιουνίου, η βαθμολόγηση του μαθήματος θα βασίζεται κατά εβδομήντα εκατοστά (70%) στην έκθεση ιδεών και κατά τριάντα εκατοστά (30%) στις σχετικές ασκήσεις. Τύποι/μορφές ασκήσεων, που προσφέρονται και περιέχονται στο εγχειρίδιο, είναι οι εξής:

4α. **Ερωτήσεις θεωρίας**, π.χ. σελ. 23 κάτω («Να επισημάνετε...»), σελ. 49 («Αντιστοιχίες...»), σελ. 58 («Η κατανόηση του θέματος»), σελ. 60 («Ποια είναι...»), σελ. 62 («Με ποιο τρόπο»), σελ. 64 («Ποια τα βασικά»), σελ. 70 («Γράφοντας...»), σελ. 71 («Πώς παρουσιάζονται») κτλ..

4β. **Ασκήσεις εφαρμογής θεωρητικών γνώσεων**, π.χ. σελ. 23 («Προσπαθήστε»), σελ. 29 («Εξετάστε...»), σελ. 46 («Στο παραπάνω...»), σελ. 47 («Για ένα από...»), σελ. 54 («Να κρίνεις...»), σελ. 60 («Να απαντήσεις...»), σελ. 61 («Στα δύο παρακάτω...»), σελ. 62

(«Στα παρακάτω...»), σελ. 65 («Να αποδώσεις...»), σελ. 70 («Στα παρακάτω θέματα...»), σελ. 72 («Να χαρακτηρίσετε...»), σελ. 92 («Ποιους τρόπους»), σελ. 95 («Συζητήστε γιατί...»), σελ. 112 («Να επισημάνετε τα χαρακτηριστικά...»), σελ. 127 («Να επισημάνετε τα στοιχεία...»), σελ. 131 («Στα παρακάτω...»), σελ. 139 («Να εντοπίσετε...») κτλ.

4γ. Ερωτήσεις κατανόησης κειμένου π.χ. σελ. 32 («Να συζητήσετε»), σελ. 36 («Να απαντήσετε...»), σελ. 40 («Σε ποιους τομείς...»), σελ. 67 («Θέμα: Αν ο άνθρωπος...», ερωτ. α'), σελ. 108 («Το παρακάτω... Ποια προβλήματα... επεξεργάζεται ο συγγραφέας;»), σελ. 110 (το υποερώτημα «Μας δίνει πληροφορίες;»), σελ. 124 (Ποια από τα ακόλουθα... στα αντίστοιχα θέματα;»), σελ. 138 («Στα παρακάτω...») κτλ..

4δ. Ερωτήσεις/ασκήσεις κρίσεως, π.χ. σελ. 51 («Κατά το...»), σελ. 54 («Συζητήστε...»), σελ. 56 («Συμφωνείς»), σελ. 74 (Συζητήστε ποια άποψη...), σελ. 95 («Νομίζετε ότι...»), σελ. 117 («Είναι δυνατόν...»), σελ. 136 («Η συνεκτικότητα»), σελ. 138 («Στο παρακάτω...»), σελ. 147 (Συζητήστε σχετικά...») κτλ.

4ε. Ασκήσεις κειμένων λειτουργιών, π.χ. 107 («Να υπογραμμίσετε...»), σελ. 126 (Στον παρακάτω...), σελ. 134 («Να αποκαταστήσετε...»), σελ. 140 («Να βάλετε...»), σελ. 141 (Στο παρακάτω κείμενο...), σελ. 151 (τα σχετικά με τους στίχους 8-15, σελ. 159 («Να επισημανθούν τα λάθη...») κτλ. Σημειωτέον, εδώ, ότι γνωστικό αντικείμενο του βιβλίου δεν είναι η ορολογία αλλά ο ρόλος των κειμένων λειτουργιών στο γράψιμο της έκθεσης. Γι' αυτό και στόχος της διδασκαλίας είναι να καταστούν αυτά τα στοιχεία θεωρίας βοηθητικά εργαλεία του μαθητή που συντάσσει έκθεση ή ένα οποιοδήποτε άλλο κείμενο.

4ς. Ανάπτυξη θεματικών προτάσεων. π.χ. σελ. 92 («Προσπαθήστε...»), σελ. 98 («Ας πάρουμε ένα παράδειγμα...»), σελ. 107 («Γράψτε...»), σελ. 143 («Να εντοπίσετε...») κτλ.

4ζ. Ασκήσεις αναζήτησης και συγκέντρωσης υλικού, π.χ. σελ. 78 («Με βάση τα παραπάνω...»), σελ. 80 («Από αυτές...»), σελ. 81 («Επιλέξτε...»), σελ. 102 («Αναζήτηση υλικού...» και «Συγκέντρωση υλικού...»), σελ. 122 («Δίνονται παρακάτω...»), σελ. 124 («Ποια από τα ακόλουθα»), κτλ.

4η. Ασκήσεις ταξινόμησης/οργάνωσης υλικού, π.χ. σελ. 40 («Να συντάξετε...») σελ. 86 («Εκπονήστε...»), σελ. 103 (στη μέση: «Ταξινόμηση υλικού...»), σελ. 107 («Να συντάξετε...») κτλ.

4θ. Ασκήσεις παρουσίασης «σκεπτικού», π.χ. σελ. 64 (οι παράγραφοι με το σύμβολο του ρόμβου), σελ. 68 («Το παρακάτω θέμα...»), σελ. 78 («Με βάση τα παραπάνω ας προσπαθήσουμε...»), σελ. 79 («Μετά από την ανάκληση...»), σελ. 98 («Ας πάρουμε...») κτλ.

Σημείωση: Το πλήθος των ασκήσεων που προσφέρονται στο βιβλίο του μαθητή δεν είναι υποχρεωτικό να εξαντληθεί στη διδακτική πράξη κατά την προσφορά του μαθήματος. Οι διδάσκοντες μπορούν να επιλεγούν κατά την κρίση τους και κατά τις εκάστοτε ανάγκες των μαθητών τους.

5. Οι φάσεις εκθετικής εργασίας.

Αυτές θα μπορούσαν να συμπυκνωθούν ως εξής για τις πρακτικές ανάγκες τόσο της ομαδικής (στην τάξη) όσο και της ατομικής (στο γράψιμο) αντιμετώπισης ενός θέματος.

5α. Η κατανόηση του θέματος/τίτλου.

Υπάρχουν άγνωστες λέξεις: Εάν ναι, αντιμετωπίζονται είτε με βάση τα συμφραζόμενα είτε με απλή ετυμολόγηση. Παραδείγματα αντιμετώπισης στη σελ. 62 (στη μέση).

Υπάρχουν ακυριολεξίες, μεταφορές, αλληγορίες: Εάν ναι, αντιμετωπίζονται με

αναγωγή στην κυριολεκτική σημασία (των λέξεων ή φράσεων που είναι ακυριολεκτικές). Παραδείγματα αντιμετώπισης στις σελ. 64 (κάτω) και 65 (επάνω).

Υπάρχουν αναφορές σε συγκεκριμένο ιστορικό πρόσωπο χώρο ή χρόνο; (Εξαιρούνται οι αναφορές στο σύγχρονο χώρο και κόσμο μας). Εάν ναι, αντιμετωπίζονται με αναγωγή στο διαχρονικό θεσμό ή ρόλο ή αξία που προβάλλεται μέσω του συγκεκριμένου ιστορικού προσώπου, που αναφέρεται στο θέμα. Παραδείγματα αντιμετώπισης στις σελ. 64 (μέση) και 65 (μέση).

Μήπως η διατύπωση του θέματος είναι αρηματική; π.χ. Εάν ναι, τότε εννοούμε το τρίτο (ενικό συνήθως) πρόσωπο ενός βοηθητικού ρήματος (*είμαι, έχω*) μαζί με ερωτηματικό προσδιορισμό, αν αυτός δεν υπάρχει ήδη. Παραδείγματα εφαρμογής στη σελ. 68 («Το θέμα...»).

Μήπως το θέμα είναι διατυπωμένο ως πρόταση επιθυμίας τύπου παροιμίας; Εάν ναι τότε επιχειρούμε αναγωγή του θέματος σε τύπο αξιολογικής κρίσεως, με βάση το σχήμα: *κάνει αυτό πρέπει να κάνουμε αυτό το σωστό είναι αυτό* (ή: *ο σωστός άνθρωπος κάνει αυτό*). Παραδείγματα εφαρμογής στις σελ. 68 (μέση) και 69 (μέση).

Μήπως το θέμα είναι διατυπωμένο αναλυτικά (μακροσκελές); Εάν ναι, τότε συμπιέζουμε το θέμα, επισημαίνοντας τους θεματικούς πυρήνες ή τα (πυρηνικά) ζητούμενα, παραμερίζοντας συγχρόνως τις περιττές ή αυτονόητες εκφράσεις του θέματος. Παράδειγμα εφαρμογής στη σελ. 68 (κάτω).

Ποια είναι τα δεδομένα του θέματος; Ποια από αυτά είναι πυρηνικά; Πρέπει να διακρίνουμε τα απλώς κατατοπιστικά/διευκρινιστικά δεδομένα από τα πυρηνικά. Παραδείγματα στις σελ. 70-71. (Ο θεματικός πυρήνας του θέματος «Η τέλεια φιλία...») βρίσκεται στην πρώτη περίοδο λόγου, ενώ στο θέμα «Σύμφωνα με το άρθρο...») τα δεδομένα του θεματικού πυρήνα κρύβονται πίσω από τα ζητούμενα της τελευταίας περιόδου λόγου).

Μήπως τα (πυρηνικά) δεδομένα συμπίπτουν με την αποδεικτέα θέση/κρίση; Εάν ναι, τότε το μόνο που ίσως χρειάζεται, είναι ο παραμερισμός των απλών κατατοπιστικών δεδομένων, αν υπάρχουν. (Τέτοια δεδομένα περιέχονται σε φράσεις όπως: *Υποστηρίζεται ότι..., συχνά λέγεται ότι..., κατά την άποψη πολλών..., κ.ά.*). *Όταν έχουμε τέτοιο θέμα, παρακάμπτουμε τη διαδικασία των ζητούμενων...*

Ποια είναι τα ζητούμενα του θέματος; Πρέπει να διακρίνουμε τα αυτονόητα ή διευκρινιστικά ζητούμενα από τα πυρηνικά. Τα πρώτα πρέπει να παραμερίζονται, αλλά και τα λοιπά να «ρετουσάρονται» έτσι, ώστε να προβάλλονται τα ζητούμενα ως ευθείες ερωτηματικές προτάσεις. Για παράδειγμα, στη σελ. 72 (επάνω) το θέμα «Τα παιδιά...» περιέχει και διευκρινιστικά ζητούμενα που είναι αυτονόητα (όπως λ.χ. η τελευταία περίοδος λόγου) και άλλα που θα μπορούσαν να συμπυκνωθούν ως εξής: *Για ποιον ή ποιους λόγους σπουδάζουν τα παιδιά;*

Τα ζητούμενα δηλώνουν ολική ή μερική άγνοια; Εάν μπορούμε να απαντήσουμε με «ναι ή όχι ή άλλοτε ναι και άλλοτε όχι», έχουμε ολική άγνοια. Διαφορετικά έχουμε μερική άγνοια. Στην περίπτωση αυτή εξετάζουμε αν μπορούμε ν' απαντήσουμε μονολεκτικά (συνήθως με ένα επίθετο) ή απαριθμητικά (όταν ζητούνται αίτια, συνέπειες, προτάσεις κ.ά). Παραδείγματα δεσ στις σελ. 73-74 και ιδίως αυτά της σελ. 75 (επάνω).

Ποια είναι αποδεικτέα θέση του θέματος; Αν είναι προκαθορισμένη, θα συμπίπτει με τα δεδομένα του θέματος (όπως συμβαίνει με τα θέματα στη σελ. 70, στη μέση). Αν δεν προκαθορίζεται, τότε η αποδεικτέα θέση διατυπώνεται από το γράφοντα. Και η διατύπωσή της είναι είτε ευκολότερη, αν τα ζητούμενα είναι ολικής άγνοιας (δεσ στη σελ. 74, κάτω), είτε δυσκολότερη, αν τα ζητούμενα είναι μερικής άγνοιας (δεσ στη σελ. 75, επάνω).

Ποιες είναι η λέξεις-κλειδιά της αποδεικτέας θέσης; Πρόκειται για μία ή περισσότερες αφηρημένες έννοιες, που λειτουργούν ως νοηματικοί πυρήνες του ονοματικού και του ρηματικού μέρους της αποδεικτέας θέσης (που στην απλούστερη μορφή της είναι μια πρόταση κρίσεως απλή, σύνθετη ή επαυξημένη). Παραδείγματα επισήμανσης λέξεων-κλειδιών δεσ στη σελ. 76, επάνω και στη μέση.

5β. Το υλικό επί του θέματος.

Αναζήτηση/ψάξιμο για υλικό... Γίνεται πρώτα αυθόρμητα και έπειτα συστηματικά. Η συστηματική αναζήτηση του υλικού γίνεται με μια μέθοδο εσωτερικής συζήτησης, «αυτοδιαλόγου»: Με βάση την αποδεικτέα θέση θέτουμε ερωτήματα (όπως αυτά που χρησιμοποιούμε στις κατά λέξη συντακτικές αναλύσεις προτάσεων), που λειτουργούν ως ερεθίσματα, για να ανασύρει η συνείδηση γνώσεις και εμπειρίες μας σχετικές με τη θέση μας. Παραδείγματα παραγωγής τέτοιων ερωτημάτων δεσ στη σελ. 102, επάνω.

Συγκέντρωση/καταγραφή του (ανευρισκόμενου) υλικού. Γίνεται στο πρόχειρο κατά τρόπο απεριθμητικό και συνοπτικό. Παραδείγματα καταγραφής δεσ στις σελ. 78-80, 102-103 και 122-125.

Ταξινόμηση/οργάνωση του (συγκεντρωμένου) υλικού. Γίνεται επίσης στο πρόχειρο με αυτήν τη μορφή διαγράμματος. Παραδείγματα στις σελ. 82-83, 86 και 103 (μέση). Η διάταξη του υλικού καθορίζεται από τα ζητούμενα του θέματος (αν αυτά είναι περισσότερα του ενός), από τη συλλογιστική πορεία της σκέψης (επαγωγική, απαγωγική, αναλογική) και από το ίδιο το υλικό (ιδέες κύριες, δευτερεύουσες, διευκρινιστικές).

5γ. Το γράψιμο της έκθεσης (στο καθαρό).

Πρόλογος. Συνήθως εισάγει στο θέμα, παρουσιάζει (άμεσα ή έμμεσα) την αποδεικτέα θέση, δίνει τον τόνο καταγραφής...

Κύριος λόγος/κύριο θέμα. Είναι ένα σύνολο παραγράφων που κάθε μία χωριστά και όλες μαζί (πρέπει να) υπηρετούν τους όρους της κειμενικότητας. Συστατικά στοιχεία κάθε παραγράφου είναι η θεματική περίοδος, οι λεπτομέρειες και η (όχι τόσο απαραίτητη) κατακλείδα..

Επίλογος Συνήθως συμπυκνώνει τον κύριο λόγο ή εξάγει συμπεράσματα ή προτείνει κάτι (πάντοτε επιγραμματικά).

5δ. Οι κειμενικές λειτουργίες κατά την εκθετική εργασία.

Στο επίπεδο του θέματος και στη φάση της κατανόησής του.

* Οι (προφανείς ή εννοούμενοι) σκοποί και στόχοι του θέματος, τα ζητούμενα και οι προσφερόμενες διευκρινίσεις του θέματος σχετίζονται άμεσα με την προθετικότητα.

Η σχέση του θέματος με τις συνθήκες αλλά και με τις ιδιαιτερότητες των νέων που γράφουν, δείχνει την καταστασιακότητά του.

Οι πληροφορίες του θέματος, τα «δεδομένα» του και το ενδιαφέρον που παρουσιάζουν για μας, μάς ανάγουν στην πληροφορητικότητά του.

Το εκφραστικό επίπεδο του θέματος, η προέλευσή του (από κάποιον συγγραφέα λ.χ.) και η συνάφειά του με άλλα «κείμενα» δηλώνουν τη διακειμενικότητά του.

Η διατύπωσή του, «η γλώσσα του», το λεξιλόγιό του, η μορφολογία και η σύνταξη του θέματος αποτελούν τη συνοχή του.

Το νόημα, η κεντρική ιδέα (και απαίτηση) του θέματος, οι σημασιολογικές σχέσεις λέξεων, φράσεων και προτάσεων, συγκροτούν τη συνεκτικότητα του θέματος.

Τέλος, το πόσο «αρέσει» το θέμα, πόσο εύκολο ή δύσκολο θεωρείται, πόσο διεγείρει μέσα στους μαθητές σχετικές γνώσεις και εμπειρίες, αυτά σχετίζονται με την αποδεκτικότητά του.

Εξάλλου, από όσα μπορούν να μας δυσκολέψουν στη φάση κατανόησης ενός θέματος:

– Οι άγνωστες λέξεις, οι ακυριολεξίες και οι αρηματικές εκφράσεις είναι ζητήματα συνοχής αλλά και συνεκτικότητας.

– Οι αναφορές σε συγκεκριμένο ιστορικό πρόσωπο επηρεάζουν τη λειτουργία της καταστασιακότητας.

– Η μακροσκελής διατύπωση του θέματος επηρεάζει τη συνεκτικότητά του (και συνήθως δυσχεραίνει την κατανόηση) αλλά σχετίζεται και με την προθετικότητα (αποκαλύπτοντας την πρόθεση του καθηγητή να παρέχει διευκρινίσεις).

– Με αυτή συσχετίζονται επίσης και τα αυτονόητα ή τα διευρινιστικά δεδομένα, καθώς και τα αντίστοιχα ζητούμενα.

– Η προκαθορισμένη αποδεικτέα θέση είναι βεβαίως ζήτημα προθετικότητας του θέματος, αλλά επηρεάζει και την αποδεικτικότητά του σε βαθμό σημαντικό. (Όταν το θέμα περιέχει την αποδεικτέα θέση, θεωρείται σαφέστερο, αλλά δεν είναι πάντοτε ευνοϊκότερα αποδεκτό).

Στο επίπεδο του υλικού επί του θέματος.

Η διαδικασία **αναζήτησης υλικού**, όταν γίνεται αυθόρμητα, σχετίζεται κυρίως με τη πληροφορητικότητα του κειμένου που θα παραχθεί, ενώ, όταν γίνεται συστηματικά, είναι έντονη και η λειτουργία της προθετικότητας.

Η διαδικασία **συγκέντρωσης/καταγραφής του υλικού αποτελεί μια (τηλεγραφική ή συνθηματική) απόπειρα συνοχής (που ασφαλώς, δεν ενδιαφέρει το δέκτη αλλά μόνο διευκολύνει την προσπάθεια του μαθητή/γράφοντος).**

Η διαδικασία ταξινόμησης/οργάνωσης του υλικού που έχει συγκεντρωθεί, εμπλέκει κυρίως τις λειτουργίες της συνεκτικότητας και της προθετικότητας.

Στο επίπεδο του (υλοποιημένου) κειμένου της «έκθεσης ιδεών».

Η προθετικότητα: Ο γενικός στόχος του μαθητή είναι να δώσει ένα κείμενο που ανταποκρίνεται στις προδιαγραφές (του μαθήματος), που είναι ενδιαφέρον και αποκαλυπτικό της κατάρτισής του. Υπάρχουν βέβαια και ειδικότεροι στόχοι, όπως η αποκάλυψη της προσωπικής θέσης, η σειρά των ιδεών, ο σχολιασμός και η αποστασιοποιημένη παρουσίαση θέσεων και απόψεων, η εμφάνιση του γραπτού (η παραγραφοποίηση, η καθαρογραφία) κ.ά.

Η καταστασιακότητα: Η έκθεση ιδεών πρέπει να σχετίζεται με τις συνθήκες τις κοινωνιακές, τις σχολικές, τις κοινωνικές: να αποτελεί ένα αποδεικτικό δοκίμιο, που αξιοποιεί τις γνώσεις και εμπειρίες ενός σύγχρονου νέου, προσαρμοσμένου ενεργητικά στον κόσμο μας.

Η πληροφορητικότητα: Η αξία της έκθεσης ιδεών εξαρτάται κατά πολύ από την ποσότητα και την ποιότητα του υλικού, των ιδεών, των επιχειρημάτων της, καθώς και από τη σχέση όλων αυτών με τα ζητούμενα του θέματος και τις απαιτήσεις του μαθήματος. Η χαμηλή πληροφορητικότητα μπορεί να προκαλέσει ανία ή και απόρριψη του κειμένου. Αλλά και τα στρυφνά νοήματα, οι εξεζητημένες ιδέες, οι αναφομοιώτες γνώσεις, η ακατάλληλη (και όχι δοκιμιακού επιπέδου) γλώσσα δείχνουν μη πληροφορητικό ή «περιθωριακό» κείμενο.

Η διακειμενικότητα: Μια έκθεση ιδεών, στην οποία ο αναγνώστης διακρίνει ιδέες επιχειρήματα, φράσεις και εκφράσεις, συντακτικές ή ρητορικές δομές (απομνημονευμένες ή παραφρασμένες) από άλλα κείμενα κατά τρόπο δημιουργικό, παρουσιάζει υψηλή διακειμενικότητα. Αυτά όμως δεν είναι απλώς απαραίτητα, για να γίνει μια

έκθεση αποδεκτή και αξιόλογη: και μόνο το γεγονός ότι ο μαθητής κατορθώνει να συντάσσει κείμενο, οφείλεται στη διακειμενική εμπειρία του (δηλ. στα ακούσματα και διαβάσματά του, γενικότερα).

Η συνοχή: Το περιεχόμενο μια έκθεσης ιδεών, όπως και κάθε κειμένου, μορφοποιείται και πραγματώνεται με γλωσσικά υλικά και μέσα, δηλ. με τις λέξεις, τις φράσεις, τις προτάσεις και τους τρόπους με τους οποίους αυτές συν-έχονται/συσχετίζονται. Την έννοια λοιπόν της συνοχής συγκροτούν όλα αυτά τα επιφανειακά στοιχεία του κειμένου (με τα οποία ασχολούνται κυρίως η γραμματική και το συντακτικό).

Η συνεκτικότητα: Η συλλειτουργία όλων των στοιχείων συνοχής, έτσι ώστε να προκύπτει ενιαίο νόημα. ονομάζεται συνεκτικότητα. Στην έκθεση ιδεών η λειτουργία αυτή υπηρετεί την αποδεικτέα θέση ή την «κεντρική ιδέα» επί του θέματος, προς την οποία συγκλίνουν όλες οι επιμέρους (υπο-θεματικές) ιδέες. Η συνεκτικότητα επιτυγχάνεται με την κατανόηση των σημασιών και των (εσωτερικών) σχέσεων των λέξεων, των φράσεων, των προτάσεων και παραγράφων από τους αποδέκτες των κειμένων.

Η αποδεκτότητα: Οι δέκτες «κειμένων» συνήθως παίρνουν (θετική ή αρνητική) θέση απέναντι σ' αυτά. Μια έκθεση ιδεών είναι τόσο πιο αποδεκτή, όσο περισσότερο ανταποκρίνεται στις προδιαγραφές του κειμένου αυτού είδους (πρβλ. «τα κριτήρια» σ. 164-165).

Το περιεχόμενο της έκθεσης, δηλ. το οργανωμένο σύνολο των ιδεών επί του θέματος, το συγκροτούν κυρίως η πληροφορητικότητα και η συνεκτικότητα. Με το περιεχόμενο, επίσης, σχετίζονται και οι λειτουργίες της καταστασιακότητας, της διακειμενικότητας και της αποδεκτότητας...

Η μορφή, της έκθεσης, δηλ. η γλωσσική κωδικοποίηση του περιεχομένου της, μας ανάγει στην κειμενολογική έννοια της συνοχής, εφόσον οι συνδετικές και μεταβατικές λέξεις και φράσεις σηματοδοτούν τη νοηματική αλληλουχία και τα όρια των νοηματικών ενότητων.

Η δομή: της έκθεσης, δηλ. η διάταξη των συστατικών του περιεχομένου (των ιδεών/νοημάτων) της, επικαλύπτεται με τη λειτουργία της συνοχής αλλά και της προθετικότητας, εφόσον η νοηματική οργάνωση του γραπτού εξαρτάται και από τις συναφείς επιλογές του μαθητή.

6. Η ορολογία των κειμενικών λειτουργιών

Η χρησιμοποιούμενη ορολογία είναι καθιερωμένη διεθνώς και δεν εισάγεται στο σύνολό της για πρώτη φορά στα γλωσσικά εγχειρίδια του σχολείου (πρβλ. «Ευρετήριο λέξεων-όρων» στο τέλος του βιβλίου). Είναι γνωστό στους μαθητές ότι παράγοντες όπως «ποιος μιλάει, σε ποιον, με ποιο σκοπό, με ποιο θέμα, πού, πότε, γιατί, πώς κτλ.» καθορίζουν την παραγωγή κάθε κειμένου. Ήδη στα δύο πρώτα τεύχη της σειράς «Έκφραση-Έκθεση» (για να μείνουμε μόνο στα βιβλία Α και Β λυκείου), γίνεται σαφής λόγος περί των λειτουργιών αυτών. Συγκεκριμένα:

Για την **προθετικότητα** (intentionality) γίνεται άμεσος λόγος π.χ. στις σελίδες 20, 105, 139 του α' τεύχους και έμμεσος σε πολλά άλλα σημεία. Στο β' τεύχος οι αναφορές στο σχόλιο, που μπορεί να περιέχεται σε μια είδηση (σελ. 14-118), δείχνουν ότι ο δημοσιογράφος κατά την πρόθεσή του μπορεί κάθε φορά κάτι να τονίζει ή να κρύβει. Για την πρόθεση του συγγραφέα γίνεται λόγος και στα «βιογραφικά είδη» (σελ. 70).

Η καταστατικότητα (situationality) των κειμένων είναι φανερή στις σελίδες 20, 26, 50-51, 53-54 και 56 του α΄ τεύχους και στις ειδήσεις των σελίδων 14-15, 18, 37, 45, κ.ά. του β΄ τεύχους.

Στην **πληροφορητικότητα** (informativity) παραπέμπει γενικά το κεφάλαιο «γλωσσικές ποικιλίες» του α΄ τεύχους και ειδικότερα τα περιέχει λογικής/αναφορικής λειτουργίας της γλώσσας (σελ. 31-32, 64-65, 103). Επίσης το κεφάλαιο «είδηση» του β΄ τεύχους, σχεδόν όλο αναφέρεται στην πληροφορητικότητα (σελ. 10-61 και ιδίως 28-40).

Η λειτουργία της **διακειμενικότητας** (intertextuality) είναι προφανέστατη από τις πρώτες σελίδες (λ.χ. 12-17) του α΄ τεύχους. Χαρακτηριστικό επίσης είναι και το κεφάλαιο «ποικιλίες κειμένων» (σελ. 63-70). Στο β΄ τεύχος τη διακειμενικότητα παρουσιάζουν λ.χ. οι σελίδες 192-194, ενώ πολύ παραστατικά περιγράφεται η λειτουργία αυτή στη διαδικασία παραγωγής ενός ποιητικού κειμένου («σαν αποτέλεσμα του διαλόγου που ανοίγει ο καλλιτέχνης με τον κόσμο», σελ. 165-169).

Για τη **συνοχή** (cohesion) των κειμένων, στο α΄ τεύχος (σελ. 322-327) διδάσκονται τρόποι, όπως οι διορθωτικές λέξεις και εκφράσεις, η επανάληψη, η παράλειψη, η αντι-κατάσταση, τα υπώνυμα και υπερώνυμα κ.ά. Σχετικά είναι και τα περιλαμβανόμενα στις σελ. 25-27, 51-55, 115, 165, 198, και 223 του β΄ τεύχους.

Τη **συνεκτικότητα** (coherence) υπαινίσσονται όσα γράφονται λ.χ. για τη λογική διόρθωση των κειμένων (σελ. 88, 90, 92, και 106) στο α΄ τεύχος. Επίσης, «η οργάνωση της είδησης» (σελ. 41-47) και η δομή του περιεχόμενου ενός βιογραφικού είδους (σελ. 72-73) στο β΄ τεύχος παραπέμπουν στη λειτουργία της συνεκτικότητας.

Τέλος, στην **αποδεκτικότητα** (acceptability) αναφέρονται λ.χ. τα σχετικά με την πειθώ (σελ. 106-107) του α΄ τεύχους και τα «αστέρια της είδησης» (σελ. 22-23) του β΄ τεύχους.

ΕΚΔΟΣΗ 1997 ΑΝΤΙΤΥΠΙΑ 25.000 - ΑΡ. ΣΥΜΒ. 1038 / 28-3-97

ΕΚΤΥΠΩΣΗ: Β. ΤΣΕΛΙΚΑΣ Ν. ΠΕΤΡΟΥ ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ: Π. ΠΑΤΡΑΣ

